

॥ श्रीगोडीपार्श्वजैनग्रन्थमाला-चतुर्थ-पुष्पम्-४ ॥

शाश्वतशान्तिचरणक-श्रीयन्त्राधिराजलेखर-श्रीसिद्धकर्मयो नमो नमः ।

शकलसमीहितपूरक-श्रीशङ्खेश्वरपार्श्वनाथो विजयैतेतमम् । शान्तनसमालक-सूत्रकच्छीगणचराय नमो नमः ।

॥ श्रीमत्सूत्रकृताङ्गम् ॥

वर्तमानशासनमान्यसूत्रकार-पद्मगणपतरावर-श्रीसुचर्मस्यामिसंढुचं, तस्यत्रायं-रदस्यकारविरोमणि-श्रीमद्द्रवाहुस्वामिनिर्मितनिवृत्तित्तं
तद्व्यतिकारवरश्रीमच्छीलाङ्गाचार्यविक्रितविवरणशुशोभितं विविधप्रत्यन्तर-टीप्पनाथनेकपरिशिष्टाखण्डं च ।

तस्यायं द्वितीयश्रीसूत्रकृताङ्गीय-प्रथमधुतस्कपस्य एकधिकदशाध्ययनसंख्यः प्रथमो विभागः ॥

संशोधकाः सम्पादकाश्च

प्रतःस्मरणीनपूर्यानां गीतार्थसार्वभौमानाममोक्षारकाणां श्रीवर्धमानजैनाममगनिवृत्तंस्यापकानां श्रीभानन्दसागरसूरीश्वराणां
चिद्रत्ननेयाः पद्यासप्रवरश्रीचन्द्रसागरगणीन्द्राः ।

प्रकाशकाः-श्रीविजयवेवसूरसंघसंस्थापित-“ श्रीगोडीजीपार्श्वनाथ-जैनदेरामरपेढी ” इति संस्थासञ्चालकाः ॥

वीरसवत्-२४७६ ।

विक्रमसंवत्-२००६ ।

पण्यम्-रु. ४-०-० ।

काश्मिरसंस्कृत-१९५० ।

—

श्री स्वामीजी महाराज
श्री स्वामीजी महाराज के
कानून नं० १० ईसे व १

श्री स्वामीजी महाराज स्वामीजीः सप्तपदेशः ।

सप्तपदेश न सुखदः, संतोषी लक्ष्मण सुखदः ।

श्री स्वामीजी महाराज नो सुखदः सुखदः सुखदः ॥ १ ॥

—

श्री स्वामीजी महाराज स्वामीजीः

श्री स्वामीजी महाराज स्वामीजीः

श्री स्वामीजी महाराज स्वामीजीः

॥ प्रकाशिकानुं निवेदन ॥

प्रस्तुत-प्रकाशन. श्रीगोडीजीपार्थनाथ जैन-इंदौरासर पासेना उपाश्रयमां प्रातःस्मरणीय-पूज्यपाद-सीतार्थसार्वभौम-आगमो-

मुन्नापुरी मुकामे श्रीआनन्दसागरसुरीश्वरजीनी आलाधी, अते सकलसचनी आप्रहभरी विनंतीधी, तेओश्रीना परमविद्वद्दिनेय-पद्मयासप्रवर-
स्वारक-श्रीआनन्दसागरसुरीश्वरजीनी पोताना शिष्य-प्रशिष्यादिपरिवार साथे वि. सं. १९९७मां चातुर्मास थयुं. आ चातुर्मास
श्रीचन्द्रसागरजी गणीन्द्र महाराजाविनुं पोताना शिष्य-प्रशिष्यादिपरिवार साथे वि. सं. १९९७मां चातुर्मास थयुं. आ चातुर्मास
दरमियान प्रथम व्याख्यानमां श्रीसूत्रकृतांग अने भावनाधिकारमां समराइच्चकहा, आ रीतिए बने ग्रन्थरत्नोनी उपर देवाती
देशनाथी अनेकविध भावनाथी मावित थयेला श्रीसंघे आ चातुर्मास दरमियान अनेक शासनहितवर्धक कार्यो कर्यो; अने
प्रस्तुत प्रकाशन माटे पण निर्णय थयो.

प्रातःस्मरणीय-पूज्यपाद-आगमोद्वारक-आचार्यवेशनी परमपुनित-नजरतले प्रथमावृत्तिरूपे सुद्वित-थयेल श्रीसूत्रकृतांगनी
प्रति मेलधवी अतिदुर्लभ होवाथी, अने साथे साथे वांचनार भ्रमणभगवतोनी संख्या विनप्रतिदिन वृद्धि पामती होवाथी;
पू. पद्मयासप्रवरश्रीजीए आ सूत्रकृतांगुं अनेकविध-संपादन-सामग्रीओ अने परिशिष्टो साथे द्वितीयावृत्तिरूप प्रकाशन माटे पुनित
विचार जादेर कर्यो.

१ कुओ -श्रेष्ठी देवचंद लालमाई जैन पुस्तकोद्वार ग्रन्थाक ९४ । श्री सिद्धदेवचन्द्रशब्दानुशासनबृहद्दृश्यवचूर्णि नामना ग्रथना प्रारंभमां
प्रकाशकनिवेदन ६ १ थो पृष्ठ २१ छुधी, जिशासुओए उपरना स्थळे वांचवु ।

રપના શમે કારખોને હાથમાં છાને અને પૂ પઠ્યાસપ્રવરશ્રીચીની પુનિત-અમિષ્યાપાન માન આપીને આ અવિદુર્લભ-
 ગાદિલ-પ્રકાશનરૂપ-દિવીય-શ્રીસૂત્રઠ્ઠાંગસૂત્રને મુદ્રણ કરાવીને પ્રસિદ્ધ કરવાનો નિર્ણય કર્યો છે, કારણકે તે અવસરે તે વાતુમાંસમાં
 ઠાનાગાવાની હવતમાં સારી રકમ પચેહ હોવાથી, અને કવાચ આર્થિક-ધામપ્રીની ઓહમસ હશે તો અમે તે પૂરી કરશુ એમ કહેલ
 હાશથી, પૂ, પઠ્યાસપ્રવરશ્રીની પુનિત નજરે સંપાદિત-સંશોધિત કચેહ આ પ્રવરત્તને પઠવર કિમતથી પણ ઓછી કિમતે અમ્યાસી
 ઓના હરકમહમાં નવ વર્ષે સમર્પણ કરવા અમે માગ્યદાહી થવા છીય.

શાહુ વાતુમાંસમાં શ્રીસૂત્રઠ્ઠાંગને મુદ્રણ કરવવાનો વિચાર થવો પટલે તે અવસરે અમારી પેઢીના કાર્યવાહકોય કાર્યવાહક-
 મામિવિમાંથી આ કાર્યના સંપાદનાદિના સર્વ કાર્યને અંગે પઠવી અહરીવાતોને પૂરી કરીને વેગ આપવા માટે મેહિ-સૌમાગ્વચંદ
 પનેરપદ સોહીસીટર, અને સરેરી વાનાર્થરૂપચંદની નિમણુક કરી. આ કાર્યને હાથ વર્ચો પછી પ્રકાશનને પ્રસિદ્ધ કરવાની
 મુરદેહીઓનું ચર્પન કરીપતો એક નિશચ તૈયાર થાય, છતાં મુસ્તઃ આ મંબને મુદ્રણ કરાવવાનું કાર્ય અમદાવાદનાં સારવા મુદ્રણાલયમા
 માહીક વંદિત માગ્યાનશસ હલક સઠ કર્યું, અને ત્રીસ ફોર્મ પૂ ૧ થી પૂ ૧૮૦ સુધીનું કામ સંતોપકારક રીતે પૂર્ણ કર્યું, પરંતુ
 વાપઠથી કોઈ અઘાત કારણે અચાદં કામ અટકાવી રીડુ, અને તેથી જ આ પ્રથ વિહીવે બહાર પડે છે છેવટના ફોર્મ ૩૧-
 પૂ ૧૮૧ થી અધુર રહેલુ સર્વ કાર્ય માવનગર-શ્રી મહોલય પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમા માહીક ગુહાચર્ચવ હસ્તુમાર્ફની પર ચેક્કરેલ નીચે
 તેમના પ્રેસના સચર્ખાં માવસોય કાઠઝીપૂર્વક પૂર કરી આવ્યું છે

શ્રી સૂત્રઠ્ઠાંગસૂત્રનું પ્રથમ મુદ્રણ કરાવનાર પ્રાઠાસ્મરણીય-પૂર્યપાવ-આયમોસારક-શ્રીજ્ઞાનન્વસાચરરીશ્વરશ્રીનો, ઇંપાવન-

सशोधनादिनी सर्व सामग्रीओथी प्रकाशित यथा आ द्वितीयावृत्तिरूप श्रीसूत्रकृतांगसूत्र ग्रंथरत्नने संपादन करनार श्रीसिद्धचक्रा-
 राघन-वीर्योद्धारक-पूज्य-पंन्यासप्रवर-श्रीचन्द्रसागरजी गणिन्द्र महाराजो, प्रथमावृत्तिरूपे सुद्रण थयेल ते प्रति मुद्रण करानवा
 माटे आपनार श्रीविजयदेवसूर संघना ज्ञानभंडारना कार्यवाहकोनो, संशोधनादि-शुद्ध पाठान्तरोनी प्राप्ति माटे ताडपत्रीय-ग्रंथोने लावी
 आपनार-सभात श्रीशान्तिनाथ-प्राचीन-ताडपत्रीय-जैन-ज्ञान-भंडारना कार्यवाहको पैकी स्व० मूळचंद बुलाखीदास, अने भेषि-
 मोहनलाल दीपचंद चोक्सीनो. आ ग्रंथना परिशिष्ट-शुद्धिपत्रकादिने काळजीपूर्वक तैयार करनार संपादक पू. पद्मामप्रवरश्रीजीना
 परमविनेय-पं. श्री देवेन्द्रसागरजीना तथा मुनिश्रीधर्मसागरजीना क्रमशः सुशिष्य मुनिश्री दोलतसागरजीनो, अने मुनिश्री
 अभयसागरजीनो, ग्रंथ मुद्रण करी आपनार प्रेसना मालीकनो अने माणसोचो, अने आ ग्रंथनी एक हजार प्रति प्रथम भागनी
 प्रसिद्ध करवामां लगभग दस हजार रूपियानो खर्च थवा संभव छे, छतां अभ्यासक-श्रमण-मगवंतादि ययार्य लाभ ले ते हेतुथी
 तइत नजीवी किमते आपवाचो निर्धार करनार श्री विजयदेवसूर संघना ज्ञानभंडारनी व्ययस्थापिका ज्ञानसमितिना कार्यवाहकोनो
 पण अत्र अंतःकरणपूर्वक आभार मानीने विरमीए छीए ।

लि. श्री विजयदेवसूर संघनी पेठीना कार्यवाहको ।

શ્રાવ્યસામિદશાયક-વિશ્વ-મત્ર તત્ર-શત્રાધિવટખેચર-શ્રીસિદ્ધશક્રેચ્ચો નમો નમઃ ।

સકલસમીશિતપૂરક-શ્રીસુત્રેશ્વરપાર્શ્વનાથો વિદ્યસ્વેતમામ્ ॥

॥ શ્રીસુત્રકૃતાંગ-પ્રસ્તાવના ॥

મનુષ્યના આયુષ્ય-પચની આકરી પરીક્ષા—

જનાસિ-અનંતકાલથી પરિબ્રમણ કરનાર દરેકે-દરેક જીવને આ મહાશક્તી પરંપરામાં સાબન-સામગ્રી-સંયોગોથી મરપૂર માનવજીવન પામતું એ મુશ્કેલ છે, અને પ્રાપ્ત થયેલ સમગ્ર-સાબન-સામગ્રી સંયોગોથી મરપૂર માનવજીવન સફળ કરવું એ વામના કરતાં પણ અશકત મુશ્કેલ છે. ક્ષણમર ચિરામ પાશ્ચા બગર રાથા નામની પૂતળીનું અસ્સલિલ કેરપુટરીરૂપે ફરવું, તેલના શાવકાયાં તેનું (રાખાનું) પ્રસિધ્ધિ પઠવું, વહેલા પ્રસિધ્ધિમાં શાબી અસ્સને અસ્થિપિતુ તરીકે મણી કરવું, અને નિર્નિમિત્તપણે-અપમત્તપણે તે અસ્સને વિષતુ અતિ મુશ્કેલ છે. છતાં અપમત્તીક આસ્માઓ કપર અપાયેલ રાષાયેષને સાધીને રસમરી-ઇષ્ટ કાર્ય વિધિ કરી શકે છે; પરંતુ સંસારી વીજને મનુષ્યગણિને ભોગ્ય આપુષ્ય થાંપવું, અને તે આયુષ્ય થાંપવા માટેની નિયમિત થયેલી ત્રણ પૈશ્ચાયાંથી પસાર થવું એ તપાયેષ કરતાં અશકત પણ કઠિનમો કઠિન-કાર્ય છે. કારણ કે તે જીવોને ૧ કપાપની મહાશાવાલો સ્થમાવ થાવ, ૨ પ્રાપ્ત થયેલા સાબન-સામગ્રી-સંયોગોમાં થાય શિવાના પરિણામ થાવ, અને ૩ થયાશાક્ષિણ્યાસિ-નુજગાપનો મધ્યમ ઠિષિપ આધિર્માવ થાવ, ત્યારે તે દરેક આસ્માઓ મનુષ્યને યોગ્ય આનુષ્યનો થંપ પાઠે છે. વિશ્વમરના સાંસારિક-થર્તમાન

કાલીન-જીવોને માટે કલ્પાકૌશલ્ય-વિજ્ઞાનની ઉચ્ચ કક્ષાએ પહોંચવા અનેકવિધ-પરીક્ષાઓ ચોલાયલી છે, અને તે તે પરીક્ષામાં તેનીસ ટકાની ક્ષમતા કરનારાઓ તે તે વિષયની પરીક્ષામાં ઉત્તીર્ણ ગણાય છે, -પાસ થયા કહેવાય છે, પરંતુ આ કર્મ-રાજાની કઠિનમા કઠિન એક પરીક્ષા મનુષ્યગતિ માટેના આયુષ્ય બાંધવાની છે. વર્તમાનમાં અઢી અઢી ઉપરાંત મનુષ્યોની ગણતરી ગણનારા દરેકે-દરેક મનુષ્યોએ આ નિયમ સ્થિતિપદ પર સ્થિર કરવા જેવો છે કે—ઉપરની ત્રણ કરણીરૂપ—પરીક્ષામાં પૂરેપૂરા માફસે મેઢબ્યા વગર કોઈ પળ જીવ મનુષ્યમવને યોગ્ય આયુષ્ય બાંધતો નથી, બાંધ્યું નથી, અને બાંધશે પણ નહિ. એટલે મનુષ્યતા આયુષ્ય-બંધની પૂર્વે આ ત્રણ પરીક્ષાઓ નિયમિત વર્તે છે, જે માટે પ્રથમ કર્મપ્રંથમાં આ રીતિએ જણાવ્યું છે કે—

“પયશ્વત્કુસાઓ દાણરૂઈ મહિમગુણો અ”-સ્વામાવિક પાતલા કથાય, દેવાની રુચી, અને મધ્યમગુણોની પ્રાપ્તિ, એ મનુષ્યનું

આયુષ્ય બાંધવા માટેની ત્રણ પરીક્ષાઓ છે. મનુષ્યમવનું આયુષ્ય બાંધવા માટે આ કરણીય-પરીક્ષાઓમાંથી દરેકે-દરેક જીવને

પસાર થયું પડે છે.

પામત્રા લાયકની ચીજ.

મનુષ્યમવનું આયુષ્ય બાંધવાના અવસરે રાધાવેદ કરતાં પણ અતિ સાવધાની ઉપરની ત્રણ કરણીમાં રાહી હતી, અને મનુષ્ય મયો એટલે પૂર્વે કરેલી ત્રણ કરણીની ગંધ વર્તમાન-જીવનમા જણાતી નથી, અર્થાત્ તે માટે લેશમર વર્તમાનમાં વિચાર કરવાની કુરસદ પણ નથી. નાળામીઢમાં મુક્ષાયેલો માણસ કોઈ આવરુદાર શાઢુકારને ત્યાં સેંકઢો વલત સુશામત કરીને, સો વલત બાંટા-ફેરા-વક્ષા લાઈને, અને હજારો વલત દાઢીમા હાથ ઘાલીને મનગમડું નાણું મેઢબીને જતી આવરુને સ્થિર કરવા ભાગ્યશાલી

થાય છે, પરંતુ તે સુસાહેબને જ્યારે તાબતની મુલ્ય જાણ છે, ત્યારે જાણનારો, સાહુકારી ટકાવનાર ત્રાહુકાર પેલા મુસાવેજા સાખમ
 પાછે જલમર જાણે જપરાતી કરે છે, તે જલમરે તે જાણો જોનાર, તાબો જાણનાર પ્રસ્યે કેવી કરતી જાણ કરે છે ? કેતુ જલપતિસ
 જોએ છે ? અને કેવા જલજલમર જાણનારની જુમજા કરે છે ? તે સમજવા જેવું છે, તેથી જ રીતે મનુષ્યને યોગ્ય જાણુલ્ય મેજલજવા
 માટે દેશ-ગુરુ-ધર્મની જણાવના કરીને, અને સર્વજલમરિત-ધિત્તોતોની સેવના કરીને, માહુ કરેજા પુણ્યજારા જાણુલ્ય મેજલવી જીપુ,
 જલજુ જ ગર્હિ જલ દેશ-ગુરુ-ધર્મની જાણપમાજારા પ્રાપ્ત કરેજા પ્રજલ-પુણ્યથી જાણવેજા-જલમજુલ-જલમજાવિ-પંચિન્દ્રિયજણુ-
 નિરોગીજણું જાણિ જલજુલ જાણન-જાણમી-સંજોય પ્રાપ્ત કર્યું જલ જોના પ્રજાણે જ પ્રાપ્ત કર્યું તે ધર્મને જુલે છે, તે ધર્મની
 જાણાવનાને જુલજાનો પ્રજલ કરે છે, અને જાણિ દિવ્ય જુલી જાણાય જલો જલજલિત જલમ જાલુ જાલે છે; જો જલથી
 જાણથી-સંજોગજારા જાણનાજાણક જીજ જાણને જોણુ જાણનાજીજન જલજુ જલો જાણુ, જાણવેજા, જલમ જુલ, જલમ-
 જાણિ, જીર્ણ-જાણુલ્ય, નિરોગી-જરીત, જાણ જાણિવો, જાણિવોની જુલજુલ, જાણ-જાણ, જાણજલ, જાણુ-જાણીજા, જુલ-જાણ, જાણ-
 જાણ-જાણુલ્ય, જાણવેજાની જાણ, જાણ-જાણિ અને જાણનાર જોતે અને જાણના જાણિવ જુલજુલ જોતે તેવાં જાણુલ્ય-
 જાણ-જાણમી-સંજોગની સંજુલ જાણવે જોવા જલ-જા જાણુ મેજલજવા જલો જાણવા જાણવેજાની જાણ જાણિ છે જાણવેજાને જાણ
 જાણે જે-જાણી તે જાણવા જાણવેજાની જાણ કરે છે ? જાણુલ્ય જાણવે જે-જાણીજાણસર્વજલ સંજાણ-જાણો જાણવે જુલ કરવી તે
 જાણવા જાણવેજાની જાણ છે.

શ્રવણાદિની આવશ્યકતા—
 મોંઘા-મનુષ્ય જીવન પાનેલાઓને પામવા લાયકની ટીજ સયમ છે. સંયમનું સુંદર રક્ષણ કરવું, અને વીર્યોહાસપૂર્વક સયમની શુદ્ધિ કરવાપૂર્વક આગલ વધવું ઇટલે અનેકાનેક જીવને સયમને માર્ગે યોજન કરવું ઇ જ સંયમ પામ્યાની વાસ્તવિક સફલતા છે. “પામવા લાયક સર્વશ્ચ કથિત સયમની કિમત શ્રેષ્ઠતમ છે, ” અને “ તે સિવાયનું જીવવું નિર્થક છે; નિર્થક નહિ પણ અનર્થકારી છે. ” આ શ્રદ્ધા થવી, આ પ્રતીતિ થવી, અને આ ઠુચિના રંગમાં રંગાઈ જવું-ઓતપ્રોત થવું ઇ પામવા લાયક સંયમની આવશ્યક—કર્તવ્યમૂસિ છે. આ આવશ્યક-કર્તવ્યમૂમિના સ્પર્શન—પાલનની પુનિત-પ્રવૃત્તિમાં ઉત્તરોત્તર આગલ વધવું ઇ સર્વશ્ચકથિત-વાણીના શ્રવણ પર આધાર રાલે છે. અને આ જ ક્રમને પ્રતિપાદન કરતાં ભગવાન્ શ્રીસુવર્માલામીઝી અંતિમ કેવલ્લી-શ્રીજંવૂલામીઝીને ઉત્તરણ્યનના ત્રીજા “ ચાવરંગિજ્ઞ. ” નામના અધ્યયનના પ્રારંભમાં જણાવે છે કે—

ચત્તારિ પરમંગાણિ દુહ્લહાણીહ જન્તુણો । માણસત્તં-સુહ સદ્ધા-સંજમમ્મિ ય વિરિયં ॥ ૧ ॥

સંસારમાં પરિભ્રમણ કરનાર જીવો આ ચાર દુર્લભ વસ્તુઓ પામીને ઇટલે—૧ મનુષ્યપણું, ૨ શ્રવણ, ૩ શ્રદ્ધા; અને ૪ સંજમને વિષે વીર્યોહાસની પ્રાપ્તિપૂર્વક-જીવન સફલ કરે છે. સંયમમાં વીર્યોહાસપૂર્વક શુદ્ધિ કરીને, તપશ્ચર્યાઓનું સેવન કરીને, યાંધેલા કર્મોને દૂર કરીને, શાશ્વત-સ્થાનને પામવાવાલા જીવો શાશ્વત ભાવને પામે છે. આ જ અધ્યયનની અંતિમ ગાયના “ ચવરંગ-દુહ્લહા. ” ઇલાદિ પદોના પરમાર્થને વિચારવાથી ઉપરનો ભાવાર્થ સ્મૃતિપટપર સ્થિત થાય છે. આ ઉપરથી માનવજીવનની દરેકે દરેકે શુણોને સફલવતી વનાવવા માટે, અને ઉચ્ચ-ઉચ્ચતર-ઉચ્ચતમ-પદની પ્રાપ્તિ માટે આત્મહિતકર-સંસ્કાર-શૂન્ય-આત્માને

આરમ્ભિતકર સંસ્કારરૂપ સંયમાધિની સૌરમઘી સુપાસિત કર્વાન સર્વેશ્વ કથિત ઘાળીનુ ઢવજ, મનન અને પરિશીલન કરવું અવશ્યમેવ અરુનું છે
 સર્વેશ્વકથિત ઉપવેશની ઝકર—

સર્વેશ્વ-દેવના શાસનમાં આરમ્ભિતકર-મઘુલિલ્લો આવીને એ તે પુણ્યમાલો કસ્થાપ સાધી ગયા, વર્તમાનમાં કલ્યાણ સાધી રહ્યા છે, અને મારિકાકાઠનાં કસ્થાપ સાબણે તે ઘાળો મુલ્ય આધાર સર્વેશ્વકથિત ઘાળીના ઢવજ પર અવહલે છે હેવ વિમાગના સકલ પદાર્થો પ્રત્યેથી દેવલા, અને હપાદેવ વિમાગના સમય-પદાર્થો પ્રત્યેથી હપાદેવલા પણ સર્વેશ્વકથિત હપદેસને આમારી છે હપારે સર્વેશ્વકથિત હપદેસાચુનું આલાવન કરલા આરમા હપમવઠ ઘાપ છે, અને ઢવજહાપ હેવ-હપાદેવ-વિમાગનો તેને નિશ્ચય ઘાપ છે, તારે બનાવિકામ્બની રકર્ષપટ્ટીના મસાથે બનેકાનેક-કલ્પ-મરુપરૂપ અતવાનય મઘેમી પરપટનુ નિયમન કરલા તે પુણ્યારમા સૌમામ્પશાલી બને છે મયવામ મીશ્વપયેવના ઠેર મઘ, મીસાવિનાય પ્રમુના પાર મઘ, મીનેસિનાય પ્રમુના નય મઘ, મીપાર્થે ઘાઘ પ્રમુના હસ મઘ અને આસમોપકારિ-ચરમ-સીર્યકર-પ્રમુ-મીમઘાલીર મઘારાજાના સઘાલીલ મઘને સૌમઘીય છીલ, છલાં ઢવજ કરનારે ઘાપ ઠલુનુ પંદે છે કે આ ઠીલકરોપ પણ અર્નઠ મલો કરેઅ છે, તો પછી આ ઘલેનુ નિયમન કરનાર કોણ ?, સમાધાનમાં સમઘનું કે તે તે ઠીર્યકરોને પણ સર્વેશ્વકથિત હપદેસને ઢવજ કરાશનારાઓનો સમાગમ ઘલો, અને તે તે હપદેસકોપ સુપુપેસ ઢવજ કરાલ્લો, પટલે તે ઢવજઘી હેવ હપાદેવનો નિશ્ચય ઘલો; તારે ઠઓ મવનિયમન કરી શક્યા પટલે ઢવજઘી અ દેલાધિદેવના દેવલ્ય પ્રથિ, ગુલ્લપોના ગુલ્લવ પ્રથિ, ઠલા રલ્લત્રયિ-ઘર્મના પર્મલ્લ પ્રથિ અદા ઘઈ પટલે તે ઠીર્યકરોને પણ ।

अनंत काठना जन्म-मरणरूप भव-परंपराना वेगमां नियमनरूप प्रथम भवनी शुरुआत थई. आ उपरथी जगतना समग्र जीवोनो उदार करवा नाटे सर्वज्ञकथित-उपदेश अने सर्वज्ञकथित उपदेशने देनारा उपदेशकोना समागमनी अनिवार्य जरूर पूर्व हूती, वर्तमानमां छे, अने भाविकाळमां रहेसे एमां कोइना बे मत ज नथी.

देव-गुरु-धर्मरूप त्रण तत्त्वो प्रति श्रद्धा, प्रतीति अने रुचि करावनार सर्वज्ञकथित-उपदेशनुं श्रवण-वीतरागनी वाणीनुं श्रवण छे. एटहुं ज तहिं पण श्रद्धापूर्वकनी समजना सुंदर फलरूप विरति धर्मनुं अंगीकरण, आश्रवोनुं रोकण, संवरस्थानोनुं सेवन, तपश्चर्यामां ओतप्रोत बनीने सकल कर्मोनुं निर्जरण; अने क्षायिक भावोनुं स्वीकरण करवुं ते सर्वज्ञकथित-उपदेशने ज आभासी छे.

उपदेशके प्रथम के उपदेश प्रथम ?—
 उपदेशके प्रथम के उपदेश कोई एवी चीज नथी के अन्य दर्शनकारोनी मान्यतानी जेम भीत आदि पदार्थोमांथी स्वयं स्फुरायमान-सर्वज्ञकथित उपदेश कोई एवी चीज नथी के कारण के शरीर वगर सुख न होय अने सुख वगरनुं वक्तव्व, -याय. शासन संस्थापकोने जैन दर्शनमां शरीरधारी स्वीकारेला छे, कारण के शरीर वगर सुख न होय अने सुख वगरनुं वक्तव्व-इत्यादि पद्दोथी कलिकाळ-बुद्धिमानोना बुद्धिप्रदेशमां निश्चित थनुं ज नथी. आ ज वातनुं समर्थन पण 'मुखाद्विना न वक्तव्व' इत्यादि पद्दोथी कलिकाळ-सर्वज्ञ-शीर्षेगचन्द्रसूरीश्वरजी जणावे छे. एटले उपदेशना आष प्रवर्तको तीर्थकरो शरीरधारी हता, अने होय छे. आ उपरथी कोई आत्मा पूर्वभवमां उपदेशकनो समागम प्राप्त करे छे, अने ते उपदेशकना सदुपदेशनुं श्रवण करीने सुधामय-श्रद्धानुं आस्वादन करे छे; लारे मोक्षनी योग्यताने पुरवार करवार रूप भवोनी गणत्रीनुं नियमन करे छे. आवी ज रीतिए दरेके-दरेक

શીર્ષકોને સમ્યક્ત્વ-પ્રાપ્તિના પ્રથમ મહત્ત્વની સહજાત પણ તે તે ઉપદેશકનો સમાગમ અને તે ઉપદેશકોદ્ધાત પ્રાપ્ત થયેલ
 ઉપદેશનુ મહત્ત્વ કર્તા પછી જ બાક છે આસન્નોપકાષિ—શ્રીમહાશ્વેર મહારાજાને, અને બાપ-શીર્ષકર-પ્રત્યુ-શ્રીશ્રુત્યમદેવને પણ
 અતુલને શ્રીમદસારથા મહત્ત્વનાં તથા ધનસાર્યજ્ઞાના મહત્ત્વો સર્વજ્ઞ-શાસન-સંચાલક-મયજ મગવતોના સમાગમ અને તેઓશ્રી દ્વારા
 હદુપદેશ પ્રાપ્ત થયેલો છે. વટલે “ ઉપદેશક અને ઉપદેશના પર્યય સામની પ્રાપ્તિ વગર આ સંસારમાં કોઈનો ઉદ્ધાર
 થયો નથી, થતો નથી; અને થશે પણ નહિ, ” એ ત્રિકાળાધાપિત—અવિચ્છિન્નપ્રમાવમય-સત્ય ઘણાપિ પર્યંત અસ્થિતિ
 રહેલું જ છે. શાસન-સંસ્થાપકો અને શાસન સંચાલકો સ્તરીરપારી રોજાથી સ્તરીરને મૂકવાના છે એ વાત જોજાસ છે; વટલે પૂર્વ-
 કાલીન પુ. શીર્ષકોપ, પૂ. બાજારોપ, પૂ. હવાબ્જાબોપ, અને પુ. સાનુ મગવતોપ ઉપદેશકપણાનુ ધર્માર્થ કામ કરીને નાસવત-
 સ્તરીરને મૂકી રીપું છે અને માલિકાલ્કમાં તે ઉપદેશકપણાની સહતમ પદ્ધતિને વિમૂલિત કરનારા નવમવીન મહામાગ્યસાઠીઓ અગ્ન
 ધારણ કરીને સ્તરીરપણામાં તે તે વળતે શોભાયે છે. હવે પ્રમ એક જ છે કે ઉપદેશક વગર ઉપદેશ હોઈ શકે જ નહિ, અને વરેકે
 વરેક ઉપદેશકને ઉપદેશ પ્રાપ્ત થયા પછીજ ઉપદેશકપણું પ્રાપ્ત થાય છે, તો પછી ઉપદેશક પ્રયમ કે ઉપદેશ પ્રયમ, જો ઉપદેશકને
 પ્રથમ ઠીકે સ્વીકારવામાં આવે તો ઉપદેશકના ઉપદેશની પ્રાપ્તિ કર્યા વગર ઉપદેશક ધવો કે ઉપદેશ પ્રાપ્તિ કરીને ઉપદેશક થવો
 બા પ્રમની બાંટીગુંટી વલે નહિ, ત્યાંસુધી ઉપદેશકની અને ઉપદેશની થયાજસ્થિત પૂર્વકથિત-મર્યાદા સમચાય જ નહિ માટે
 બા પ્રમના પ્રસ્થાપસ્થાન પિયૂષનું પ્રથમ આસ્વાદન કરીને આગલ થવીય

उपदेशकपणानी योग्यतावाळा तीर्थकर—

अठार क्लोझाकोठी सागरोपमनो काळ धर्मवगरनो एटले त्याग, त्यागी अने त्यागना साधन वगरनो गयो. युगलिआओना अवसरमां पण विश्वभरना प्राणिओ भोगेने भोगवचामां, भोगना साधनो मेळवचामां, भोगनी साधन-सामग्रीओने टकावचामां; अने वधारवामां समग्र जीवन पसार करी रखा हता. एटले तेओने भोग-अवसरमां भोग-भोगी अने भोग-भोगीना साधन-सामग्री संयोगेनी ज कीमत हती. भोग-भोगी अने भोगना अस्खलित प्रवाहना पूरमां जगत्भरना सघळा जीवो तणाइ रखा हता, अने ते भयकर-प्रवळ-प्रवाहमां तणाता जीवने तारवानो उपदेश देनार एक पण उपदेशक ते काळमां-ते समयमां हतो ज नहि. भोगना सुखमां तहीन बनेली दुनियांने—“ त्यागमां सुख छे, त्यागना साधन सामग्री संयोगो सुख देनारा छे, ” आबो उपदेश-आ भावने अनुसरतो उपवेश आपनार एक पण उपदेशकनी वियमानता ज नहोती. आबा अवसरे नाभि-कुलकरना स्वर्गीय-गृहमंदिरे विश्वोद्धार करवानुं कार्य करवा माटे श्रीऋषभदेव प्रसुनो जन्म थाय छे. त्रण ज्ञाने करीने सहित तीर्थकरो होवाची “ भोगमां दुःख छे अने त्यागमा सुख छे ” आ धारणांनी हठता अनेक भवोमां करीने आब्या छे, एटले आ अवसर्पिणीमां जन्म पामेला प्रथम तीर्थकरे ८३ लाख पूर्व ससारमां-गृहस्थाश्रममां व्यतीत कर्या. भवान्तरमां आराधना करीने आवेला तीर्थकरो ‘ त्यागमां ज सुख छे, त्यागमां सुख ज छे ’ आ मान्यतानी सुदृढताना जोरे ज त्यागी बने छे, अने साथे चार-दजार मनुष्यो दीक्षित थाय छे, छतां सर्वहकथित-उपदेशना अभावमां जैन साधुपणुं मूकीने साथेना बधा दीक्षितो तापसो बने छे. धर्मसारथी पदने शोभावनार ते प्रसु उपदेश आपीने संसारसमुद्रमां डुववा चार हजारने तारी शके छे, छतां उपदेश

કેમ આપવા નથી ? શાસનની મર્યાદા સમજાવવારે કહેવું પડશે કે—આય એટલો જામ થવાનો હોય, પરંતુ ઠીકઠી રીતે શી ઠીકા હરિને, ખોર પરિસહ ઉપસર્ગો સહન કરીને, મામાણુમામ બિચારીને આપમણપણે સંયમ સેવીને, ચાર પનપાઠી કર્મોને (જ્ઞાનાવરણીય-ઈશ્વરવરણીય-મોહનીય અને અંધરાય ૫ ચાર પાઠીકર્મોને) ઠોચીને, કેવલ્ય જ્ઞાન પામીને જ ઉપદેસ્ય દર ઠોકે છે; અન્યયા ઉપદેસ્યક તરીકે ઉપદેસ્ય દેવાનું પારમર્થિક કાર્ય કરતાં જ નથી, પૂર્વે કોઈ (ઠીકઠીકરે) ૫ કર્યું નથી, અને માવિમાં કોઈપણ કરશે નહિ; આ જઠાઠ્ય-સિદ્ધાંત ઢ્યાસનમાં સર્વદા સુપ્રસિદ્ધ જ રવો, અને છે

ઉપદેસ્યાક અને ઉપદેશ પણ અનાવિના—

૫ક હજાર વર્ષ સુધી ખોર ઉપત્ત્યા સર્વીને, પ્રથમ ઠીકઠીકરપ્રતુ-શીષ્ટપમદેવે સમજાવણમાં દેસના વરને વતુવિંજ સંચની સ્થાપના કરી હવે આ જગો૫ આ અવસર્પિષીમાં પ્રથમ રાઢ્યા, પ્રથમ મિષ્ટુક, પ્રથમ વ્રતપારી, પ્રથમ બ્રહ્મપારી અને પ્રથમ ઉપદેસ્યક તરીકે હોય તા શી આદિનાથ-શીષ્ટપમદેવ પ્રતુ જ છે, ૫મ કઠી૫ તો છો વાંખો છ ?, સર્વકથિત ઉપદેસ્ય અવણ કરે નહિ ત્યાં સુધી કોઈપણ ઠીકઠીકરને ૫જ મઠનિબમન કરાવનાર સમ્યક્ત્વ રલ્લની પ્રાપ્તિ થઠી જ નથી ૫ટલે આ શી ઋપમદેવને આ અવસર્પિણીના પ્રથમ ઠીકઠીકર-પ્રથમ ઉપદેસ્યક સ્વીકારી૫ તો વાંખો નથી, પરંતુ ઉપદેસ્યકપણાની પ્રાપ્તિને યોગ્ય થવામાં પ્રથમ મઠમાં (પનાસાર્પિણીના મઠમાં) શી ઠર્ત્ત્વો૫-અજગારલ્લો સમાગમ અને સર્વકથિત ઉપદેસ્ય પ્રાપ્ત થયું હતું આ ઉપરથી આ અવસર્પિણીના સપઢ્યા ઠીકઠીકરને મઠનિબમન કરાવનાર, સમ્યક્ત્વ-રલ્લની પ્રાપ્તિને જનુહુલ્લ ઉપદેસ્ય આપનાર, અસળ-મગજસહુધી ઉપદેસ્યકોનો સમાગમ થવો ૫ તેઓઠીના ઠીકઠીકરિત્રો સાઢી પૂરે છે હવે ગ્યારે તે છે ઠીકઠીકરોને ૫જ સમ્યક્ત્વપ્રાપ્તિમા પ્રથમ મઠમાં સર્વકથિત ઉપદેસ્ય દેનારા-

होय છે, અને તે તે ઉપદેશકોનો સમાગમ થયો છે; તો પછી તે તે ઉપદેશકોને પણ ઉપદેશ દેનારા ઉપદેશકોનો સમાગમ થયેલો જ હોવો જોઈએ આ ઉપરથી સર્વશકથિત ઉપદેશ દેનારા ઉપદેશકોની અને સર્વશકથિત ઉપદેશની પરસ્પરા અનાદિની છે.

આ ક્ષેત્રની અનાદિના ન સ્વીકારીએ તો સદુપદેશક વગર સદુપદેશ થઈ ગયો, અથવા તો સદુપદેશની પ્રાપ્તિ વગર સદુપદેશક થઈ ગયો; અને આથી જ જૈનશાસનના સસ્થાપક--તીર્થંકરોની અંતતાનંતી ચોવીશી સ્વીકારેલી છે. એટલે તે તીર્થંકરની શરુઆત ક્યારે થઈ ?, તે કહી શકાય જ નહિ. જેવી રીતે વર્તમાનમાં જન્મ પામેલા મનુષ્યની સાતમી પેઢીના નામને શોભાવનારના માત-પિતા હોવાં જ જોઈએ, તેવી જ રીતે જ સ્ત્રિનેશ્વર મગવંતના શાસનમાં સદુપદેશક સર્વજ્ઞ મગવંત તીર્થંકરો અને તેઓના ઉપદેશની વ્યવસ્થા પણ અનાદિની છે એ મર્યાદા સમજવા સાથે હવે આપણે આગળ વધીએ.

વર્તમાન-સદુપદેશના આઠ પ્રવર્તક--

બ્યારે અંતતાઅનંત ચોવીશીઓ છે ત્યારે તીર્થંકરો પણ અનંત, ગણધરો પણ અનંત; અને તે તે ગણધર મગવંતોની દ્વાદશાંગીઓ પણ અનંત જ હોય એ સ્વાભાવિક છે. દરેકે દરેક ઉત્સર્પિણીમાં અને અવસર્પિણીમાં ઉત્પન્ન થનારા-તીર્થંકરોને તે તે કાઠમાં પોતપોતાના શાસનમાં સદુપદેશના આઠ પ્રવર્તકો માનેલા છે, અને તે બધાને તીર્થંકરો કહેવાય છે; પરંતુ તે તીર્થંકરપણું પ્રાપ્ત થવાની યોગ્ય ભૂમિ ઉપર આરુઢ શી રીતે થયા ?, તે તપાસીએ તો પૂર્વે જણાવેલ સદુપદેશક-સદુપદેશની અનાદિ વ્યવસ્થા બુદ્ધિ પ્રદેશમાં નિઃશંક્રપણે નિશ્ચિત થાય છે. આ અવસર્પિણીમાં ચોવીશ તીર્થંકરો થયાં, અને તે સર્વ ૨૪ તીર્થંકરોના ૧૪૫૨ ગણધરો થયા. તે તે ગણધરોએ--હે મગવં ! કિં તત્ત ?, આ પ્રશ્નને ત્રણ વાર પૂછીને તે તે તીર્થંકરોના શાસનમાં મગવાન્ તીર્થંકર

પાસથી ત્રિપથી બનુક્રમે સપ્તમી ધા, વિગમેશ ધા, ધ્રુવેશ ધા; પટલે બા ત્રણ પવો સમાધાનરૂપે પામીને શીશ્વરુદિના, બને કોટ
 રુદિના ઘણી ઘણી ઘણી ઘણી રચના કરે છે. પટલે આસનોપદ્ધતિ-ધરમ-શીર્ષકર-શ્રીમદ્વાલીર મહાપદ્ધતિ ધર-સંસાર છોડીને,
 માત્રુ બનીને, આશ્વરુદિને ધ્યાનમાં કરીને, આશ્વરુ કર્મો પર નિર્મિતિય નહાર રાક્ષીને, સંવર માવનું સેવન કરીને, ધોર સપ્તમી-
 પરિવહોને સમ્બદ્ધ-પદ્ધતિ સહન કરીને, પૂર્વે શાંતેશ્વર કર્મોને તોડીને, સાહાવાર કર્મ પર્યંત વિવિધ યોગ્યમ સર્પીને પનપાથી ચાર કર્મનો
 ધૂરો કરીને પછી રક્ષુઆલિષ્ટા તરીકેનિરે મગવાન્ કેવલકાન પામ્યા શેનોય સમવધરણની રચના કરી બને શ્રવણ કરવા
 આશનાપથો આમ્યા શરુ, પરંતુ યોગ્યતાના બમાથે સદુપદેશુ કલ્પ વિરસિયર્મ કોશ્વપ પામી શક્યા જ નથી સદુપદેશ સામલ-
 નાપથો શ્વાસુથી સર્વવિરસિ ધર્મ પામી શક્યા નથી; આશુથી સદુપદેશુ કલ્પ શેતુ છે એમ કહેવાતું નથી, આથી મગ્યવતની રેશના
 વિષ્ણુ ગા, બને આશ્વર્ય મગ્યુ પૂર્વે શાંતેશ્વર કર્મોને તોડીને, સાહાવાર કર્મ પર્યંત વિવિધ યોગ્યમ સર્પીને પનપાથી-કર્મોને પૂર્ણ કર્યો તે જ વિષ્ણુ શે જ
 શેષમાં ઘણીશાંતીની રચના કરનાર ગણ્યરો સહિત ચતુર્વિધ સંપત્તિ આપના કરેલી છે, પરંતુ શર્વમાન-શાસનના માહીક-શ્રીશર્વમાન-
 સામીનીને વેશાલ સુદ ૧૦ ના રક્ષુઆલિષ્ટા તરીકેનિરે કેવલકાન થયું, વિદ્યાર કરીને મગવાન્ મહાસેન બનમાં ગયા, બને
 તેમના પદ્મમાલક-શિષ્ય-ગણ્યરોના શાથે શ્રીશારણાંગીની રચનાશિ વેશાલ સુદ ૧૧ ના વિષ્ણુ મહાસેન નામના બનમાં શરુ આ
 સપ્તમી શર્વમાનકાલીન-ચતુર્વિધ-સંપદુપદેશુસુખાનુ પાન કરીને એ જીશ્વર કૃતાર્પ કરી રહ્યા છે તે સદુપદેશના આશ-પ્રશર્વક-
 પુષ્કરસેક-મગવાન્-શ્રીશર્વમાનસ્વામી છે.

ते समयसरण मध्ये अगीआर मुख्य ब्राह्मणोंनुं ४४०० ना
वा काळथी स्थिर थयेळ शंकांना समाधान साथे चुम्मालीस-
परोए (मुख्य शिष्योए) त्रिपदि पामीने अंतर्मुहूर्तमां तेओना
जिज्ञासावाळाए आबश्यक-सूत्र-वृत्ति आदिथी अवलोकन

करवो जरूरीने छे. अगीआर-गणधर-श्रीगणेशोपनिषत्-गणधरो वा ५५-गणधरो वा ५५-गणधरो वा ५५-गणधरो वा ५५-गणधरो वा ५५-
प्रथम गणधर गौतमस्वामीजी (श्री इन्द्रभूतिजी) पण काळधर्म पामी मोक्षे जचाथी; दशे गणधरोना सचळए परिवारादि पंचम-
गणधर भगवान्-श्रीसुधर्मस्वामीजीने सुप्रत धयां. एटले ते काळथी अद्यापि पर्यंत वर्तमानकालीन-सर्व-साधु-साध्वीओ तेओश्रीना
(श्रीसुधर्मस्वामीना) सतानीयापणे वर्ते छे ए शास्त्र-सुप्रसिद्ध बात छे. आ उपरथी वर्तमानकाले जैन-शासननुं संचालन करनारा
पू. आचार्य भगवंतो, पू उपाध्याय भगवंतो अने पू. श्रमण भगवंतो स्वपरकल्याणार्थे जे सदुपदेशनी अमोघवर्षी वर्षावी रखा छे,
ते सर्वतो आधार पंचम-गणधर-भगवत-श्रीसुधर्मस्वामीजीनी ओं द्वादशांगी उपरज अवलंबे छे. मोक्षमार्गना अभिलाषि-साधु-
साध्वी-श्रावक-श्राविकाए स्वपरहितकर-मोक्षमार्गमां अस्खलित गमन करीने इष्ट सिद्धि साधवी होय तो द्वादशांगी पैकी
अगीआर अंगीने आगळ करीने ज (अगीआर अंगीना भावथी भावित थइने) जीवन जीवानी सर्वज्ञादि भगवंतो
तरफथी भलामण सर्वदा सर्वत्र निश्चित थई चूकी छे. आ उपरथी स्वतंत्रपणे मोलवानो के स्वतंत्रपणे आलेखन करवानो हक

વર્ષભાગદાહીન-કાસત્તમાં શુદ્ધિ-સંવત્ની કોરૂપ્ત ક્ષતિને કારણે સમી, કારણ કે કાસન-સંસ્કારક-તીર્થકરો પણ કેવલ પ્રાત્ની પ્રાપ્તિ થવા પછી જ પટલે તે પ્રગટ થવા પછી જ તેનો સ્વયંત્રવ્યયે બેઠે છે. પટલે વિષોદ્ધારક-ત્રેલોક્ષનાથ-તીર્થકર પાસેથી જાતિ-વિનમ્રવ્યયે ત્રિપદી પાસેને, અર્ધમય વેસનાને ક્ષયમાળ્ય કરીને બને છે. જ અર્ધને અનુકરણીતે સુનોતી રપના બીમદ્ ગમ્પર અતિ-વિનમ્રવ્યયે ત્રિપદી પાસેને, અર્ધમય વેસનાને ક્ષયમાળ્ય કરીને બને છે. જ અર્ધને અનુકરણીતે સુનોતી રપના કરાવતાં હોય તેમ યર્ગતા કરે છે. અને સર્વજ્ઞકટિલ અર્ધોસારિત્ત વે સુત્રો છે. તેની શાસ્ત્રિક છાપ મારોર જ અસ્થિત કરાવતાં હોય તેમ તે જ મત્તપરોતે પોતાની અધ્યક્ષતાનો કેવલકાલીનો વિધમાન હોવા છતાં પણ તેઓની વાસે વેક્ષના વેવટવે છે. પટલે વર્તમાન સુપદાના મૂલ પ્રપટા બી સુધર્માસ્વામીચી છે. એક પણ અધ્યયન, એક પણ શરેશ, એક પણ સ્તવક, એક પણ પ્રકરણ, એક પણ શાસ્ત્રો, એક પણ સુત્રની મૂલ મૂલિકા વિચારીવ હો જાણ-પ્રણેવા-બીદ્યુજ્ઞર્માસ્વામી જ છે. એ માન્યતાને વિચેષ્ટિઓપ સુદલવ્યે સ્વીકારવાની જરૂર છે.

જ્ઞાનીપણાની પ્રાપ્તિનો શક વ્યપાર ?

કુલ-સંવદાઓના મૂલ પ્રણેશ બીદ્યુજ્ઞર્માસ્વામી છે, એ આપણે પૂર્વે પ્રકરણમાં વિચારી ગયા ત્રિપદી પામીન સમયાપ પૂર્ણોત્તી, સમયપ ભંગ અધ્યવનામિતી રહતા કરત્તર બીદ્યુજ્ઞર્માસ્વામીચી સૂત્રકાર છે, અને પોતાના શિષ્ય-મંદીમ કેવલી ક્ષી અપૂરવાપીચીને વર્ણવેલે સુત્રો રહે છે, છતાં માન-મણતું સર્વાંશે મર્દન કરવાનું શિષ્યજ્ઞ આપવા માટે જા અપૂર્વે હસાંલ રેતેકે શરેક્ષને અનુકરણીય છે. વર્તમાનકાલીન જાગમતના અધ્યાક્ષીબોતે સ્પષ્ટિ-વ્યક્તિ-આ પ્રસંગ સુસ્થિત જ રહે કે-બી જાણાપંગમ્પરગા પ્રથમ સૂત્ર કનું ૧,

कहेतुं पढ्यो के—“सुयं मे आउसंतेणं भगवया एवमवखायं इहमेगेसिं नो सन्ना भवइ” आ सूत्र आवे छे. पोताना सुशिष्य-श्रीजम्बूस्वामीजीने उदेशीने पंचमगणधर-भगवान्-श्री सुधर्मास्वामीजी जणावे छे के—हे जंबू ! भगवान् श्रीमहावीर-महाराजा पासेथी म्हें सांभळेलु हतुं अर्थात् भगवान् श्रीमहावीर महाराजाए आ प्रमाणे कहेलुं हतुं, अने में जे कणोपकर्ण सांभळ्युं हतुं ते ज हुं तने संभळायुं छुं के—“आ सत्सारां कोइपण जीवने वास्तविक ज्ञान नथी.” आ वातनी वधु स्पष्टता करनारे प्रथम सूत्रनी पृ श्रीशीलाकसूरीश्वरजीविरचित-वृत्तिनुं वाचन, मनन अने परिशीलन करतुं जरुनुं छे. आ संसारमां परिभ्रमण करनारा एहेन्द्रियथी पंचेन्द्रिय सुधीना सघळा जीवोने चार सज्ञा मानेली छे एटलुं ज नहि पण श्रीप्रज्ञापनादि-सूत्रोमां दश संज्ञाओ दरेक जीवो माटे जणावेली छे, ते आ प्रमाणे छे— १ आहार, २ भय, ३ मैथुन, ४ परिग्रह, ५ क्रोध, ६ मान, ७ माया, ८ लोभ, ९ ओष; अने १० लोक सज्ञा जणावी छे. आ सज्ञाचाला सर्व जीवो छे; छनां “इहमेगेसिं नो सन्ना भवइ” ए सूत्र केन रचाय छे ? आ सज्ञाओ दरेके दरेक जीवोने होवा छतां पण नियेधवाचक शब्द साथे संज्ञानुं सूचन होवाथी कोइ विशिष्ट ज्ञानसूचक सज्ञा होवी ज जोइए, ए आ सूत्रना रचयितानो उदेश छे, एम ध्वनित धाय छे. जो आ वात न विचारीए तो चौद विद्याना पारंगतो इन्द्रभूति आदि मुख्य अगिधार ब्राह्मणो अने तेओनो ४४००) चुम्मालीसोनो शिष्यादि परिवार पण अभण नथी, एटले दुनिया-दारीना सघळाप व्यवहारिक-ज्ञानमां कुशल, बाहोश, अने निष्णात हता एम कहेवाय छे, आ वातने तेओनी पूर्ब अवस्थाहुं जीवन साक्षी पूरवा साथे वधु मजयूत बनावे छे. आथी स्त्रीओनी चोसठ कळाओमां के पुकथोनी बहोतेर कळाओमां, दुनियामां कहेवाती विद्याओमा के कहेवाता विज्ञानोमा, दुनियाना व्यवहारोमां के विविध जातिना व्यापारोमां; अने अनेकविध राज्य रमतोमां

દે ને દે ચાર જેવી વાત સીધી રીતે અને સરલપણે સમજાઈ જાય છે. શાસન-માન્ય-જ્ઞાનીપણને ધાર્મિક રીતિપ ર્પર્શન કરીને દિવ્યપ્રતિદિન કલ્યાણકારી જીવનચર્યાને જાણીને વીર્યોલાસમાં આગલ વધીય.

પંચમ-ગણધરની જીવનચર્યા—

આસન્નોપકારી-અંતિમ-શ્રીવીરવીરુના મુશિષ્ય-પંચમગણધર-મગવાન્-શ્રીસુધર્માસ્વામીજી હતા, અને આ પ્રંથના રચયિતા પણ તેઓ હતા, એટલે તેઓશ્રીના જીવનની સંક્ષિપ્ત-નોંધને સ્મૃત્તિપથમાં લઈને વીર્યોલાસનો વેગ વધારવાપૂર્વક આગલ વધીય. પ્રમુ-શ્રીમહાવીર-મહારાજાની પાટપંપરામાં તે પાંચમી પાઠે છે, અને તેઓશ્રીનું સ્વરૂપ આ પ્રમાણે છે. કુહાગ નામના એક ગામમાં અમ્નિવૈશ્યાયન ગોત્રવાલા ઘમ્મિલ નામના બ્રાહ્મણ રહેતા હતા, અને તેમને મદિલા નામની સ્ત્રી હતી. આ વત્રને સંસારની લીલાના અનુભવમાં આગલ વધતા મદિલાએ એક પુત્રને જન્મ આપ્યો, અને સંસારમાં અતિ કુશલતા પ્રાપ્ત કરવા માટે પિતાની આજ્ઞાથી પોતે ચૌદ વિદ્યાના પારગત બન્યા હતા. તેઓની (આર્ય-સુધર્માની) નિશ્રામાં રહીને વિદ્યા. સપાદનના અર્થિ-પાંચસો શિષ્યો અધ્યયન કરતા હતા. પચાસ વર્ષ લગભગ પઠનપાઠન, વાદવિવાદ અને બ્રાહ્મણ કુલને અનુસરતી ક્રિયાકાંડમાં વ્યતીત કર્યાં. અપાપા નામની નગરીમાં સોમિલ-બ્રાહ્મણને ઘેર થજ્જ હોમની ક્રિયા કરવા-કરાવવા માટે દેશ-પરદેશથી બ્રાહ્મણો આવેલા છે. તે સર્વ-બ્રાહ્મણોમાં આર્યે હન્દ્રમૂતિ, આર્યે અમ્નિમૂતિ, આર્યે વાયુમૂતિ, આર્યે વ્યક્ત; અને આર્યે સુધર્માદિ અગીઆર બ્રાહ્મણો આદિ સોટી સહ્યામાં અનેક જાતિના બ્રાહ્મણો એકઠા મળ્યા છે. આ અવસરે કેવલજ્ઞાની વિમુ શ્રીમહાવીર મહારાજા રજ્જુઆલિકા નદી પાસેના ક્ષેત્રમાંથી વિહાર કરીને મહસેન વનમાં પધાર્યા છે. દેવોએ પ્રમુ શ્રી વીર પધારે છે, એટલે સમવસરણની રચના કરી છે. આકાશમાંથી આવતા જતાં વિમાનોને અને

દેવ-દેવીઓના પરિવારને નિહાળીને પહાની મહા સાનત્યતા આગેવાન પ્રાણીઓ અને તેમનો સપહોર પરિવાર આશ્ચર્ય-પશ્ચિદ
 માય છે. યદુકુલ નહિ પણ આ વર્ષા વિમાઓ, દેવેન્દ્રો, દેવો, દેવીઓ અને સપહોર અને સમુદાય યજ્ઞર્મા નહિ આવતાં મગવાન
 શી મહાવીર-મહાપ્રજાને જન કરવાને અને શાંતી જાવ કરવાને જાણ છે, આ જાતનો નિર્ભય કરીને આગેવાન પ્રાણીઓ મૌઠમ
 ગાનવાલા આર્વ-ઇન્દ્રમૂર્તિ સર્વજ્ઞપણા બદમાદ સાથે સગવાળી મહાપ્રજા સાથે જાણ કરીને જીવવા માય છે; અને
 ઠેકઠેકેની ઠીકે ઠીકાદ માય છે તેનું સંસ્થિત વર્ણન શ્રી હસ્તપુસ્તકના ગણવટ-જાણ તામતા પ્રસિદ્ધ વ્યાજ્ઞાનાવસરે વતુર્ભિવ સંવ
 નિવચનઃ વચન કરે છે. ગણવટ-જાણ-વિજ્ઞાન સંબંધી શંકા ઇમાજાન વિજ્ઞાનની જાણવાની અભિજ્ઞાનાવસરે શ્રી વ્યાજ્ઞવલ્ક-સુદ,
 શી વિજ્ઞેપાવજ્ઞવલ્કરિ શ્રોત-પ્રવૃત્તિ પ્રોત્ત, માનન, પરિશીલન જાણુ જાણીતું છે. આર્વ-ઇન્દ્રમૂર્તિ પોતાની જાણ વર્વોની જૂની સુકાનુ
 સપાપણ પામીને જીવાદ ગવા પછી પોતાના વૈષ્ણવો સાથે શીલિવ જાણ છે, અને પ્રવસ ગણવટ ઇતીકે પ્રસિદ્ધ વાણ છે
 આદ વહી અનુક્રમે પોતાના માદ અગ્નિમૂર્તિ પોતાના સ્નેહ વૈષ્ણવને પાછો છડ જવાને વીવજાની મુદાવશી અગાવાળ મહાવીર વાસે
 જાહે છે, અને હુલવ પોતાની જાણના સામાજાન સાથે જીવાદ માય છે. છેવટે પોતાના વૈષ્ણવો સાથે વીધા છેવટેની વીધા ગણવટ
 ઇતીકે પ્રસિદ્ધ જાણ છે તે પછી અપાપ વહીલ માદ આર્વ-ઇન્દ્રમૂર્તિ અને આર્વ અગ્નિમૂર્તિ અને આર્વ વીધા છેવટેની વીધા ગણવટ
 વજોની મહાપ ગણ મુરખી છે. પ મારજી અનુક્રમે આર્વ વાહુમૂર્તિ, આર્વ જ્ઞાણ અને આર્વ મુખમ વિગેરે આગેવાન પ્રાણીઓ આદ
 છે તેઓના હૃદયના સૂચનાં મુખાદ રહેલી જ્ઞાણને પ્રમુ મહાવીર જ્ઞાણે ઇ, અને સર્વની જાણના સામાજાન તેઓના વેવના તે છે
 વૈષ્ણવ વાજવલ્ક-જર્વનું અનુસ્પૃસ સંબંધ સાથે નિવેદન કરીને સમજાવે છે. અને આગેવાન અગીઆર પ્રાણીઓ પોતાના જિવ્યાશિ

૪૪૦૦) ના પરિવાર સાથે દીક્ષિત થાય છે, અને તે અગીઆર આગેવાન બ્રાહ્મણો દટલે સુલ્ક્ય શિષ્યો ગણધર પદથી વિમૂષિત થયેલા શાસનમાન્ય-સુશિષ્યો થયા છે, ઇ વાત શાસનમાન્ય-શાસ્ત્ર-પ્રસિદ્ધ છે. આ અવસરે સકલ અંગાદિના રચયિતા આ પંચમ ગણધર ભગવાન્ શ્રીસુધર્માસ્વામીની હમ્મર પચાષ વર્ષની છે. દીક્ષા લીધા પછી તેઓ ઈ ત્રીશ વર્ષે પર્યંત શ્રીવીર-વિસુના વરણકમ્લની તપસના કરી છે, અને શ્રીમહાવીર-મહારાજાના નિર્ત્રાણ પછી ૧૨ વાણું વર્ષે દટલે વાણું વર્ષની હમ્મરે વિશુદ્ધ ભાવનાથી ભાવિત થયેલા તે પચમ ગણધર ભગવાનને કેવલજ્ઞાન પ્રગટ થાય છે. કેવલજ્ઞાનના પર્યાયથી વિમૂષિત થયેલા ભગવાન્ શ્રીસુધર્માસ્વામીજી ઇ પ્રામાનુપ્રામ વિહાર કરીને અનેક ભવ્યોનો હદ્યાર કર્યો, અને આઠ વર્ષ સુધી કેવલ્લી પર્યાય પૂર્ણ કરીને, ઇક મહિનાના ચોવિહાર હપવાસની ઘોર તપશ્ચર્યા તપીને, પાદ્યોપગમન નામના અનજ્ઞતને અનુસરીને, અને સકલ-કર્મનો ક્ષય કરીને ભગવાન્ શ્રીસુધર્માસ્વામીજી મોક્ષે ગયા હતા, અને ભગવાન શ્રીમહાવીર મહારાજાના મોક્ષગમન પછી ૧-આર્યે શ્રી દમ્દ્રમૂતિ પ્રયમ ગણધર અને ૨-આર્યે શ્રીસુધર્માસ્વામીજી પંચમ ગણધર હતા. પૂર્વના નવ ગણધરો ઇ જ્ઞેમ પોતાનો શિષ્ય પરિવારાદિ શ્રીસુધર્માસ્વામીજીને મઢાવ્યો હતો, તેમ પ્રથમ ગણધર ભગવંતે પણ પોતાના સઘઢા પરિવારને શ્રીસુધર્માસ્વામીજીને મઢાવીને પોતે મોક્ષે ગયા. દટલે તે અવસરની શરુઆતથી અઢ્યાપિ પર્યંતના ઇ સાધુ-સાધ્વીઓ છે તે વધા ઇ શ્રી આર્ય સુધર્માસ્વામીજીના શિષ્ય સંતાનો છે- જુઓ સ્થવિરાવલ્લિમાં આ પ્રમાણે વહેલ છે.

જે દમે અજ્ઞાત્ત ઇ સમણા નિગંથા વિહરંતિ । ઇણં સઘે અજ્ઞસુહમ્મસસ અણગારસસ આવચિજ્ઞા ।

શ્રીઢાદશાંગીના રચનાવસરે સ્થલે સ્થલે ભગવાન્ શ્રીસુધર્માસ્વામીજી પોતાના શિષ્ય શ્રીજંબૂસ્વામીજીને હદેશી કથન કરે છે, માટે

हेओभीता चीबन्ने बाण्णीने, विचारिने बने परिकीकन करीने बहुतमोहनरूप—असुठनु आस्वावन करीए.

अतिम केघळीनी जीवनचर्या—

पचम—गणपट—साबाण—भीतुबर्मास्वामीजीना प्रथम—सुच्छिष्य के से वर्तमान सासनमां अक्षिम—केबळी—भीखबूस्वामीजी बदेवाय छे सूत्रकार भी पचम गणपट छे, बने अमसर—आगमने सूत्रभी प्राप्त करसार भी बबूस्वामीजी होवाची वेळोभीजीनु जीवन बाण्डुं बहरी चापीने अत्र विचारप छे सगमग २४७५ वर्षोना अर्थां बीती गयां, छवां पण आ महापुरुषोनी जीवनगाथाओना यद्योगान गाइए छीए, त्वारे सूतकाळने भूली सवाय छे, अने तेओनु सूतकाळनु जीवन वर्तमान काळना साक्षात्कारोनी अनुभव करावे छे. आ बबूजीपना इच्छिणार्थे सरकना सरतयेत्रमां सगब नायनो देस छे, अने तेसी राख्यपाली राखणूइ नयना नगरमां इठी छे नगरमां अति पनबान अने ओट बगरनी संपत्तिमा मरुय ठरगोना अनुभव भेष्टि अणपम अने चारिणी करवां इवां संसारनी छीकानो अनुभव करवां चारिणीनी कुथिमां पंचमा देवलोकमांची क्यबीने एक देव गर्भपये इत्यत्र बबो, अने ते गर्भमां परिपक्व काळे पुत्रपणे अम्य बबो स्वप्नमा अने बोहरना मावने अनुसरतु भेष्टिना सगां—बहाणोयोय मळी भीनपू एतु नाम स्थापन करुं अने तेजे भीपुवमास्वामिजीनी देसमा अवण करीने सम्यक्त्व मद्रिठ शौळ अंगीकार कर्यां भीखबूस्वामीने परजवानी इच्छा नहोवी, छवां माठपिताना अति आग्रही ते बाठ कन्याओ परण्यो, परंतु तेओनी स्नेहवर्षक—बापीची छेससर स्वामोदित बबो मद्रि; कारण के संसारचमुद्रनो पार पामबा माटे तेजे सम्यक्त्व बने शीठ नामना तुंयठ प्रहण कर्यां छे, ते भीखबूस्वामीजी स्त्रीरूप चरिताओमां बूबी शकवो अ नवी रात्रिमां ते बीजो धाये अनेक

પ્રચારની શંકાઓના સમાધાન આપીને, અને સુંદર વિચાર-વિનિમય કરીને; તે આઠે સ્ત્રીઓને પ્રતિબોધ પમાડીને દીક્ષાની અર્થિની બનાવી. ઇટલુ જ નહિ પણ તે જ રાત્રિમાં પ્રમવ નામનો ચોર ઘીજા ચોરો સાથે ચોરી કરવા આવ્યો હતો. પરંતુ “ આ ઘરનો માલિક સ્ત્રીઓ સાથે ૯૯ નવાણુ ક્રોઢની સંપત્તિને છોડીને જનાર છે ” એ વાતને વિવેકપૂર્વક હૃદયમાં સ્થિર કરીને ચોરી કરવા આવેલા તે ચોરે વિનાશિ-સંપત્તિઓનો મોહ મૂકીને અવિનાશિ-મહામૂલ્યવાઢાં ત્રણ રત્નોની ચોરી કરવાનો સઘલા ચોર સાથે નિર્ણય કર્યો. સવારમાં પાંચસો ચોર, આઠ સ્ત્રીઓ, આઠ સ્ત્રીઓના માતાપિતા, પોતાના માતાપિતા; અને પોતે મઢીને કુલ--૫૨૭ પાચસો સત્તાવીશની સંખ્યામાં ઢીક્ષિત થયા. મગવાન્ સુઘર્માસ્વામીજીની પાસે શ્રીજંબૂસ્વામી પ્રથમ શિષ્ય યથા, અને તેમની પાટે શ્રીપ્રમવસ્વામી આવ્યા. શ્રીજંબૂસ્વામીજી સોલ વર્ષ ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહીને, તે પછી ઢીક્ષા લઢને, વીશ વર્ષે સુધી શ્રીસુઘર્માસ્વામીજીના ઘરણકમઢની ઉપાસના કરીને સુમ્માલીશ વર્ષ કેવલિપર્યાય પામીને; અને સમગ્ર ંશી વર્ષનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરીને પરમપદને પામ્યા. શ્રીજંબૂસ્વામીજી મોક્ષે ગયા પછી કોઈ પણ કેવલજ્ઞાન પામ્યું નથી, અર્થાત્ કેવલજ્ઞાન પામીને મોક્ષે ગયું નથી, માટે તેઓશ્રીને શાસનમાં અંતિમ કેવલ્લીના નામથી પિછાળે છે.

‘ સુયં મે ! અને ‘ સ્તિવેનિ ’ પદોની વ્યાપકતા—

શાસનમાન્ય-જ્ઞાનીઓને, શાસનના સંચાલક પંચમ ગણધર શ્રીસુઘર્માસ્વામીજીના જીવનને, અને અંતિમ કેવલ્લી શ્રીજંબૂસ્વામીજીના જીવનને સ્મૃતિપથમાં રાસીને, હવે આપણે અંગના પ્રારંભકાલને, અને તે અવસરની રચના પર ધ્યાન વૃદ્ધ. શાસનમાન્ય-જ્ઞાનિપણું સ્પષ્ટું છે, તે માટે તેઓશ્રીની ‘ રચનાઓ જ સાક્ષી પૂરવા સમર્થ છે. આત્માદિ ભાવોની સાથે ગતિ-આગતિને સમજીને સ્ધારાં

સાપુઓ અને સાબીઓ, તથા મ્હારા શાકનો અને શાકિકાઓ પણ તે જ રહે છે. અનાદિકાઠની અઘ્ઘાનીપ્પાની ઓંધીમાંથી નીકળીને શાકનમાલ્ય-શામિપ્પાને સ્વેદેં પ જ એક રેતુથી—“ સુય મે આટસંતેય ફરમેસિ નો સન્ના મત્ત્ત ” આ સમુદિત-પયોદ્ધાર મીઠાષારંગના પ્રથમ સૂત્રનું આયોજન કરે છે. જ્ઞાનીપ્પાને અને અઘ્ઘાનીપ્પાના શાસ્ત્રિક તપ્પવત્તને સમજી શકે પણ સમજુ થાંષકોને, વિષારકોને અને અમ્મ્યાસીયોને “ સુયં મે ” ફલાદિ પયોના પરમાર્થ સમજનામાં અને તે પરમાર્થ-પીયુપ્પુ આસ્વાદન કરવામાં અવલેક્ષમર વિહવ થતો જ નથી. ઓપી જ ઈંગના પ્રારંભમાં પ્રથમ ગજખરે મગધામ્ મીસુપમાંસ્વામીઝી અપ્પાયે છે કે— આસનોપકારિ-શાકનસંસ્થાપક-અંતિમ-ધીર્ઘકર-મગધામ્-મીમદ્ધાવીર-મદ્ધારાવાના ચરપ્પકમઠની સ્થાપના કરતાં મે એ સોમચ્ચુ છે, તે હે અનુ ! તુ અને કહીસ આ રીતિય ‘ સુયં મે ’ ફલાદિ પયોદ્ધાર પોતાના ક્ષિપ્પ-મીચ્ચુસ્વામીઝીને ઠવેશીને તપ્પાયે છે મીઠાષારંગ-સૂત્રની આદિમાં ‘ સુય મે ૦ ’ અને અંતમાં ‘ પિ પેમિ ’ પ પર અપ્પસ્થિત આવે છે, પરંતુ મીસુપ્પહ્વાંગમાં પ્રથમ સૂત્રમાં ‘ બુન્નિચ્ચધિ ૦ ’ ફલાદિ પયો છે, પણ સ્કઠ થવા સૂત્રની સાથે ‘ સુય મે ’ પ પયો નથી, છતાં પંચ છે એમ સમજીને જ થાંષકે, વિષારકે અને અમ્મ્યાસકે અર્થે કરવાનો છે, અને થગો પર તે જ રીતિય થર્તવાનું છે; પ આ અપ્પના આલેક્ષનથી સ્પષ્ટ થાય છે તે થે પયોની સુવ્યવસ્થા—

ફરે ‘ સુય મે ’ પ સૂત્રની વ્યવસ્થામાં ‘ મે ’ પ્રથમ ઓદ્ધપ, અને સુયં પઠી ઓદ્ધપ, પરંતુ “ મગલવવનાઃ દુચ્છદા આધાઃ પ્રયોક્કખ્પાઃ ”^{૧૫} પ નિયમથી એ શાઠ જાગઠ થરે છે, પ જ સૂત્રમાં મગલવાવલંક પવ પથેલું ઓદ્ધપ પ શાઠ ધ્યાનમાં હોય તો આ શકાને અજકાસ નથી. પથલે સુય મંગલવાવક સુષ્વ હોવાથી પ્રથમ હોવો ઓદ્ધપ, અને રચનામાં પ્રથમ છે પ સુલંગત છે.

श्रीशीलाकसूरिजी आ सूत्रना पदच्छेद वस्तुते श्रुतं मया० एतुं वृत्तिमां उपर प्रमाणे जणावे छे, 'मे' पदनी व्याख्यामां षष्ठीने बदले तृतीयानी व्याख्या संगत छे. 'विमक्तिमन्ततसाद्याभाः' ए सूत्रथी अव्ययपद-बोधक 'मे' शब्द होबाथी गमे ते विमक्तिनो अर्थ करी सकाय छे, ते सिवाय अस्मद्दु प्रकृत-भाषामां तृतीयामां 'मे' रूप बने छे, एटले उपरना समाधान साथे आ पण विचार कर्यो होय, अने तेथी व्याख्याकारे तृतीयानो अर्थ कर्यो छे ते पण सुसंगत छे. पोताना शिष्यने सूत्रसदर्थ आपता हुं तने आम जणाहुं छुं एम नहि, पण भगवान्-श्रीमहावीर पासेथी म्है मेळव्यु छे ते ज तने हुं अनुवादरूपे जणाहुं छुं. हुं कहेतो नथी, म्हारा घरतुं कहेतो नथी, मनोघडंत कल्पनाओ ठालवतो नथी, परंतु श्रीभगवंते जे कीपुं ते ज कहुं छुं, अने तेथी ते माटे अभ्यासके विचारवानी जरूर छे के अध्ययन के उदेशनी परिसमाप्तिमां 'त्तिवेमि' ए पद स्वमनीपिकानो भारपूर्वक परिहार सूचवे छे. एटलुं ज नहि पण शासनसंस्थापक-परमत्तारक-गुरुवर्य-श्रीतीर्थकर प्रति पू. गणधरनो अति आदर बहुमान सूचवे छे, अने तरण-तारण-गुरुवर्यो प्रत्ये भावि-शिष्यादिके आ रीते वर्तवुं एतुं हितकर सूचन आथी ध्वनित याय छे. जे जे अध्ययन विगोरेनी आदिमां "सुयं मे" आदि पदो होय, अने अंतमां "त्तिवेमि" पद होय तो भगवान्-श्रीमहावीर-महाराजा पासेयी श्रीसुधर्मस्वामीजीए मेळव्यु, अने पोताना शिष्य-श्रीजंबूस्वामीजीने स्वपरहितार्थे दीपुं ए स्पष्ट याय छे. आ प्रसंगने स्पष्ट करतां श्रीसूत्रकृवांगनी वृत्ति करतां श्रीशिलांकसूरिजी पण प्रथम अध्ययनना प्रथम उदेशानी समाप्तिमां मूलकार आ रीते जणावे छे—
 इति वैमि पढमज्जयण पढमो उदेशो समत्तो ॥ अने वृत्तिकार आ रीते "इति वैमि" संबंधमा आ रीते वृत्तिमां जणावे छे.

“ ધ્રુવીનીંતિ સુષર્મસ્વામી અમ્સ્વામિનં પ્રસ્નાહ-અવીમ્પાહં તીર્થકરાશ્વપા,
 ન સ્વમનીપિક્કયા, સ ષાહ પ્રવીમિ મેન મયા તીર્થેશ્વરસકાશ્ચાન્મ્કુતમ્ ॥ ”

(શ્રીયોગીશ્ચી • સુ છ પ ૫ ૧૦-૧૧૬ ૪-૫)

હવે આ ઉપરથી એ અખ્યવનવી અંતમાં ‘તિવેમિ’ હોય, તે અખ્યવનતા પ્રારંભમાં ‘સુય મે આટસંતેજ મગધયા ઇવમસ્વાય’
 આ પદો અવશ્યમેવ છે, એમ સમજી લે લેમાં લોઈએ. એવી ઈતે શ્રીપત્તૈકાલિકસૂત્રની અંતમાં ‘તિવેમિ’ પદ છે, પરંતુ અખ્યવનમાં
 ‘સુયં મે’ इत्यादि पदों ने स्वीकारा है जो ईए. आधीय स्पष्टता नहीं है—दृष्टिअट-श्रीवमयवेसूरिखीए पण ठाम ठाम
 पोवानी इच्छिमां करेजी છે આ ઉપરથી “ સુય મે ” અને “ તિવેમિ ” इत्यादि पदोंनी यौलिकता, અને पारमार्थिकता वांपकोए
 અને अम्यासकोए अनुक्रमे शोषनकोछे અને अम्यासकोछे अकशमेव विचारवी अहस्ती છે આ ઉપર અણાવેલા પદોના પરમાર્થ
 પ્રત્યે વાસ્તવિક-શ્રીવિપૂર્ણની પ્રતીતિ અને કથિ યાચ છે, તેના હૃદયમાં લ પૂ તીર્થકરોએ કબન કરેલા અર્થનુ અનુવાસ્વાદન અને
 પૂ ગણપર મગધતોના રચેલા સૂત્રેનું સુચાસ્વામન સદ્યપને નિરંતર થતુ છે, જાણ છે, અને જાણે, તે તિ:શુક શીના છે
 સર્વશ્રુત-સંપદાના માલિક-શ્રીસુધર્માસ્વામીજી—

“ ધર્મમાનકાલીન સપત્નીએ શ્રુતસંપદાના મૂલ પ્રલેઠા શ્રીસુધર્માસ્વામીશી છે ” એ વાતને ‘ પૂર્વે નિર્ણીત સ્વરૂપે વિષારી ગયા
 હવે નિર્ણીત જાતની બાહે જાણનારી જાણો વિષારીએ છીંપ, યો અનેકવિષ/રજનાઓ અનેકાનેક મહાસ્માબોએ કરેલી છે; અને તે તે
 કૃષિઓ નજર સંતુલ્ય વાઈ રહી છે એવાં સુત્ર અંત શ્રીજગદ્ગણીશીસૂત્રના સૂત્રોના રચયિતા પ્રથમ ગણપર મગધાન્ શ્રીગૌતમસ્વામીશી છે

પ્રાતઃસ્મરણીય-પૂર્વવધોની અને શાસનમાન્ય સ્થવિર-ભગવંતોની અનેકવિધ રચનાઓ હોવા છતાં યદીય શાસનમાન્ય-રચનાઓના આદ્ય-રચયિતા-પંચમ-ગણધર-ભગવાન-શ્રીસુધર્માસ્વામીજી માનવા શી રીતે ?, એ અત્ર પ્રાસંગિક પ્રશ્ન થાય તે સમ્બવિત છે. આ પ્રશ્નના સમાધાનમાં સમજવાનું એ છે કે-સર્વજ્ઞ ભગવંતના શાસનમા મનોવદંત કલ્પનાઓને માન્ય રાખવાને લેશમર અવકાશ જ નથી. દરેક શ્રુતસ્કવમા, દરેક અધ્યયનમાં, દરેક સૂત્રમાં અને દરેક શામનમાન્ય-વિશિષ્ટ-રચનાઓમાં ‘ સુર્યં મે ’ પદો ન લીધાં હોય, અગર ‘ તિન્વેમિ ’ પદ ન લીધાં હોય અગર ન જણાવ્યાં હોય તો તે પદો ત્યાં છે એમ તે મ્યક્રે સમજી જ લેવાં જોઈએ. આ ‘ સુર્યં મે ’ શ્યાદિ શ્યાદિ પદોથી કલ્પનાના ગોઠા ગવડાવવાને ભગવંતના શાસનમા માફ માફ મનાઈ કરેલી છે. એટલું જ નહીં પણ ‘ સુર્યં મે ’ શ્યાદિ પદો વિગેરેથી જૈનશાસન-માન્ય આગમ સર્વથી અર્થથી યતી પ્રરૂપણાઓ અને સૂત્રથી યતી પ્રરૂપણાઓ નિશ્ચિત થવી જાય છે, જૈનાગમના સારભૂત રહસ્યના લેઓ આસ્વાદી હશે તેઓને આ વાત સમજાવવી પડે તેમ નથી. અર્થથી-આત્માગમ, અનંતર-આગમ અને પરંપરા-આગમને સમજવામાં, તથા સૂત્રથી-આત્માગમ, અનંતર-આગમ અને પરંપરા-આગમ મમજવામાં વિહંચ થતો નથી. અર્થથી પ્રરૂપણા કરનારા અરિહંતોને આત્માગમ, તેમની પાસેથી શ્રવણ કરનારા એટલે તે અરિહંત ભગવંતોની અમોગ-વિશ્વ-દેશનને ક્ષીલનારા ગણધર ભગવંતોને અનંતર આગમ, અને પ્રાપ્ત થયેલા અર્થને શિષ્ય-પરંપરામાં પઠત, વાઠન કરાવે તે વચાને પરંપરા આગમ હોય છે આ રીતિએ આસન્નોપકારિ-અંતિમ-વિમુ ત્રીવીર-પરમાત્મા અર્થથી દેશના દેશના આત્માગમ, જ્ઞાનના માલિક પંચમ ગણધર ભગવંત તે દેશના ક્ષીલનાર હોવાથી તેઓને અનંતર-આગમ, અને અંતિમ-કેવલી-ભગવંત-થીત્રંચૂરામીજી તે અર્થને તેઓ પાસેથી (શ્રીસુધર્માસ્વામીજી પાસેથી) પાન્યા તેથી તેમને પરંપરા આગમ હોય એ સ્વાભાવિક છે. આ રીતિએ અર્થથી

अर्ध-आगमना त्रय प्रकारो समवका इहे सूत्रना रचयिठा भीसुधर्मोत्थामीची बोवाची सूत्रवी आत्मागम भीसुधर्मोत्थामीचीने, तेमनी पासेची सुत्रोनी अनंतर प्राप्ति करुनार भीजवृत्तापी छे, माटे सूत्रवी अनंतर आगम भीजवृत्तामीचीने, अने ते गछी तेओभीचीण (भीजवृत्तामीचीण) भीप्रभनस्यामीचीने परंपरामां सूत्रवी दीपुं माटे सूत्रवी परंपरागम भीप्रभवस्वामिचीने छे पक्खी, वठम्मासी अने सोवस्तरिक प्रसिक्तम्य अबसरे जे पक्खी साम्या लमाय छे (पठम्मासी, अने सोवस्तरिक-अबसरे जे साम्या लमाय छे), ते अबसरे त्रीना आमप्यानो पाठ बोडवाना अबसरे-अबसरे वा, पय वा, गाइ वा, सिलोग वा, सिलोगद वा, अट्ट वा, हेइं वा, पसिण वा नागरण वा० इत्यारि पवो बोडनारने दोठानी मालिन्धि नवी, पव परंपरामां मज्जुं छे ते अ अपाय छे, अने मयावाय छे अने तेवी अ वडीओ ते साम्या प्रसंगे “ आयरियसठिय ” एग बोखे छे गटके ठगने जे इंई वळपात्रारि अगर अबसरे अपाय छे, ते पणु आचार्यनी परंपरामां प्राप्त थपु ते रीठे अपाय छे, अमाठ तेमां कइ नवी, आ एखे पय स्वमनीपिक्कनो परिहार प्रागटपये सूत्रवाय छे आधी प वाग अत्र निर्वाण वाय छे के च्छाय तो पौइपूर्वपरती के यणपूर्वपरती रचनाओ दोग, च्छाय तो निर्मुक्तिकारती के भाष्यकारती रचना होम च्छाय तो बुद्धिकारती के दृष्टिकारती रचना होय, च्छाय तो सूरियुररती के वाचकवयेनी रचना होय तो पण इरेके-इरेकनी रचनाओनी परंपरना ऊडावने तपासीप तो शासननी सपळी-मुठसंपवाना अने पारिससंपवाना माळीक सुधर्मोत्थानी इजा, छे, अने वर्तमान शासननी परिसमाप्ति पर्यन्त सेयो अ रहेछे, प सर्पदा स्वुषिपटगो स्थिर कटुं वाचकपक छे इने तेओभीनी अलि महात्त्वमरेखी अंग-अथांगोनी रचना देखि भीसुत्रकुशांगनु नाम, तेनी महणा अने साम्यभीसंपवने विवेकपूर्वक विपारीए

ग्रन्थनुं गुणनिष्पन्न-नाम--

शान्तमान्य-सूत्रहार-पंचम-गणधर-श्रीसुधर्मास्वामिजी, अने जेओने उद्देशीने सूत्रो कहेवाय छे ते अंतिम केवली श्रीजंबूस्वामीजी, आ वनेनी जीवतचर्यातो अभ्यास करीने, अने साथे साथे सर्व श्रुतसपदाना मालिक श्रीसुधर्मास्वामीजीनो रचीकार करीने "सुयं मे" इत्यादि पदोनी व्यापकता अने व्यवस्था समजी गया. आथी बधा अंग-उपागनी जेम श्रीसूत्रकृतांग-सूत्रनी मधली-सामग्रीना रचयिता-एचम-गणधर-भगवान-श्रीसुधर्मास्वामी ज छे. हवे आ ग्रंथनुं नाम शी रीते पढ्युं ते वातने जणावतां थका चौद पूर्वधर-अर्थकार-शिरोमणि-श्रीभद्रबाहुस्वामिजी श्रीसूत्रकृतांगनो परिचय कगवतां आ प्रमाणे जणावे छे के-वाग अंगोमां आ श्रीसूत्रकृतांग ए वीजुं अंग छे, अने तेना गुणनिष्पन्न नामो त्रण छे.

सूयगडं अङ्गणं विद्ध्यं तस्म य इमाणि नामाणि । १ सूयगडं २ सूत्रकडं ३ सूयगडं चैव गोष्णाइं ॥ २ ॥

१ सूयगडं, २ सूत्रकडं, ३ सूयगडं; पू. श्रीनिर्युक्तिकार जणावे छे, अने पू. श्रीश्रुत्तिकार सूत्रकृत, सूत्रकृत, अने सूत्रकृत एम जणावे छे तीर्थंकर भगवंत पासेथी अर्थरूप उत्पन्न थयेछाने ग्रन्थरचना शैलीथी गणधर भगवंतोए जे गुंथ्युं ते सूत्रकृत-१, गणधर भगवंतविरचित-सूत्रानुसारे सूत्रस्थित-भावानुसारे, तद्विषयक-तत्त्वाबोध कराय छे, अर्थात् निर्वाणपथ जणाय छे, ते सूत्रकृत-२, अने उपरसमयना भावोनुं सूचन आ सूत्रोमां ठासी ठंसीने भरेछु छे, तेथी "स्वपरसमयार्थसूचनं सूत्रा" आ सूत्रने विवे करेली छे तेथी वाक्य ३; आ उपरना त्रण नामोना भावार्थने जणावीने ते ज नामोनी यथार्थ गुणनिष्पन्नता पू. निर्युक्तिकार बहु स्पष्ट करे छे.

वा अध्ययनमां अनुकुल उपसंगण १८ ॥

નિયુક્તિના અઠારમા પદમાં પૂ. શ્રી નિયુક્તિકાર અર્ણવે છે કે-ત્રૈલોક્યનાચ સીયકર મગયતોના અમિપ્રાર્યને મહાજ કરીને, અને પ્રચરણને અનુક્રમને કર્મ અર્થોપસમ કરીને, દુષ્ટ-અધ્યવસાયથી આ સૂત્રો કરે છે, તેથી તેનું નામ સૂયગતું=સુપ્રકૃત કરેલું છે આ રીતે વિવેકપૂર્વક વિષારવાં પ્રથમ નામ સૂત્રછર્વાંગ રાલેલું છે, ૫ ગુણવિષ્ણમ ચુકિતપુષ્ટ છે

સૂત્રકૃતાગની મહત્તા—

૪૮માનકાલીન મમળ મગવંતેને તેમજ ઠંક પ્રલિકમણ કાઠે આ સૂત્રકૃતાંગુ મહારજ સ્મૃતિપંથમાં સર્વદા સુસ્થિર રાસલા માટે “પગામસિદ્ધાણના” (મમળસૂત્રના) તથારણ વચ્ચે “સોલમુદિં ગાદામોલસેદિં”, અને “તેવીસાપદિં સૂયગતુ ચ્ચપણેદિં”; આ વે શાસ્ત્રોના ઉચારણ કરાવ છે અધ્યાત્મીઓ શ્રીસૂત્રકૃતાંગ-સૂત્રના ત્રવિસ-અધ્યયનનો સારાંશ સ્મૃતિપંથમાં રાસલાથી સ્વર્ણનમાં વધુ ને વધુ સ્થિર રહે છે, અને પરવર્ધનની માધ્યતાઓ અને વિષ્ણને વિદ્યુલ-બનાવનારા-પમરકારાદિથી છવ છેસમર ધ્યામોદિત થનલા નવી પ્રથમાંગ-શ્રીઆચારાંગમાં કવન કરેલા વાંચ આપારોથી પુનિત-જીવન-જીવનારા મમળ-મગવતો સ્વપરસમયને વિવેકપૂર્વક જાણીને મદ્યામાં વધુ ને વધુ સ્થિર થઈને ત્યજ જીવોન વધુ સ્થિર કરે તે માટે આ સૂત્રકૃતાંગની મહત્તાનું મૂલ્યાંકન એટલું કરીએ, કરીએ, અને બાલેકન કરીએ તેટલું બોધું છે માટે વિચેહીઓએ આ મહસ્ત્રમયો મૂલ્યાંકન પ્રસંગને અવશ્યમેવ વિષારવાનું સકલું છે પ્રથમ-મુલત્કંપના સોલ અધ્યયનોના પૂર્વોપર-સંબધને વિષારીને, પરિદીક્ષન કરીને, અને અધ્યાસ કરીને, સાથે સાથે શીલા મુલત્કંપના સાથ અધ્યયનોના પૂર્વોપર સંબધને વિષારીએ તો, પરિદીક્ષન કરીએ તો; અને અધ્યાસ કરીએ તો વિચેહી વાંચકોને અવશ્યમેવ માત્રમ પડશે કે દુનિયામરના વિવિધ-ચેતેતર-શાસનોની માન્યતાઓ સામે, આચારો,

વિચારો, સિદ્ધાન્તો, યુક્તિઓ અને પ્રયુક્તિઓ સામે અમેય દિવાલની જેમ અહમ રહેવાની અપૂર્વ આસ્તિક્યતાનું અપૂર્વ જોમ ટકાવી રાસનાર અને વિદ્વાનો સામે સુંદર સમાધાનો આપીને જૈન-શાસનની અપૂર્વ જયપતાકા ફરકાવવાની તાકાત સમર્પણ કરનાર હોય તો આ એક જ સૂત્રકૃતાંગ છે.

સૂત્રકૃતાંગની સામગ્રીઓ—

શાસનમન્ય-પ્રાતઃસરણીય-બુધ્યપાદ-પંચમ ગણઘર ભગવંત-શ્રી સુઘર્માસ્વામીજીએ આ સૂત્રકૃતાંગ સૂત્રની રચના શ્રુતસ્કંધરૂપ વે વિભાગમાં કરી છે. પ્રથમ શ્રુતસ્કંધમાં ૧૬ અધ્યયનો છે, અને બીજા શ્રુતસ્કંધમાં સાત અધ્યયનો છે. એકંદર વે શ્રુતસ્કંધ અને ત્રેવીસ અધ્યયનો છે, અને ૩૩ વ્દેશક છે. શ્રી આચારાંગ સૂત્રથી વમણું છે, અને છત્રીસ હજાર પદપ્રમાણ આ શ્રીસૂત્રકૃતાંગ છે. આ જ વાતને સમર્થન કરતાં પૂ. શ્રી નિર્યુક્તિકાર આ પ્રમાણે સૂત્રકૃતાંગની નિર્યુક્તિમાં જણાવે છે.—

દો વેવ સુચક્વંઘા, અજ્ઞયણાઈ વ હૃતિ તેવીસં । તેચિસુદેસણકાલા આયારાઓ દુગુણમંઘં ॥ ૨૨ ॥

પ્રથમ અધ્યયનમાં ચાર, બીજા અધ્યયનમાં ત્રણ, ત્રીજા અધ્યયનમાં ચાર, ચોથા અધ્યયનમાં વે, પાંચમા અધ્યયનમાં વે, અને છ થી સોઠ અધ્યયનમા એક એક વ્દેશો પટલે અગીઆર વ્દેશા છે. આથી પ્રથમ શ્રુતસ્કંધમાં સોઠ અધ્યયનો, અને છત્રીસ વ્દેશા છે, અને બીજા શ્રુતસ્કંધમાં સાત અધ્યયનના સાત વ્દેશા છે. એકંદર મઢીને વન્ને શ્રુતસ્કંધના ત્રેવીસ અધ્યયન છે, અને તેત્રીસ વ્દેશા છે. પોતાના નામને સાર્થક કરનાર નામથી વિમૂષિત થયેલા આ સૂત્રના અધ્યયનોનો અનુક્રમ આ પ્રમાણે છે, અને

પૂર્વોપર બહુત્વ-સંબંધને સમજાવાથી સંબંધપારિઓના જીવનમાં મળીત ઓમ પ્રગટ થાય છે

બાબ્યવનના બહુક્રમને સમજવા પહેલાં પ્રથમ શ્રી આચારીગણેનાં મુખ્યસ્થે કથન કરેલા પ્રગળ મગજોના આચારાસિદ્ધિ સ્વરૂપ સમજીને વટલે એન સાહનમામ્ય-આચારો અને વિષારો, સિદ્ધાન્તો અને યુક્તિઓ, માન્વતાઓ અને હૃદયો, સમજવા છતાં એનેતર-વર્ધનોના આચારો અને વિષારો, સિદ્ધાન્તો અને યુક્તિઓ, અને માન્વતાઓ અને હૃદયોને સમજવા વગર મજાથી સ્વસી ધર્માના પ્રસંગો અને છે, તે હેતુથી પ્રમથ મગજોને સ્વ-પરવર્ધનમાન્વ-સિદ્ધાંતોને, અને વિષારોને વિશેષપૂર્વેક સમજવાને આચાર-વિષારમાં બધી સુક્ષિર જ્ઞાનવા માટે બીજીસૂત્રાંગ તૂટતી રથના વચેલી છે “ જરની પ્રસસા જરની મા કરે ” વ પ્રવલિત-કહેવતને બહુસરોને આ કહેવાનું નથી, પણ આ સૂત્રાંગના બાબ્યવનોના પૂર્વોપર-અપુસ્તુ-સંબંધને સમજવાથી હેતુપુસ્તરની યુક્તિસંગઠ રથના વચેલી છે, એમ દઢ મજાપૂર્વેક પ્રતીતિ થાય છે, અને વ માનવામાં હેતુમર વાંધો આરણો નથી આ સૂત્રાંગના બાબ્યવનોનો પૂર્વોપર સંબંધ આ પ્રમાણે છે

અધ્યયનોની ઓઠલ--

પ્રથમ અધ્યયન સ્વસમય-પરસમયની પ્રરૂપણના નામથી મજાદૂર છે આ બાબ્યવનમાં સ્વસમય વટલે એન જ્ઞાનમાન્વ સિદ્ધાંતો, યુક્તિઓ, આચારો, વિષારો, અને માન્વતાઓનો સમય-સીધન-ઝીવનાયુઓને વિંધ્યમરના ચિવિધ-વર્ધનોની માન્વવાણિના પ્રસંગમાં બહુસરે બહુસરે પ્રસારિની પ્રક્રિયામાં આજનું વહે ઠો હેતુ સમાચાર પેલી ઠોલે કરવું¹, હેતુ સિદ્ધિ આપીને, જૌલિક મવોની

માન્યતાઓનું યથાવસ્થિત દિગ્દર્શન કરાવીને, ઉપસહારમાં “ તં સઘ્વળયવિસુદ્ધં જં ચરણગુણદ્વિઓ સાહુ ” પૂ. શ્રી નિર્યુક્તિકાર-કથિત-શાસનમાન્ય-સિદ્ધાંતરૂપે ચારિત્ર-જ્ઞાનમાં રહેલો સાધુ મોક્ષમાર્ગે સાધી શકે છે એ જણાવાય છે. ઇટલે અધ્યયનમાં સ્વ-સમયના (જ્ઞાનદર્શનના) ગુણોને અને પરસમયના (જ્ઞાનેતર દર્શનોના) દોષોને જણાવીને અને જ્ઞાનશાસનમાન્ય શ્રદ્ધામાં દૃઢ-શ્રદ્ધાલુ થનાવીને સ્વસમયમાન્ય બોધને અનુસરવાની આ અધ્યયનમાં સ્વાસ મારપૂર્વકની મલામણ છે.

વીજા અધ્યયનનું નામ વૈતાલીય અધ્યયન છે. આ અધ્યયનમાં પૂ. શ્રી વૃત્તિકાર જણાવે છે કે, “ સ્વસમયગુણાઃ પરસમય-દોષાશ્ચ પ્રતિપાદિતાઃ તાશ્ચ જ્ઞાત્વા યથા કર્મ વિદ્યયિતે તથા બોધો વિવેચઃ ” ॥ આ પંક્તિનો પરમાર્થ એ છે કે—સ્વસમયતા અને પરસમયતા અનુક્રમે ગુણોને અને દોષોને વિવેકપૂર્વક જાણીને, અને આ અધ્યયનમા દર્શાવેલા માર્ગને અનુસરીને સ્વસમયને અનુસરતા-બોધથી જીવનને ઓતપ્રોત બનાવનાર સાધુએ અદ્વિધ-કર્મોને વિદારણ કરવાની કુશલ-કાર્યવાહીનું શિક્ષણ લાખલા-દલીલ-યુક્તિઓપુરસ્સર આ અધ્યયનમાં અપાય છે.

ત્રીજા અધ્યયનનું નામ ઉપસર્ગ અધ્યયન છે. સફલ કાર્યવાહી કરનારને શુભ કાર્યમાં વિદ્વો અવશ્યમેવ પ્રતિકૂલ-અનુકૂલ આવે છે, તેથી ઉપસર્ગરૂપી વિદ્વોનું સ્વરૂપ, અને ઉપસર્ગરૂપી વિદ્વો વિદારણ કરવાની કુશલ કાર્યવાહીનું દિગ્દર્શન અને પારમાર્થિક-ઉપદેશ આ અધ્યયનમાં આવે છે.

ચોથા અધ્યયનનું નામ સ્ત્રીપરિજ્ઞા-અધ્યયન છે. સવલાએ ઉપસર્ગોમાં અનુકૂલ-ઉપસર્ગનું અધિકતમ ટુર્જયપણું છે, તેથી જ આ અધ્યયનમાં અનુકૂલ ઉપસર્ગને અનુસરવામાં સ્ત્રી એ મુખ્ય સાધન છે, માટે સ્ત્રીસ્વભાવ, સ્ત્રીસગદોષોવાદિનું વિશ્લેષ સ્વરૂપ આપીને

स्त्रीसंगपरिहार मांटे पारमाधिक-इपवेस आ अष्यबनमां आपेछे छे

पांचमा अष्ययननु नाम नरकविमक्ति-अष्ययन छे संयम क्षीया छतां गयउयेखा श्रीबसवर्ति-संयमघारि-स्त्रीको नरकगामी बया छे, बाप छे बने यछे एतसे आ अष्ययनमां नरकनु स्वरूप, नरकमी यतनाओ, अने नरकना परमाषामी बाधिना ययंत साधे नरकगमन केवी रीते बाप छे तेनुं निस्तुव ययंत आ अष्ययनमां बापे छे

छट्टा अष्ययननु नाम वीरस्तुति छे प्रथम सुतरकंपना सोळ-अष्यबनो करैयाना छे, छतां मगावान्-श्रीमहावीर-नहराजानी शकथातमां स्तुति करी मरि, अने अंतिम-भागमां पज स्तुति करी नरि, परंतु छट्टा अष्ययनमां पूरे अजावेळ शुकाना समायातमां पू. श्री निर्मुक्तिकार समबावे छे के-“ एष महिषा वीरो बबमाह' तदा अशब्दादि । ” नेवी रीते मगावान् महावीरे संसारने जीस्यो तेवी रीते तेने जीतबा प्रयत्न करवो । आ बीना मगावान् श्री सुचमांस्वावीची पोवना परमधिनेय भी अंबूस्वायीने ज्य्यावे छे, कारजके पूर्वार्द्धमां ते ज माष मरेछो छे आ अजावेळ समाधान सूत्रकटांगनी प्रकृतातमां के अंतिममां होय तो नमी सके छे, छतां अही पांचया अष्यबननी अनतर छट्टु' अष्ययन वी वीरस्तुतिनु कर्तुं छे तेवी छ अष्ययनोतो अने पछीना अष्ययनोना पूर्वोपर-मसंग तथासतां माखम पढे छे के, इ-पमकाळमां नरकना ज्ञाननी बया धषी अस्वरूप इही, अने वर्तमानमां एण तरसंबन्धि बाताबरज पन तेपु ब से, कारजके आसना करैबाठा पडिवो एण नरकगति मांटे अमठा यरावे छे कोने ते अमठाना प्रतिबिम्बो निवेदनोमां, बाहेर सयाखोना ब्याख्यानोमां, सेस्तोमां अने माषाम्बरोमां ठाम ठाम नबरे पढे छे आ बापु विचारतां माखम पढे छे के-“ स्त्रीसंगनुं बर्बन नरि' करनारणे नियमयः नरके' बबु' ब' पढेछे ”, ए' बीना' सानाम्य माणस करैता नबी एण

ભગવાન્-શ્રીમહાવીર જણાવે છે, અને તેથી પૂર્વે અધિકાર સાથે સંબંધ મેઠવતાં પૂ. વૃત્તિકાર પળ જણાવે છે કે-“ અત્રાનન્તરાધ્યયને નરકવિમ્કિઃ પ્રતિપાદિતા સા ધ શ્રીમન્મહાવીરવર્ધમાનસ્વામિનાઽભિહિતેલ્લસ્તસ્યૈવાનેન ગુણકીર્તનં ” ...ઇત્યાદિ ॥ આ આલેખન પૂ વૃત્તિકારનું સુસગત છે.

વિશેષમાં યુક્તિથી પળ નરકનું સ્થાન માન્યા વગર અદલ-ઇન્સાફની પ્રવૃત્તિ થવી અશક્ય છે, કારણકે એક સૂન કરનારને ફ્રાંસીની સજા તો, સો હજાર-લાલ્હ-ક્ષોડ માણસોને મારી નાશનાર, અગર ઇટમ બોમ્બથી ભરપૂર વસ્તીને ભસ્મીભૂત કરનાર પકડાય તો, આજનું રાજતત્ત્વ ફ્રાંસી આપે તો એકના સૂનમાં અને ક્રોહોના સૂનમાં એક જ વહત ફ્રાંસી આવે એ શું ન્યાય કહેવાય ? તેથી કર્મ-સિદ્ધાન્તની વ્યવસ્થામા ન્યાયની સ્વાતર એવું એક સ્થાન હોય જ જોઈએ, કે જે સ્થાનમાં કરેલા સૂનનો વદલો વ્યવસ્થિત-રીતિએ ઘટતા ન્યાયથી પશ્ચાત્તાપપૂર્વક ભોગવાવવો જ જોઈએ, અને તે ભોગવાવું સ્થાન તેનું નામ નરક છે. તેવી રીતે ક્રોહો માણસને સુલ-શાંતિ આપનારને ન્યાયી વદલો દેવા સ્વાતર દેવગતિ હોવી જ જોઈએ અને તે માટે પળ દેવલોકની માન્યતા માટે વિવેકપૂર્વક સમજવું અવશ્યમેવ જરૂરનું છે આથી નરકની વાતો પ્રતિ હાસ્યપૂર્વક કટાક્ષ કરનારાઓને, અને “ નરકની વાતો તો મય દેલાહવા માટે છે ” એવું બોલનારાઓને આ પાંચમા “ નરક-વિમ્કિ ”-અધ્યયનમાં કહેલા માર્ગો એ અંતિમ-શાસનાધિપતિ-શ્રીમહાવીર-મહારાજાએ જણાવેલા છે, અને તેથી જ છટ્ટા અધ્યયનમાં યોગ્ય-સૂચનપૂર્વકની સ્તુતિ છે. સાથે સાથે મગવાન્-શ્રીમહાવીર-મહારાજાની આજ્ઞાનો લોપ કરીને જેઓ સ્ત્રીનો સસર્ગ સેવન કરશે, તેઓ જરૂર નરકની યાતનાઓને વિના સકોચે ભોગવશે, એ જ હિસાબે પાંચમા અધ્યયન પછી આ છટ્ટા અધ્યયનની રચનામાં શ્રીવીર-વિમુની યથાર્થ-ગુણોની સ્તુતિ કરી છે; તે અત્રસરોચિત-પ્રાસંગિક છે, એમ

સમઘનું તે જ્ઞાનપુરસ્કારનું છે

આ સાતમા અષ્ટમ્યનનુ નામ કુશીલ-પરિમાયા છે આ અષ્ટમ્યનમાં કુશીલ પણ પરતીર્થિકો જગર પાસણ્યાઓ કે એઓ માર્ગ-વિવેક નિરૂપ્ય કરી રહ્યા છે, તે સંબંધિનુ વર્ણન દષ્ટાન્તવપુરસ્કર વિહારથી બધી કરાય છે, અને કુશીલપુનું પ જ સંસારવર્ધન માટે અસોપ સાધન છે, એ અત્ર ત્વાજાય છે

આ જાઠમા અષ્ટમ્યનનુ નામ વીર્ય-અષ્ટમ્યન છે વીર્વાન્તવપુ-કર્મના હવ્યથી કુશીલપુ અને તે જ કર્મના અયોપસમાધિયી કુશીલપુ આધિર્મંવ ધાય છે અને તેથી જ ત્રય પ્રકારના જાઠવીર્ય, જાઠ-પરિવરીર્ય, તથા પરિવરીર્યનું અત્ર દેહુલ્લરુપ-પ્લઠ-દ્વારાપ સાઠ્ઠવિદિત-સીવિરીરિષિપ પ્રથિપાદન કરાય છે આ રીતે જ્ઞાસનમામ્ય-પરિવરીર્યને અનુસરુ કીચન કીચન કીચનના અમણ-મગર્થો જાઠ-પ્રગ્યરુપ-નવવિષ-પરિપ્રહાધિ સાધન-સામગ્રી આધિ સંયોગોને તિહાઠ્ઠિ આપીને આમ્યસ્વર-પ્રન્યિને મેષ્વમાં કુશ્લઠ કાર્યવાધી કરીને સમઠ કર્મનો અય કરી સ્ક્રુજાની સ્ક્રિને કેલ્લી સ્ક્રુજે, અને તેથી પરિવરીર્યની પુનિષ-કાર્યવાધીમાં પરિપૂર્ણ-કીચન-કીચનનારાઓ સર્વચિરિતિ-વર્મનું સુદર સેવન કરે છે તેથી જ અનવર નવમા અષ્ટમ્યનમાં વર્મનુ પ્રથિપાદન કરાય છે

નવમા અષ્ટમ્યનનું નામ વર્મ-અષ્ટમ્યન છે કુર્ગતિમાં પઠ્ઠા કીચોને વારણ કરીને, અને સદ્ગતિમાં સ્થાપન કરીને, સુદર સાધન-સામગ્રી-સંયોગોની પ્રાપ્તિ કરાજનાર વર્મ છે બીદસવેકાલિકના વર્મર્ધ-જામ નામના હઠ્ઠા અષ્ટમ્યનની બોધી ગાયમાં "રિષિ વર્મસ્થ-જામાર્ગ" જ્ઞાધિ વ્વોઠ્ઠારા વર્મર્ધિનુ વર્ણન વુ, બીસુત્રકારે અને વુ મીનિર્નુચ્છિકારે પણ ચિસ્તુષ-અ્યામ્યાધી કરેલું છે, તે વછી વર્મનું કવન આ અષ્ટમ્યનમાં આધે છે તે સુ ?, સમાધાનમાં સમઘનુ જે-આ અષ્ટમ્યનમાં આત્મચિત્કર માલ-

ધર્મનો અધિકાર છે, કારણ કે-પ્રસુશાસનમાં ભાવધર્મને જ ભાવમાર્ગ કહી શકાય છે, અને આત્મિક-સુખ-શાન્તિ-આનન્દ-આપનાર ભાવધર્મ જ છે, અને તેનું વર્ણન આ અધ્યયનમાં આવે છે.

દક્ષમાં અધ્યયનનું નામ સમાધિ-અધ્યયન છે. ત્રમમાં અધ્યયનમાં જણાવેલો માત્ર-માર્ગરૂપ ભાવધર્મ-ભાવસમાધિની વિશ્વ-માનતામાં હોય છે, માટે આ અધ્યયનમાં સમાધિનું દ્રવ્ય-ભાવસ્વરૂપ, દ્રવ્ય-ભાવસમાધિના દેતુ-ફલ જણાવીને સયમઘારીઓને આ અધ્યયનના ઉપસંહારમાં ભાવસમાધિરૂપ સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રનું સેવન કરવા જણાવેલ છે.

અનિયારમા-અધ્યયનનું નામ માર્ગ-અધ્યયન છે. આ અધ્યયનમાં ભાવસમાધિરૂપ જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રરૂપ માર્ગનું પ્રતિપાદન કરાય છે. દ્રવ્ય-માવમાર્ગમાં યોગ ક્ષેમપણુ કયા માર્ગમાં છે ?, તે પ્રશ્નના સમાધાન સાથે ભાવમાર્ગની વિશિષ્ટતા દેલાડાય છે. પટલું જ નહિ પણ સન્માર્ગના ઇકાર્થિક-પંચ-માર્ગ-ન્યાયાદિ તેર પવોની યથાર્થ વિસ્તારથી વ્યાહ્યા સમજાવીને ભાવમાર્ગના યોગ-ક્ષેમકરણપણાની સિદ્ધિ આ અધ્યયનમાં કરેલી છે.

ચારમા અધ્યયનનું નામ સમવસરણ-અધ્યયન છે. સમવસરણ પટલે સમુદાયરૂપે ઇક જગોપ મલ્લું. તે સમવસરણના દ્રવ્ય-ભાવાદિ વિમાગો જણાવાય છે. હવે પૂર્વે જણાવેલા અધ્યયનમાં કુમાર્ગની મયંકરતા દર્શાવીને ભાવમાર્ગ પ્રતિપાદન કરવો છે, તેથી તે તે મતોની માન્યતાઓ પ્રથમ જણાવાય છે. હવે આ અધ્યયનમાં કુમાર્ગ પ્રતિપાદન કરનારા ક્રિયાવાદિઓ, અક્રિયાવાદિઓ, અજ્ઞાનવાદિઓ, અને વિનયવાદિઓ વિગેરેનું સ્વરૂપ તે તે દરેકના ચાર સમવસરણ અને તેઓના વિવિધ સિદ્ધાન્તો અને માન્યતાઓને દૂર કરવા માટે તેનું વિસ્તારદેતુયુક્તિપૂર્વકનું સ્વરૂપ, અને સમવસરણમાં તે તે વાદિઓના વાદમાં ગુણદોષો જણાવીને

સંસારમાં પરિભ્રમણ કરાવનારા તે તે મઠ-મઠાન્તરો છે, એમ આ અધ્યયનમાં નિર્ણય કરાય છે.

તેરમા અધ્યયનનું નામ યાચાતધ્ય અધ્યયન છે. પૂર્વે અણાયેલા ધર્મ-સમાધિ-માર્ગો-સમષ્ઠસરણ નામના અસુક્રમે નવ-વસ-અગ્નીધાર-નાર અધ્યયનોમાં એ જ્ઞાસનમાન્ય સિદ્ધાન્તરૂપે એ સત્ત્વ સમજાવ્યું છે તે જ સત્ત્વને આ અધ્યયનમાં વ્યવસ્થિત કરેલું છે. અને તેથી જ આ અધ્યયનનું મામ યાચાતધ્ય રહેલું છે. સદ્ધાત્તમાં જ્ઞાસનમાન્ય સિદ્ધાન્તથી વિપરીત શુદ્ધ છે તે છેદ્રવઃ સમજાવીને, અને જ્ઞાસનમાન્ય વિપરીત સિદ્ધાંતો-આપરબાઓ કેવી રીતે સુદ્ધાન્તકારક છે ?, તે પૂ. શ્રી નિર્મુક્તિકાર જ્ઞાસનના સંબંધને સ્પષ્ટ કરે છે અને સ્વપંચારમાં યાચાતધ્ય પદને સમ્યક્જ્ઞાસિદ્ધનું પ્રતિપાલન કરેલું છે.

વૌદ્યમા અધ્યયનનું નામ પ્રત્ય-અધ્યયન છે. નવવિષ્ણુ શાસ્ત્ર પરિમહ અને વૌદ્ય પ્રકારના અધ્યન્તર પરિમહોને પ્રમ કહેવાય છે. મઠ પદને ગાંઠ, અને કોઈપણ પદાર્થને વંચનથી વાંચનું હોય તો ગાંઠ ક્યાવાપ છે, તેમ આ સંસારમાં વચનથી વાંચી રાજવાતો અમોષ જગપ કર્મગુણને વેર શાસ્ત્ર-અધ્યન્તર પરિમહરૂપ વચન તે જ પ્રત્ય છે-ગાંઠ છે. આ વચને વંચન (પ્રથમ-માવ-વચન) ઓછા જગર કોઈ જાત્યા વામવા અચક પરમોક્ષસ્થ-વચનને વામી શક્યો જ મધી તેથી આ અધ્યયનમાં પ્રમ્બનુ (પરિમહરૂપ ગાંઠનું) પ્રતિપાલન કરાય છે. શાસ્ત્ર પ્રત્યરૂપ-પરિમહને ઓછા જગર અધ્યન્તર ગાંઠોને મેવવા સ્પષ્ટિમાનુ મલો નથી, તેથી તરસંવધી સ્વપદેસ આ અધ્યયનમાં આપેલો છે.

પદરમા અધ્યયનનું નામ આદાનીય-અધ્યયન છે. આદાવ વચનો અર્થે પ્રણ વાય છે, અથવા આદિમાં સ્વીકાર કરાય છે તે આદાન કહેવાય છે, આદિ વચ્ચે જાર નિષેષા કરીને માત્ર આદિમાં આગમથી અને નોજાગમથી એ મેદ છે. આગમથી

ચાર-અંગ-અધ્યયન વ્દેશ-પાદ-પદ-અક્ષર વિગેરે, આ રીતિએ ચાર અંગમાં છાદિ આચારાંગ, તેહું છાદિ અધ્યયન શબ્દપરિણા,
 તેનો છાદિ વ્દેશ જીવોદેશક, તેહું પહેલું સૂત્ર-‘સુયં મે આહસતેજં’, અને તેહું પહેલું પદ ‘સુયં’ તેનો પહેલો અક્ષર ‘સુ’ ઇતિ;
 અને તેવી રીતે ચાહુ શ્રીસૂત્રકૃતાંગું છાદિ અધ્યયન સ્વ-સમય પર-સમય અધ્યયનનો છાદિ રૂપે વ્દેશ-પાદ-પદ-અક્ષરો વિચારવા,
 અને નોઆગમથી પચમહાવ્રતોમાં આચ વ્રતનો સ્વીકાર છાદિ પ્રહણ કરાય છે, તે પળ વિચારહું. આ અધ્યયનનું વીહું નામ
 “જ મર્યં” છે, ઇટલે જે સર્વ શ્રમણ મગવતોને ઇટ્ટ છે, તે જ આ અધ્યયનમાં પ્રતિપાદન કરાય છે.

સોહમા અધ્યયનનું નામ ગાથાષોહશક-અધ્યયન છે. આ અધ્યયનમા વીજા શ્રીસૂત્રકૃતાંગ-સૂત્રના પ્રથમ શ્રુતસ્કંધના
 જે પંદર અધ્યયનો કહ્યા તેનો વિધિ-પ્રતિપેઢરૂપ સારાંશ-ઇટલે પિંહિત-અર્થ અહીં જળાવાય છે. અને તેથી આ અધ્યયનનું નામ
 “ગાથાષોહશક” રાહેલું છે,-ગાથા-પદ પરમાર્થ-તાત્પર્યોર્થ પળ કહેવાય છે. આ પ્રસંગને પૂ. શ્રી નિર્યુક્તિકાર નિર્યુક્તિમાં
 આ રીતે જળાવે છે:---

“પળ્ણરસસુ અહ્યયણેસુ પિંહિતત્થેસુ જો અવિતહત્તિ । પિંહિયત્તયણેણસ્થં ગંહેતિ તમ્હા તત્તો ગાહા ॥ ૧૪૦ ॥”

ઇટલે આ અધ્યયનમા પદર અધ્યયનનાં પરમાર્થ પ્રકાશન કરાય છે. આવી રીતે સોહ અધ્યયનનાં પૂર્વાપર પ્રસંગો સમજીને,
 અને સોહ અધ્યયનમા કથન કરેલા મવોશી માનિત થઈને શ્રમણ-મગવંતોએ શ્રમણ-જીવન કેવી રીતે જીવહું ?, ઇ ઉપરના
 સોહ અધ્યયનોના સારાંશને વાંચીને, વિચારીને, મનન કરીને, પરિશીલન-કરીને કૃતાર્થ થહું જરૂરનું છે.

પૂ અનિર્ણયકારની ઓછાસઃ—

શ્રીસૂત્રકર્તાગ—વચન—જુલસ્કપના સોલ—અધ્યયન કરૂ અર્થકાર—શ્ચિરોમણિ, શોલ—પૂર્વેલર, નિર્ણયકાર, જલસયારૂ સ્ત્રોતના રલવિશા, ધગધાન—શ્રીમદ્દશાહુસ્વામીશ્રીપ નિર્ણયકને ઇકસો ઇકતાલીસ પલોમાં રલી છે, અન શ્રીસૂત્રકર્તાગના સૂત્ર રિલલ—પલોના વરમાર્થ અજાશલા માટે વરેક અધ્યયનોમાં નિર્ણયકસ્થિત—વલોને વિલેકપૂર્વેક સમલલા માટે વિરલુલ—વિપયાલનુકસ મામના મધન—વરિનિષ્ઠમાં અજાલયા છે

આમનોલકારી—લરમવીર્યકર—મગલામ્ શ્રીમદ્દશાહીર મહારાજાના પલમગણલર—શ્રીસૂત્રમસ્લામીશ્રીની શિલ્પાવિ વરંવરમાં અનુક્રમે શાસનની વાટવરંવરમે શોમાવનાર અન પ્રમાલના—કરનાર—શ્રીઅંબૂસ્લામીશ્રી, શ્રીપ્રમલસ્લામીશ્રી, શ્રીશલ્પમલવસૂરિશ્રી (શલ્પવેકાલિકના રલવિશા) અન તેલોના શિલ્પ શ્રીવલોમદ્દસૂરિ લલા તેલોને ઇક શ્રીઅંબૂલ્પસ્લામીશ્રીના ગુરુ), અને શ્રીલા શ્રીમદ્દશાહુસ્વામીશ્રી લે શિલ્પ લલા પૂ શ્રીનિર્ણયકારનું લનુ શ્ચાંલ લાળલામી ઇલ્લાલાલાપ શ્રીકલ્પસૂત્રની સ્વલિરાલલી લોલી શ્રીઆલરલવકસૂત્ર, શ્રીલસલેકાલિક સૂત્ર આલિ વલ્લ શાલો લવર પૂ શ્રી નિર્ણયકારે નિર્ણયક રલી છે, તે લેલી શ્રીસૂત્રકર્તાગ વર નિર્ણયકની રલના વળ તલોશ્રીપ અ કરી છે આ વાળનુ સમલ્લન કરતા તેલોશ્રી આલરલવકસૂત્રની નિર્ણયકમાં અજાલે છે લે:—

“ આલસગસલ્લ લવકાલિઅસલ્લ તલ્લ તલ્લરલ્લમાયારે । સૂવગલે નિલ્લુલિ વુલ્લામિ તલા લસાળ લ ॥ લૃ ॥ ”

પૂ વૃલ્લિકાર—શ્રીશ્રીલાંકસૂરિશ્રી—

આ શ્રીસૂત્રકર્તાગમાં સૂત્રોની વલારમક—રલના લનુ પ્રમાલમાં છે, અને ગલારમક—રલના અલ્પપ્રમાલમાં છે આ અગના સૂત્રો,

સૂત્રસ્થિત પદો, અને તે તે સૂત્રપદોના પરમાર્થને જણાવવા માટે, અને પૂજ્ય-નિર્યુક્તિકારે રચેલી નિર્યુક્તિ-પદોના પદોના ભાવાર્થ-રહસ્યને જણાવવા માટે દૃષ્ટિની રચના કરનાર પૂ. શ્રીશીલાંકદ્વરિજી છે. પૂ. દૃષ્ટિકારે પ્રથમ આચારંગ ઉપર વિસ્તૃત દૃષ્ટિ કરીને શાસનની મારે સેવા બજાવી છે. આ દૃષ્ટિકારના જીવનને સ્પર્શતા પૂર્વાવસ્થાના પુનિત-પ્રસંગો અને શ્રમણ-અવસ્થાના સુંદર-પ્રસંગોનો નિર્ણય કરી શકાય તેવા સાધનો ટુલ્ક છે. એટલું જ નહિ પણ પૂ. દૃષ્ટિકારે શ્રીઆચારંગસૂત્ર અને શ્રીસૂત્રકૃતાંગસૂત્ર ઉપર દૃષ્ટિ ક્યારે કરી ?, તે સબધમાં શ્રીઆચારાગની પ્રશસ્તિમા ગુપ્તસવરસર મળે છે, તે સિવાય વીજી કોઈ સાધન-સામગ્રી વર્તમાનમાં ઉપલબ્ધ નથી. પરંતુ દૃષ્ટિમાં આવતા સાક્ષિપાઠો જે જે આપેલા છે તે તે પાઠો ઉપરથી તેઓશ્રીની દૃષ્ટિના રચનાસમયનું પ્રાયઃ અનુમાન કરી શકીએ. વધુમાં શ્રી સૂત્રકૃતાગના વીજા ભાગના પ્રકાશન વખતે બન્ને અંગના સાક્ષિપાઠોના સ્થલાદિ જણાવાશે, ત્યારે આ પૂ. શ્રીદૃષ્ટિકારના રચનાસમયાદિનો નિર્ણય તેને અનુસરીને વિચારાશે, અને સાથે સાથે પ્રાપ્ત થતાં સાધનરૂપ જૈન-સાહિત્યનો સક્ષિપ્ત-ઇતિહાસ, પ્રાચીન લિપિમાઠા, અને હિંદુસ્તાનનો ઇતિહાસ-પ. ટ્રાગના આધારે પણ તેઓશ્રીનું જીવન વિચારાશે.

પાઠાન્તરોનો અને પ્રતિઓનો પરિચય—

આ સૂત્રકૃતાગ સૂત્રની વીજી આવૃત્તિ છે, કે જેની અંદર પ્રથમ શ્રુતસ્કંધના સોઠ અધ્યયનના સૂત્ર-નિર્યુક્તિ-દૃષ્ટિ અને ટિપ્પનનાં પાઠાન્તરોથી પરિપૂર્ણ આ પ્રથમવિભાગ છે. સૂત્ર-નિર્યુક્તિ-દૃષ્ટિ-સંબંધિ યોગ્ય પરિચય કરાવીને, પાઠાન્તરોનો પરિચય અત્ર અપાય છે. આ મન્યનું દ્વિતીય-સસ્કરણ કરતી વખતે પ્રાતઃસ્મરણીય-પૂજ્યપાદ-આગમોદ્ધારક-પૂ. ગુરુદેવની પુનિત નજરથી પાવન થયેલ સસ્કરણને લક્ષ્યમા રાહેલું છે. એટલે ટિપ્પનમા પ્રથમ પૃષ્ઠ-પ્રથમ પુંઠીની દક્ષીણ પંક્તિ પર-“ સા. ૧ સદશ પાઠાઃ । ૨ શબ્દ-

પર્યાયાઃ । ૩ અમિષેય ગુણઃ । ૪ નયગહનમ્ ૩ । ૭ આ ચાર પાઠન્તરો છે તમાં સા અષ્ટરથી પ્રાતઃસરણીય-પૂજ્યપાદ-
 મ્મી માગરાનન્દ્યરીશ્વરની પ્રહ્લપ કરાયુ, અને સા વી સઠ ઘયેક પદ્મ પાઠામ્તરો પ્રજમ સંસ્કરણના પ્રત્યન્તર-પાઠો પણ
 તેમોમીના ઉ પ્લ સમજાયુ અને ૭ નજરના પાઠાન્તરના અંતમાં ૩ સંજ્ઞાથી સંજ્ઞિત ઘયેક છે, તે દ્વિતીય-સંસ્કરણનો પાઠામ્તર
 ઉ જાવી ઠિથે દિવ્વનમાં સા સઝાથી સઠ જવા એ એ પાઠામ્તરો અગર પ્રાકૃત-પદ્યોથી સંસ્કૃત-ઢાયા આવે પ સર્વ પ્રવમ
 સંસ્કરણની પૂ૦ મ્મી ગુઠદેવની કાર્યવાહી છે અને તે સિવાય અ આ ૩ સંજ્ઞાથી સંજ્ઞિત ઘયેક પાઠાન્તરો દ્વિતીય-સંસ્કરણના છે
 અને તે પાઠામ્તરોના મૂલસ્વાગના પરિચયને મેલજવા અમિષાપિ-અમ્યાસકો માટે પ્રસિદ્ધોની સંક્ષિપ્ત-રૂપરેસા અજાણાય છે, અને
 આ પીના રમાત-મીષાન્તિનાય-તાહપત્રીયાદિ-પ્રથ-મહાર વરફથી પ્રકાશિત ઘયેક સુષિપત્રમાં પણ અજાણેક છે

અ --- સંક્ષિપ્તપ્રતિ-કયાટ મ ૨ શાજહા ન ૪૫ પ્રતિ ન ૧ પત્ર ૪૨૯ }
 આ --- સંક્ષિપ્તપતિ- " " " " " ૧૨ " ૧ " ૪૧૨ } માપા-પ્રાકૃત-સંસ્કૃત

ઉપર અજાણેક મીસૂત્રકર્તાંગ-સૂત્રનિયુક્તિ-શુધિની જે તાહપત્રીઓ અનુક્રમે ૩૨-૩૧ રૂંચ છાંથી છે અને પશોજ્ઞાઈમાં અનુક્રમે
 ૨૧-૧૧૧ છે, અને વરેક પત્ર પર જ્યારેમાં જ્યારે વાર પાંચ વંકિઓ છે, અને જોહામાં બોહી જે ત્રણ વંકિઓ આવેહી છે
 હસો વર્ષ જ્યારેતનો જાલ જ્યારેત ઘવા છતાં પણ તે પ્રતિઓ પળીજ સારી અજરવામાં છે, અને જે ઘને પ્રસિદ્ધોનું શ્લોકમમાજ
 (૧૧૭૦) અને (૧૩૦૦) અનુક્રમે વિ સં ૧૩૨૭ માત્રવા જદ ૨ રચિવારે વીજાપુરમાં અને વિ સં ૧૩૪૯ માં જ્યાઈ છે

વન્ને પ્રતિઓનું લક્ષણ સરસુજ હોવા છતાં અક્ષરો નાનામોટા લખવાની પદ્ધતિથી પાના ઓછા-વધુ પ્રમાણમાં હોય તે સ્વાભાવિક છે, પણ શ્લોકપ્રમાણની ગણત્રીમાં લેખક (લઘીયા) વિગેરેની યામી કલ્પી શકાય છે. આ સર્વ હકીકત મુદ્રિત-સૂચિપત્ર-પૃ. ૧૦-૧૪ પર આલેખેલી છે.

૬—સંશ્લોકપ્રતિ મુદ્રિત-સૂચિપત્ર-૪૪ પર નીચેની હકીકત આલેખેલી છે.

કાશ્મીરી-કાગલપર લખાયેલ સૂચ્યગાંગવૃત્તિની આ પ્રતિ સારી અવસ્થામાં છે. પત્ર ૩૭૪ છે, માયા પ્રાકૃત-સંસ્કૃત છે. દાવઢા-નં. ૨, પ્રતિ નંબર ૨૪; આ પ્રતિપર સંવત્-સ્થઢાદિ સ્પષ્ટ જણાતાં નથી.

એક સરસુ લક્ષણ આવતાં લખનાર-લઘીયાઓને મૂલ થવાનો સંભવ કેવી રીતે હવન્ન થાય છે, અગર પ્રમાદાદિ દોષોને લીધે પણ કેવી કેવી મૂલો યાય છે, તેવા પાઠાન્તરો પણ લીધા છે; માટે વાંચનારે વિવેકપૂર્વક તે તે સ્થાનાદિમાં પાઠાન્તરોનો આશય લેતાં પઢેલાં પૂર્વાપર પ્રસંગોને વિચારીને ઉપયોગ કરવો.

હવે ઉપયોગી બીના એક સમજવાની છે, પૂ. શ્રીષ્ટત્તિકારે ચ્યારે વૃત્તિની રચના કરી ત્યારે તેઓશ્રીને જે જે સૂત્રકૃતાગ-સૂત્રની અને તેની નિયુક્તિની લેખેલી પ્રતિઓ મઢ્ઢી હશે તે તે પ્રતિઓ ઉપરથી પ્રાપ્ત થયેલ લગમગ પંચાવન-પ્રત્યન્તરો લીધા છે, અને પ્રસંગે પ્રસંગે પણ તેઓશ્રીય તે તે પ્રત્યન્તરોની પણ વૃત્તિ લખી છે. પાઠાન્તરોનું પરિશીલન કરવાના અભ્યાસીઓ વૃત્તિના પાઠાન્તરોના સ્થાનોને સઢેલાશ્ચી જોઈ શકે, વિચારી શકે અને પરિશીલન કરી શકે; તે ઢેતુથી ૭ મું પરિશિષ્ટ જોવાની મલામળ છે.

परिशिष्टोऽनो परिषयः—

प्रथम-परिशिष्टमां आ प्रथमता अभ्यपनो, वरेखावो, मूळसूत्रो, नियुक्ति, अने इतिना विवरण अवसरे आबनारा अनेकविध विपरबोऽनो अनुक्रम आपवामां भाषेऽनो ठे

द्वितीय-परिशिष्टमां इति रचनाकाले आपेठ पद्यात्मक-गाथात्मक-साहित्यपाठोना अकाराधिक्रमे पत्रांक-पृष्ठांक-पंक्त्यंक-सहित अनुक्रम आपवामां भाषेऽनो ठे

तृतीय-परिशिष्टमां सूत्र-नियुक्ति अने इतिमां अणापेठो दृष्टावोना-पत्रांक-पृष्ठांक-पंक्त्यंक-साथे स्थानो अणाववामां आख्या ठे, अने आ प्रथम विभागमां अगमग २४०) अपर दृष्टावोऽनो समापेठ भाषे ठे

चतुर्थ-परिशिष्टमां अभ्यासिबोऽने अने बळबोऽने मममीय एषी अगमग भाषबर्षक-पुनित-पंक्तिबोऽनो संषय स्थानोना निर्वेस पूर्वक अभाषेऽनो ठे

पंचम-परिशिष्टमां विद्येय-नामो, अष्टा-परिशिष्टमां म्यायज्ञाअना अभ्यासिबोऽने इययोगी एवा न्याय-पदो, सातमा-परिशिष्टमां इति-रचनाकाले भी पू इतिकारेमे प्राण्य अषेऽनो सूत्र-नियुक्तिरिबत-प्रत्यम्बर पाठान्तरो, अने अष्टम-परिशिष्टमां मायासंबन्धि-बाठेऽनो अने आर्ष-वचमनो संषय करवामां भाषेऽनो ठे

अभ्यासीओऽने मलामग—

सुषारीन अणथान्धी रजा आपती बळठे प्रेसना अम्पोषीठरमी नळर-पूकधी, सुषारा प्रमाण न सुषर्वा रोय अगार सुषण बती

बखते कानो, मात्रा. मीढी वगेरे आघापाळा टाडपो थई जवाथी, अथवा सुधारवा अवसरे नजरदोषथी जे जे अशुद्धि रहेवा पामे ते स्वाभाविक छे, तेथी ग्रन्थ-परिसमाप्तिनी साथे पृ. २७६ थी पृ. २७८ सुधीना शुद्धिपत्रकथी अशुद्ध-स्थलोने प्रथमतः सुधारी लईने अभ्यासीओने सुद्धित थयेल ग्रन्थनो अभ्यास करवा भलासण छे. विशेषमा पृ. १ थी पृ. २८ सुधीना आठ-परिशिष्टोमां नीचे मुजत्र सुधारी करीने अभ्यास करवो.

पत्राङ्क	पृष्ठाङ्क	पङ्क्त्याङ्क	अशुद्धम्	शुद्धम्
१	१	२	प्रथमश्रुतस्वन्धीय- श्रीमत् सूत्रकृताङ्गे	शुद्धम् श्रीमत्सूत्रकृताङ्गीय
७	१	७	अगत्य०	विशिष्ट०
७	२	१	०धर्मा०	०धर्म०
७	२	२	०ताङ्गीय-द्विती०	०वाङ्गद्विती०
७	२	३	०राद्यनु०	०राद्यनु०
७	२	४	निर्देशकपूर्व	निर्देशपूर्व
१५	१	७	०स्तेदं	०प्तमिदं
१५	१	७	द्वितीय०	द्वितीयं०
	१५	२	०ताङ्गीय-द्विती०	०वाङ्गद्विती०
	१५	३	प्रदर्शयन्ते	प्रदर्शयन्ते
	२०	१	०स्तेदं०	०प्तमिदं०
	२०	२	०ताङ्गीय-द्विती०	०वाङ्गद्विती०
	२०	४	०र्थेऽगत्य०	०र्थं विशिष्ट०
	२२	२	०स्तेदं	०प्तमिदं
	२६	१	"	"
	२६	२	"	"
	२७	१	०ताङ्गीय	०वाङ्गद्विती०

२८	१	१३	० प्यमिद	२८	२	२	प्रवर्धन्ते
२८	१	१३	सद्य परि०	२८	२	१३	समाप्यमिव

एपर मुञ्जवनी छुटि करीने छम्पासीओए अम्बास करवानु कस्य राखनु

उपसहारमां—

आ रीते सम्पादन-संशोधन-कार्येने अने सावधानीपूर्वक काम करवा छठां प्रमाणादि दोषधी से कई छुटि कई होय, अथवा प्रायः स्मरणीय-पुस्तकपाद-पंचम गणधर मगबन्ध, पू भीनिर्मुक्तिकार, पू भीगुरुदेवना आस्य विकट से कई दोष रहेबा पान्यो होय, ते सर्वप्रमां “ मिथ्या पुष्कट भाखो ” एवी शार्दिक-अभिजायापूर्वक विवेकी-वाचकोने, विचारकोने; अने अम्बासकोने अम्बास करवा सादर मजामज छे अने प्रकासन बाठा आ प्रन्बने प्रकाशमां प्रेसकोपी तैयार करवामां, प्रूफ सुधारवामां-वया प्रकासन अने आर्थिक-सहाय करवा विगेरेमां अओए सवारठा बतसी छे ते सर्वने स्वस्तिपट पर स्थिर करीने आ प्रस्तावनानी परिममाति कराय छे आ प्रम्भनुं साधत-वाचन-मनन-परिसीठन करीने, सासन-मान्य-भावनाओधी भावित यइने, स्व शरदित सावधानी वयु ने वयु अम्बासको अद्विरत-उपमबत बाव ए व एक महेच्छापूर्वक विस्तु छु

सि०— भीतपागच्छगगनार्हमि—गीतार्थ-सार्थमौम-भागमोठारक-भीवर्द्धमान-अनागमसद्विराचनेक-संस्थामिमौषोपवेशक-सासनसंरक्षक-भीज्ञानन्वसागरसूरीश्वरचरणीकः—

चन्द्रसागरः

॥ १ परिशिष्टम् ॥

अस्मिन्नेव प्रथमश्रुतस्कन्धीय-श्रीमत्सूत्रकृताङ्केऽध्ययनान्यध्ययनस्थित-सूत्रकारसुनिर्मितसूत्राणि, तत्स्थितनिर्युक्तिकार-निर्मलपद्यानि, तत्स्थितद्वृत्तिकारविरचितविषयाणि च तेषां पृष्ठपङ्क्त्याद्यनुसारेणाऽत्र प्रथमपरिशिष्टे प्रदर्शयन्ते ।

॥ श्रीमत्सूत्रकृताङ्के विस्तृतविषयाद्यनुक्रमः ॥

१ श्रीसमयाध्ययने-उद्देशकाः ४, मू० श्लो० ८८, नि० श्लो० ३५; पृष्ठ-१ पृ० ५३ ।

प्रथमोद्देशके-मू० श्लो० २७, नि० श्लो० ३५ ।

१ मंगलम् ।

२ उपोद्घातः ।

३ सूत्रकृत्यपर्यायः ।

४ करण-निक्षेपः ।

५ गतिपरिणामादिस्वरूपम् ।

६ कालकरणम् ।

७ श्रुतेर्मूलकरणम् ।

८ सूत्रनिरुक्तम् ।

९ गाथाषोडशकनिक्षेपः ।

१० अध्ययनार्थाधिकाराः ।

४

५

६

७

८

९

११ अतुयोगश्चायलि ।

१२ समबन्धिभेदाः ।

१३ ज्ञेसाधौषिकाण ।

१४ बन्धनमज्ञानिर्भेषम् ।

१५ स्वसुखः ।

१६ परब्रह्मण्ये वाचार्कपूर्वपद्यः ।

१७ परसमकेषु वाचार्कौत्तरपद्यः ।

१८ वाचार्कौत्तरपद्यः ।

१९ त्रैलोक्यादिसप्तम् ।

२० तन्मीश्वरचञ्चरीरबादिपूर्वपद्यः ।

२१ तन्मीश्वरचञ्चरीरबादिनिरूपकम् ।

२२ अकारकबादिमठमिण्डकम् ।

२३ निर्मुक्तिद्वय अकारकबादिमठमिण्डकम् ।

२४ आत्मपञ्चादिपूर्वपद्यः ।

२५

२९

३०

३२

३३

३७

३८

३९

४०

४१

४३

२५ अकारकबादिपौष्पाः ।

२६ सिष्यात्बन्धम् ।

द्वितीयोरेखके—मू० स्तो० ३२ ।

२७ नियमिषाद्यः ।

२८ नियमिषादसमाधानम् ।

२९ अज्ञानबादिसप्तम् ।

३० अज्ञानबादिसप्तम् ।

३१ यदुर्विचकर्मभयाभाषवादिमप्तम् ।

३२ यदुर्विचकर्मभयाभाषः ।

३३ कर्मभयाभाषबादिपञ्चम् ।

तृतीयोरेखके—मू० स्तो० १५ ।

३४ आभाषमौषमोगच्छम् ।

३५ लोकात्मनूत्वादिपूर्वपद्यः ।

चतुर्थोद्देशके—मू० श्लो० १३ ।

४० कृत्योपदेशिकमतम् ।

४८

४१ लोकवादः ।

५०

४२ लोकवादनिरासः ।

५१

४३ मूलोत्तरगुणपालनम् ।

५३

४४

३६ जगत्कर्तृत्ववाद्युत्तरपक्षः ।

३७ जगत्कर्तृत्ववादः ।

३८ प्रकारान्तरेण कृतवादिमतम् ।

३९ त्रिराशिकर्तृत्वानिरासः ।

४६

४७

२ श्रीवैतालीयाध्ययने-उद्देशकाः ३, मू० श्लो० ७६, नि० श्लो० ९; पृ० ५४-७७ ।

७ समयेऽपि अयुक्कलोपसर्गः ।

६०

८ संयमरसिकानां सद्गुणपदेशः ।

६१

द्वितीयोद्देशके—मू० श्लो० ३२, नि० श्लो० (४३-४४)=२ ।

९ परनिन्दादिदोषनिवारणार्थं सद्गुणपदेशः ।

६२

१० धार्मिकप्रश्ने कथानकम् ।

६३

११ कथानकरहस्यम् ।

६४

१२ मोहान्धं प्रत्युपदेशः ।

६५

प्रथमोद्देशके—मू० श्लो० २२, नि० श्लो० (३६-४२)=७ ।

१ वैतालियनिक्षेपः ।

५४

२ आयुषोऽनित्यता ।

५५

३ आरम्भनिवृत्त्युपदेशः ।

५६

४ सर्वस्थानाद्यनित्यतावर्णनम् ।

५७

५ मायाधीनानां सद्गुणपदेशः ।

५८

६ सद्धिवेकिनं समये गुणप्राप्तिः ।

५९

१३ त्रिचिपोपसर्गमेकमुपदेशः ।	६६	१८ निर्मेषव्याख्यपर्यन्तम् ।	७२
१४ वरिहायशेषप्रवर्तनम् ।	६७	१९ कामपरित्वागे स्रष्टा ।	७३
१५ दृष्टान्तोपन्यासपूर्वकं चर्मोपदेशः ।	६९	२० कामपरित्वागे समावाप्तम् ।	७४
१६ पर्मादिचर्मोपदेशः ।	७०	२१ कामपरित्वागेऽपि समावाप्तम् ।	७५
द्वितीयोद्देशके—मू० स्तो० २२ ।		२२ द्वितीयाभ्यवसत्य सारास्र ।	७६
१० वरिहायशेषप्रवर्तनम् ।	७१		

३ श्रीउपसर्गाभ्ययने—उद्देशका ४, मू० स्तो० ८२, नि० स्तो० १, पृ० ७८—१०२ ।

प्रथमोद्देशक—मू० स्तो० १७, नि० स्तो० (पृ ४५-५०)=६ ।		५ वषपरिपह्वर्यन्तम् ।	८२
१ उपसर्गनिक्षेपः ।	७८	६ क्लमस्रकपरिपह्वर्यन्तम् ।	८३
२ वषसर्गभेदनिरूपणम् ।	७९	द्वितीयोद्देशके—मू० स्तो० २२ ।	
३ परिपह्वरिपह्वर्यन्तः ।	८०	७ अतुङ्गोपसर्गाधिकारः ।	८४
४ वषपरिपह्वर्यन्तम् ।	८१	८ अतुङ्गोपसर्गं याताधिकार्यन्तम् ।	८५

- ४ श्रीविषयककपटबाधविश्लेषणम् । १०५
 ५ श्रीमद्गुणवर्जनेनाऽबिन्त्युक्त्याः । १०६
 ६ श्रीविषयकविश्लेष-कवर्जना । १०७
 ७ श्रीवर्जने पारमार्थिकोपवेश्वा । १०८
 ८ मुग्गमायाविमर्षकं महाश्रोत्रः । १०९
 ९ मिथीमात्ररूपकवनम् । ११०
 १० श्रीवभाषपरिग्रह कथानकम् । १११

५ श्रीनरकविमर्षव्ययने-उद्देशकाः २, सू० श्लो० (६२-८२)=२१
 प्रथमोद्देशके-सू० श्लो० २७, नि० श्लो० (६२-८२)=२१

- १ श्रीवृत्तगत्यावर्द्धं नरकप्राप्तिः । १२०
 २ परमापार्थिकस्वरूपकथनम् । १२५
 ३ नरकस्वरूपकथनम् । १२६
 ४ नरकप्राप्त्यमोपसाधनमहारम्भादि । १२७
 ५ मयोद्भूत्प्राग्धनारकाप्राप्त्यनुभवनम् । १२९

- ११ श्रीस्वभावपरिग्रहाने सूत्रकारस्य स्पष्टकथनम् । १११
 १२ श्रीस्पर्शबोधोपदर्शनम् । ११३

द्वितीयोद्देशके-सू० श्लो० २२ ।

- १३ स्वाखिवशीलस्यावस्वावर्षनम् । ११४
 १४ स्वाखिवशीलं प्रति श्रीप्रवाराणा । ११५
 १५ श्रीसङ्गपरिहारोपसंहारकथनम् । ११६

६ नम्रूस्वामिन प्रति सारोद्देशकथनम् । १२३

- द्वितीयोद्देशके-सू० श्लो० २५ ।

- ७ नारकावस्थाविशिष्टप्रतिपादनम् । १२४
 ८ नरकपाठानां वचनाविक्रियावर्षनम् । १२५
 ९ नरकवातमावर्षनम् । १२७

६ श्रीवीरस्तुत्याख्याध्ययने—सू० श्लो० २९, नि० श्लो० (८३-८५) ३; पृ० १४१-१५२ ।

१ महच्छब्दनिक्षेपवर्णनम् ।	१४१	६ दृष्टान्ते दार्ष्टान्तिकयोजनम् ।	१४७
२ स्तवतन्निक्षेपवर्णनम् ।	१४२	७ भगवद्वर्णनम् ।	१४८
३ श्रीमन्महावीरगुणकथनम् ।	१४३	८ अनेकविधदृष्टान्ते श्रेष्ठतया भगवद्वर्णनम् ।	१४९
४ अतिशयादिवर्णनम् ।	१४५	९ अभयदानस्य श्रेष्ठता ।	१५०
५ दृष्टान्तभूतमेरुवर्णनम् ।	१४६	१० अन्तिमरहस्यम् ।	१५१

७ श्रीकुशीलपरिभाषाऽध्ययने—सू० श्लो० ३०, नि० श्लो० (८६-९०) = ५; पृ० १५२-१६४ ।

१ अध्ययनस्य पूर्वोपरसंबन्धः ।	१५२	५ पाषण्डिकानां जीवनचर्यावर्णनम् ।	१५६
२ अध्ययनस्याऽन्वर्थतादिरदर्शनम् ।	१५३	६ कुशीलान् प्रति सामान्योपालम्भः ।	१६१
३ निर्दोषसूत्रविचारणा ।	१५४	७ सुशीलान् प्रति धर्मोपदेशः ।	१६३
४ कुवीथिकानां संसारप्राप्तिदर्शनम् ।	१५५		

८ श्रीवीर्याङ्घ्रियने-सू० श्लो० २६, नि० श्लो० (११-१८) ८, पृ० १६५-१७५ ।

१ वीर्यनिशुप-वर्जनम् ।	१६५	६ अनित्यभावनावर्जनम् ।	१७१
२ मारुतीवर्जनम् ।	१६६	७ पण्डितसमये कच्छपट्टायाः ।	१७२
३ पण्डितादिभेदेन मारुतीवर्जनम् ।	१६८	८ प्राणाविपावाविरमण भेयस्करम् ।	१७३
४ लघ्वरञ्जास्यान्म् ।	१६९	९ पण्डितवीर्याङ्घ्रियः ।	१७४
५ पण्डितवीर्यङ्घ्रियन्म् ।	१७०	१० समाप्तेरमध्यपत्न रहस्यम् ।	१७५

९ श्रीघर्माङ्घ्रियने-सू० श्लो० ३६, नि० श्लो० (१९-१०२) ४; पृ० १७६-१८६ ।

१ नामादिन्निपेत्स्वरूपकथनम् ।	१७६	६ धर्मस्वरूपकथनम् ।	१८१
२ पर्यस्य पञ्चाशद्व्ययम् ।	१७७	७ मापाद्यमितिस्वरूपकथनम् ।	१८३
३ त्रिमप्रदिनादितमार्गे पक्षेऽत्र शरद्वयम् ।	१७८	८ कुशीलसमर्गस्वरूपम् ।	१८४
४ ३-प्रत्याख्यानपरिष्ठापूर्वकं पण्डितरत्नम् ।	१७९	९ गुरुकुलवाचसेवनकामाः ।	१८५
५ अपरागुत्स्वरूपकथनम् ।	१८०		

१० श्रीसमाध्यध्यने-मू० श्लो० २६; नि० श्लो० (१०३-१०६) ४; पृ० १८६-१९७।

१ समाधिनिक्षेपवर्णनम् ।	१८६	६ परिग्रहादिस्वरूपम् ।	१९२
२ सूत्रारम्भः ।	१८८	७ भावसमाधिस्वरूपम् ।	१९३
३ ज्ञानदर्शनादिसमाधिस्वरूपकथनम् ।	१८९	८ कपिलदर्शननिरूपणम् ।	१९४
४ ज्ञानदर्शनादिसमाधिस्वरूपाधिकारः ।	१९०	९ कपिलदर्शनविशिष्टस्वरूपम् ।	१९५
५ चारित्रस्वरूपम् ।	१९१	१० तपश्चरणोपायनिरूपणम् ।	१९६

११ श्रीमार्गाध्ययने-मू० श्लो० ३८, नि० श्लो० (१०७-११५) ९; पृ० १९७-२१०।

१ निक्षेपादिवर्णनम् ।	१९७	८ चत्वरुणस्वरूपनिरूपणम् ।	२०४
२ क्षेमादिमार्गस्वरूपम् ।	१९८	९ सावधानुष्ठानानुमति-परिहारस्वरूपम् ।	२०५
३ सन्यग्मिथ्यामार्गनिरूपणम् ।	१९९	१० सावद्यप्रभे समाधानदानस्वरूपम् ।	२०६
४ मोक्षमार्गस्यैकार्थिकाः ।	२००	११ धर्मव्यतिरेकिणां दोषस्वरूपनिरूपणम् ।	२०८
५ मोक्षमार्गस्य परमार्थस्वरूपम् ।	२०१	१२ संयमानुष्ठाने परिवर्जनस्वरूपम् ।	२०९
६ चारित्रमार्गस्वरूपम् ।	२०२	१३ मोक्षमार्गस्य परमार्थस्वरूपम् ।	२१०
७ हिंसाविरतिस्वरूपम् ।	२०३		

१२ श्रीसमवसरणाध्ययने-मू० श्लो० २२, नि० श्लो० (११६-१२१) ६, पृ० २११-२३५ ।

- १ समवसरणनियेषः ।
 २ क्रियादिवादिनां मेवप्रवर्धनम् ।
 ३ क्रियादिवादिनां सवधिभागप्रवर्धनम् ।
 ४ क्रियादिवादिनां सधमवर्धनम् ।
 ५ इत्यारि समवसरणानि ।
 ६ सूत्रावैरइत्यम् ।
 ७ अङ्गानिकानां सधनिरूप्यम् ।
 ८ धैर्यिकानां सधनिरूप्यम् ।
 ९ अक्रियावादिनामङ्गान्येष्टितप्रवर्धनम् ।
 १० अष्टांगनिमित्तादिचौरागतस्वरूपम् ।
 ११ क्रियावादिमवधिरूप्यम् ।

२११
 २१२
 २१३
 २१४
 २१५
 २१६
 २१७
 २१८
 २१९
 २२०
 २२१
 २२२
 २२३

- १२ अविश्वकानिनां स्वरूपकथनम् ।
 १३ अन्तुमेवप्रवर्धनम् ।
 १४ लोभादीन्तुजसपञ्चाङ्गानि वर्धनम् ।
 १५ अल्पसत्त्वप्राग्जिबीवादिस्वरूपम् ।
 १६ अस्मद्गानिनो स्वरूपप्रतिपादनम् ।
 १७ क्रियावादिनां पारमार्थिकस्वरूपकथनम् ।
 १८ अन्वयवर्धनसंबन्धिपक्रियावादिस्वरूपनिरूप्यम् ।
 १९ पञ्चाङ्गयवस्वरूपनिरूप्यम् ।
 २० वैशेषिकपदार्थनिरूप्यम् ।
 २१ बौद्ध-वर्धनसवधिरूप्यम् ।

२२४
 २२५
 २२६
 २२७
 २२८
 २२९
 २३०
 २३१
 २३२
 २३४

श्रीचाथातथ्याध्ययने-मू० श्लो० ३३,

१३ श्रीग्रन्थनिक्षेपनिरूपणम् ।

- १ सन्नन्वनिक्षेपनिरूपणम् ।
- २ भावतथ्यस्वरूपम् ।
- ३ पूर्वापरसूत्रसंबन्धनिरूपणम् ।
- ४ जन्तूना गुणद्वेषनिरूपणम् ।
- ५ क्रोधादिकषायनिरूपणम् ।
- ६ पुरुषजातस्वरूपम् ।

२३५
२३६
२३७
२३८
२३९
२४०

श्रीग्रन्थनामकाध्ययने-मू० श्लो० २७,

- १ शिल्पादित्स्वरूपम् ।
- २ सूत्रविहितशिक्षास्वरूपम् ।
- ३ गुरुपादमूलेऽवस्थानम् ।
- ४ साधुगुणनिरूपणम् ।
- ५ साधुचर्यानिरूपणम् ।
- ६ संन्यासवैशकस्वरूपम् ।

२४७
२४८
२४९
२५०
२५१
२५२

श्लो० (१२२-१२६) ५; पृ० २३५-२४७ ।

- ७ मद्स्थानसेवनस्वरूपम् ।
- ८ शिष्यगुणादित्स्वरूपम् ।
- ९ मद्स्थानानामकरणीयत्वम् ।
- १० मिथ्यादित्स्वरूपम् ।
- ११ स्वदर्शनाग्रहिणां स्वरूपम् ।
- १२ तपश्चरणादिकस्य विधेयता ।

२४१
२४२
२४३
२४४
२४५
२४६

श्लो० (१२७-१३१) ५; पृ० २४७-२५९ ।

- ७ दार्ष्टान्तिकनिरूपणम् ।
- ८ अन्तेवासिनां विनयादिचर्या ।
- ९ गीतार्थानां स्वपरतारकत्वम् ।
- १० धर्मकथकानां स्वरूपम् ।
- ११ न्याख्यानविधिनिरूपणम् ।
- १२ भाषाविधिनिरूपणम् ।

२५३
२५४
२५५
२५६
२५७
२५८

१५ श्रीआदाननामकाव्ययने-मू० श्लो० २५, नि० श्लो० (१३२-१३६) ५, पृ० २५८-२६८ ।

१ आदाननिघोषविषयनम् ।	२५९	५ श्रीप्रसङ्गाभाषनितोषकप्रवर्धनम् ।	२६५
२ सूत्रस्यपरम्बाह्यान्वम् ।	२६१	६ शान्त्वमुनिस्वरूपम् ।	२६६
३ सहायानामाविदस्व स्वरूपम् ।	२६३	७ मनुष्यत्वाविदुर्लभम् ।	२६७
४ श्रीप्रसङ्गाजबर्धनम् ।	२६४	८ व्यव्वजनोपसहरणम् ।	२६८

१६ श्रीगायाव्ययने-मू० श्लो० ४ नि० श्लो० (१३७-१४१) ५, पृ० २६९-२७५ ।

१ पूर्वोपरसम्बन्धः ।	२६९	४ भ्रमजप्रसङ्गस्वरूपम् ।	२७२
२ गाथानिघोषनिरूपणम् ।	२७०	५ मिष्टुष्टाव्यस्वरूपम् ।	२७३
३ गुणनिष्पन्नमुनिस्वरूपम् ।	२७१	६ निर्मन्व्यस्यस्वरूपम् ।	२७४

॥ समाप्तोऽयं विषयाद्यनुक्रमः ॥-

प्रकीर्णाः ।

१ शुद्धि-पत्रकम् । पृ० २७६-२७

॥ परिशिष्टानि ॥

१ विषयानुक्रमः । पृ० १-

२ अकाराद्यनुक्रमेण पद्यानि । पृ० ७-

३ दृष्टान्ताः ।

४ अगत्यपङ्क्तयः ।

५ विशेषनामानि ।

६ न्यायपदस्थानानि ।

७ पाठान्तराणि ।

८ भाषाबद्धपद्यपदानि च आर्षवचनानि च ।

॥ २ परिशिष्टम् ॥

परम-प्रमादिक-पञ्चमपञ्चपरमगणक्रीमत्सुषमास्वामिविरचितधृत्ताक्षीय-द्वितीयाङ्के
 मीश्रीलाङ्कुरि-विरचितवृष्टि-व्याख्यासहस्रे इषिस्वपीकरणार्थमनेकशास्त्र-प्रसिद्धानि-स्वीकृतान्यकाराद्यवनुक्रमेण तदुचितकार
 न्यत्रस्वतन्निर्देशकपूर्वकं द्वितीयपरिशिष्टे प्रवर्ष्यन्ते ।

आदि-पदानि-

अकर्वा निर्गुणो मोक्ष०

अकर्वा निर्गुणो मोक्ष०

अक्षोसह०

अक्षोसहपञ्चमारण्य०

अक्षरार्कमेज०

अक्षरिब विसयसुरो०

अक्षिपि मीक्षयमेर्ष

पत्राङ्कः पृष्ठाङ्कः पङ्क्त्याङ्कः

२२

१

६

१९४

१

११

९४

२

२

१६७

१

६

७

२

९

१२७

१

१०

१३०

१

८

अष्टोप्योऽवम०

२५

१

३

१९५

२

३

अज्ञानिभवादिपतं०

२१३

२

३

अट्टकुकुडिर्महगमे तप्पयाणे०

१७५

१

७

अणुपविष्टिषिषिब०

२२२

२

३

अण्यं मयसि०

१०४

१

१

अस्त्रिमो ज्ञाया०

१९

१

१

अधिस्य साक्षात्ति मभगिष्ठ मूर्त्तौ

२२७

२

२

अनुमन्ता विशसिता
 अनेन एतमंगेन
 अन्नं पानं च वस्त्रं च
 अन्यथाऽनुपपन्नं
 अन्यथा कुंभकारेण०
 अन्यैः स्वेच्छारचितानर्थं विशेषान्
 अपकारसमेत कर्मणा०
 अपेक्षेव०
 अल्पेण बहु मे सेव्या०
 अप्रशान्त गतौ०
 अमितो मितपेसेजं०
 अर्थात्तामर्जने दुःखम०
 अर्हं (रुद्धं) न यदि सर्वज्ञो०
 अथराह सए०

पत्राङ्कः	पृष्ठाङ्कः	पङ्क्त्याङ्कः
४०	२	११
६४	१	८
१७६	२	७
२३०	१	७
४४	२	११
२४१	१	९
१७०	२	३
२६	१	६
१८४	१	२
२५८	२	५
८६	२	९
६५	१	६
२६२	१	३
८०	२	४

अवाप्य मातृष सन्म०
 अशश्वतानि स्थानानि०
 असदकरणा०
 अस्यारंभार्ण०
 असिचसयं किरियाणं०
 अह एयाणं पणर्हं०
 अहवाको०

आकारैरिङ्गितैर्गत्या०
 आकुष्टेन सतिमता०
 आकुष्टेन मतिमता०
 आपदि वत निनीयति०
 आसञ्ज उ०
 आसीदिवं तमोमूल

आ

६४	१	१०	६
१७१	१	५	५
२५	१	५	६
१०४	२	६	२
१९८	२	१०	२
११२	२	९	२
१०४	२	२	२
३६	१	१०	१
१६७	१	५	५
२५२	१	५	६
४८	१	६	२
११	१	२	२
३६	१	१०	१

इ

इह एक नष्टे०
 इह तस्मिन्नेहसर्वस्व०
 इह भीमर्षमि विरए०

उ

उद्ययं ज्ञावसंबन्धं०
 उवाचिष्यमि वाए०
 उद्ययदे विरिष्यं०
 उद्ये इरेइ सौष्यं०
 उद्येसे निरेसे०
 उद्यभावात्०
 उद्यमोगोपापपरो०
 उद्यमइकाडिपा०
 उद्येइ र्भगुडी०

ए

एक एव हि भूवात्मा०
 एकस्य अन्धमरणो
 एकाद्या०
 एकं हि चतुरमस०
 एकः प्रकृत्ये कर्म०
 एको इरेइ धर्म्यं०
 एको परिममच अए०
 एको सख्यकसुगो०
 एकोषि से पुण्ये०
 एगो मे सासवो अप्या०
 एतत् पूर्वैष्यार्यं०
 एवाचनेव पुरुषो०
 एवाचनेव पुरुषो०

२७
 ११८
 १२७
 २
 ४०
 १७३
 २३६
 १२
 २१४
 ५७
 ९०
 ११२
 २
 १
 ५
 १
 ४
 ९
 ७
 ७
 २
 १
 २
 २
 २

२०
 ७६
 १०
 ८३
 २४५
 ७६
 १४२
 ९४
 ११
 १९३
 ७०
 १५
 ७४
 १
 २
 १
 १
 २
 १
 २
 १
 २
 २
 १
 २

१
 ५
 ३
 ५
 ५
 ६
 ३
 ५
 ३
 ७
 ३
 ६
 ५

एता हसन्ति च इवन्ति च०

एसेव य परिणामो०

एयस्सयजे०

एरड कटुरासी जहा०

एवं पंच वि०

एवं षट् गापी०

अवं वा निवं वा०

कण्टकस्य०

कर्मगुणव्यपदेशा०

कलानि वाक्यानि०

कषाया यस्य नोच्छिन्ना०

कार्यं द्रव्य मनादिः०

कार्योऽवीबन्मविमामिरीक्षते०
कार्यं क्षुद्रप्रभवं०
काल्यदृच्छानियतिस्वभावे
काले प्रसुप्तस्य जन्तार्दनस्य०
कालो सहावणियई०
कालः पचति भूतानीत्यादि०
किवाए पढियाए०
किसका वोटुं०
कुहुटसाध्यो लोको०
कृतानि कर्माण्यतिदारुणानि
कृशः काणः खञ्जः
केकवकिराय०
को एयाणं०
कोद्वायओ०

पथाहः पृथाहः पञ्चपहः

१११ १ ११

४ ७

८० १

९४ ४

४ ६

९४ ७

१०६ १ ९

२१ ११

२५ १

१९० ६

१७५ २

२८ ३

३ १० ५ ८ १ ४ ७ ७ १० ३ २ ५ २ १०
२ १ १ २ ३ १ २ २ १ २ १ २ १ २
१०६ ५९ २१३ १०५ २१५ २१४ २०३ १७० ६५ २७ ११५ १२२ १०४ १०७

को शीम सेगत्र०

कोई भाग च मार्च ५०

कोई मार्च च मार्च ५०

का कष्टकानामित्यादि०

क्रियेव कठनां०

किर्वा च मग्गानधियोगनिष्कञ्चं

कालं च कालका०

पट्टिदि कडमेव०

शित्तइ मुइअण्य

गुज्जसयवो पम्भो०

गन्निरेउच्च०

गविअटो मुले रेम्ब०

१०४

९१

१४२

२१४

१९५

२२४

५९

४

८१

१७१

१०

८१

१

१

१

१

१

२

१

२

२

२

१

२

१

११

९

७

२

७

८

२

९

५

५

१०

गत्था व नास्ति कम्मिदुत्तथा०

गाहमि अग्गिवाअठंकिं०

गाण्धर्वनगररुक्का भाषा०

गामवेअगुहादीनां०

गाहासोकसगाण्य०

गिअमुहविइ०

गुरयो वत्र पूरवन्ते०

गमाये वासुवा०

गधिसु प मइयपाअणसु०

गभीर मुअिरा पदे०

गीप्से तुस्सगुदां०

विअयेअ दि सअाये

विअिसि०

६

८

१२

१०

९

३

३

७

१

८

२

२१९

२५२

२१९

२०७

९

१२७

८५

१०४

११४

१८२

११६

४०

१०४

५

१२ १ १ १ १ ६ ९ १३ १० १२ ४ २ ६ ११ २
 २ १ १ २ २ २ २ १ २ १ २ १ २ १ २

जह जह सुयम वागा इह०
 जह गेग लखण गुणा०
 जह पुण ते चैव०
 जह मम ण पियं०
 जह मम ण पियं०
 जह वा विससं जुसं०
 जहा पुणस कत्यई०
 जातिरेव०
 जातिरेव०
 जीये णं भंते०
 जो सहस्सं सहसाणं०
 जं अल्लियं समी०
 जं इच्छसि वेसुं०
 जं तंतरभिजंतुच्छलंतं०

पद्याङ्कः १ १ २ २ ४ ७ ५ ६ ५ ३ ५ ९
 पद्याङ्कः १ १ २ २ ४ ७ ५ ६ ५ ३ ५ ९
 पद्याङ्कः १ १ २ २ ४ ७ ५ ६ ५ ३ ५ ९

बुल्लुच्छले इजं०
 छलिया अवयवखंता०
 छयाय०
 छिन्नपावसुजसकन्या०
 जह कालगमेग गुणं०
 जह पवितसि पायालं०
 जह सुकिलमेगगुणं०
 जह सुक्कं०
 जह सोडवि निज्जरसज्जो०
 जम्मं दुःखं जरा दुःखं०
 जयति षवणल्लिणकुवलयविययति०
 जस्स यिई तस्सतवो०

स्नान मरुदपर्वरं माषपि०
शाममप्रतिप यत्स०

षष्टिष ष षिषो०
वतिबयसि कोइ वेसो०
जदिरकसं ते०
जाहृपियकंठ सामिब०
जाहृ पियकठ०
जायमि गिण्दिबन्धे०
जेमिति०
जेबतस्य वमिमिसो०
जेरुया इन्बहुयाप०

वद्यानं तब विज्ञान

स

व

२३७	२	१
२६४	१	७
२७२	१	१२
२७२	१	१
१०४	१	४
६०	१	७
१०७	१	८
२७५	१	७
८०	१	११
४०	२	५
२२८	२	७
११३	१	७

वजसंभारणि सजापि०
वजसंभार भिविष्णोषि०
वज्ज इबत्स पाप
वतस्तेनादितेद्रुब्येवोरिव
वत्तुस्त्रोपममपुना०
वतैबन्मूते वुमुळे०
ववा कीणां छते भ्रातृगुस्य सेषाः
वपांसि यावतामित्रा०
वन्हा मिच्छद्विही०
वस्मात् कस्याजानो सर्वेषां०
वह विषबबाव सुषिणि०
वह वि गज्जासिरेगो०
वह सन्धे पबबाबा०
वहेप कर्म काजपि०

१८८	१	१
९७	२	२
१५८	२	४
१७८	१	७
७१	१	१
८९	२	१०
२६४	२	५
२८	२	१०
२१५	१	७
२१८	१	१२
२१५	१	४
९४	१	५
२१५	१	६
१५०	२	२

११ ३ ११ ३ ३ १० ४ १२ १२ ७ ६ ६ ५
 १ १ १ २ २ १ २ २ १ २ २ १ २ २ १ २ २ १ २ २ २

६५
 १५०
 ९७
 ९७
 ४
 ११२
 १२२
 ७०
 ७४
 १३
 ९९
 १०४
 १९१

ष न

पाराः परिभवकारा०
 दीयते त्रियमाणस्य०
 दुःखात्मकेषु०
 दुःखं दुष्कृतसंक्षयाय०
 दुंदुभि संसारोद्दे०
 दुर्मांसं हृदयं यथैव वर्तनं०
 दुर्विलयलवोस०
 वैशे कुलं प्रधानं०
 वंढकलियं०
 द्वेषस्यावतनं०
 घर्मायं पुत्रकामस्य०
 घण्णा ते वरपुरिसा०
 नदिथ य सि कोइ

पत्राङ्कः पृष्ठाङ्कः पङ्क्त्याङ्कः
 ८० १ ६
 १२७ २ ४
 १५२ १ १२
 ८० २ ३
 १७५ १ ९
 ४६ २ ११
 २६८ १ ७
 ८० १ ११
 ११८ २ ९
 ११८ २ १०
 ५ १ ३
 २२० २ १२

थ द

तावदगजः
 तिरुसङ्कुसमाक०
 तित्यवरो चउनाणी०
 तो कण्ठेस्स०
 घोवाहारो योवमणिओ०
 दग्धेन्वतः पुनरुपैति०
 दग्धे बीजे यथाऽत्यन्तं०
 दक्षुण तओ०
 द्वाति प्रार्थितः प्राणात्०
 द्वाति शौचपानीयं०
 दृष्वस्स०
 दानेव महाभोगाश्च०

मः सिद्धरूपस्य

ननु पुनरिदमविवृणुमः०

न पुनरिदमविवृणुमः०

न मांसमद्यमे दोषो०

न मांसमद्यमे दोषो०

न य बोधो लोपिच्छः०

नवि सीखो०

मदि काज्यपीठितो०

नदि मषठि निर्विगोपः०

नाजस्य दोई मशी०

यजस्य दोई मशी०

नाम्बय०

नाम्बयः स हि मेवैवाप्तः०

मासतो जायते मायो०

मासतो जायते मायो०

मित्वा सस्वयसस्वः०

निर्वाप्यावित्तुत्तपये०

नैर्न छिन्वन्ति०

नैवास्ति राजरुधस्त

नोदककिन्नगात्रोदि०

प

पञ्चदशतिवस्वहो०

पञ्चदशतिवस्वहो०

पञ्चदशतिवस्वहो०

पठमं नाज तयो वषा०

पठम माये तयो वषा०

२३२ २ १०

२५ १ ९

२३१ १ ५

२३४ १ ९

५५ २ ९

२५ १ २

१८८ १ २

१५९ २ ११

२३ २ १०

१५१ २ १०

१४ १ ३

२२७ १ ५

१६१ २ ५

पणवणिल्ला०
 परं लोकाधिक घाम०
 पलिमंथमहं वियाणिया०
 पायक्तोरत्थलमुहु०
 पावाय चंदंदा०
 पावं कारुण संयं०
 पासत्थोसण्ण कुस्सीळा०
 पिव खाद०
 पिव खाद च०
 पियपुत्त भाइकिडमा०
 पिडस जा विसोही०
 पिडोल्लोय दुस्सीले०
 पुढविकाए णं मंचे०
 पुष्फफलाणं

पत्राङ्कः

८

१६४

६५

१२७

१२२

२३९

१८३

१५

७४

१०५

२४८

१९१

२२७

७२

पृष्ठाङ्कः

१

१

२

२

२

१

२

१

२

१

२

१

२

१

२

१

२

१

२

१

पङ्क्तयः

२

७

७

१

६

१३

१०

६

४

६

५

७

७

११

पुराणं मानवो धर्म०
 पुरुष एवेदं०
 पुन्वाणुपुन्वि०
 पुन्वि बुद्धीए पेहित्ता०
 प्रकृतिः करोति०
 प्रसणपट्कविज्ञातो०
 प्राणिना वाधकं०
 प्राणी प्राणीज्ञानं०
 प्राप्तव्यो नियति०
 प्राप्तव्यो नियतिवला०
 प्रियदर्शनमेवासु०
 फासेसु य भइयथावएसु०

फ

१६४

५४ १ २ ४ १० ८ २ ५ १ ४ ८ ५
 १ १ १ १ १ १ २ १ १ १ १ २
 २ २ ४ १० ८ २ ५ १ ४ ८ ५

नान्वयः स हि भेदश्चात्र०	२३२	२	१०
मासतो जायते मासो०	२५	१	९
नासतो जायते मासो०	२३१	१	५
नित्य सस्वमसस्व०	२३४	१	९
निर्वाणदिमुल्लपरे०	५५	२	९
नैन छिन्वन्ति०	२५	१	२
नैवास्ति राजपत्रस्य	१८८	१	२
नोदककिसगात्रोद्दि०	१५९	२	११

प

नद्वैवमिति संचित्त्य०	३२	२	१
नद्वैवमिति संचित्त्य०	२१४	१	१२
न नर सिद्धरूपत्वात्०	२३२	२	१०
ननु पुनरिदमवितुर्लभ०	२३७	२	८
न पुनरिदमवितुर्लभ०	७०	२	९
न मांसमद्यजे दोषो०	१२८	१	९
य मांसमद्यजे दोषो०	२३४	२	८
न न लोच लोपिच्छद्	११०	२	९
वधि सीधो०	५	१	२
नहि क्ख्यशीर्षितो०	२१५	१	२
वहि मयति निर्बिगोपक०	२४९	२	११
माजस होई मागी०	१८५	२	४
माजस होई मागी०	२२८	१	७
माजस	२५	२	४

माजस०

पुराणं मानवो धर्म०	१	१४	२
पुरुष एवेदं०	१	२०	२
पुष्पाणुपुष्पि०	१	१०	४
पुष्पि बुद्धीए पेहिता०	१	१८३	१०
प्रकृतिः करोति०	१	२२	८
प्रमाणषट्कविज्ञातो०	१	१९	२
प्राणिना वाचकं०	२	९९	५
प्राणी प्राणीज्ञानं०	१	३९	३
प्राप्तव्यो नियति०	१	३२	४
प्राप्तव्यो नियतिवला०	१	२१४	८
प्रियदर्शनमेवास्तु०	२	९८	५

फ

फासेस्तु य मद्यपावएसु०

१६४

२

२

पणवगिला०	८	१	२
परं लोकाधिक घाम०	१६४	१	७
पलिमंथमहं वियागिया०	६५	२	७
पायकंतोरत्थलमुह०	१२७	२	१
पावाय चंददंडा०	१२२	२	६
पावं काकण सयं०	२३९	१	१३
पासत्योसण कुसीला०	१८३	२	१०
पिब खाद०	१५	१	६
पिब खाद च०	७४	२	४
पियपुत्त भाइकिहगा०	१०५	२	६
पिंढरस जा विसोही०	२४८	१	५
पिंडोलगेय दुस्सीले०	१९१	१	७
पुढविकाए णं भंत्ते०	२२७	२	७
पुष्पफलणं	७२	१	११

मणुष्य भोजनम्०	१७	१	३
मठि विमप । ममस्ते०	४०	२	२
ममाहमिसि०	१३	२	६
मभा परिवर्षाये	१०८	१	१
मया परिवर्षन०	१४०	१	११
महिषा बस्वमेवा०	१०४	१	३
महिष्य विष्य करेण्य०	१०४	१	३
महुरा ष सूस्तेषा०	१२२	२	२
मापुस्सलेषबाई०	२०१	१	२
माय्यपितरौ हत्वा दुखसरीरे०	२१९	२	१०
मावापितृसाहस्राणि०	७६	१	१०
मात्रा त्वखा दुदित्रा बा०	१०६	२	६
मातृस्परबायणि०	२६३	१	२
मारेइ विर्मन्०	१०४	१	३

ब	२१८	२	९
बबाछीसेसजसंकरमि०	१९७	१	२
बारबाई य सुररु	१२२	१	११
बारसविदे कसाप०	२०१	१	९
मुवापोऽपि म्वाव्यं०	१५२	१	१०
बपट्टिई कसायबसा०	१७०	२	९
म	१६४	२	२
मक्खेसु ष मरय पाणप्यु०	९६	१	१
मवकोटीमिररुम०	१९७	१	६
मुवभोगो पुरा षोऽवि०	७०	२	११
मूरेडु बज्जमत्व०	१७९	१	४
भोगे बपयक्खंवा०	१६८	२	९
मग्गं विसयकसाप०			

५	२	३	११	२	९	१	७	१२	१०	११	१२
२	२	१	१	१	१	१	२	१	१	२	२
२०७	११८	१५२	२२९	२१९	२१४	२२०	११८	१९१	२७	६०	१

य

मंसनिवति कांडं०
यत्तच्छपनिकेत्युक्तं०
यथा परेषां कथकां०
यथाप्रकारा यावन्तः०
यथा यथाऽर्थोऽस्मिन्त्यन्ते०
यथा यथा पूर्वकृतस्य कर्मणः०
यदि शून्यस्तव पक्षो०
यदेव रोचते मूलं०
यद्यपि निमित्तव्यमाणा०
यस्मिन्नेव०
या गतिः क्लेशदग्धानां०
ये मध्यवर्शां०

पत्राङ्कः	पृष्ठाङ्कः	पङ्क्त्याङ्कः
११८	१	३
१०४	१	५
१५५	२	६
१०७	१	१०
१२७	२	२
११	१	१
१०९	१	१
१६९	१	३
९९	२	५
१०४	२	३
९७	१	४
२५६	२	२

मासैरष्टभिरहा०
मा विसमह०
मा होही रे विसत्रो जीव०
मितमहुररिभियजं पुलपहि०
मुक्ककदकडा०
मुहत्तइय०
मुण्डं शिरो वदनमेतदनिष्टगन्धं०
मुष्टिनाऽऽच्छादयेच्छक्यं०
मूलं चैतधर्मस्य०
मूले तुषरियाणं
मृद्धी शक्या०
मृद्धी शक्याप्रातरुथाय पेया०

वयपविह्वलीकुसुमो०	१८३	१	३
बर्ट प्रप्रेतु स्वस्तिं हुवाशन०	६४	१	१०
वर्पासु कवणमसृत०	११	२	२
वर्पासु कवणमसृत०	१६६	१	१
वसुवेषसुसाए०	८०	१	१०
वारि विस कश्य०	१०८	२	२
वीतरागा हि सर्बज्ञा०	२६२	२	६
विश्वरुभिरवि०	९१	१	५
विशाख अमनी वस्य०	७८	१	५
विपस्य विपयापां०	१०८	२	१
विहवाबलेवन०	१००	१	७
वेसाळीयं केगतैबनाः०	५४	२	९
वेनयिकमठ विनयश्रेतो०	२१३	२	६
व्याख्यातमङ्गमिह०	१	१	९

१	१२२	१	१०
	७६	१	९
	१६४	१	११
	६५	१	७
	१०४	१	७
	६४	१	९
	७७	१	७
	१५८	२	१०
	९०	२	१०
	१५०	२	१
	१२२	२	१

रायगिह मगाह रंपा०
रिखी साहाबतराजा०
रूपेसु व भद्रपपावपसु०
रेयापवा किसकयानि०
रोबाबति०

ल

सगडा गुणोपजननी०
सन्देक्षिय च बोदि०
सवणबिहूणा०
सुस्तमजुण्ड०
सोम्बेडपि भूयदे बावो०

व

पङ्कट मच्छ०

११ ३ ८ ६ ८ ६ १२ ३ ८ १० ३ ११ ६ ८

१ २ २ २ २ १ १ २ २ १ २ १ १ २

१६४ १२७ २६५ १०० १२२ १११ १११ ७६ ३५ २१६ २५ २७३ ५१ २६२

सदेसु व भइयपावएसु०
सदंधयारदुगंध०
सद्धर्मवीजवपनानवकौशलस्य०
सन्मार्गे तावदास्ते प्रभवति०
समयावलियमुद्धृत्ता०
सम्भाव्यमानपापो०
समुद्रवीचीव चलस्वभावाः०
सचणस्तसवि०
सर्वज्ञोऽसाविति०
सर्वज्ञोऽसाविति०
सर्वव्यक्तियु०
सर्वस्मादनर्थेहेतु०
सर्वं पश्यतु वा मा वा०
सर्वं पश्यतु वा मा वा०

पत्राङ्कः	पृष्ठाङ्कः	पङ्क्त्यङ्कः
११५	१	९
१८४	१	३
४५	१	१
२	१	३
१७४	१	७
१६९	१	८
१२२	२	३
८	२	४
२०६	१	५
२५७	१	४

न्याभिन्नकेसर०
शरीरं धर्मसयुक्तं०
शस्त्रौषधादिसबन्धा०
शास्त्रं प्रयोजनं वेति०
शास्त्रावागाहपरिषद्वृत्ततत्परोऽपि०
ष
षट् ज्ञताति नियुज्यन्ते०
स
सग जवण०
सचट्टतरु०
सत्यं षप्रेषु शीतं०
सदेव सर्वं को नेच्छेत्स्वरूपादि०

सर्वाणि सस्वानि सुखे रत्वानि०
 सम्भर्षान् आ होस्व०
 सग्बसमुदाय०
 सग्बेभि प इज्जार्ह०
 सग्बेसिपि णयार्णं०
 सग्बेसिपि नयार्णं०
 सग्बो पुण्यक्याण कम्मान०
 साग्बेय कोससा०
 सामण्यमणुषरं तस्स०
 सामा गायति मङ्गुर०
 मायि मयवेपिरगी०
 तिसुषात्तो०
 सीया णाश्पगासा०
 सीसमुपो०

सुधिरत्तमुवित्वा०
 सुधुभि धियासु०
 सुस्सइ पडिपुच्छइ०
 सेपी गामो गोठी०
 सेयविषाविप०
 सो षत्थो वत्तब्बो०
 सोरुण तय व्वट्ठिय०
 सो एसो बत्स०
 सोरुस राय सइत्सा०
 सयमेवज्जण्डुबफले०
 ससद्धमससङ्गा०
 ससरावपळापनप्रविमुबो०
 स्नान मरुर्षकर०
 स्मिसेम मापेम मरेन छब्बया०

१७१ ११२ २३८ ६० १२२ २५७ ६५ १६३ १६६ १७५ २४४ २०९ १५९ २६४
 २ १ २ १ २ २ १ १ २ १ २ २ २ २
 १ १२ ११ ८ २ ३ ५ ९ ६ १ ४ १ १० ४

७३ १११ १७५ १००
 २ २ १ १

एषा मातृत्रियत०
 ह्यन्यथाव्यन्यस्कर्मण्यन्यत०
 हे जं व तं व आसीय०
 हतं सुष्टिभिराकार्य०

पत्राङ्कः	पृष्ठाङ्कः	पङ्क्त्यङ्कः
२१४	१	९
२३३	२	४
१	१	८
१६	१	९

स्वकर्मणा मुक्त एव०
 स्वतोऽर्याः सन्तु सत्तावत्सत्त्वा०
 स्वपरसमया०

हस्तस्पर्शादिवान्धेन०

॥ समाप्तदं द्वितीयपरिशिष्टम् ॥

युगसमिद्धादिरष्टान्तनीत्या०
 १ ७० १ १०

॥ ३—परिशिष्टम् ॥

अस्मिन्नत्र भीष्मकृतश्रीय—द्वितीयांशे शृणुष्याख्यानाबसरे विविधप्रसगादहीकरणाय
दृष्टीपपदिशिष्टे प्रदर्शयन्ते ॥

स्वल्पनिर्देशपूर्वकं दृष्टान्तादयः

॥ दृष्टान्तादयः ॥

पत्राङ्कः	पृष्ठाङ्कः	पंक्तिः	भावविषयम्	श्लोक	वचन	अर्थ	पद
१८	२	११	देवदत्तवत्	३६	२	अर्थो अर्थं परं शिवो०	२
३३	१	८	अविभो मिगा अहा संवा०	३७	२	यथा पत्नारत्नः अङ्गुलि पत्नार	११
३५	१	१०	अहा शुचानुमासप०		२	पयि गच्छतो यथा०	९
३५	२	१	श्लेषमापानमिदं स्व यस्यापि	३९	२	पुष्टं पिया समारम्भ०	८
			वत् अनुमासप०	४०	१	अहा अस्ताविणि पार्श्व०	३
३६	१	२	गौरवद्वयवर्णयमिदि०	४१	१	आसमन्वात् सवति०	५
३६	२	१	वसे मुदे अहा अतू०	४२	२	मत्स्या - दृष्टुरोमाणो विसाढ०	३

(वैशाखिकमत्स्यानी)

५८	१	१०	मिथ्यादृष्ट्युपट्टितपसाऽपि०
५९	२	३	कुडय गोमयादिलेपेन०
६२	१	२	यथा उरगः स्वां त्वचं०
६२	२	३	तत्रेह जन्मनि सुवरो०
६३	१	११	स्कन्दकशिष्यगणवत्०
६३	२	८	राजगृहे नगरे श्रेणिको महाराजः०
६४	२	१	हृद इव स्वच्छाम्भसा०
६६	१	९	आभिप्रहिको०
६६	१	११	समुद्रवन्नक्रादिभिः०
६७	१	१	शुन्यागारगतस्य०
६७	२	६	सागपत्तेहिं०
६८	१	१०	कुक्कुटमाध्यो लोको०
६८	२	४	कुजए अपराजिए जहा०
७०	२	१०	युगसमिलादिदृष्टान्तनीत्या०

पत्राङ्कः	पृष्ठांकः	पङ्क्तिः	आदिपदम्
४२	२	१०	समुद्रवायसवत्०
४२	२	११	अरहृदघटीन्यायेन०
४३	१	८	घटादिरिति दृष्टान्तोऽयं०
४३	२	१	कण्टकादितैक्षण्यवत्०
५१	२	८	अन्तर्बालोकः सप्तद्वीपावच्छिन्नत्वा०
५१	२	९	अपुत्रस्य न, सन्ति लोका०
५२	१	९	उरालं जगतो लोचं०
५५	१	२	भरताधिपभरतेन.....अङ्गार- दाहकदृष्टान्तं०
५६	२	१	यथाऽयेनः पक्षिविशेषो०
५७	१	६	ताले जहा वधणच्युए०
५७	२	२	यथा तालफलं०
५८	१	४	जइ वि य णिगणे०

७२	१	४	वदाफोवरसंखितमुद्रक०
७२	२	९	यथा प्रधानरत्नानी०
७३	१	१	पटवन्मसिङ्गुटिसद्व्या०
७३	१	५	कूटपाश्चादिना इत्यः०
७३	२	१	सुखककुमारकृत०
७३	२	१	वैरत्नामिबम्बूनामादिवद्या०
७४	१	२	सागरोपमापेक्षया०
७४	१	६	ज य संलक्षणाद् बीजित०
७४	२	९	आयतुल्य पालेहि संबन्ध०
७७	१	१	जो सुकम दोहि ५०
७८	१	३	बौद्धमतनिरासद्वारेण०
७८	२	९	वस्त्वभेदपर्याये०
७९	१	४	वज्रीपिण्डो०
७९	१	४	ज्योतिषमिफम्बु०
७९	२	१	पृथग्विषयान्नाव०

८०	१	६	सावर्ग्याद्यः पलुवृत्तानगण्डः०
८०	१	१०	धनुर्वेदसुसाय०
८०	२	५	साङ्ग्यत सर्वजनमयीत०
८१	१	२	रत्नक्षीपा व स्रष्टिया०
८१	१	९	राज्यच्युताः यथा--क्षत्रिया०
८१	१	१०	मच्छा अप्पोदप जहा०
८१	२	४	मत्स्या बल्योषके विपीवृत्ति०
८२	१	५	संगममिष भीक्या०
८२	१	६	सुष्पी संसृष्टि सूक्ष्म०
८२	१	८	यथा भीरवः संग्रामे०
८२	२	११	सनत्कुमारपट्टिनस्यद्वा०
८३	२	१	मच्छा विद्या व केयणे०
८३	२	६	यथा मत्स्याः केवने०
८४	१	२	नारीष सरती बासे०

यथाऽभिनवप्रसूता गौ०
 मनुष्याणां पाताला इव०
 अहिमे सति आबद्धा०
 प्राणिनं भ्रामयन्तीत्यावर्तोः०
 यथा त्रसदत्त०
 तस्य मंदा विसीयंति०
 यथा ' नीवारेण '०
 कर्त्तुं यानमुद्यानं०
 उज्जार्णसि जरगवा०
 ' विर्णो दुर्वलो गौरिव युतोऽपि'०
 जहा संगामकालंभि०
 जे च संगामकालंभि०
 जे च संगाम०
 नातिकंडूइयं सेयं०

५ ७ १२ ६ १ २ ६ ११ २ ६ ४ ७ १ ८

१ १ १ २ १ २ २ २ २ १ १ २ २ १ २

८७ ८७ ८७ ८७ ८८ ८८ ८८ ८८ ८९ ८९ ८९ ९० ९१ ९२

पत्राङ्कः	पृष्ठांकः	पंक्तिः	आदिपदम्
८४	१	३	इत्थी वा सरसंवित्ता०
८४	१	८	मातुल्लिन्नादिना०
८४	१	१०	यथा खी कुब्जा सती०
८४	२	४	दस्तित्त इव रणशिरसि०
८५	२	६	अयमेव लौकिकः पन्था०
८५	१	१	परित्यक्ता सती अन्यं जनं०
८६	१	४	तावद्गृहकर्मभि०
८६	१	४	जहा रुक्लं वणे जायं०
८६	२	७	गृहपाशमनुबन्तातीति०
८६	२	८	यथा वृक्षं वने अटव्यां०
८६	१	१	विवद्धो नातिसंगेहि०
८७	१	२	एते संगे मणूसार्णं०
८७	१	३	' विवद्धो ' इत्यादि०

१६	२	५	वस्कृच्छरीरिप्रमृतीनामिब०
१६	२	६	बहून वाहो-मारोदूवहनं०
१६	२	७	यथा वृष्टसर्पिणो०
१७	१	२	साक्षिणीवाष्ठास्वङ्कुरो०
१७	२	१२	मनोकाऽऽधारदिना०
१८	१	१	यथाऽसौ अपसो-ओहस्याऽऽर्वा
१८	१	९	एवमेगे०
१८	१	१०	अहा गढ पित्राग बा०
१८	१	११	अहा मयावए नाम०
१८	१	१२	अहा बिहंगना पिगा०
१८	२	८	'अहा गहं' इत्थापि०
१९	१	१	अहा बिहगम०
१९	१	२	'पिगे'पि कपिखुलम०
१९	१	८	अह नाम नंदकमोप०

११	१	१	यथा अक्षयः व्रणस्था०
१३	१	५	गोशककमतानुसारिण आभीषि काश्वः०
१३	१	१२	गिहिवो अमिहहं सेयं०
१३	२	१२	गोशककमतानुसारिणो०
१३	२	१३	बाईं निरकुर्य, सम्यक्तेपुहयन्ते०
१४	१	१०	यथा 'दङ्गणा' न्केच्छविसेया०
१५	२	४	अनुचिंया नमी०
१६	१	३	नमीराजा विदेहो०
१६	१	४	यथा रामगुप्तश्च०
१६	१	६	आसिष्ठे वैविले०
१६	१	७	पठे पुष्व महापुरिस्ता०
१६	१	८	असिष्ठो माम महर्षिस्तथा०
१६	२	१	तस्य मंभा०
१६	२	२	इहमेगे च०

पत्राङ्कः	पृष्ठांकः	पंक्तिः	आदिपदम्
११	१	१	जह वा विस गंडूस०
११	१	१०	जह नाम सिरिषरावो०
११	१	११	नाम कश्चिन्मन्डलोप्रेण०
११	१	१२	यथा कश्चिद्विषगणहूपं०
११	२	१	तथा-यथा कश्चित् श्रीगृहाद्०
११	२	२	यथा कश्चिद् शठतया०
११	२	१०	यथा वा पूतना डाकिनी०
११	२	११	यथा किल सर्वपशूनामपत्यानि०
१००	१	२	अणागयमपसंता०
१००	१	३	जेहि काले परिकंतं०
१००	२	२	जहा नई वेयरणी०
१००	२	३	जेहि नारीण संजोगा०
१००	३	७	तदेवं वैतरणीनदीवत्०

४	१	१	लवणसागरमिव०
१	२	२	सुरामो मजंता०
६	२	२	तम्हाण उ वीसंभो०
७	२	२	सुगतिमार्गगंला०
४	२	२	कुलबालुकादीनामिव०
२	२	२	पाशा इव पाशिका०
६	१	१	सीहं जहा व कुणिमेण०
१	२	२	' सीहं जहा ' इत्यादि०
७	२	२	यथा रथकारो०
८	२	२	स च साधुर्मृगवत्०
२	१	१	अमुमेवार्थं दृष्टान्तेन स्पष्टयति०
			(कश्चिद्विषमिश्रं भोजनं)
	१	१	तम्हा उ वज्जए०
	१२	१	विषोपलिप्तं०

१०८	२	११	अश्विवाह्नारपुष्टवद्
१०९	२	१२	निर्हंतमत्र यथा०
१११	२	१	एको युवा०
११२	२	६	एणवैशिकवत्०
११३	१	१	अकुंभे अहा०
११३	१	६	कृष्णवाष्टुकमिव०
११३	१	८	यथा सातुया कुम्भो०
११३	२	१	सातुपकुम्भवत्
११३	२	५	मैमपादुदितकस्या०
११४	१	५	यथादि निबारेज०
११५	२	१२	बाक्कळानि०
११७	१	५	कुवर्धनिक्वादि०
११८	०	६	वासङ्गुधाम्बु०
११८	२	११	सप्तो इष परबधा०
११९	१	१०	पापुराणपठितः०

१२१	१	१०	काठकसौकरिकाव्य०
१२८	२	८	तचोबमै०
१२८	२	१०	पिसिजो अहा सुर द्रव०
१३०	१	११	ते तल्प चिह्नवत्०
१३०	२	२	इत्येहि पापदि०
१३०	२	५	यथा जीवन्तो 'भारवा०'
१३१	२	८	आकम्पनलक्षणो०
१३३	२	२	सेवम्भूता कुम्भी समन्वयो०
१३३	२	१	समूचिच नाम विधुमठाण०
१३६	२	१०	संजीवनी नाम चिरद्विधीया०
१३७	३	३	सखीवनीवत्०
१३७	२	२	सखी अहा पञ्चिब०
१३७	२	७	यथा--'सर्पिः' धृत ज्योतिर्मध्ये०
१३८	२	८	कोदृक्चि०

गिरीवर०	५	२	१४७
दृष्टान्तद्वारेण भगवतः स्तुतिमाह०	३	२	१४८
दृष्टीसु एरावणमाहु०	९	१	१४९
अभयप्रदानप्राधान्यरव्यापनार्थं कथानकमिदं०	४	१	१५०
जह गाम गोयमा चंहीदेवगा वारि- भइगा चैव । जे अगिहोत्तवादी०	१	१	१५४
मृगापुत्रस्य०	२	२	१५५
कोटिशिला त्रिष्टुत०	६	२	१६६
पट्खण्डमपि भरत०	३	१	१६७
कूर्मवदतिष्ठत०	१	२	१६७
तन्दुलमत्स्यवन्मनसैव०	९	२	१६९
जमदग्निना स्वभार्याऽकार्ये०	१	२	१७०
इलापुत्रवत् श्रुत्वा०	१	१	१७२

पत्राङ्कः	पृष्ठाङ्कः	पङ्क्तिः	आदिपदम् ।
१३८	२	९	वेताल्लि ए नाम महाभितावे०
१३९	२	१२	सदा जलाभिधाना वा नदी०
१४०	१	७	रत्नप्रभायामुत्कृष्टा०
१४०	१	१०	किल सीतेन्द्रेण लक्ष्मणस्य०
१४२	१	७	दोसोला बतीसा०
१४२	२	४	भावे सताण गुणाण०
१४२	२	८	एव महत्त्वा वीरो०
१४२	२	१०	यथा भगवान०
१४२	२	११	ससारार्णवपतितानां०
१४४	१	१२	द्विप इव द्विपः०
१४४	१	६	यथा-सूर्यः 'अनुत्तरं' सर्वाधिकं०
१४५	१	१३	मेरुदृष्टान्तोपक्षेपेण दार्ष्टान्तिकं०
१४७	१	१	साम्प्रतमेतदेव भगवति दार्ष्टान्तिकं०
१४७	२	१	

१७२	१	६	अहा कुम्भे स्रग्गाह०
१७३	१	१०	' अहा कुम्भे ' इत्यादि०
१७४	२	३	कूर्मवदस्तौ पादौ०
१७५	२	११	सुभूमादीनामिव०
१७६	१	१	सुमदसकटे परानीक०
१७७	१	१२	कुत्रैषाचिक्रिसा०
१७८	१	२	अमरग्निकृत्वरीयादीनामिव०
१७९	२	४	फाडसौकरिकमुतः
१८०	१	८	असापेव यजगृह्नगरोत्सव०
१८१	१	११	तपसा कश्चिद्विष्णुमहता श्रेष्ठेन०
१८२	२	२	मग्नणवनि०
१८३	२	१०	कण्ठीकपात्
"	"	"	मम्मज्जनिमिषत्
"	"	"	मिठकभेष्टिबद्

१९८	१	७	षारदसो०
१९९	१	७	प्रेत्रवधी०
१९८	१	१०	सुवर्णमूर्त्त्या०
१९८	१	१०	षारदवसो०
२०७	१	२	अहा षका ष कका य०
२०७	२	११	'यया' येन प्रकारेण 'दृष्ट्वावयाः०'
२०८	१	५	अहा आसाविणि नाब०
२०९	१	५	संति तेषि पश्टाणं मूषाण खगती अहा०
२१०	१	२	शान्ति प्रसिष्टानरथे दृष्टान्तमाह०
२१०	१	११	अत्र च दृष्टान्तः, तपसा कश्चिद्वृगोपः०
२१९	२	१२	गाण्धर्वं नगरतुस्या०
२२३	१	१२	मरुमरीचिकानिषये०
२२४	२	१	करतन्ममलककम्पायेन०

पत्राङ्कः	पृष्ठाङ्कः	पङ्क्तिः	आदिपदम् ।	श्लोकसंख्या	श्लोकसंख्या	श्लोकसंख्या	श्लोकसंख्या
२२५	२	६	पर्याप्तं परिक्षेपमरदृष्टमटीन्यायेन०	२४९	१	१०	गच्छतमुद्राभिः सारथन्ति०
२२६	१	६	सहैषा इव०	२४९	२	११	न हि भवति निर्विघ्नोपकमत्रुपासित०
२२६	२	४	अणगारे णं भंते । माई भिच्छा- दिही०	२५१	२	१२	तथाऽजां गच्छविलग्नबाहुकां०
				२५२	३	१३	वर्णक्षि युद्धस्त०
					३	१०	'वर्णसि' इत्यादि, 'वने' - गहने महादृष्यां०
२३७	१	१	दृष्टान्तगर्भं दर्शयितुमाह०	२५२	२	८	गर्हभि अग्निजाळा०
२४५	२	५	पालकपुरोहितवत्०	२५२	२	९	जह वा विससंजुत्तं०
२४८	२	२	जहा दिवापोवमपत्तजातं				

॥ समाप्तैवं तृतीय-परिशिष्टम् ॥

॥ ४-परिशिष्टम् ॥

अस्मिन्नेव धीमयकृतामीप-द्वितीयां प्रथमपुस्तकान्ते पठन-पाठनाभ्यास-परिशीलनकाले स्मृतिकारपार्यमगत्य-
 पट्टयः चतुर्षुपरिशिष्टे प्रदर्शयन्ते ।

॥ परिशीलनार्थेऽगत्य-पठकथयः ॥

पत्राङ्कः	श्लोकाङ्कः	पट्टिका	आदिपदम् ।
१	२	५	आगमस्य ग्रन्थान्नाशिरुपः०
२	१	५	मापतीर्थे०
३	१	९	सागुः प्राकाम्येन०
४	१	१२	निर्मुक्तिश्चिकित्से०
५	२	२	सुत्रकृतयः०
६	२	३	पत्रा यथा गतपदाः०
७	२	४	अक्षरगुणमविसंपदनाद्योगेन०

पत्राङ्कः	श्लोकाङ्कः	पट्टिका	आदिपदम् ।
५	१	८	तथा येवं व्यासराज्ञी
८	१	८	प्रायत्र अतारकम्बो०
११	२	१०	तत्र वीर्थेऽठवायसो०
२	१	२२	आरमन्त्वापूर्वत्वाभित्फ्यात्०
१०	५	२८	पश्चमूतवधीपवच्छीरवादि०
९	१	४२	आहारकर्म वं मुखमाणे०
२	२	५१	स वै एष पुगाको कायते०
३	२	५५	मासुर्षं सग्य०

पङ्क्तिः आदिपदम् ।

पत्राङ्कः	श्लोकाङ्कः	पङ्क्तिः	श्लोकाङ्कः
५६	१	१२	त्रिपत्योपमायुष्कस्यापि०
५८	१	६	यद्यपि तिर्यिकः०
६२	१	१	यथा उरगः स्वो त्वचं०
६२	१	१०	तपः संयम ज्ञानेष्वपि०
६५	२	८	साधोः स्वाध्यायध्यान०
६७	२	५	महत्सुण्यं तत्कलहं०
७५	२	२	सञ्ज्वल्य विणीयमच्छरे०
७५	२	९	सर्वत्रापनीतो मत्सरो येन स०
७६	१	२	धर्मणार्थो धर्म एव०
७६	१	१०	'नो' नैव वित्तादिकं०
७७	१	९	'जिनो' शगद्वेषजेता०
७८	२	९	तत्रोपसर्गं उपत्तापः
९३	२	७	यतो न हि सर्वज्ञा०

५	२	९५	अमुंजिया नमी०
९	१	१२२	तत्राप्यार्य क्षेत्र०
३	२	१२२	अनार्य क्षेत्र०
६	१	१२७	किण्वहलेसे णं भंते०
६	१	१२८	ते नारगाजो भयभिन्नसम्भा०
५	२	१३५	विसृष्टु नरकपृथिवीषु०
९	१	१४४	शाक्यादिमतनिरासेन०
३	२	१५०	तपस्तु मध्ये यथैवोत्तमं०
१०	१	१५१	निदानोच्छेदेन०
१	२	१५३	सुप्ति पससा०
१२	१	१५६	तथा वाऽऽगमः--दो भंते ! पुरिसा०
३	२	१५६	अपि चोक्तम् भूयाणं०
१०	१	१५७	कललानुदुमांसपेशी

१५८	१	१	'समुद्रसहा' इत्वादि, हे ।
			'कान्तवः'
१५८	२	१०	उज्ज्वलेन हि०
१५९	२	९	यतीनां ब्रह्मचारिणाम्०
१६१	२	३	सर्वेऽन्वसुमन्वा०
१६२	१	११	यद्येकम्यूतः०
१६२	२	१०	पञ्चमहाश्रमयमारत्स्य०
१६३	२	४	पणमसौ सबभानुसाम०
१६४	२	१०	यथा सुभटा कश्चिद्०
१६६	१	११	तीर्थेऽङ्गामनुपरो०
१६६	२	१	तत्र सन्मये तीर्थेऽङ्गां०
१६६	२	१०	यस्य कल्पयित्नुपहते०
१६७	२	३	कृत्वाहपतिचार०
१६७	२	१२	पण्डितवर्षीर्ष०

१६८	२	९	प्रमादप्रवृत्तः०
१६८	२	११	वाङ्मवीर्यसमक्यालाम्०
१७१	२	७	आराधयतः सर्वदेयघर्षेभ्यः०
१७३	२	२	परवृष्टनाथ मुपाभावो०
१७४	१	५	ये केचन 'समुद्रा'०
१७४	१	८	महान्तश्च हे०
१७४	१	११	वाङ्मनो परिक्लमपि०
१७५	१	१०	'सुप्रव' साधुः 'वत्सर्व'०
१७७	१	२	साधुगुणानां पार्थे०
१७९	२	२	पण्डितवर्षी च मयण ष,०
१८०	१	३	विधिप्रस्तावः०
१८१	१	३	'भाषतनम्'—आयिष्करणं०
१८२	१	१०	बहुसमस्तसङ्घट्ट०
१८३	२	२	मिमपि माषा दोषाय०

२०९	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१
२०९	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२
२२२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२
२२४	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१
२२४	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१
२२५	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१
२३७	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१
२३८	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२
२३९	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१
२४१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१
२४३	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२
२४४	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२
२४५	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१
२४५	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२

पत्राङ्कः	पृष्ठांकः	पंक्तिः	आदिपदम् ।
१८४	२	४	साम्प्रतमल्पानि०
१८५	१	८	गिद्धे दीवमपासता०
१८६	१	२	द्वीपः समुद्राद्रौ०
१८७	२	११	दर्शनसमाद्भौ०
१८८	१	३	तपः समाधिनापि०
१९१	२	१०	श्लाघामिलाषी०
२००	१	६	' सुगतिरिति०
२००	१	७	सुगति शब्देन०
२०५	२	५	ये केचन प्रपासनादिकं
२०७	२	५	येऽपि च किल सूक्ष्मधियो०
२०६	१	२	यद्यस्ति पुण्यमित्वेव०
२०७	१	८	सातद्धिर सगौरवा०
२०७	१	९	न हैहिकसुलैषिणां०

५८	१	९	'सयुक्तस्य' इत्यसि, हे !
			'आम्बसः'
१५८	२	१०	उभयेन हि०
५९	२	९	यतीनां प्रवृत्तारिण्यात्०
१६१	२	३	सर्वेऽप्यमुमन्त्रः०
१६२	१	११	बभौवग्मूला०
१६३	२	१०	ब्रह्ममण्डपप्रभारस्य०
१६४	२	४	पथमसौ समयमानुसार्त्त०
१६५	१	१०	यया सुमत् कश्चित्०
१६६	१	११	तीर्त्तकवामनुपरो०
१६७	२	१	तत्र सत्परे तीर्त्तकत्वा०
→ २	३	१०	यस्य कस्यश्चिदनुपसृते०
			कथमहमविषार०

३५८	२	९	प्रसादप्रदा०
१६८	२	११	वाङ्मयीयममभ्यानाम्०
१७१	२	७	आराधयः सर्वेऽप्यसर्वेभ्यः०
१७३	२	२	परपञ्चनाथ भूपाशवो०
१७४	१	५	वे केचन 'सयुक्ता'०
१७४	१	८	महामन्त्रस्य हे०
१७४	१	११	पाठानो यश्चिदसि०
१७५	१	१०	'सुमन्त्रः' साधुः 'अस्य'०
१७७	१	२	साधुर्युजानो पार्थे०
१७९	२	२	पश्चिन्नर्त्तं च मयज ५,०
१८०	१	३	विशिष्टत्वात्०
१८१	१	३	'आपयन्तम्'—आभिष्कारये०
१८२	१	१०	बहुत्वपरघण्ट०
१८३	२	२	भिन्नानि भावा बोधय०

॥ ५—परिशिष्टम् ॥

आगतानि—विशेषनामानि तानि

सूत्र-निर्युक्ति-दृष्टिव्याख्यानावसरे

अस्मिन्नेव श्रीसूत्रकृताङ्गीय-प्रथमश्रुतस्कन्धे
सर्वाणि चात्र पञ्चमपरिशिष्टे प्रदर्शयन्ते ।

॥ विशेषनामानि ॥

पत्राङ्कः	पृष्ठाङ्कः	पङ्क्तिः	आदिपदम् ।
१	२	५	सार्यरक्षितमिश्रे०
१	२	५	चरणकरण०
१	२	६	आचाराङ्गं०
१	२	७	सूत्रकृताख्यं०
३	१	४	०मुत्तराध्ययन०
३	१	५	ज्ञातधर्मकथादि०
३	१	५	ब्रह्मचर्याध्ययनादि०

३	१	६	कापिलीयमव्ययनं०
६	२	२	सूत्रकृतस्य०
६	२	९	सूत्रकृताङ्गं०
८	२	४	अनुपयोगो०
९	२	८	गाहासोलस
९	२	११	अनुयोगद्वारा०
११	२	१०	मीलक०
११	२	१०	वाममार्गो०

२४६	१	१०	एतदस्यपि—'स्वैः'०
२४८	१	८	शिव्यापेक्षया०
२४८	२	१२	यथा हि आसुराः०
२४९	२	८	यथा शिवपोतमसत्प्रपञ्चं०
२४९	२	८	स एव च परमार्थतो०
२५०	१	१	अमुपासितगुरोर्ब्रह्मो०
२५०	२	७	गुरुकुम्भासे निवसन्०
२५१	१	१३	'नीयमाना' श्रद्धयानो०
२५३	१	१३	यथा हि इन्द्रिपार्थ०

२५७	१	१	विमर्शयथाः—स्याद्यावत्स्व०
२६२	१	१०	असर्वज्ञत्वाच्च०
२६४	२	१०	पराणि प्रतानि०
२६४	२	११	सर्वाण्यपि प्रतानि०
२६५	१	५	ये महासत्त्वाः०
२६५	१	८	सर्वाधिमत्यास्वभूतः०
२६६	२	११	यथा सुराधीनां०
२६७	१	१०	यथा समुष्य०
२७४	२	१०	आह—यान्तो इव्यमूलो०

॥ समासेव अतुर्य-परिशिष्टम् ॥

२५५	२	२	सृगापुत्र०
२५९	१	३	वारिमद्रकादयो०
२६५	२	११	योनिप्राभृतका०
२६५	२	१२	देवकुर्वादिकं
२६६	२	६	कोटिशिला त्रिपुष्टेन०
२६६	२	८	जम्बूद्वीपं०
२६७	१	३	भरतं०
२६७	२	३	वीर्यप्रवाद-पूर्व०
२६९	१	४	चाणक्याभिप्रायेण०
२६९	१	५	कामशास्त्रादिकं०
२६९	२	९	तन्दुलमरस्यवन्०
२७०	२	१	जसदग्निता०
२७०	२	२	परशुरामेण०
२७२	१	१	इलापुत्रवत्०

पत्राङ्कः	पृष्ठाङ्कः	पङ्क्तिः	आदिपदम् ।
७३	२	१	शुद्धककुमारवत्०
७७	१	९	नाभेयो०
९२	२	२	दिगम्बराणां०
९३	२	१२	गोशालकमतनुसारिणो दिगम्बरा०
९५	१	४	काश्यपेन श्रीमन्महावीरवर्द्धमान- स्वामिनो०
९६	२	५	वलकलचीरिप्रसृतीनामिव०
९७	१	३	आगसो०
१३६	२	३	चित्तिकाकृति०
१४५	२	७	स्वयम्भूरमण
१४८	२	४	शालमलीवृक्षः
१४८	२	५	नन्दनं वनं०
१५३	१	९	णाणतवादि०

११	२	११	शाक्यानां
११	२	११	गण्डिकाकन
१३	१	३	जायाद्योरो०
१३	१	९	'वीरः'
१४	२	११	शाक्या
१४	२	१२	साक्या
१५	१	२	वैशेषिकाः
१५	१	२	नैयायिकाः
१५	१	३	मिमांसकाः
१५	१	४	वायव्याः
१५	२	४	साङ्ख्यादि
१५	२	८	वैशेषिका
२०	१	८	कृषिब्रह्मण्यः
२२	२	९	नास्ति सत्त्वा०

२८	२	१२	साक्यादयः
४२	२	८	शाक्यप्राप्तुपतादयः
४३	१	६	प्रकृत्या०
४३	१	७	प्रजापतया०
४३	१	१	शाक्यादिवृत्तिः०
४३	१	८	ईश्वरकारणिका०
४५	१	१३	स्वयम्भूः
४५	१	४	जागर्जुनीयः०
४५	२	७	जागर्जुनीया०
४९	१	११	ऋषयस्वामिनो०
४९	१	११	वर्धमानस्वामिनो०
४९	२	२	श्रीमद् वर्धमानस्वामिना०
४९	२	३	ब्रह्मलिप्प्रभृतयः
७३	२	१	वेरस्यापिब्रह्मण्युत्तमविविधं वा०

पत्राङ्कः पृष्ठाङ्कः पङ्क्तिः आदिपदम् ।

१९८	१	७	चारुदत्तो०	२०२	२	७	शास्त्रपरिज्ञाह्वये०
"	"	"	वेत्रवती	२०६	१	१०	अश्विन्यादिनां०
"	"	१०	सुवर्णभूम्यां	२०८	१	१२	शाक्यादीनां०
"	"	१०	वारुदत्तो	२०८	२	३	शाक्यादयो०
२००	१	६	मापतुषादा०	२०८	२	९	श्रीवर्धमानस्वामिना०
२००	२	८	जम्बूस्वामी	२१०	१	१०	मेरुरिति०
२००	२	९	सुधर्मस्वामीनम्	२१०	२	५	जम्बूस्वामिनम्
२०१	१	११	सुधर्मस्वान्याह	"	"	९	सुधर्मस्वान्याह०
२०१	२	२	सुधर्मस्वामी०	२१५	२	९	वीरो दत्तैषणां चरन्नभिनिर्वृतः०
२०२	१	१	महावीरवर्धमानस्वामी	२१८	२	८	शाक्यादयश्च०
२०२	१	१०	सुधर्मस्वामी जम्बूस्वामिनं०	२१८	२	९	बौद्धानामयमभ्युपगमो०
२०२	२	६	बौद्धादिमतनिरासः	२१८	१	५	लोकयतिकबौद्धसांख्या०
२०२	२	७	प्रसिद्धस्वरूपनिरूपणसाचारे०	२१९	२	४	लोकयतिका०
				२१९	२	६	बौद्धा०

१७२	१	विष्णवपुत्रवङ्गा०	१	"	"	"	"
१७२	१	मण्डपरिचो०	१	"	"	"	"
१७२	१	'बाणकुम्भे०'	१०	"	"	"	"
१७२	२	संभ्रमादीनामिण०	११	१	१८२	महावीरे महामुष्मी०	"
१७३	१	ब्रह्मैकात्म्यसुवस्त्व०	७	२	१८२	'महावीर' इति श्रीमद्वर्धमान	स्वामी०
१७७	१	सुयगटे अक्षयये०	२	३	१८५	नाप्यनागतान् ब्रह्मवृत्त०	"
१७७	१	पार्थिस्थान । अथसप्त ।	३	१	१८७	उत्तराख्ययेनेषु षट्पुर्वसम्पयनं	"
१७७	१	कुम्भीका । सूत्रछन्दोऽङ्गे०	४	२	१८८	वीरवर्धमानस्वामी	"
१७७	१	बभ्रुस्वायी सुधर्मस्वामिनमुद्दिश्ये	११	२	१८८	शाक्याः	"
१७७	१	द्वमाह		१	१९४	कविकवसुने	"
१७७	२	मगधान् वीरवर्धमानस्वामी तेम ।	१२	२	१९५	सम्पन्नबणिग्बद्	"
१७८	१	सुधर्मस्वाम्याह०	२	२	१९५	कण्ठरीकण्ठ	"
१७८	१	अथवगिनच्छत्रवीर्यैः०	२	"	"	सम्पन्नबणिग्बद्	"
१७८	२	काकसौकरिकमुष्टः	४	"	"	विष्णुकर्मिच्छिबद्	"

" सुखसानाम

" अमपकुम्भारस्य

५ महावीरे महामुष्मी०

९ 'महावीर' इति श्रीमद्वर्धमान

स्वामी०

२ नाप्यनागतान् ब्रह्मवृत्त०

३ उत्तराख्ययेनेषु षट्पुर्वसम्पयनं

५ वीरवर्धमानस्वामी

१० शाक्याः

१३ कविकवसुने

२ सम्पन्नबणिग्बद्

१० कण्ठरीकण्ठ

" सम्पन्नबणिग्बद्

" विष्णुकर्मिच्छिबद्

पत्राङ्कः पृष्ठाङ्कः पङ्क्तिः आदिपदम् ।

१९८	१	७	चारुदत्तो०	२०२	२	१	शस्त्रपरिज्ञाप्ये०
"	"	"	वेत्रवती	२०६	१	१	अश्विन्यादिनां०
"	"	१०	सुवर्णभूम्यां	२०८	१	१	शाक्यादीनां०
"	"	१०	चारुदत्तो	२०८	२	३	शाक्यादयो०
"	"	६	मापतुशादा०	२१०	२	९	श्रीवर्धमानस्वामिना०
२००	१	८	जम्बूस्वामी	२१०	१	१०	मेरुरिति०
२००	२	९	सुघर्मस्वामीनम्	"	२	५	जम्बूस्वामिनम्
२००	२	११	सुघर्मस्वाम्याह	२१५	"	९	सुघर्मस्वाम्याह०
२०१	१	२	सुघर्मस्वामी०	२१८	२	८	वीरो वक्षेपणां परब्रह्मनिर्भूतः०
२०१	२	१	महावीरवर्धमानस्वामी	२१८	२	९	शाक्यादयश्च०
२०२	१	१०	सुघर्मस्वामी जम्बूस्वामिनं०	२१९	२	५	बौद्धानामयमभ्युपगमो०
२०२	१	६	बौद्धादिमत्निरासः	२१९	१	४	लोकयतिकवौद्धमाह्या०
२०२	२	७	प्रतिबन्धस्वरूपनिरूपणमाचारे०	२१९	२	४	लोकयतिका०
२०२	२					४	बौद्धा०

२१९	२	१०	आवीपिनारकं०	२२९
२२०	१	७	बीयाद्य अपिकत्वात्०	२३०
२२१	१	८	साक्याद्य	२३१
२२०	२	८	देवदत्त	२३१
२२१	२	१०	बार्पाकबीद्यावो	२३१
२२१	१	७	बीद्यामाम	२३१
२२२	२,	९	नवमपूर्वण्डिकावार	२३१
२२४	१	१२	'ओष' ब्रह्मसंज्ञारामक०	२३१
२२५	२	८	स्वबन्धुरमजसक्तिपक्षपा०	२३१
२२५	२	८	स्वयन्धुरमजसक्तिद्वीपो०	२३२
२२६	१	६	द्वैतत्रयवस्थावार्०	२३२
२२६	२	४	रावगिर्द्वैत-वारणसीय०	२३२
२२८	२	१	'ओष' पदवर्त०	२३४
२२८	२	६	ब्रह्मसिद्धिजनयाज्याद्	२३४

२	२	७	नैयायिकवर्धनेन०	२३९
१	१	६	कृषिकावर्धनाविति०	२३०
१	१	४	साक्षयानां	२३१
१	१	३	सर्ववत्रसिद्धान्ताः०	२३१
१	१	४	समानवन्त्रसिद्धाः०	२३१
१	१	५	सोऽपिकरणसिद्धान्ताः०	२३१
१	१	९	अभ्युपगमसिद्धान्ताः०	२३१
२	२	१	उपनया०	२३१
२	२	८	वार्यो जस्यो विवग्धा०	२३१
१	१	५	बाकछठ०	२३२
२	२	२	वेद्येपिकोत्कं०	२३२
२	२	४	मसिपसङ्गा०	२३२
१	१	१	समवाय	२३४
१	१	३	वेद्येपिकमते	२३४

५	२४५	२	५	वार्यस्येति
४	२४७	२	४	उत्तराध्ययने स्वध्ययतं०
४	२४७	२	४	छुल्लुकनैर्गन्ध्यं
७	२५७	१	७	० उदायिचुपमारक०
५	२६२	१	५	बौद्धाविके०
६	२६२	१	६	शाक्यमुनिः
७	२६७	२	७	युगससिलादि०
१	२७०	१	१	श्रीवीरवर्धमानस्वामिना

पत्राङ्कः	पृष्ठाङ्कः	पङ्क्तिः	आदिपदम् ।
२३५	२	१	जमालिनासं
२३७	१	१	सुधर्मस्वामिजन्मूनामप्रभवार्य- रक्षिता०
२३७	१	५	‘जमालिनासं’ - देवदत्ते । कान्यकुब्जं । देवदत्तो ।
२३७	१	८	गोष्ठामाहिलववतु
२३८	२	७	हरिवंशस्थानीये
२४२	१	१	इक्ष्वाकुवंश-हरिवंशाविके
२४३	२	८	प्रजादीनि
२४४	२	१३	

॥ समासेवं पञ्चमपरिशिष्टम् ॥

॥ ६ परिशिष्टम् ॥

अस्मिन्नेन श्रीवद्वत्कृताह्वीयप्रथमभूतस्कन्धे इतिव्याख्यानानामन्यत्र प्रकटीकृतानि न्यायपदस्थानान्यत्र परिशिष्टे दर्शयन्ते ।

॥ न्यायपदस्थानानि ॥

पृष्ठाङ्कः	पङ्क्तिः	आदिपदम् ।	१४४	२५	१२	करतलाऽऽमलकन्यायेन०
२	२	४	१५३	१	१०	निदानोच्छेदेन०
८	१	६	१५५	२	४	अरपट्टपटीयन्त्रन्यायेन०
२३	२	१३	२००	१	७	'छानक्रियाभ्यां मोक्ष' इति न्यायात्०
४२	२	११	२०८	२	११	अरपट्टपटी न्यायेन०
४६	१	८	२१९	१	७	काकादिगोचकन्यायेन०
६२	२	१	२२४	२	१	करतलामलकन्यायेन०
७६	२	१०	२२५	२	६	अरपट्टपटीन्यायेन०

॥ समाप्तेषु पद्यपरिशिष्टम् ॥

॥ ७ परिशिष्टम् ॥

विचारणार्थं पाठान्तराण्यत्र सप्तम-परि-

अस्मिन्नेव श्रीमन्नकृताङ्गीयद्वितीयाङ्के प्रथमश्रुतस्कन्धेऽभ्यासकालेऽवश्यमेव

शिष्टे प्रदर्शयन्ते ॥

॥ पाठान्तराणि ॥

पत्राङ्कः	पृष्ठाङ्कः	पङ्क्तिः	आदिपदम् ।
२७	१	३	जाणगा ।
३४	१	१	पदं-कूटं पाशः-प्रतीवस्ताभ्यां मुच्येत कचित्पद्पाशादीति पठ्यते ।
३८	२	१	कचित् समारवर्धनमिति पाठः ।
४९	१	६	जस्य कालेऽवसीयद्
५६	१	९	'सुम्रतः' शोभनत्रतः सन् सुस्मिपतो वेति ।

६२	१	३	'मटण' चि सगुः पाठान्तरं वा जे विउंणि ।
६२	२	१	'सहद्' अरणीं महानं वा काळे कथिन् 'विरम्' इति पाठः
६३	१	१२	'मनयाऽद्वियामप०' पण्डममप०
६३	२	१	'अगदे' नि०
७०	२	८	वा 'ज्यथिगद्' ०
७१	१		

७२	१	१२	' उह विरिय० '
७३	१	९	पाठान्तरं वा ' अहियासए '
७९	१	१	पाठान्तरं वा ' अहोपमवं० '
८७	२	१	पाठान्तरं वा ' अहो ' इति०
९६	२	११	' मापन्ते ' इत्येते मन्वन्ते वा०
१०५	२	१	स्वधिरपाठो ' विविधे विधि ' ' विविधः '
१०५	२	९	पाठान्तरं वा आलवरपः
१०८	१	६	विदेकविधि वा क्यपिसु पाठः
११०	१	६	कथपितृप्रादंमेप पठ्यते०
११३	१	३	' रुस भिति सयम मौनविधि
११६	१	३	अथपात्रयेति०
१२०	२	४	पाठान्तरं वा पूतः
१२६	२	१०	पाठान्तरं वा ' दुष्कर्मिन् ' ति०

११०	१	१	कुम्भिकाङ्कतिः सर्वं एव०
१२०	१	२	समूचिञ्चो यत्पुत्राङ्गी०
१४३	२	११	महर्विरिधि क्वचित्पाठः०
१४५	२	९	मिच्छुरिधि क्वचित्पाठः०
१५७	१	४	(पाठान्तरे वोढसा य)
१५७	२	१२	मस्त्रिमपोढसा०
१५८	२	९	आहारस पंपयकञ्जनेण
१५९	१	२	पाठान्तरं वा आहारयो०
१६९	२	५	पाठान्तरं वा आरमाय विषट्क
१७०	२	११	पाठान्तरं वा सस कवइ अष्यणो
१७२	२	१०	" " अश्रुमर्षं च मापं च०
१७२	२	१२	" " सुप मे इहयेगेसि०
१७३	१	२	" " आचपटं सुआवाप०
१७७	२	३	" " 'अष्यगावं सुगेह मे०'

पत्राङ्कः	पृष्ठाङ्कः	पङ्क्तिः	आदिपदम् ।	१९६	२	७	"	"	निव्वणभूए व
१७८	१	१	" " ' वेरं तेसि पव-	२०९	२	७	"	"	परिव्वएएजा०
१७९	१	१	चिच्चा णडणंतगं०	२२३	१	८	"	"	'मइहे मापुपम्मं' व०
१८४	१	७	न निञ्चितोडनिञ्चितः०	२२४	२	२	"	"	जाणागुलेगंसि वयति
१९०	२	९	एवं तु बाले०				"	"	तथा तयेति वा
१९१	१	६	आदीनभोग्यपि	२२६	१	१०	"	"	दाचित्प्याठः
			पाप करोतीति०	२२७	१	११	"	"	नादइति ऋचित्प्याठः
१९२	२	७	' छन्दणं कुञ्जा '	२३८	२	१३	"	"	धिण्णत्तिवीरा य भयंति०
			इत्यादि०				"	"	अट्टालिए होनि०
१९५	१	८	जायाए बालस्स	२४०	२	२	"	"	पाठात्तरं वा ' एणंममहि '
			पगळभणाए०	२४२	१	१०	"	"	' अगारिठम्मं ' ति
				२४६	१	१०	"	"	आगमायं ति ऋचित्प्याठः

॥ समाप्तेदं सप्तपरिशिष्टम् ॥

॥ ८ परिशिष्टम् ॥

वसिष्ठोवाच श्रीसुब्रह्मण्यसिद्धिपुत्रोवाच

सापासद्-पथ-परानि मार्गवचनानि वाच भट्टम-परिशिष्टे प्रथमस्ये ।
माया (भा०)

श्रुत्याः	१	२१०	१	१०	प्राकृतस्यैस्या आग्नेयसत्त्वात्मानुमन्तौ
१००	१	८	१	१०	मार्कण्डेयभाष्ये सुखं
	१	१०	१	१०	'परिशिष्टे' न प्रोक्तं सप्त सिद्धि, रक्तवचनविषयसु घोष इच्छाम्यसत्त्वमिति (भा०)
१५३	२	१	१	१०	आत्मसत्त्वात् सपुत्रात्कर्मिणां च (भा०)
१७३	३	१	१	१०	'सुखीभव' चि आत्मसत्त्वात् (भा०)
२१७	३	१०	१	१०	आहुः-रक्षितवन्तः, आत्मसत्त्वा रक्तवचनं घृते कर्ममिति (भा०)

॥ समाप्तोऽयमष्टमपरिशिष्टश्च ॥

आर्षवचनानि (भा०)

- १० आर्षव्याहृत् ऋषयस्वयं पञ्चमपथ
- १ विदुष्यन्ते, आर्षव्याहृत्कथनं घृते
- १० 'सिवा' इति आर्षव्याहृत्

वचनेन०

॥ अहम् ॥

श्रीपञ्चमगणधरवरसुधर्मस्वामिसंहबन्धम् ।

श्रीमद्भद्रबाहुस्वामिनिमित्तनियुक्तिर्युतम् ।

श्रीमच्छीलाङ्गाचार्यविहितविवरणशोभितम् ।

श्रीसाधुरङ्गोपाध्यायरचितदीपिकालंकृतम् ।

श्रीमत्सूत्रकृताङ्गम् ।

स्वपरसमयार्थद्वचकमनन्तंगमपर्ययार्थगुणकलितम् । सूत्रकृतमङ्गमतुलं विवृणोमि जिनाब्रमस्कृत्य ॥१॥

व्याख्यातमङ्गमिह यद्यपि स्वरिसुरैर्भक्त्या तथापि विवरीतुमहं यतिष्ये ।

किं पंथिराजगत्समित्यवगम्य सम्यक्, तेनैव वाञ्छति पया श्रुतमो न गतुम् ? ॥२॥

इहापसदसंतोर्नर्गतेनासुमताऽप्यातिर्वुर्लभं मनुजत्व सुकुलोत्पत्तिसमेन्द्रियसामम्याद्युपेतेनार्हर्शनम् अन्नेपक्वमोच्छित्तये य-
 क्तित्यम्, कर्मोच्छेदश्च सम्यग्विवेकसुख्येषु, असावप्याप्तोपदेक्षमन्तरेण न भवति, आसत्काल्यन्तिकारोपध्यात्, स चार्हमेव, अत-
 स्त्वप्यथीतागमपरिधाने यत्नो विधेय', आगमश्च द्वादशान्नादिरूप', सोऽप्यार्यरक्षितमिधैरेदुग्दीनपुष्ट्यानुग्रहपुष्ट्या चरणकरणद्रव्यच
 मकथागमितानुयोगमेदाबतुर्धा व्यवस्थापिता, तत्राचाराङ्ग चरणकरप्रप्राधान्येन व्याख्यातम्, अधुनाऽवसरायात् द्रव्यप्राधान्येन
 द्वादशतास्य द्वितीयमङ्गं ध्यास्यातुमारम्यत इति । ननु चार्थस्य द्वासानाच्छास्त्रमिदं, शास्त्रस्य चान्नेपप्रत्युशोपधान्यर्थमादिसङ्कल तथा
 स्थिरपरिचयार्थं मध्यमङ्गलं द्विव्यप्रद्विव्याविच्छेदार्थं चान्त्यमङ्गलश्रुपादयं त्वेव 'नोपलभ्यते, सत्यमेतत्, मङ्गलं हीटदेवतानमस्कारा
 दिन्त्यम्, अस्य च प्रपेता सर्वेशः, तस्य चापरनमस्कार्यमावान्मङ्गलश्रुत्ये प्रयोबनामावाच न मङ्गलाभिधानं, गणधराणामपि, वीर्य-
 छदुक्तानुवादित्वान्मङ्गलाकरणं, अस्मदाद्यपेक्षया तु सर्वमेव शास्त्र मङ्गलम् । अथवा निर्धुक्कार एवात्र साधमङ्गलमपिचातुकाम आह-

"तिरथपरे य जिणपरे सुतकरे गणाहरे य णमिकण । सूर्यगणस्त भगवन्नो णिञ्जुत्ति कि सइस्सामि ॥२॥

छ. १ पंथिपत्रकत्वपकगर्भेति प्र । २ लो जी ये इच्छतिच्छत्र (छवोऽनुवाक्ते च १ छ. २११) । ३ तो जी गतिरुत्तम (छवो २-१५५) ।
 ४ सुतपरंश्वेति प्र । ५ 'गमणेते' छ. १ ६ दुर्लभमनुकूल छ. ६ । ७ चार्हैत एव छ. ६ । ८ 'अचान्य' छ । ९ भोगसम्बन्धे छ. ६ । छ. १ श्लोकाः ।

गाथापूर्वाद्धेनेह भावमङ्गलमभिहितं, पथाद्धेन तु प्रेक्षापूर्वकारिप्रवृत्त्यर्थं प्रयोजनादित्रयमिति, तदुक्तम्—“उक्तार्थं ज्ञातसंबन्धं,
 श्रोतुं श्रोता प्रवर्तते । शास्त्रादौ तेन वक्तव्यः, सम्बन्धः सप्रयोजनः ॥१॥” तत्र छत्रकृतस्येत्यभिधेयपदं, निर्युक्तिं कीर्तयिष्ये इति प्रयो-
 जनपदं, प्रयोजनप्रयोजनं तु मोक्षापाप्तिः, सम्बन्धस्तु प्रयोजनपदानुमेय इति पृथक् नोक्तः, तदुक्तम्—“शास्त्रं प्रयोजनं चेति, सम्ब-
 न्धस्याश्यायुभौ । तदुत्पन्तर्गतस्माद्भिन्नो नोक्तः प्रयोजनात् ॥१॥” इति समुदायार्थः ॥ अधुनाऽवयवार्थः कथ्यते—तत्र तीर्थं द्रव्य-
 भावभेदाद्विधा, तत्रापि द्रव्यतीर्थं नद्यादेः सैमुत्तरणमार्गः, भावतीर्थं तु सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्राणि, संसारार्णवादुत्तारकत्वात्, तदा-
 धारो वा सद्दः प्रथमगणधरो वा, तत्करणशीलास्तीर्थङ्करास्तान्नत्वेति क्रिया । तत्रान्येषामपि तीर्थकरत्वसंभवे तद्व्यवच्छेदार्थमाह—‘जिन-
 वरानि’ति रागेद्वेषमोहजितो जिनाः, एवंभूताश्च सामान्यकेवलिनोऽपि भवन्ति, तद्व्यवच्छेदार्थमाह—वराः—प्रधानाः चतुस्त्रिंशदतिशयस-
 मन्वितत्वेन, तान्नत्वेति, एतेषां च नमस्कारकरणमागमार्थोपदेष्टृत्वेनोपकारित्वात्, विशिष्टविशेषणोपादानं च शास्त्रस्य गौरवाधानार्थं,
 शास्तुः प्राधान्येन हि शास्त्रस्यापि प्राधान्यं भवतीति भावः । अर्थस्य सूचनात्सूत्रं, तत्करणशीलाः सूत्रकराः, ते च स्वयंबुद्धादयोऽपि
 भवन्तीत्यत आह—गणधरास्ताश्च नत्वेति, सामान्याचार्याणां गणधरत्वेऽपि तीर्थकरनमस्कारानन्तरोपादानाद्गौतमादय एवेह विव-
 क्षिताः । प्रथमश्चकारः सिद्धाद्युपलक्षणार्थो द्वितीयः समुचितौ । त्वाप्रत्ययस्य क्रियाऽन्तरसव्यपेक्षत्वात्तन्माह—स्वपरसमयसूचनं कृतम-
 नेनेति छत्रकृतस्तस्य, महार्थवत्त्वाद्भगवांस्तस्य, अनेन च सर्वज्ञप्रणीतत्वमावेदितं भवति । ‘निर्युक्तिं कीर्तयिष्ये’ इति योजनं युक्तिः—

सा. १ उक्तप्रयोजन । २ चान्द्रमतेन गिजन्तात्कर्तव्यत्मानेपदभावात् परस्मैपदित्वात्साधु प्रयोगोऽयमिति शङ्कथम् । स्वपरसमयसूचनार्थत्वात्सूत्रकृतशब्दस्य नाभि-
 धेयत्वेऽस्य क्षति, स्वकृत्यपेक्षया निर्युक्तिं कीर्तयिष्ये इति प्रयोजनोक्तिः । ३ सम. समुत्तरणमार्गं प्र० । ४ जिनैत्यनुक्त्वा जिनवरानिति वरत्वयुक्तजितेत्युपादानं ॥

अप्यपत्ना, निययनाधिक्येन वा युक्तिनिर्युक्तिः—सम्यगथग्रकटनमितियाषत्, निर्युक्तानां वा—यत्रैष्वेव परस्परसम्बद्धानामर्थानामावि
 भावन, युक्तद्रष्टृलोपाश्रियुक्तिरिति, तां 'कीर्षयिष्यामि' अभिधास्य इति ॥ इह यत्रकृतस्य निर्युक्ति कीर्षयिष्ये इत्यनेनोपक्रमद्वारासुप-
 यिप्त, तप 'इहापमद' त्यादिनेपदमिहितमिति, तदनन्तरं निक्षेप', स च त्रिविध', तपया—ओषनिष्पन्नो नामनिष्पन्नः यत्रालापक
 निष्पन्नमिति । तत्रौषनिष्पन्ने निक्षेपऽह, नामनिष्पन्ने तु निक्षेपे यत्रकृतमिति ॥१॥ तत्र 'तत्त्वमेदपर्यायैव्याख्ये'त्यत पर्यायप्रदर्शनायं

निर्युक्तिरुदाहर—

सुपगदं अंगारणं पितृय तस्स प इमाणि नामाणि । सुतगदं सुत्तकदं सुर्यगदं चेष गीण्णाइ ॥२॥

यत्रकृतमित्यतद्दानां द्वितीय, तस्य चायून्पेक्षयिष्यामि, तपया—यत्तम्—उत्पन्नमर्थरूपतया तीर्थकृत्यः ततः कृत ग्रन्थरचनया
 गापैरिति, तथा 'यत्रकृत'मिति घञानुसारेण तच्चावबोध' क्रियतेऽस्मिन्निति, तथा 'सूचाकृत'मिति स्वपरसमयार्थसूचन सूचा साऽस्मि
 कृतमिति, ण्तानि चाम्य गुणनिष्पन्नानि नामानीति ॥२॥ साम्प्रत सूत्रकृतपदयोर्निक्षेपार्थमार—

इष्य तु पोण्डयादी भाये सुत्तमिष्ट सूयग नाणं । सुण्णासंगहविष्ठे आतिणिपट्टे य कस्थायी ॥३॥

नामम्यापने अनाहत्य द्रव्यसूत्र दर्शयति—'पोण्डयाइ'ति पोण्डग च धनीफलादुत्पन्ने कार्पासिकं, आदिग्रहणादण्डजवालवादेर्ग्रे-
 रन, मारसूत्र तु 'इह' अग्निमधिकार सूत्रक ज्ञान—श्रुतज्ञानमित्यर्थ, तस्यैव म्यपारार्थसूत्रकत्वादिति । तच्च श्रुतज्ञानसूत्रं चतुर्द्वी

१ तस्यदेवैशिकेच्छेदि ६ । १ दीर्घ अ. दीर्घ अ. । ए १ सुतागदमिति कृष्णे वीषहृत्स्वमिति कण्ठद्वयेमेकं हस्तल एव च न पर्वणिक्य
 ४ शुब्दस्य अ अ. । अ. ५ तस्यदेव मृताद्युपाये निर्वाणतरो ण्यते ५ ५ ५ कर्मा' अ. ३ ।

भवति, तद्यथा—संज्ञाखत्रं संग्रहद्वयं वृत्तनिबद्धं जातिनिबद्धं च, तत्र संज्ञाखत्रं यत् स्वसंकेतपूर्वकं निबद्धं, तद्यथा—“जे छेए सौगारियं न सेवे, सब्यामगंधं परिणाय गिरामगंधो परिव्वए” इत्यादि, तथा लोकेऽपि—पुद्गलाः संस्कारः क्षेत्रज्ञा इत्यादि । संग्रहद्वयं तु यत्प्रभृतार्थसंग्राहकं, तद्यथा—द्रव्यमित्याकारिते समस्तधर्माधिर्मादिद्रव्यसंग्रह इति, यद्विवा, उत्पादव्ययघ्नौव्ययुक्तं सदि'ति, वृत्तनिबद्धद्वयं पुनर्यदनेकप्रकारया वृत्तजात्या निबद्धं तद्यथा—बुद्धिञ्जति तिउडिञ्जेत्यादि, जातिनिबद्धं तु चतुर्द्धी, तद्यथा—कथनीयं कथ्यमुत्तराध्ययनज्ञाताधर्मकथादि, पूर्वपिचरितकथानकप्रायत्वात्तस्य, तथा गंधं ब्रह्मचर्याध्ययनादि, तथा पद्यं—छन्दोनिबद्धं, तथा गेयं यत् स्वरसंचारेण गीतिकाप्रायनिबद्धं, तद्यथा कापिलीयमध्ययनं 'अंधुवे असासयंमि संसारंमि दुखखपडराए' इत्यादि ॥३॥ इदानीं कृतपदनिक्षेपार्थं निर्युक्तिकृदाथामाह—

करणं च कारओ र्थं कडं च तिण्हंपि छक्कनिवखेवी । दन्वे खित्ते काले भावेण उ कारओ जीवो ॥४॥

इह कृतमित्यनेन कर्मोपात्तं, न चाकर्तृकं कर्म भवतीत्यर्थात्कर्तुरापेक्षो धात्वर्थस्य च करणस्य, अमीषां त्रयाणामपि प्रत्येकं नामादिः षोढा निक्षेपः, तत्र गाथापश्चाद्धेतुत्वात्पवक्तव्यत्वात्तावत्करणमतिक्रम्य कारकस्य निक्षेपमाह, तत्र नामस्थापने प्रसिद्धत्वाद्नाट्यत्व

१ वृत्तवद् वृत्तनिबद्ध आ. । सा. २ यस्तेकः स सागारिक (मिशुनं) न सेवेत, सर्वमामगन्धं परिज्ञाय निरामगन्धं परिजलेत् (आम विशोधि गन्धमविशोधि) । ३ सागारिव ण सेवे ते सज्जा० आ. सागारियं न सेवेतो सज्जा० इ. । ४ संस्कारः इ. । सा. ५ उभाए ज ससमए परसमए य चू० । ६ चोलाद० । सा. ७ बुभ्येतेति त्रोटकेत् । ८ बुज्जेज्जतिउड्जेत्यादि आ इ. । सा. ९ वित्तवद् सिलोमादिबद्धं वा चू० । १० अंधुवेऽशाश्वते संसारे दु सप्रचुरतायाम् (ड खप्रचुरे) । ११ कारगौ वा अ. कारयो वा आ. । १२ करगो जीवा अ. करगो जीवो आ. ॥

द्रव्यादिकं दर्शयति—दृब्धे' इति द्रव्यविषय कारकभित्त्या, स च द्रव्यस्य द्रव्येण द्रव्यभूतो वा कारको द्रव्यकारकः, तथा क्षेत्रे मर-
तादौ या कारको यस्मिन् वा क्षेत्रे कारको न्यास्यायते स क्षेत्रकारकः, एवं कालेऽपि योग्यम्, 'भावेन तु' भाषद्दारेण चिन्त्यमानो
जीवीऽत्र कारको, यस्मात्क्षेत्रस्य गणधरः कारकः, एतच्च निर्युक्तिकृत्वोत्तराय वक्ष्यति 'द्वि अणुमावे'त्यादौ ॥४॥ साम्प्रत कर्णव्याधि
ख्यामया नामम्भायने मुख्या द्रव्यादिकर्णनिक्षेपार्थे निर्युक्तिकृत्वाह—

'वचनं पद्मोगोभीसस पञ्जोगसा मूल उत्तरे श्वेव । उत्तरकरण वज्रण क्तरथो उ उषयस्वरो सव्वो ॥५॥

'द्रव्यं' द्रव्यविषये कर्णं चिन्त्यते, तथापि—द्रव्यस्य द्रव्येण द्रव्यनिमित्तं वा कर्णम्—अनुमानं द्रव्यकरण, तत्पुनर्द्विधा—
प्रयोगकरण निमसाकरण च, तत्र प्रयोगकरणं पुरुमादिव्यापारनिष्याप, तदपि द्विविधं—मूलकरणमुत्तरकरणं च, तत्रोत्तरकरणं गाथाप-
यादेन दर्शयति—उत्तरत्र करणमुत्तरकरण—कथंविधादि, यद्विधा तन्मूलकरणं घटादिकं येनोपकरणे—दृब्धचक्रादिना अभिव्यज्यते
स्वरूपतः प्रकल्पयते तदुत्तरकरणं, कर्तुंरूपकारकं सर्वोऽप्युपस्कारार्थं इत्यर्थः ॥५॥ पुनरपि प्रपञ्चतो मूलोत्तरकरणे प्रसिपादयितुमाह—
मूलकरणं सरीराणि पच तिसु कर्णखंभमावीय । वरिष्वधियाणि परिणामियाणि विसञ्जोसहावीहि ॥६॥
मूलकरणमौदारिकावीनि शरीराणि पच, तत्र चौदारिक्वैक्रियाद्वारकेषु त्रिपूषाकरण कर्णस्वरूपादिक विषते, तथाहि—'सीसंमुरो-

१ ह्युल्लस्य कर्णपणः कारकः का. इ । ए. २ उल्लास्वले नोसंस्कारे च कर्णकरत्वं कर्णकरत्वं च । ३ दृब्धे पतय न् का । ४ कर्णो-
त्तराणां का. का. । ५ च का. इ । ६ इत्तवकादिका का. । ७ अभिव्यज्यते का. । ८ छ. उपप्रारम्भं मदति धंरकरत्वरित्त्वर्थः पू. । ९ इति का. इ ।
१० क्वरेरत्नैक्यमिति टीकाहण्डर्ये । ११ कर्णं नोपपन्न्यादि भित्त्या विकारेण दृब्धे च इ का. । १२ छीर्यसुर उदरे इति ही का. इ का. कर्णो भ्यानि च

यर पिट्टी दी बाहू ऊरया य अङ्गंति त्रयाणामप्येतन्निष्पत्तिमूलकरणं, कर्णस्कन्धाद्यङ्गोपाङ्गनिष्पत्तिस्तूत्तरकरण, कार्मणतैजसयोस्तु
 स्वरूपनिष्पत्तिरेव मूलकरणम्, अङ्गोपाङ्गाभावान्नोत्तरकरणं, यदिव आदारिकस्य कर्णविधादिकमुत्तरकरणं, वैक्रियस्य तूत्तरकरणम्—
 उत्तरवैक्रियं दन्तकेशादिनिष्पादनरूपं वा, आहारकस्य तु गमनाद्यूत्तरकरणं यदिव आदारिकस्य मूलोत्तरकरणे गाथापञ्चाङ्गेन प्रकारान्त-
 रेण दर्शयति—'द्रव्येन्द्रियाणि' कलम्बुकाणुपाधाकृतीनि मूलकरणं तेषामेव परिणामिनां विर्योपधादिभिः पाटवाद्यापादनमुत्तरकरणमिति
 ॥६॥ साम्प्रतमजीवाश्रितं करणमभिधातुकाम आह—

संघायणे य^३ परिसाडणा य मीसे तहेव पडिसेहो । पडसंखसगडयूणाडडुतिरिच्छादिकरणं च ॥७॥

संघातकरणम्—आतानवितानीभूततन्तुसंघातेन पटस्य, परिसाटकरणं—करपत्रादिना शङ्खस्य निष्पादनं, संघातपरिसाटकरणं
 शकटादेः, तदुभयनिषेधकरणं—स्थूणादेरूर्ध्वतिरश्चीनाद्यापादनमिति ॥७॥ प्रयोगकरणमभिधाय विस्रसाकरणाभिधित्तयाऽऽह—

खंधेसु दुग्पएसादिएसु अब्भेसु^२ विञ्जुमाईसु । णिण्फणगाणि दब्वाणि^१ जाण तं वीससाकरणं ॥८॥

विस्रसाकरणं साधनादिभेदाद्विधा, तत्रानादिकं धर्माधर्माऽऽकाशानामन्योऽन्यानुबेधेनावस्थानम्, अन्योऽन्यसमाधानाश्रयणाच्च
 सत्यप्यनादित्वे करणत्वाविरोधः, रूपिद्रव्याणां च द्वयणुकादिप्रक्रमेण भेदसंघाताभ्यां स्कन्धत्वापत्तिः सादिकं करणं, पुद्गलद्रव्याणां च
 दशविधः परिणामः, तद्यथा—र्यधनगतिसंस्थानभेदवर्णगन्धरसस्पर्शअगुरुलघुशब्दरूप इति, तत्र वन्धः स्निग्धरूक्षत्वात्, गतिपरि-

सा १ विधिविपर्ययेऽन्यथाभाव विविधा गतिर्वा चू० ॥ २ विविधौषध-विभि आ । ३ परिसाडणे अ. आ । ४ विश्रसा० आ । सा ५ अचिता कान्चिद्विद्युदिति लक्ष्य-
 तेऽनेन ॥ ६ निष्पण्णगाणि अ. आ. । ७ जाणिं त अ. आ. । ८ बंधन १ गति २ संस्थान ३ भेद ४ वर्ण ५ गन्ध ६ रस ७ स्पर्श ८ अगुरुलघु ९ शब्दरूप १० इ. ।

गामो—देवान्तरासिलयुग, संस्वानपरिणामः—परिमण्डलादिकः पञ्चधा, भेदपरिणामः—खण्डप्रत्यर्णकानुवर्तितफोल्करिकामेवेन
 पञ्चधेन, खडादित्स्वरूपप्रतिपादक येद गाथाद्वयम्, तद्यथा—“खण्डेहि खंडमेय पररभमेय अहम्मपढलस्त । सुष्प सुष्णियमेय अणु
 त्ठियं धंमवकलियं ॥१॥ इदुमि समारोहे मेए उक्केरिया य उक्केरं । धीलसपओगमीसगसंवायविओग विविहगमो ॥२॥ वर्णपरिणाम
 पद्धानां षठादीनां र्णानां परिणवित्त्वद्वयादिसंयोगपरिणविय, एतत्स्वरूप च गाथाभ्योऽत्रसेय, ताथेमा—अई कल्लामेगगुणं सुखिलयपि
 य इविअ बहुयगुण । परिणामिअइ कालं सुकेस्य गुणादियगुणेण ॥१॥ अई सुखिलमेगगुणं क्खत्तादब्बं तु बहुगुणं अइ य । परिणामिअइ सुक्कं
 कालेण गुणादियगुणेण ॥२॥ अई सुक्कं एकगुणं कल्लमादब्बंपि एक्खुणमेव । क्खारोयं परिणामं सुक्खुणपेण संमवइ ॥३॥ एव पंचवि वण्णा
 संज्ञोएणं तु पण्यपरिणामो । एकवीसं मगा सव्वेवि य ते वुप्पेयज्जा ॥४॥ एमेव य परिणामो गंधाग रसाण तदय फरसाण । संठागण य
 मणिओ षंजोगेय बहुविगण्यो ॥५॥ एक्खविअअजा एवं पूर्यन्ते—दइ द्विसंयोगा दइ त्रिसंयोगा एक चतुष्कसंयोगा एकः पञ्चक-
 संयोग प्रत्येक वपाय पञ्चति । अगुल्लपुपरिणामस्तु परमाणोरारम्य यावदनन्वान्तप्रदेशिकाः सक्खा, अइदपरिणामस्तति
 ज्ञापनदुतिरेभेदावतुदां, तथा तात्वोऽष्टपुटव्यापाराद्यमिनिर्वस्यम्, अन्येऽपि च पुत्रलपरियामाश्लयादयो भवन्ति, ते धामि—छाया य

छ. १ एतत्सं एतमेव प्रारभेते यथाऽऽपराहस्व । चोर्कभूमितमेवोऽगुणदिच वंणसकिक ॥१॥ १ सुक्कवगो एमारोहे अरे कल्लरिअ चोल्कीरि ।
 रिपणप्रयेधमिअंअप्रियेक्खो विदियो म्माः ॥१॥ २ इदंवेदिति अणुवरवो इत्तर इति वि ५० ॥ ३ एदि कसकमेकगुणं सुक्कमपि च मवेइ बहुकुणमम् ।
 धरिअक्खे कल्लं एतंतेन गुणपियगुणेण ॥१॥ ४ एदि सुक्कमेकगुणं क्खत्तव्यं तु बहुगुणं एदि च । परिणमक्खे सुक्कं कल्लमेण गुणविकुणुजेण ॥१॥ ५ एदि सुक्क-
 एतुं कल्लमपराअमेवैएणुममेव । अणोऽः परिणमं तुत्तगुणकेस्य धमयति ॥१॥ ६ एवं पञ्चवि मग्गं उणोमेण तु वर्णपरिणमः १ एक्खविअअमग्गः २ एवेऽपि च ये
 सुक्खिअक्कः ३ एव ४ एवमेव च परिणमो वरण्ये एतन्मं एवेव एतन्मं वपेव एतन्मं वपेव एतन्मं वपेव एतन्मं वपेव एतन्मं वपेव एतन्मं वपेव

-आयवो वा उज्जोओ तहय अंधकारो य । एसो उ पुगलार्णं, परिणामो फंदणा चैवं ॥१॥ सैीया णाइपगसा छाया णोइच्चिया चहुवि-
 गप्पा । उण्हो पुणप्पगसो णायवो आयवो नाम ॥२॥ नैवि सीओ नवि उण्हो समो पगसो य होइ उज्जोओ । कालं मइलं तंमपि य
 वियाण तं अंधयारंति ॥३॥ दैवस्स चलण पफंदणा उ सा पुण गई उ निदिट्ठा । वीससयओगमीसा अत्तपरेणं तु उभओवि ॥४॥
 तथाऽन्नेन्द्रधनुर्विद्युदादिषु कार्येषु यानि पुद्गलद्रव्याणि परिणतानि तद्विज्ञप्ताकरणमिति ॥८॥ गतं द्रव्यकरणम्, इदानीं क्षेत्रकरणाभि-
 धित्सयाऽऽह—

ण विणा आगासेणं कीरइ जं किंचि खेत्तमागासं । वंजणपरियावणं उच्चुकरणमादियं बहुहा ॥९॥

‘क्षि निवासगत्योः’ अस्मादधिकरणे षट्ना क्षेत्रमिति, तच्चावगाहदानलक्षणमाकाशं, तेन चावगाहदानयोग्येन विना न किञ्चिदपि
 कर्तुं शक्यत इत्यतः क्षेत्रे करणं क्षेत्रकरणं, नित्यत्वेऽपि चोपचारतः क्षेत्रस्यैवं करणं क्षेत्रकरणं, यथा गृहादावपनीते कृतमाकाशशुत्पादिते
 विनष्टमिति, यदिवा ‘व्यञ्जनपर्यायापन्नं’ शब्दद्वाराऽऽयातम् ‘इक्षुकरणादिकं’मिति इक्षुक्षेत्रस्य करणम्—लाङ्गलादिना संस्कारः क्षेत्रकरणं,
 तच्च बहुधा—शालिक्षेत्रादिभेदादिति ॥९॥ साम्प्रतं कालकरणाभिधित्सयाऽऽह—

सा १—धातपो बोधोतस्तर्पिवान्धकारश्च च । एष एव पुद्गलना परिणाम’ स्पन्दन चैव ॥१॥ २ जाया आ इ । सा शीतां नतिप्रकाशा छाया अनादित्यका
 बहुनिकल्प्या । उष्ण पुन प्रकाशो ज्ञातव्य आत्तपो नाम ॥२॥ ४ गायच्छिचया आ. इ. । सा. ५ नापि शीतो नाप्युष्ण सम प्रकाशो भवति बोधोत । कालं मलिन
 तमोऽपि च विजानीहि तदन्यकार इति ॥३॥ ६ द्रव्यस्य चलनं प्रस्पन्दना तु सा पुनर्गतिस्तु निर्दिष्टा । विश्रसाप्रयोगमिथादात्मपरम्या तूमयतोऽपि ॥४॥
 १ ‘वादिडु XXXX यति इ । ८ उत्प’ अ. आ. । ९ ‘स्यैव करण XXX यथा आ. । सा. १० साहृदि अच्छमागेहि नामो खेत्तीकलो चू० ।

कालो जो जावइओ ज कीरइ जमि जमि कालमि । ओइण णामओ पुण करणा एकारस ईवंति ॥१०॥

कालस्यापि मुख्यं करण न संभवतीत्यौपचारिकं दर्शयति—'कालो यो यावानिति' यः कश्चिद् घटिक्रमदिको नल्लक्षणदिना व्यवच्छिद्य व्यवस्थाप्यते, तदथा—पट्टपुट्टकपलमाना घटिका द्विघटिको सुहृर्षस्त्रिघ्न सुहृर्षमहोरात्रमित्यादि, तत्कालकरणमिति, यद्वा—यत् यस्मिन् क्षले क्रियते यत्र वो काले करणं व्याख्यायते तत्कालकरणम्, एतदोषतः नामतस्त्वैकादश करणानि ॥१०॥ तानि चामृनि—

यद्य च वीलवं चेष, कोलवं लेखिलं तंहा। गंरावि घणियं चेष, 'विष्टी इवइ सत्तमा ॥११॥ सउण्यि चउण्ययं नागं किसुगंधं च करणं भवे एय। ऐंते चत्तारि घुवा असे करणा चला सत्त ॥१२॥ चाउचसि रत्तीए सउणी पेदि चउए सदा करणं । ततो अहकम खालु चउण्ययं णाग किसुगंधं ॥१३॥

एतद्वाचात्रयं सुखोभयमिति ॥११॥१२॥३॥ इदानीं मावकरणप्रतिपादनायाऽऽह—

माचे पओगवीसस पओगसा मूल उत्तरे चेष । उत्तर कमसुयजोर्षेण घणणावी भोर्षणावीसु ॥१४॥

मावकरणमपि द्विधा—प्रयोगविंशिसामेदात्, तत्र त्रीणाश्रितं प्रायोगिकं मूलकरणं पञ्चानां शरीराणां पर्याप्तिः, तानि हि पर्याप्ति

१) अथएत न आ. १ ममउ न आ. १ इरन्नेअएत न आ. १ मरति न आ. १ ५ च अ. १ ६ पसं न आ. १ ७ वीरिक्केने न वीरिक्केने न आ. ६ वीरिक्केने न (६ मउ न आ. १ १) एही इर ति न आ. १ ११ किक्कुरं न आ. १ १२ एए न आ. १ १३ करण ते उ चउ न आ. १ १४ वीरिक्कए सदा न आ. १ १५ किक्कुरं न आ. १ १६ एए न आ. १ १७ करण रेपिने तं चेष लम्बिचं एति ५१॥ इति पञ्चसुखोले करणयोक्ता ४४१=६-२=६+(विष्टि) १+७(विष्टि)=१०=२+८, १ ०=१+१=० (न वि) । १७ जोक्कन एप्यं न आ. १ १६ मोक्कएत न आ. १ १६ विक्क न आ. १

नामकर्मोदयादौदयिके भावे वर्तमानो जीवः स्ववीर्यजनितेन प्रयोगेण निष्पादयति । उत्तरकरणं तु गाथायथाद्धेनाह—उत्तरकरणं क्रम-
श्रुतयौवनवर्णादिचतुरूपं, तत्र क्रमकरणं शरीरनिष्पत्त्युत्तरकालं बालयुवस्थविरादिक्रमेणोत्तरोत्तरोऽवस्थाविशेषः, श्रुतकरणं तु व्याकरणा-
दिपरिज्ञानरूपोऽवस्थविशेषोऽपरकलापरिज्ञानरूपश्चेति, यौवनकरणं कालकृतो वयोऽवस्थाविशेषो रसायनाद्यापादितो वेति, तथा वर्णग-
न्धरसस्पर्शकरणं विशिष्टेषु भोजनादिषु सत्सु यद्विशिष्टवर्णाद्यापादनमिति, एतच्च पुद्गलविपाकित्वाद्दर्शनादीनामजीवाश्रितमपि द्रष्टव्यमिति
॥१४॥ इदानीं 'विस्रसाकरणाभिधित्सयाऽऽह—

वर्णणादिया य वणणादिषु जे केह वीससामेला । ते हुंति थिरा अथिरा छायातवदुद्धमादीसु ॥१५॥

'वर्णादिका' इति रूपसगन्धस्पर्शाः ते यदाऽपरैर्व्यपरेषां वा स्वरूपादीनां मिलन्ति ते वर्णादिमेलका 'विस्रसाकरणं, ते च मेलकाः
स्थिरा—असंख्येयकालावस्थायिनः, अस्थिराश्च—क्षणावस्थायिनः—सन्ध्यारागात्रेन्द्रघनुरादयो भवन्ति, तथा छायात्वेनातपत्वेन च पुद्ग-
लानां 'विस्रसापरिणामत एव परिणामो भावकरणं दुग्धादेश्च स्तनप्रच्यवनानन्तरं प्रतिक्षणं कंठिणाम्लादिभावेन गमनमिति ॥१५॥ सा-
म्यतं श्रुतज्ञानमधिकृत्य मूलकरणाभिधित्सयाऽऽह—

मूलकरणं पुण सुंते तिविहे जोगे सुभासुभे ज्ञाणे । ससमयसुएण पगयं अज्झवसाणेण य सुंहेणं ॥१६॥

'श्रुते' पुनः श्रुतग्रन्थे मूलकरणमिदं^{१३} 'त्रिविधे योगे' मनोवाकायलक्षणे व्यापारे शुभाशुभे च ध्याने वर्तमानैर्ग्रन्थरचना क्रियते,

१ स्थविरादिक आ इ । २ विशेष कर आ. इ. । ३ भोगादिषु आ. । ४ विश्रसा धा. । ५ वर्णादीना य वर्णादेषु अ. आ । ६ छायावदुद्धमादीसु
अ. आ । ७ परेषु परेणा आ. । ८ विश्रसा आ. इ । ९ विश्रसा आ. । १० कठिणा आ. इ. । ११ सुए अ. आ । १२ सुभेणं अ. आ. । १३
त्रिविध आ. इ ।

तत्र लोकोचरे शुभध्यानावस्थितेऽन्ध्ररचना विधीयते, लोके त्वशुभध्यानाधिक्यप्रयत्नं क्रियत इति, लौकिकप्रन्वस्य कर्मबधोत्तुत्वात्
 कर्तृशुभध्यायित्वमवसेयम्, इह तु अत्रकृतस्य वाषट्सप्तमेत्येन शुभाध्यवसायेन च प्रकृत, यस्माद्गणचरेः शुभध्यानावस्थितैरिदमङ्गी
 कृतमिति ॥१६॥ तेषां च ग्रन्थरचनां प्रति शुभध्यायिनां कर्मद्वारेण योज्यस्याविशेषसं दर्शयितुं कामो निर्गुणिकृदाह—

ठिइअणुभंये पंधणनिकायणनिइछदीइहस्सेसु । संकमउधीरणाय उवए वेदे उवसमे य ॥१७॥

तत्र कर्मस्थितिं प्रति अत्रपन्योत्कृष्टकर्मस्थितिभिर्गणचरेः अत्रमिदं कृतमिति, तवाऽनुभावो—विपाकस्त्वदपेक्षया मन्वानुभावो,
 तथा पथमङ्गीकृत्य ज्ञानावरणीयादिप्रकृतीर्मन्दानुभावा वाम्निः तथाऽनिकाचयन्निरेव निवचावस्थामङ्गीकृतिः तथा दीर्घस्थितिकाः
 कर्मप्रकृतीद्द्वितीयमीर्जनङ्गिः, तयोश्चप्रकृतीर्विध्यमानासु संकामयन्निः, तयोदयवतां कर्मणासुधीरणां विदधानैरप्रमत्तगुणस्थैस्तु सावासा
 ताऽऽप्यनुशीरपङ्गिः, तथा मनुष्यगतिपद्मेन्द्रियजाल्यौदारिकञ्जरीरत्कञ्जोपाङ्गादिकर्मणासुदये वर्तमानैः, तथा वेदमङ्गीकृत्य पुषेदे सति,
 तथा 'उवमभे'ति यचनात्त्वमिति धायोपपन्नमिके मावे वर्तमानैर्गणधारिमिदिदं सूत्रकृताङ्गं इत्यमिति ॥१७॥ साम्प्रत स्वमनीपि
 पप्रपरिशङ्गारेण अरण्यप्रहरमभिधातुञ्चाम आह—

सौरुण जिणयरमत गणहारी काठ तफस्वधोषसम । अज्जवसाणेण कयं सूत्तमिण तेण सूंयगव ॥१८॥

१ हेतुत्पत्तु मा. ६ । अ. १ अनेन प्र । १ एमस्वेवेति पठे सोपपुत्तव्यव सम्यया स्वधमकसुत्तव्यव, सुमत्कमत्तुत्तव्यवोऽऽयुनमत्त । ४
 २ पंथप्रमिति अ. ६ । अ. ५ 'रिपमङ्गीकृत्य इति प्र । १ म्ये अ. १ ५ पंधणनिकाचयिइहापीइहस्सेसु अ पंधणनिकाचयणनिइछदीइहस्सेसु अ ।
 ३ हेर अ. ६ । १ मं अ. ६ । १ तफस्व अ. ६ । १ १ सुतागं अ ।

‘श्रुत्वा’ निशम्य जिनवराणां—तीर्थकराणां मतम्—अभिप्रायं मातृकादिपदं ‘गणधरैः’ गौतमादिभिः कृत्वा ‘तत्र’ ग्रन्थरचने क्षयोपशमं, तत्प्रतिबन्धककर्मक्षयोपशमाद्वाचधानैरितिभावः, शुभाध्यवसायेन च सता कृतमिदं सूत्रं तेन सूत्रकृतमिति ॥१८॥ इदानीं कस्मिन् योगे वर्तमानैस्तीर्थकृद्भिर्भाषितं ? कुत्र वा गणधरैर्दृढव्यमित्येतदाह—

वद्भजोगेण पभासियमणेगजोगंधराण साहूणं । तो वैयजोगेण कयं जीवस्स सभाविद्यगुणेण ॥१९॥

तत्र ‘तीर्थकृद्भिः’ क्षायिकज्ञानवर्तिभिर्वाग्योगेनार्थः प्रकल्पेण भाषितः प्रभाषितो गणधराणां, ते च न प्राकृतपुरुषकल्पाः किं त्वने कयोगधराः, तत्र योगः—क्षीराश्रवादिलब्धिकलापसंबन्धस्तं धारयन्तीत्यनेकयोगधरास्तेषां, प्रभाषितमिति सूत्रकृताङ्गपेक्षया नपुंसकता, साधवश्चात्र गणधरा एव गृह्यन्ते, तदुद्देशेनैव भगवतामर्थप्रभाषणादिति, ततोऽर्थ निशम्य गणधरैरपि वाग्योगेनैव कृतं, तच्च जीवस्य ‘स्वाभाविकेन गुणेनेति’ स्वस्मिन् भावे भवः स्वाभाविकः प्राकृत इत्यर्थः, प्राकृतभाषयेत्युक्तं भवति, न पुनः संस्कृतया लैटलिट्प्रत्यय-कृतिप्रत्ययादिकारविकल्पनानिष्पन्नयेति ॥१९॥ पुनरन्यथा सूत्रकृतनिरुक्तमाह—

अक्वरगुणमत्तिसंधायणाए कम्मपरिसाहणाए य । तदुभयजोगेण कयं सुत्तमिणं तेण सूत्तगडं ॥२०॥

अक्षराणि—अकारादीनि तेषां गुणः—अनन्तगमपर्यायवच्चमुच्चारणं वा, अन्यथाऽर्थस्य प्रतिपादयितुमशक्यत्वात्, मतेः—मतिज्ञानस्य संघटना मत्तिसंघटना, अक्षरगुणेन मत्तिसंघटना अक्षरगुणमत्तिसंघटना, भावश्रुतस्य द्रव्यश्रुतेन प्रकाशनमित्यर्थः, अक्षरगुणस्य वा

१ तीर्थकृतां आ. इ. १ २ मातृकापदादिकं आ इ. १ सा. मातृकापदादिकं प्र० १ ३ क्वं आ. आ. १ ४ सबधस्तान् आ. १ ५ लट्लिट् आ. लट् लडशव० इ. १
६ ‘मद्भवोगणत्वं’ सा. १ ७ ‘वृत्तिसाहणाए य अ. आ १ ८ सूत्रगड अ. १ ९ वास्यप्यक्षरा’ आ. इ. १

मत्या-गृह्या संयत्ना रचनेनित्यावत् तथाऽऽगुणमतिर्बधनया, तथा कर्मणा-ज्ञानावरणादीनां परिश्रान्ता-जीवप्रदेशेभ्यः पृथक्कर
 गत्वा तथा च हेतुभूतया, एतच्छास्त्रं कृत्तमिति संबन्धः, तथाहि-यथा यथा गणधराः स्रष्टरणायोद्यमं कुर्वन्ति तथा तथा कर्मपरि
 श्रान्ता भवन्ति, यथा यथा च कर्मपरिश्रान्ता तथा तथा ग्रन्थरचनायोद्यमं संपपठ इति, एतदेव गाथापम्बार्धेन दर्शयति-‘तदुभययो-
 रानन्तरं श्रुतस्य निरुक्तमुक्तम्, अथुना घृष्टपदस्य निरुक्तामिच्छित्तयाऽऽह-
 सुतेण सुत्तिपा थिय अतथा तह सृष्टयो य ह्युत्ता य । तो येषु विरुष्यत्ता एय पसिद्धा अणावीया ॥२१॥’

अथस्य एतनात्ययं तेन क्षेत्रेण केचिदयाः साक्षात्कृतिता-मुन्यतयोपाचा, तथाऽपरे स्रष्टिता-अर्थापचयाश्चिताः साक्षात्कृत्या
 दानऽपि दृष्टानपनचोदनया तथाथारानपनचोदनावदिति, एवं च कृत्वा चतुर्दशपूर्वविदा परस्परं पदस्थानपत्तिव भवन्ति, तथा चोक्तम्-
 ‘अन्तरालमेण सुमा उगाहिया” इति मतिविसेसेहि । तेऽत्रिय मर्षविसेसा सुषणाणऽऽमतरे वाण ॥१॥” एतत्र ये साक्षादुपापास्तान्
 प्रप्ति मर्षेऽपि तुल्या, य पुनः स्रष्टितास्तदपेक्षया कश्चिदन्तमागाधिकमर्थं वेस्यतोऽनुस्येयमागाधिकमन्यः संस्येयमागाधिकं तथाऽन्य-
 मन्वयपामर्थेयानन्तगुणमिति, ते च सर्वेऽपि ‘युक्ता’ युक्त्युपपन्ना’ स्रष्टोपाचा एव वेदितव्याः, तथा चाभिरहितम्-‘वेऽत्रिय मर्षविसेसे’

१ इत्यत्र भा. १ मूलन तिर’ भा. भा. १ भा १ श्लोकः । ४ पुत्रकामाः । ५ बुभुभि एतत्प्रपकस्य सिद्धा कंनरेषु भा. भा. १ भा १ कर्त्तव्यतेषु
 एतेषु परिचायपरिचयेषु च ७ । ७ मृत्युर्ह नि गर्भे भा. १ ८ क्षेत्रे च प्रदेशे भा. १ ९ एवं इत्यादि । १० एवं इत्यादि । ११ इति भा. ६ ।

इत्यादि, ननु किं सूत्रोपाचेभ्योऽपि केचनार्थाः सन्ति ? येन तदपेक्षया चतुर्दशपूर्वविदां पदस्थानपतितत्वमुद्घुष्यते, वाढं विद्यन्ते, यतोऽभिहितम्—“पणवणिज्जा भावा अणंतभागो उ अणभिलप्पाणं । पणवणिज्जाणं पुण अणंतभागो सुयनिवद्धो ॥१॥” यतश्चैवं ततस्ते अर्था आगमे बहुविधं प्रयुक्ताः—सूत्रैरुपात्ताः केचन साक्षात्केचिदर्थोपत्त्या समुपलभ्यन्ते, यदिवा क्वचिद्देशग्रहणं क्वचित्सवार्थोपादान-मित्यादि, यैश्च पदैस्ते अर्थाः प्रतिपाद्यन्ते तानि पैदानि प्रकषेण सिद्धानि प्रसिद्धानि न साधनीयानि, तथाऽनादीनि च तानि नेदानी-मुत्पाद्यानि, तथा चेयं द्वादशाङ्गी शब्दार्थरचनाद्वारेण विदेहेषु नित्या, भरतैरावतेष्वपि शब्दरचनाद्वारेणैव प्रति तीर्थकरं क्रियते अन्यथा तु नित्यैव । एतेन च ‘उचरितप्रध्वंसिनो वर्णा’ इत्येतन्निराकृतं वेदितव्यमिति ॥२१॥ साम्प्रतं सूत्रकृतस्य श्रुतस्कन्धाध्ययनादिनि-
रूपणार्थमाह—

दो चेव सुयक्खंधा अज्झयणाइं च हुंतिं तेवीसं । तेत्तिंसुदेसणकाला आयाराओ दुगुणसंगं ॥२२॥

द्वावत्र श्रुतस्कन्धौ, त्रयोविंशतिरध्ययनानि, त्रयस्त्रिंशदुद्देशनकालाः, ते चैवं भवन्ति—प्रथमाध्ययने चत्वारो, द्वितीये त्रयस्वृतीये चत्वारः, एवं चतुर्थपञ्चमयोद्धौ द्वौ, तथैकादशस्वेकसरकेष्वेकादशैवेति प्रथमश्रुतस्कन्धे; तथा द्वितीयश्रुतस्कन्धे सप्ताध्ययनानि तेषां सप्त-
वेद्देशनकालाः, एवमेते सर्वेऽपि त्रयस्त्रिंशदिति । एतच्चाचारान्नाद्द्विगुणमङ्गं—पद्त्रिंशत्पदसहस्रपरिमाणमित्यर्थः ॥२२॥ साम्प्रतं सूत्रकृता-
ङ्गनिक्षेपानन्तरं प्रथमश्रुतस्कन्धस्य नामनिष्पन्ननिक्षेपाभिधित्सयाऽऽह—

१ सुदुष्यते आ. । सा. २ प्रज्ञापनीया भावा अनन्तभाग एवाणभिलाप्यानाम् । प्रज्ञापनीयाना पुनरन्तभाग श्रुतनिवद्धः ॥१॥ ३ सुअणिवद्धो आ. । ४ पदानि
XXXX सिद्धानि वा इ. । ५ हंतिति अ आ. । ६ तेत्तिस ज्जेसा XXX आया० अ. आ. । ७ उ अ. आ. । ८ मग अ. संग अ. ।

निपयोगो गाथाए चउच्चिहो षंच्चिहो य सोलससु । निक्खेवो ये सुयसिं य खंधे य षउच्चिहो होइ ॥२३॥
 इहापयुतच्छपस्य गाथापोउदक इति नाम, गाथाख्यं पोढद्वमध्ययनं यस्मिन् श्रुतस्कन्धे स तथेति, तत्र गाथाया नामस्याप-
 नाद्रूप्यनास्त्वमत्तुकिं नित्थेप; नामस्थापने प्रसिद्ध, द्रव्यगाथा द्विधा-आगमतो नोआगमतम्, तत्र आगमतो ज्ञाता तत्र चानुपयुक्तः
 'अनुपयोगो द्रव्य'मित्थल्या, नोआगमतस्तु त्रिधा-अत्ररीद्रव्यगाथा मध्यवरीद्रव्यगाथा ताम्यां विनिर्मुक्ता ष-“संचदुतले विसमे
 व मे इया ताप एठ णइ जन्त्या । गाहाए पच्छद मेओ छट्ठोचि इक्कलो ॥१॥” इत्यादिलक्ष्यलक्षित्वा पत्रपुस्तकादिन्यस्तेति, भाव-
 गाथापि द्विधा-आगमनोआगममेदात्, तत्राऽऽगमतो गाथापदार्थद्वस्तत्र चोपयुक्तः, नोआगमतस्त्वदेव गाथास्यमध्ययनम्, आ-
 गमदेदत्र तादस्य । पोउदकस्यापि नामस्थापनाद्रव्यस्येककालभावमेदात् पोढा नित्थेपा, तत्र नामस्थापने क्षुण्णो, द्रव्यपोढद्वक द्ववरी
 इत्ययद्विसिनिमुक्त मनिपादीनि पोउदत्र द्रव्याणि, क्षेत्रपोढद्वक पोढेदाकाक्षप्रदेशाः, कालपोढद्वकं पोढद्व समयः एतत्कालावस्थापि
 या द्रव्यमिति, मापोढद्वमिदमेवाध्ययनपोढद्वक, धापोपन्नमिकमावयुचित्वादिति । श्रुतस्कन्धयोः प्रत्येक चतुर्विधो नित्थेपा, स
 पान्यत्र न्यथेप त्रिणिपादिनि इति नेह प्रन्यते ॥२३॥ आग्रतमध्ययनानां प्रत्येकमर्पाधिकारं दिदर्शयिष्याऽऽह—
 गममगपरममगपरूप्यणो य पाऊण पुज्जणा चेष । संयुदस्सुवसगौ धीवोसंधियंज्जणो चेष ॥२४॥

१ १ अ. १ २ अ. अ. १ । १ श्री अ. अ. १ । अ. ४ एत (अर्थात् मक्क) मटमः (युक्त) भियमे न (जगता) तस्यापत्तकत्तवणा
 ते भू (चरिषा) ये ष । तस्यत्त वक्ये भेः एत एत एत इति ॥१० ५ युक्त अ. अ. १ १ नेते अ. अ. १ ७ पोउदकेमप्रदेशा अ. १ ६ एव-
 रिहाय- अ. १ ६ यु अ. १ १ अत्र अ. अ. १

उवसगभीरुणो धीवसस्स णरेएसु होज्ज उँववाओँ । एव महप्पा वीरो जयमाह तथा जएज्जाहँ ॥२५॥
 परिचत्तनिशीलकुशीलसुशीलसविग सीलवं चैव । णाऊण वीरियदुगं पंडियवीरिये पयट्टेइ (पयट्टिज्जा) ॥
 धम्मो संमाहि मंगो समोसठा चउसु सव्ववादीसु" । सीसगुणदोसकहणा "गंधंमि संदां गुरुनिवासो ॥२७॥
 आदाणिय संकलिया आदोणीयंमि" आदंयचरित्तं । अस्पगंगंथे पिंडियवयणेण" होइ अहिगारो ॥२८॥

तत्र प्रथमाध्ययने स्वसमयपरसमयप्ररूपणा, द्वितीये स्वसमयदोषांश्च ज्ञात्वा स्वसमय एव बोधो विधेय इति, तृ-
 तीयाध्ययने तु संबुद्धः सन् यथोपसर्गसहिष्णुर्भवति तदभिधीयते, चतुर्थे स्त्रीदोषविवर्जना, पञ्चमे त्वयमर्थाधिकारः, तद्यथा-उपसर्गा-
 सहिष्णोः स्त्रीवशवर्तिनोऽवश्यं नरकेषूपपात इति, षष्ठे पुनः 'एवमिति' अनुकूलप्रतिकूलोपसर्गसहनेन स्त्रीदोषवर्जनेन च भगवान् महावीरो
 जेतव्यस्य कर्मणः संसारस्य वा पराभवेन जयमाह ततस्तथैव यत्नं विधच यूयमिति शिष्याणांमुपदेशो दीयते, सप्तमे त्विदमभिहितं, त-
 द्यथा-निःशीला-गृहस्थाः कुंशीलास्तु-अन्यतीर्थिकाः पार्थस्थादयो वा ते परित्यक्ता येन साधुना स परित्यक्तनिःशीलकुशील इति, तथा
 सुशीला-उद्युक्तविहारिणः संविद्राः-संवेगमद्भास्तत्सेवाशीलः शीलवान् भवतीति, अष्टमे त्वेतत्प्रतिपाद्यते, तद्यथा-ज्ञात्वा वीर्यद्वयं प-
 ण्डितवीर्यं प्रयत्नो विधीयत इति, नवमे अर्थाधिकारस्त्वयं, तद्यथा-यथाऽवस्थितो धर्मः कथ्यते, दशमे तु समाधिः प्रतिपाद्यते, एका-

१ नरगेसु अ आ. १ २ उ । ३ निस्सीलकुशीलजडोमुलीसेवीयती" अ आ. १ ४ नां अ. आ । ५ विरिए य जइयव्व अ. १ ६ ससमाहि अ. १ ७ ईसु
 अ. वा । ८ थम्मि अ । ९ था अ आ । १० भावणीज्जमि अ आ । ११ थं अ. आ । १२ ण गाहाएहो" अ आ । सा. १३ स्त्रीवशस्य प्र० । स्त्रीवशस्य
 अ. ३ । १४ कुशीलास्तीर्थिकाः आ । १५ उविनास्तान् स च शीलवान् भवतीति आ. संविनास्तत्सेवाशीलः शीलवान् भवतीति इ. । १६ नवमे धार्थाधिकार इ. ।

ददते तु सम्यग्दर्शनज्ञानधारित्रात्मको मोक्षमार्गीः कथ्यते, ब्राह्मणे त्वयमर्थाधिकाराः तद्यथा—'समवसृता' अवतीर्णा व्यवस्थिताश्चतुर्षु
 मतेषु क्रियाऽक्रियाश्चानैवैनयिकारस्येव्यमिप्रायेषु त्रिपद्भ्युत्तरद्वयसंख्याः पापच्छिन्नाः स्वीयं स्वीयमर्थं प्रसाधयन्तः समुत्थितांस्त्वदु
 प्यस्तत्रावनदोषोद्भाषनो निराक्रियन्ते, त्रयोदशे त्विदममिहित, तद्यथा—सर्वत्राविषु क्कपिलक्क्यादासुपावद्वौदोदनिवैमिनिप्रभृतिमता
 नुसारिषु इमार्गप्रपेत्वं साध्यते, चतुर्दशे तु ग्रन्थास्येऽध्ययनेऽयमर्थाधिकारः, तद्यथा—क्षिप्याणां गुणदोषकथना, तथा शिष्यगुणस-
 म्यदुर्येतेन च विनेयनं नित्यं गुरुकुलवासो विधेय इति, पञ्चदशे त्वादानीयास्येऽध्ययनेऽर्थाधिकारोऽयं, तद्यथा—आदीयन्ते—गुणन्ते
 उपादीयन्ते इत्यादानीयानि—यदान्यर्था वा ते च प्रागुप्यस्तपदैर्येषां प्रायद्वोऽत्र संकल्ता, तथा वायतं चरित्र—सम्यक्चरित्रं मोक्ष
 मार्गप्रसाधकं तथाच व्यावर्ष्यत इति, षोडशे तु गार्थास्येऽध्ययनेऽयमर्थो व्यावर्ष्यते, तद्यथा—पञ्चदशभिरध्ययनैर्योऽर्थोऽभि
 शिवा सोऽत्र 'पिण्डित्वचनेन' संक्षिप्तमिषानेन प्रतिपाद्यत इति ॥२८॥ 'गाढासोऽसगण पिण्डित्यो वैष्णवो समासेन । ईषो इक्षिके
 पुत्र अन्तर्गम्यं किंचयिस्तामि ॥१॥' तत्राप्यध्ययनं समयारूप्य, तस्य षोडशमादीनि चत्वार्यनुयोगद्वाराणि भवन्ति, तत्रोपक्रमणस्य
 एकम्यते वाजेन द्वात्र न्यासदेर्दं—निद्वेषावसरमानीयत इत्युपक्रमा, स च लौकिको नामसापनाब्रह्मक्षेत्रकालमावमेदेन पदूप आव-
 म्यद्यद्विषेच प्रपञ्चिता, द्वासीयोऽप्यानुपूर्वीनामग्रमाणवस्तुष्यताऽर्थाधिकारसमवताररूपः पौढैव, तत्रानुपूर्व्यविन्यनुयोगद्वाराऽनुसारेण
 यथानि तावद्यात्ममवतार', तत्रैतदध्ययनमानुपूर्व्यादिषु यत्र यत्र समवसति तत्र तत्र समवतारपितव्यं, तत्र दक्षविधायामानुपूर्व्या

छ. १ उच्छ्रुतस्य ३ । १ यच्छेषोऽवश्यं लिख्यते इति । एत एतेषु सुमरत्तकल कोटिभिर्यामि ०१ । १ कल्पिता अ. ८.
 ४ एते अ. १ ५ एते अ. ६ । १ लिख्यते इति अ. ६ । १ अ. ७ लिख्यते । केनचि अ. ६ । १ एते एतेषु सुमरत्तकल कोटिभिर्यामि ०१ । १ कल्पिता अ. ८.

गणनानुपूर्व्यां समवतरति, सापि त्रिधा-पूर्वानुपूर्वी पश्चानुपूर्वी अत्रानुपूर्वी चेति, तत्रेदमध्ययनं पूर्वानुपूर्व्यां प्रथमं, पश्चानुपूर्व्यां षोडशम्, अत्रानुपूर्व्यां तु चिन्त्यमानमस्यामेवैकादिकायामेकोचरिकायां षोडशगच्छगतायां श्रेण्यामन्योऽन्याभ्यासद्विरूपोनसंख्याभेदं भवति । अत्रानुपूर्व्यां तु भेदसंख्यापरिज्ञानोपायोऽयं, तद्यथा-“एकाद्या गच्छपर्यन्ताः, परस्परसमाहताः । राशयस्तद्वि विज्ञेयं, विकल्पगणिते फलम् ॥१॥” अस्तारानयनोपायस्त्वयम्-“पुव्वाणुषु वि हेङ्गा समयामेएण कुण जहाजेहं । उवरिमतुल्लं-पुरओ नसेज पुव्वकमो सेसे ॥१॥” तत्र-“गणितेऽन्यविभक्ते तु, लब्धं शैषैर्विभाजयेत् । आदावन्ते च तत् स्थाप्यं, विकल्पगणिते क्रमात् ॥१॥” अयं श्लोकः शिष्यहितायं विविचयते-तत्र सुखावगमार्थं षट् पदानि समाश्रित्य तावद् श्लोकार्थो योज्यते, तत्रैवं १२३४५६ षट् पदानि स्थाप्यानि, एतेषां परस्परताडनेन सप्त शतानि विशत्युचराणि गणितमुच्यते, तस्मिन् गणितेऽन्योऽत्र षट्कः तेन भागे हते विशत्युचरं शतं लभ्यते, तच्च षण्णां पङ्क्तानामन्यपङ्क्तौ षट्कानां न्यस्यते, तदर्थः पञ्चकानां विशत्युचरमेव शतम्, एवमथोऽथश्चतुष्कत्रिकद्विकैककानां प्रत्येकं विशत्युचरशतं न्यस्यम्, एवमन्यपङ्क्तौ सप्त शतानि विशत्युचराणि भवन्ति, एषा च गणितप्रक्रियाया आदिरुच्यते, तथा यच्चद्विशत्युचरं शतं लब्धं, तस्य च पुनः शेषेण पञ्चकेन भागेऽयहते लब्धा चतुर्विंशतिः, तावन्तस्तावन्तश्च पञ्चकचतुष्कत्रिकद्विकैककाः प्रत्येकं पञ्चमपङ्क्तौ न्यस्याः यावद्विशत्युचरं शतमिति, तदथोऽत्रतो न्यस्तमङ्कं मुञ्चन्ना येऽन्ये तेषां यो महत्संख्यः स सोऽथस्ताच्चतुर्विंशतिसंख्य एव तावत् न्यस्यो यावत्सप्त शतानि विशत्युचराणि पञ्चमपङ्क्ताद्यपि पूर्णानि भवन्ति, एषा च गणितप्रक्रियैवान्त्योऽभिधीयते, एवमनया प्रक्रियया चतु-

१ °व्याख्यु आ इ । २ °हेङ्गे इत्यादि पदानि न सन्तीति आ इ । ३ तथा गणिते° आ. इ. । ४ तत्रैवं पदानि स्थाप्यानि १२३४५६ आ. इ ।

°क्रियैवात्याभिधीयते आ. क्रियैवात्याऽभिधीयते इ ।

विद्वाने शेषचतुष्केन मागे हवे पद लभ्यन्ते, तावन्तश्चतुर्थपङ्क्तौ चतुष्ककाः साप्याः, तद्वषः पद त्रिका, पुनर्द्विका मूय एकका, पुनः
 पूर्वन्यायेन पङ्क्तिः पूरणीया, पुनः फक्तस्य शेषत्रिकस्य मागे हवे द्वौ लभ्येत, तावन्मात्रौ त्रिकौ तृतीयपङ्क्तौ, शेष पूर्ववत्, शेषपङ्क्तिद्वये
 शेषमद्वयं क्रमोत्क्रमार्था न्यवस्थाप्यमिति १२३४, २१३४, १३२४, ३३२४, ३२१४, २३१४, १२४३, २१४३, २१४३, १४२३, १४२३, १४२३,
 ४३२३ । तथा नाम्नि पङ्क्तिवनान्यवतरति, यतस्त्वत्र पद मावाः प्ररूप्यन्ते, युतस्य च क्षायोपश्रमिकमाववर्तित्वात् । प्रमाणमधुना-
 प्रमीयेन्नन्ति प्रमाण, तत्र द्रव्यवैप्रकालमावेदाष्टद्वी, तत्रास्याध्ययनस्य क्षायोपश्रमिकमावव्यवस्थितत्वाद्भाषाप्रमाणेष्ववतारः, मा
 वप्रमाणेन गुणनपसंस्थामेदाभिधा, तत्रापि गुणप्रमाणे समवतारः, तदपि जीवाजीवमेदाष्ट द्विधा, समयाध्ययनस्य च क्षायोपश्रमिक-
 भावरूपत्वात् तस्य च बीवानन्यत्वाद्धीवगुणप्रमाणे समवतारः, जीवगुणप्रमाणमपि ज्ञानवर्धनचरित्रमेदाभिधिषु, तत्रास्य बोधरूप
 त्वान् प्रानगुणप्रमाणं समवतारः, सक्षपि प्रत्यक्षानुमानोपमानागममेदाष्टद्वी, तत्रास्यागमप्रमाणे समवतारः, सोऽपि लौकिकलोकोत्तर
 मेदाष्ट द्विधा, तदस्य लोकोत्तरे समवतारः, तस्य च द्वायार्थतदुपपत्तत्वाच्चैत्रिविध्य, (अस्य त्रिरूपत्वात्) त्रिविध्यि समवतारः, यदिवा-आ
 त्मानन्तरात्परमेदादागमत्रिविध, तत्र तीयकृतामयोपेक्षयाऽऽरमागमो गणधराणामन्तरागमस्तच्छिष्यार्था परम्परागमः, द्वयापेक्षया
 तु गणधराणामात्मागमस्तच्छिष्याणामन्तरागमस्तदन्वेषा परम्परागमः, गुणप्रमाणानन्तरं नैयप्रमाणानन्तरं, तस्य वेदान्ती वृषभत्पाशु

१ इत्यन्ते मा ६ । २ अत्र चोऽपि व्यपदिशतश्च न इत्यन्ते का ६ । २ तत्रादिरिच्यन्तः । का ४ अत्रात्त एतन्वेषात् अत्रान्त दिग्दर्शनम्

योगे नास्ति समवतारो, भवेद्वा पुरुषार्थेष्वप्या, तथा चोक्तम्—“मूढनहयं सुयं कालियं तु ण णया समोरयंति इहं । अपुहुत्ते समोयारो णत्थिपुहुत्ते समोयारो ॥१॥” तथा “आसज्ज उ सोयारं नए नयविसारउ वूया,” संख्याप्रमाणं त्वष्टया-नामस्थापनाद्रव्यक्षेत्रकालपरिमाणपर्यवभावेभेदात्, तत्रापि परिमाणसंख्यायां समवतारः, सापि कालिकदृष्टिवादेभेदात् द्विधा, तत्रास्य कालिकपरिमाणसंख्यायां समाप्तपर्यवभावेभेदात्, तत्राप्यज्ञानज्ञयोरङ्गप्रविष्टे समवतारः, पर्यवसंख्यायां त्वैनन्ताः पर्यवः, तथा संख्येयान्यक्षराणि, संख्येयाः संघाताः, संख्येयानि वतारः, तत्राप्यज्ञानज्ञयोरङ्गप्रविष्टे समवतारः, संख्येया गाथाः, संख्येया वेदाः, संख्येयान्यनुयोगद्वाराणि । साम्प्रतं वक्तव्यतायाः पदानि, संख्येयाः पादाः, संख्येयाः श्लोकाः, संख्येया गाथाः, संख्येयान्यनुयोगद्वाराणि । साम्प्रतं वक्तव्यतायाः समवतारविन्त्यते—सा च स्वपरसमयतदुभयभेदात्रिधा, तत्रेदमध्ययनं त्रिविधायामपि समवतरति । अर्थाधिकारो द्वेधा—अध्ययनार्थाधिकार उद्देशार्थाधिकारश्च, तत्राध्ययनार्थाधिकारोऽभिहितः, उद्देशार्थाधिकारं तु गाथान्तरितं नियुक्तिकृद्द्रक्ष्यति । साम्प्रतं निक्षेपावसरः, स च त्रिधा—ओघनिष्पन्नो नामनिष्पन्नः सूत्रालापकनिष्पन्नश्च, तत्रौघनिष्पन्नेऽध्ययनं, तस्य च निक्षेप आवश्यकदौ प्रवन्धेनाभिहित एव, नामनिष्पन्ने तु समय इति नाम, तन्निक्षेपार्थं नियुक्तिकार आह—

नामं ठवणा वैविए खेत्ते काले कुत्तित्थसंगारे । कुलगणंसंकरंगंडी बोद्धव्वो भावसमए य ॥२९॥

नामस्थापनाद्रव्यक्षेत्रकालकुतीर्थसंगारकुलगणसंकरगण्डीभावभेदात् द्वादशधा समयनिक्षेपः, तत्र नामस्थापने क्षुण्णे, द्रव्यसमयो

सा १ मूढनयिक (नवधरन्) श्रुत कालिक तु न नया समवतरन्तीह । षष्ठ्यन्तवे समवतारः ॥१॥ २ सूय इ । ३ समोयरति आ-इ । ४ पुहुत्थो आ । ५ आसज्ज तु थोतार नयान् नयविशारदो व्रूयात् ॥ ६ सोतार णए णयं आ । ७ X अनता. पर्याया आ । ८ बोधन्वे अ ।

द्रव्यस्य सम्यगयन-परिणतिविशेष'-स्वभाव इत्यर्थः, तद्यथा-जीवद्रव्यस्योपयोगः पुद्गलद्रव्यस्य मूर्तत्व धर्माधर्माकाङ्क्षानां गतिस्थित्य
 वगाहानलक्षणं, अथवा यो यस्य द्रव्यसावसरे-द्रव्यस्योपयोगकाल इति, तद्यथा-"धर्मस्तु लक्षणममृतं अरदि जलं गोपयन्न हेमन्ते ।
 विदित्ते चामलकसो घृतं वसन्तं गुह्यमान्ते ॥१॥" क्षेत्रसमयाः-क्षेत्रम्-आकाश, सस्य समयः-स्वभावः, यथा "एगिणवि से पुण्ये दोषिवि
 पुण्ये सपपि माएखा । लसुधसएणवि पुण्ये कोडिसहससिपि माएखा ॥१॥" यद्यिवा देवद्वयमूर्तीनां क्षेत्राणामीदृशोऽनुभावो यदुत तत्र
 प्राणिनाः तुरूपा नित्यसुखिनो निर्वराष भवन्तीति, क्षेत्रस्य वा परिकर्मभावसरः क्षेत्रसमय इति, कालसमयस्तु सुस्मादेरनुभावविशेषः,
 तत्फलप्रदानमेदामिन्यङ्गयो वा कालविशेषः कालसमय इति, अत्र च द्रव्यक्षेत्रकालप्राधान्यविषय्यया द्रव्यक्षेत्रकालसमयता द्रष्टव्येति,
 इतीर्यसमयाः पाशुण्डिकानामात्मीयात्मीय आगमविशेषः तदुक्तं वाऽनुष्ठानमिति, सगार-संकेतस्वरूपः समयः संगारसमयः, यथा सिद्धा
 र्यसारथिदेवेन पूर्वकृतसंगारानुसारेण पृथीवहरिश्चयो षडदेवः प्रविशोषित इति, कालसमयाः-कुलाचारो यथा शुकानां पितृशुद्धिः आमीर
 क्षाणां मन्यनिक्रमशुद्धिः, गणसमयो यथा महानामयेमाचारो-यथा यो ह्युनायो महो त्रियते स तैः संस्क्रियते, पतिशयोषुद्धियत इति,
 मध्यसमयस्तु सश्रो-मित्रजावीयानां शीलकर्तृत्वं च समयः-एकवाक्यता, यथा धाममार्गादावनाचारप्रवृत्तावपि गुप्तिकल्पमिति,
 गृहीसमयो-यथा दास्यानां भोजनावसरे गण्डीसाहानमिति, भावसमयस्तु नोआगमस इदमेवाच्ययनम्, अनेनैवात्राधिकारः, क्षेत्राणां
 तु त्रिप्यमतिविश्रन्तार्षमुपन्यास इति ॥२९॥ साम्प्रतं प्रागुपन्यस्तोरैश्वार्याधिकारामितिसमाप्सः-

च १ कालो वसते पुण्यं चैतन्निरे कित्तो निरो कलको पण्ये ६ । २ एषा का ६ । ३ एकेणपि च पुण्ये आत्मप्राप्ति पूर्णः आत्मपि
 ६८८ । अथपदेन्दि पूर्णः श्रेयीष्यत्प्राप्ति स्यात् ६१३ ४ पुण्ये ६ । ५ अथपदे ४४४ ५ ६ । ६ एषा च ४४४ ६ । ७

महपंचभूय एकएय य तज्जीवितस्सरीरे य । तहय अगारगवाती अत्तच्छहो अफलवादी ॥३०॥
 धीएनियईवाओ अण्णाणिय तहय नाणवाईओ । कम्मं वयं न गच्छह चउव्विहं भिक्खुसमयंमि ॥३१॥^३
 तइए आहाकम्मं कडवाई जह य ते य वाईओ । किच्चुवमा य चउत्थे परएपावाई अविरएसु ॥३२॥

अस्याध्ययनस्य चत्वार उद्देशकाः, तत्राद्यस्य षडर्थधिकारा आद्यगाथयाऽभिहिताः, तद्यथा पञ्च भूतानि-पृथिव्यसेजोवाय्वाका-
 शाख्यानि महान्ति च तानि सर्वलोकव्यापित्वात् भूतानि च महाभूतानि इत्ययमेकोऽर्थधिकारः । तथा चेतनाचेतनं सर्वमेवात्मविवर्त
 इत्यात्माऽद्वैतवादः प्रतिपाद्यत इत्यर्थीधिकारो द्वितीयः । स चासौ जीवश्च तज्जीवः-कायाकारो भूतपरिणामः, तदेव च शरीरं जीवशरी-
 रयोरैक्यमितियावदिति तृतीयोऽर्थधिकारः । तथाऽस्कारको जीवः सर्वस्याः पुण्यपापक्रियाया इत्येवंवादीति चतुर्थोऽधिकारः । तथाऽऽत्मा
 षष्ठ इति पञ्चानां भूतानामात्मा षष्ठः प्रतिपाद्यत इत्ययं पञ्चमोऽर्थधिकारः । तथाऽफलवादीति न विद्यते कस्याश्चित् क्रियायाः फलमि-
 त्येवंवादी च प्रतिपाद्यत इति षष्ठोऽर्थधिकार इति । द्वितीयोद्देशके चत्वारोऽर्थधिकाराः, तद्यथा-नियतिवादस्तथाऽज्ञानिकमतं ज्ञानवादी
 च प्रतिपाद्यते, कर्म चयम्-उपचयं चतुर्विधमपि न गच्छति 'भिद्भुसमये' शाक्यागमे इति चतुर्थोऽर्थधिकारः । चातुर्विध्यं तु कर्मणो-
 ऽविज्ञोपचितम्-अविज्ञानमविज्ञा तयोपचितम् अनाभोगकृतमित्यर्थः, यथा मातुः स्तनाद्याक्रमणेन पुत्रव्यापत्तावप्यनाभोगान्न कर्मो-
 पचीयते, तथा परिज्ञानं परिज्ञा-केवलेन मनसा पर्यालोचनं, तेनापि कस्यचित्प्राणिनो व्यापादनाभावात् कर्मोपचयभाव इति, तथा

१ धकारयवादी अ आ । २ आयच्छहो अ आ । ३ ॥३४॥ अ. आ । ४ ॥३५॥ अ. आ । ५ इति द्वितीयोऽर्थधिकार आ इ. । ६ चतुर्थोऽर्थधिकार आ इ. ।
 ७ द्वितीये उद्देशके आ. इ । ८ कर्म च चयमुपचय इ. । ९ चतुर्थोऽधिकार आ । १० कर्मण अविज्ञोप आ. कर्मण. अविज्ञोप. इ. । ११ कर्मोपचीयत इति आ. ।

इरण्माया-गमनं तेन अनितमीर्याप्रत्ययं तदपि कर्मोपचय न गच्छति, प्राणिव्यापादनाभिसंघेरमावाविति, तथा स्वप्नान्तिक-स्वप्न
 प्रत्ययं कर्म नोपधीयते, यथा स्वप्नमोजने वृत्त्यभाव इति । वृतीयोरेकके त्वयमर्थोधिकारा, तद्यथा-आधाकर्मगतविचारस्तद्भोजिनां
 च दोषोपदर्शनमिति, तथा कृत्वादी च मप्यते, तद्यथा-ईश्वरेण कृतोऽय लोकः, प्रधानादिकृतो वा, यथा च ते प्रवादिन आत्मीयमा
 त्मीयं कृत्वाद् गृहीत्वोत्थितोऽस्वप्ना मप्यन्त इति द्वितीयोऽधिकारः, षटुयोरेकप्रधिकारस्त्वय, तद्यथा-अविरतेषु-गृहस्थेषु यानि कृत्या
 नि-अनुष्ठानानि स्थितानि तैःसयमप्रधानैः कर्तव्यैः 'परप्रवादी' परतीर्थिक उपमीयत इति । इदानीमनुगमा, स च द्वेषा-सूत्रानुगमो
 नियुक्त्यनुगमश्च, तत्र नियुक्त्यनुगमस्त्रिविधा, तद्यथा-निधेपनियुक्त्यनुगम उपोवृषातनियुक्त्यनुगमः सूत्रस्पष्टिकनियुक्त्यनुगमश्च । तत्र
 निधेपनियुक्त्यनुगमोऽनुगतः, औषधनामनिष्यश्रानिधेपयोर्लभेःगत्त्वात्, तथाच वैद्यमाणस्य सूत्रस्य निषेप्यमानत्वात् । उपोवृषात-
 नियुक्त्यनुगमस्तु पश्चिमादिशाप्रतिपादकाद्रायादयाद्वसेया, तथेदम्-‘उरेसे य’ इत्यादि । सूत्रस्पष्टिकनियुक्त्यनुगमस्तु सूत्रे सति
 सर्वत्रति, सूत्रं च सूत्रानुगमे, स चावसरप्राप्त एव, तन्नास्त्वलिवादिगुणोपेत सूत्रमुँबारपीय, तथेदम्-

च १-‘लोपः’तथाः प्र । १ गोरुर्वत एव । १ कर्मणस्य ए एव । १ च ४ वृत्ते निरेसे च विगणे वित्त वस्त पुरिसे च । कालेन पक्ष्य कल्पज
 वर कर्मोच्चारणानुगम १११॥ किं इतिदिं कस्य क्विं केयु क्वं विदित्वरं इत्य कर्म । अतएवमविरादिभ्य मणपरिच प्यगण निरणी ॥२१॥ तत्रेशो विरेषाद्य निर्गमा
 केन कस्य पुरस्य । कालेन अक्षयो क्वुर्न वनः समवालोऽनुमाम् १११॥ किं कतिशिव इत्य क्व केयु क्वं विदित्वरं मयति क्यकम् । कति सन्तारमविरादिभ्य
 मय जाकर्यो लर्षेण निकटिः १२१॥ ५ अस्त्वुर्निर्गममित्यर्षा-जेककन्दने यथा कन्दो च एवमिति मनास्तटे । उयोःकर्मं विना कालं तद्य न अत्रति कियौ १११॥
 १ छी ४ मयति, क्व, इ । एव, ४ तीरेण क्वचित् वीरिय य परं केव पक्षयो पक्षविरमते । आकणा च परिचयो च अन्विर् विदि ककल्पम् १११॥

बुद्धिज्ज्ञानं तिउद्विजा, बंधणं परिजाणिया । किमाह बंधणं वीरो, किंवा जाणं तिउद्वई ? ॥१॥

अस्य संहितादिक्रमेण व्याख्या-शुध्येतेत्यादि, सत्रमिदं सत्रकृताङ्गादौ वर्तते, अस्य चाचारान्नेन सहायं संबन्धः, तद्यथा-आचारान्नेन संबन्धः-‘जीवो ह्यकायपरुषणा य तेषिं बहेण बंधोचि’ इत्यादि तत्सर्वं बुध्येतेत्यादि, यदिवेह केयाञ्चिद्वादिनां ज्ञानादेव मुक्त्य-वाप्तिन्येषां क्रियामात्रात्, जैानानां तूभाम्यां निःश्रेयसाधिगम इत्येतदनेन श्लोकेन प्रतिपाद्यते । तत्रापि ज्ञानपूर्विका क्रिया फलवती भवतीत्यादौ बुध्येतेत्यनेन ज्ञानमुक्तं त्रोटयेदित्यनेन च क्रियोक्ता, तत्रायमर्थो-‘बुध्येत’ अवगच्छेत् बोधं विदध्यादित्युपदेशः, किंपुनस्तदुध्येतात् आह-‘बन्धनं’ वच्यते जीवग्रदेशैरन्योऽन्यानुविधेरूपतया व्यवस्थाप्यत इति बन्धनं-ज्ञानावराणाद्यष्टप्रकारं कर्म तद्धेतवो वा मिथ्यात्वाविरत्यादयः परिग्रहारम्भादयो वा, न च बोधमात्रादभिलषितार्थावासिर्भवतीत्यतः क्रियां दर्शयति-तच्च बंधनं परिज्ञाय विशिष्टया क्रियया-संयमानुष्ठानरूपया ‘त्रोटयेद्’ अपनयेदात्मनः पृथक्कुर्यात्परित्यजेद्वा, एवं चाभिहिते जम्बूसाम्यादिको विनेयो बन्धादिसरूपं विशिष्टं जिज्ञासुः पप्रच्छ-‘किमाह’ किमुक्तवान् बन्धनं ‘वीरः’ तीर्थकृत् ?, किंवा ‘जानन्’ अवगच्छंस्तद्बन्धनं त्रोटयति ततो वा बुध्यति ?, इति श्लोकार्थः ॥१॥ बन्धनग्रन्थस्वरूपग्रन्थनिर्वचनयाह-

चित्तमंतमचित्तं वा, परिगिञ्ज किंसांमवि । अन्नं वा अणुजांणाइ, एवं दुक्खा ण मुच्चइ ॥२॥

१ नम श्रीवर्धमानाय अ । अर्हन् आ । २ °जन् तिउ’ अ आ । ३ वीरे अ आ । ४ °बुवधरू’ वा. । ५ सां० एकान्तपरोक्षे चू० । ६ बन्धनग्रन्थ-अ । ७ °मत्तम्’ अ । ८ कत्सांमवि अ. । ९ अण् अ. । १० °जाणति अ °जाणए वा. । ११ मुक्ती अ. ।

इह यत्न कर्म कृतवतो वाऽभिधीयन्ते, सत्र न निदानमन्तरेण निदानिनो जन्मेति निदानमेव दर्शयति, तत्रापि सर्वारम्भा द-
 श्यति, तत्रापि सुवारम्भा कर्मोपादानरूपा प्रायश्च आत्मात्मीयग्रहोत्थाना इतिकृत्वाऽऽदौ परिग्रहमेव दर्शितवान्, विश्वम्-उपयोगो
 ग्रानं तद्विषये यस्य तद्विषयवत्-द्विपदचतुष्पदादि, ततोऽन्यदचिषवत्-कनकरजतादि, तदुभयरूपमपि परिग्रहं परिगृह्य 'कृश्वमपि' स्तोत्र-
 मपि तणुपादिक्रमपीत्यर्थं, यदिवा कसन कसाः-परिग्रहप्रहणपुस्त्या जीवस्य गमनपरिणाम इतियावत्, तदेवं स्वतः परिग्रहं परिगृह्या-
 न्यान्वा ग्राहयित्वा गृह्यतो वाऽन्याननुग्राय दुःखयतीति दुःखम्-अष्टप्रकारं कर्म तत्फल वा असातोदयादिरूप तस्मात्त मुच्यत इति,
 परिग्रहप्रह एव परमार्थतोऽन्यमूल भवति, तथा चोक्तम्-“ममाहमिति चैप यावदमिमानदाहज्वरः, कृतान्तमुखमेव तावदिति न
 यन्नान्तमुद्यप । यन्नान्तमुद्यपिपानितैरयमवसानयोचैरः, पैरैरपसदः कुतोऽपि कथमप्यपाकृष्यते ॥१॥” तथाच-“द्विपस्यायतन घृतेरपचयः
 स्यापि परिग्रहो ग्रह इव कृद्वाय नाद्राय च ॥२॥” तथाच-सुखस्य प्रभवः सुखस्य निघन पापस्य वासो निजः, प्राश्च
 परिग्रहं सति दुःखात्मकाऽऽयनाम मुच्यत इति ॥२॥ परिग्रहवत्भावस्यमाव्यारम्भस्त्वस्मिन्नप्राणातिपात इति दर्शयितुमाह-
 संयं त्रिवायप पाणे, अदुवाऽन्नेहिं घायप । हृणत वाऽणुजाणाइ, घेर वहुइ अप्पणो ॥३॥
 जस्ति कुले समुप्पन्ने, जेहिं वा सवसे नरे । मर्माइ लुप्पई बाले, अपणे अपणेहि मुच्छिप ॥४॥

श्र. १ कर्मलो उपपन्नस्ये । २ 'देव' श्र. । ३ वाक्यजले श्र. । ४ एषा x श्र. । ५ कश्चिच्छ्रुति श्र. । ६ सेव श्र. । ७ यदिति श्र. । ८ मर्मादी कल्पती
 श्र. श्र. । ९ कश्चमन्नेहिं श्र. श्र. ।

यदिवा-प्रकारान्तरेण बन्धनमेवाह—‘सयं तीत्यादि’, स परिग्रहवानसंतुष्टो भूयस्तर्दजनपरः समर्जितोपद्रवकारिणि च द्वेषमुप-
 गतस्ततः ‘स्वयम्’ आत्मना ‘त्रिम्यो’ मनोवाकायेभ्य आयुर्बलशरीरेभ्यो वा ‘पातयेत्’-च्यावयेत् ‘प्राणान्’-प्राणिनः, अकारलोपाद्वा
 अतिपातयेत् प्राणानिति, प्राणाश्रामी—“पञ्चेन्द्रियाणि त्रिविधं बलं च, उच्छ्वासनिश्वासमथान्यदायुः। प्राणा दशैते भगवद्भिरुक्तास्तेषां
 वियोजीकरणं तु हिंसा ॥१॥” तथा स परिग्रहाग्रही न केवलं स्वतो व्यापादयति अपरैरपि घातयति मत्तश्चान्यान् समनुजानीते, तदेवं
 कृतकारितानुमतिभिः प्राण्युपमर्दनेन जन्मान्तरशतानुबन्ध्यात्मनो धैरं वर्धयति, ततश्च दुःखपरम्परारूपाद् बन्धनाच्च सुच्यत इति।
 प्राणातिपातस्य चोपलक्षणार्थत्वात् सृपावादादयोऽपि बन्धहेतवो द्रष्टव्या इति ॥३॥ पुनर्बन्धनमेवाश्रित्याह—‘जस्सि’ मित्यादि, ‘यस्मिन्’
 राष्ट्रकूटादौ कुले जातो ‘धैवी’ सहपांसुक्रीडितैर्वयस्यैभार्यादिभिर्वा सह संवसेन्नरः, तेषु मातृपितृभ्रातृभगिनीभार्यावयस्यादिषु ममाय-
 मिति ममत्ववान् खिन्नान् ‘लुप्यते’ विभ्रुप्यते, ममत्वजनितेन कर्मणा नारकतिर्यञ्चानुभ्यामरलक्षणे संसारे अस्म्यमाणो बाध्यते-पीड्यते।
 कोऽसौ ?—‘बालः’ अज्ञः, सदसद्विवेकरहितत्वाद्, अन्येष्वन्येषु च ‘मूर्च्छितो’ गृद्धोऽधुपपन्नो, ममत्वबहुल इत्यर्थः, पूर्वं तावन्मा-
 तापित्रोस्तदनु भार्यायां पुनः पुत्रादौ लेहवानिति ॥४॥ साम्प्रतं यदुक्तं प्राक्—‘किं वा जानन् बन्धनं त्रोटयतीति’ अस्य निर्व-
 चनमाह—

वित्तं सोयरिया चेव सव्वमेयं न ताणइ । संखाए जीविअं चेवं, कम्ममुणा उ तिउट्टइ ॥५॥

१ ‘स्तदार्जं’ आ. इ । २ ‘गतः XXX स्व’ आ ‘गत XXX स्व’ इ. । सा. ३ अष्टप्रकारं कर्म चू० । ४ द्वाभ्यामाकलित चू० । ५ ‘मेत न ताणए
 आ । ६ कम्मणा उ तिउट्टिए अ कम्मणा उ तिउट्टइ आ ।

'विष' इत्य, तत्र मषिषमचिष वा, तथा 'सीदर्या' ब्राह्मणिन्यादया, सर्वमपि च 'एतद्' विषादिकं संसारान्तर्गतस्यासुम
 नोभ्रिन्द्रुसाः शरीरमोर्नर्दीन्दनास्ममनुभवतो न 'त्राणाय' स्वणाय भवतीत्येत्त्वं 'संख्याय'-ज्ञात्वा तथा 'जीवित च' प्राणिनां
 सन्त्यपिति मष्याय-अपरिग्रिया, प्रत्यास्थानपरिग्रिया तु सचिचाचिषपरिग्रिप्राप्त्युपातस्वजनशेरीदीनि घन्धनस्नानानि प्रत्याख्याय
 'धनना' मद्ययान् 'दुष्टनि' अपगच्छत्यमौ, तुल्यपारणे, दुष्टयेदवेति, यदिवा-'कर्मणा' क्रियया समयानुष्ठानरूपया घन्धनानुष्ठयति,
 धर्मनाः शुभमरणीत्ययः । ५॥ अध्ययनायाधिकारामिश्रितत्वात्स्वसमयप्रतिपादनानन्तरं परसमयप्रतिपादनाभिधित्सयाऽऽह—

एषु गथे विउक्त्स्म, एगे समणमाहणा । अयाणता विउस्सित्ता, सत्ता कम्मिहि माणवा ॥६॥

'पतान्' अनन्तरोक्तात् प्रथान् 'च्युत्कम्प' परित्यज्य स्वरुचिचिरचितार्थेषु ग्रन्थेषु सक्तौ । 'सिताः' बद्धाः, एके न सर्वे इति
 मत्रप । प्रथान्तिग्रमपनेर्था तदुक्तायानम्युपगमात्, अनन्तरग्रन्थेषु चायमर्थोऽभिहितः, तपया-जीवास्त्वित्त्वे सति ज्ञानावर्णीयादिक-
 मंत्रपने, तस्य इतो मिय्यात्वाविरतिप्रमादादयः परिग्रहास्मादपथ, तत्रोदने च सम्यदर्शनाद्युपायेन, मोक्षसम्भावभेत्येवमादिकाः,
 अद्वयक 'भ्रमया' नास्पादयो पाहिस्यत्यामतानुमारिषय प्रौढयाः 'पतान्' अर्हदुक्तान् ग्रन्थानतिक्रम्य परमार्थमजानाना विविधम्-
 प्रनन्द्दयाम् उन्-शापन्त्यन मितान्-चदा' स्यात्प्रमयेव्यभिनिविष्टाः । तथाच शास्त्रा पवं प्रतिपादयन्ति, यथा-सुखदुःखेच्छाद्वेषज्ञाना
 पापुत्रो नागत्याग्या कथित्, हिन्दु प्पिानमैरेकं विवतत इति, धुमिकाः सर्वमंस्करा इत्यादि, तथा सांख्या एवं व्यपयस्थिता-सख्य
 १ । १ । ७ । १ । अनेरथाः ३ । नन्द्दरका न ६ । १ । समहि अ. अ. १ । ४ । एतन्ति अ. अ. १ । ५ । 'सिता' एतत् अ. १ । ६ । अनेरथा
 अ. १ । ७ । अ. १ । एतन्ति अ. अ. १ । ४ । एतन्ति अ. अ. १ । ५ । एतन्ति अ. अ. १ । ६ । अनेरथा

रजस्तमसां साम्यावस्था प्रकृतिः, प्रकृतेर्महान्, महतोऽहङ्कारः, तस्माद्रणश्च षोडशकः, तस्मात्षोडशकादपि पञ्च भूतानि, चैतन्यं पुरुषस्य स्वरूपमित्यादि, वैशेषिकाः पुनराहुः—'द्रव्यगुणकर्मसामान्यविशेषसमवायाः पद पदार्थाः' इति, तथा नैयायिकाः—प्रमाणप्रमेयादीनां पदार्थानामन्यव्यतिरेकपरिज्ञानान्निःश्रेयसाधिगमं इति व्यवस्थिताः, तथा मीमांसकाः—चोदनालक्षणो घर्मो, न च सर्वज्ञः कश्चिद्विद्यते, मुक्त्यभावश्चेत्येवमाश्रिताः, चार्वाकास्त्वेवमभितवन्तो, यथा—नास्ति कश्चित्परलोकयायी भूतपञ्चकाद्यतिरिक्तो जीवाख्यः पदार्थो, नापि पुण्यपापे स्त इत्यादि। एवं चाङ्गीकृत्यैते लोकायतिकाः 'मानवाः—पुरुषाः, 'सक्ता'—पृद्धा अध्युपपन्नाः, 'कामेषु'—इच्छामदनरूपेषु, तथाचोचुः—'एतावानेव पुरुषो, यावानिन्द्रियगोचरः। मदे ! वृकपदं पश्य, यद्बदन्त्यत्रहुश्रुताः ॥१॥ पिव खाद च साधु शीभने !, यदतीतं वरगात्रि ! तत्र ते । नहि मीरु ! गतं निवर्तते, समुदयमात्रमिदं कलेवरम् ॥२॥' एवं ते तत्रान्तरीयाः स्वसमयार्थवासितान्तःकरणाः सन्तो भगवदर्हदुक्तं ग्रन्थार्थमज्ञातपरमार्थाः समतिक्रम्य स्वकीयेषु ग्रन्थेषु सिताः—संबद्धाः कामेषु च सक्ता इति ॥६॥ साम्प्रतं विशेषेण सूत्रकार एव चार्वाकमताश्रित्याऽऽह—

संति पंच महबभूया, इहमेगेसिमाहिया । पुढवी आउ तेऊ वाँ, वाउ आगासंपंचमा ॥७॥

एए पंच महबभूया, तेबभो एगोत्ति आहिया । अह तेसिं विणासेणं, विणासो होइ देहिणो ॥८॥

'सन्ति' विद्यन्ते महान्ति च तानि भूतानि च महाभूतानि, सर्वलोकव्यापित्वान्महच्चविशेषणम्, अनेन च भूताभाववादिनिरा-

१ तस्मादपि षोडशात्पञ्च पञ्चभूतानि आ. इ । २ गम इति XXXX तथा आ । सा ३ लोकोऽयं । ४ लोभने आ. । ५ 'सिमाहिया अ. 'सिमाहिया आ । ६ 'तेउ'बक' अ. आ. । ७ एसिं विणसेव आ. । ८ देहिणं आ. ।

यत्तु त्रष्टव्यम्, 'ए' अस्मिन् लोके 'एकला' भूतवादिनाम् 'आस्यातानि' प्रतिपादितानि तृतीयकृता तैर्वा भूतवादिभिर्धाईस्पत्यम्
 तानुगाग्निगव्यातानि-मयमन्त्रीचतान्यन्वर्षा च प्रतिपादितानि । तानि चामूनि, तपया-शुथिबी कठिनरूपा, आपो द्रवलशुणाः, तेज
 ष्यरूप, वायुयन्तन्वयन, आसन्नं गुणिलक्षणमिति, तेष पञ्चम येषां तानि स्या, एतानि साक्षोपाङ्गानि प्रसिद्धत्वात् प्रत्यक्षप्रमाणा
 पगयन्वाप न अधिदाद्येतेतुं नक्तयानि । ननु च माहादिभिरपि भूतान्यभ्युपगतान्येव, तथाहि साख्यास्तावदेवमृदुः-सत्त्वरजस्तमो
 र्गान्यपानन्यमान् पृथ्दिरित्यर्थः, महतोऽदृष्टा-ब्रह्ममितिप्रत्ययः, तस्मादप्यहङ्कारालोबद्धको गण उत्पद्यते, स घायम्-पञ्च स्यर्थे
 नादीनि पृथ्दन्दित्रयानि, साक्षान्निपादवायुमरूपाणि पंच क्रमेन्दित्रयानि, एकादश मनः, पञ्च तन्मात्राणि, तद्यथा-ग-धरतरूपस्यर्ध
 द्यदन्मात्रायाल्यानि, तत्र ग-प-न-नायात्शुथिबी ग-ध-म-रूपस्यर्धवती, रसतन्मात्रावापो रसरूपस्यर्धवत्याः, रूपतन्मात्राधेजो रूपस्यर्ध
 वतः, सद्यतन्मात्रादापुः सद्यतान्, द्रव्यतन्मात्रादास्मान् ग-ध-म-रूपस्यर्धवत्तित्तुत्पद्यत इति । तथा वैशेषिका अपि भूतान्यभिहितवन्तः,
 तपया-शुथिबी-रयोगा-शुथिबी, सा च परमाणुलक्षणा नित्या, यशुकादिद्रव्यमनिष्पन्नार्थरूपतया त्वनित्या, चतुर्दशभिर्गुणी रूपरसग
 पञ्चमंगव्याग्निमान्शुथिबीयोगिमागपत्यापरत्वगुल्वद्रवत्वयोगव्यैरुपेता, तथाऽस्त्वयोगादाप, ताम् रूपरसस्यर्धसंगव्यापरिमा
 न्नादिर्मर-चापञ्च, तत्र रूपरसप्रमंगव्यापरिमाण्शुथिबीयोगविभागपत्यापरत्वैमिषिथद्रवत्वयोगव्यैरेकादशभिर्गुणीगुणवत्, तेज
 र्धे इत् महारं च, सन्तं उच्यतेति, वायुन्ययोगादापु, स वायुण्डीतस्पर्धर्मगव्यापरिमाण्शुथिबीयोगविभागपत्यापरत्वयथेया

अ. ६ । १ । १ । २ । ३ । ४ । ५ । ६ । ७ । ८ । ९ । १० । ११ । १२ । १३ । १४ । १५ । १६ । १७ । १८ । १९ । २० । २१ । २२ । २३ । २४ । २५ । २६ । २७ । २८ । २९ । ३० । ३१ । ३२ । ३३ । ३४ । ३५ । ३६ । ३७ । ३८ । ३९ । ४० । ४१ । ४२ । ४३ । ४४ । ४५ । ४६ । ४७ । ४८ । ४९ । ५० । ५१ । ५२ । ५३ । ५४ । ५५ । ५६ । ५७ । ५८ । ५९ । ६० । ६१ । ६२ । ६३ । ६४ । ६५ । ६६ । ६७ । ६८ । ६९ । ७० । ७१ । ७२ । ७३ । ७४ । ७५ । ७६ । ७७ । ७८ । ७९ । ८० । ८१ । ८२ । ८३ । ८४ । ८५ । ८६ । ८७ । ८८ । ८९ । ९० । ९१ । ९२ । ९३ । ९४ । ९५ । ९६ । ९७ । ९८ । ९९ । १०० ।

स्वैर्नवभिर्गुणैर्गुणवात् हेतुकम्पशब्दानुष्णशीतस्पर्शलङ्गः, आकाशमिति पारिभाषिकी संज्ञा एकत्वाच्चस्य, तच्च संख्यापरिमाणपृथक्तत्सं-
 योगविभागशब्दाख्यैः पद्भिर्गुणैर्गुणवत् शब्दलिङ्गं चेति, एवमन्यैरपि वादिभिर्भूतसद्भावाश्रयणे किमिति लोकायतिकमतापेक्षया भूत-
 पञ्चकोपन्यास इति ? उच्यते-सांख्यादिभिर्हि प्रधानात्साहङ्कारिकं तथा कालदिगात्सादिकं चान्यदपि वस्तुजातमभ्युपेयते, लोकाय-
 तिकैस्तु भूतपञ्चकव्यतिरिक्तं नात्मादिकं किञ्चिदभ्युपगम्यते इत्यतस्तन्मताश्रयणेनैव सूत्रार्थो व्याख्यायत इति ॥७॥ यथा चैतत् तथा
 दर्शयितुमाह-‘ए ए पंच महभूया’ इत्यादि, ‘एतानि’ अन्तरोक्तानि पृथिव्यादीनि पञ्च महाभूतानि यानि ‘तेभ्यः’ कायाकारपरिण-
 तेभ्यः ‘एकः’ कश्चिद्द्रूपो भूताव्यतिरिक्त आत्मा भवति, न भूतेभ्यो व्यतिरिक्तोऽपरः कश्चित्पररिक्त्वल्पितः परलोकानुयायी सुखदुः-
 खभोक्ता जीवाख्यः पदार्थोऽस्तीत्येवमाख्यातवन्तस्ते, तैथा(ते)हि एवं प्रमाणयन्ति-न पृथिव्यादिव्यतिरिक्त आत्माऽस्ति, तद्ब्राह्मकप्र-
 माणाभावात्, प्रमाणं चात्र प्रत्यक्षमेव, नानुमानादिकं, तत्रेन्द्रियेण साक्षादर्थस्य संबन्धाभावात्प्रमाणसंभवः, सति च व्यभिचारसं-
 भवे सदृशे च बाधासंभवे तल्लक्षणमेव दूषितं स्यादिति सर्वत्रानाश्वासः, तथाचोर्वक्तम्-“हस्तस्पर्शादिवान्धेन, विपमे पथि धावता ।
 अनुमानप्रधानेन, विनिपालो न दुर्लभः ॥१॥” अनुमानं चात्रोपलक्षणमागमादीनामपि, साक्षादर्थसंबन्धाभावाद्ब्रह्मस्तस्पर्शनेनेव प्रवृत्ति-
 रिति । तस्मात्प्रत्यक्षमेवैकं प्रमाणं, तेन च भूतव्यतिरिक्तस्यात्मनो न ग्रहणं, यत्तु चैतन्यं तेषूपलभ्यते, तद्भूतेष्वेव कायाकारपरिणतेष्व-
 भिव्यज्यते, मद्याङ्गेषु समुदितेषु मदशक्तिवदिति, तथा-न भूतव्यतिरिक्तं चैतन्यं, तत्कार्यत्वात्, घटादिवदिति । तदेवं भूतव्यतिरि-

सा १ इति० प्र० हरणमित्यर्थं । २ शक्तिकम्पं वा इ. । ३ व्याख्यात इति ॥छा॥ आ. इ. । ४ इत्यादिश्लोकं आ. इ. । ५ तानि० इ. । ६ तथाहि त
 एव आ इ । ७ तत्रेन्द्रियै सादृशं बर्धं आ तत्रेन्द्रियेण सादृशं बर्धं इ । ८ वाक्यपदीये प्र. का. श्लो. ४२ । ९ शैनेनXच प्र० आ शैनेनXवप्र० इ. ।

कस्याऽऽत्मनोऽनायाद्भूतानामेव चैतन्याभिव्यक्तिः, जलस्य शुद्धाभिव्यक्तिर्वदिति । केयाञ्छिञ्छोऽभिव्यक्तिकानामाकाशस्यापि भूतत्वेनाभ्युपगमाद्भूतत्वकोपन्यासो न दोषायति । ननु च यदि भूतव्यतिरिक्तोऽपरः कश्चिदात्माख्यः पदार्थो न विद्यते, कथं तर्हि मृत इति व्यपदन्न इत्यानुरूपार्थ-अर्थार्थं कायाकारपरिपतो चैतन्याभिव्यक्तौ सत्यां तदूर्ध्वं तेपामन्यतमस्य 'विनाशे' अपगमे वायोस्तेजसस्यो-योरा 'दहिने' देवदत्ताख्यस्य 'विनाशः' अपगमो भवति, तत्र मृत इति व्यपदेशः प्रवर्तते, न पुनर्जीवापगम इति भूताव्यतिरिक्तचैतन्यत्वादिरूप इति ॥ अत्र प्रतिप्रमाधानार्थं निर्युक्तिरुदाह—

पंगणह संजोप अणगुणाणं च ध्येयणाहगुणो । पञ्चिवियठाणाणं ण अणगमुणिय सुणइ अण्णो ॥३३॥
 'पञ्चानां' पृथिव्यादीनां भूतानां 'संयोगे' कायाकारपरिपामे चैतन्यादिकः आदिशब्दात् मापाचङ्गमणादिकञ्च गुणो न भवतीति प्रमाणा, अन्यादयन्मन्त्र हेतुत्वेनोपासाः, इष्टान्तस्त्वन्मूढ, सुलभत्वात्तस्य नोपादानं । तत्रेदं धारिकाः प्रष्टव्य—यदेतद्भूतानां संयोगे-आह—अस्म्यगुणाण ये सि चैतन्यादन्ये गुणा येणं वान्यन्यगुणानि, तथाहि—आधारकाठिन्यगुणा पृथिवी, द्रवगुणा आपा, पंगुगुणा तेजः-पत्तनगुणो वायुः, अवागाहदानगुणमाकन्नमिति, यदिसा प्रागमिहिता गन्धादयाः पृथिव्यादीनामेकैकपरिभान्याऽन्ये गुणाश्चैतन्यादिति, तदे-पृथिव्यादीन्यन्यगुणानि, चतुर्थो द्वितीयविक्रमस्यकव्यताग्रचनार्थः, चैतन्यगुणे साध्ये पृथिव्यादीनामन्यगुणानां सतां चैतन्यगुणस्य

१ 'अह' इ अ ६.१२ हेतुत्वेन अ. विपक्षगुणे अ. १३ 'दे' अ. १४ ग का । ५ अंते अ का. १६ ॥३३॥ अ अ. १७ अ अ. १८ अ. १९ अ. २० अ. २१ अ. २२ अ. २३ अ. २४ अ. २५ अ. २६ अ. २७ अ. २८ अ. २९ अ. ३० अ. ३१ अ. ३२ अ. ३३ अ. ३४ अ. ३५ अ. ३६ अ. ३७ अ. ३८ अ. ३९ अ. ४० अ. ४१ अ. ४२ अ. ४३ अ. ४४ अ. ४५ अ. ४६ अ. ४७ अ. ४८ अ. ४९ अ. ५० अ. ५१ अ. ५२ अ. ५३ अ. ५४ अ. ५५ अ. ५६ अ. ५७ अ. ५८ अ. ५९ अ. ६० अ. ६१ अ. ६२ अ. ६३ अ. ६४ अ. ६५ अ. ६६ अ. ६७ अ. ६८ अ. ६९ अ. ७० अ. ७१ अ. ७२ अ. ७३ अ. ७४ अ. ७५ अ. ७६ अ. ७७ अ. ७८ अ. ७९ अ. ८० अ. ८१ अ. ८२ अ. ८३ अ. ८४ अ. ८५ अ. ८६ अ. ८७ अ. ८८ अ. ८९ अ. ९० अ. ९१ अ. ९२ अ. ९३ अ. ९४ अ. ९५ अ. ९६ अ. ९७ अ. ९८ अ. ९९ अ. १०० अ.

पृथिव्यादीनामेकस्याप्यभावाच्च तत्समुदायाच्चैतन्याख्यो गुणः सिद्ध्यतीति, प्रयोगस्त्वत्र-भूतसमुदायः स्वातन्त्र्ये सति धर्मित्वेनोपादी-
 यते, न तस्य चैतन्याख्यो गुणोऽस्तीति साध्यो धर्मः, पृथिव्यादीनामन्यगुणत्वात्, यो योऽन्यगुणानां समुदायस्तत्र तत्रापूर्वगुणोत्पत्तिर्न
 भवतीति, यथा सिकतासमुदाये स्निग्धगुणस्य तैलस्य नोत्पत्तिरिति, घटपटसमुदाये वा न स्तम्भाद्याविर्भाव इति, दृश्यते च काये चैतन्यं,
 तदात्मगुणो भविष्यति न भूतानामिति । अस्मिन्नेव साध्ये हेत्वन्तरमाह- 'पञ्चिन्दियठाणां'ति पञ्च च तानि स्पर्शनरसनघ्राणचक्षुःश्रो-
 त्राख्यानीन्द्रियाणि तेषां स्थानानि-अवकाशास्तेषां चैतन्यगुणाभावाच्च भूतसमुदाये चैतन्यम्, इदमत्र हृदयं-लोकायतिकानां हि अपरस्य
 द्रष्टुरनभ्युपगमादिन्द्रियाण्येव द्रष्टृणि, तेषां च यानि स्थानानि-उपादानकारणानि तेषामचिद्रूपत्वाच्च भूतसमुदाये चैतन्यमिति, इन्द्रि-
 याणां चामूनि स्थानानि, तद्यथा-श्रोत्रेन्द्रियस्याकाशं सुषिरात्मकत्वात्, घ्राणेन्द्रियस्य पृथिवी तदात्मकत्वात्, चक्षुरिन्द्रियस्य तेज-
 स्द्रूपत्वात्, एवं रसनेन्द्रियस्यापः स्पर्शनेन्द्रियस्य वायुरिति । प्रयोगश्चात्र-नेन्द्रियाण्युपलब्धिमन्ति, तेषामचेतनगुणारब्धत्वात्, यद्य-
 दचेतनगुणारब्धं तत्तदचेतनं, यथा घटपटादीनि, एवमपि च भूतसमुदाये चैतन्याभाव एव साधितो भवति । पुनर्हेत्वन्तरमाह-'ण
 अण्णमुणियं मुणइ अण्णो'ति इहेन्द्रियाणि प्रत्येकभूतात्मकानि, तान्येवापरस्य द्रष्टुरभावाद् द्रष्टृणि, तेषां च प्रत्येकं स्वविषयग्रहणाद-
 न्यविषये चाप्रवृत्तेर्नान्यदिन्द्रियज्ञातमन्यदिन्द्रियं जानातीति, अतो मया यच्चापि विषया ज्ञाता इत्येवमात्मकः संकलनाप्रत्ययो न
 प्राप्नोति, अनुभूयते चार्थं, तस्मादेकैव द्रष्टा भवितव्यम्, तस्यैव च चैतन्यं न भूतसमुदायस्येति, प्रयोगः पुनरेवं-न भूतसमुदाये

१ गुण X तैलस्य आ । २ चोत्पत्तिर्न भवति आ इ । ३ वास्तं आ इ । ४ वाशानि आ । ५ च यथा आ । ६ तान्येवचा-
 परस्य आ इ ।

क्रियाणां सद्भाव इति, अतः सामर्थ्यादिवसीयते—अस्ति भूतातिरिक्तः कथित्सुखदुःखेच्छादीनां क्रियाणां समवायिकारणं पदार्थः, स चात्मेति, तदेवं प्रत्यक्षानुमानादिपूर्विकाऽन्याऽप्यर्थोपचिरम्यूहा, तस्यास्तिवदं लक्षणम्—“प्रमाणपट्टकविज्ञातो, यत्रार्थो नान्यथाभवेन्न । अदृष्टं कल्पयेदन्यं, साऽर्थापत्तिरुदाहृता ॥१॥” तथाऽगमादप्यस्तित्वमवसेयं, स चायमागमः—‘अैत्थि मे आया उववाइए’ इत्यादि । यदिवा किमत्रापरप्रमाणचिन्तया ?, सकलप्रमाणज्येष्ठेन प्रत्यक्षेणैवात्माऽस्तीत्यवसीयते, तद्गुणस्य ज्ञानस्य प्रत्यक्षत्वात्, ज्ञानगुणस्य च गुणिनोऽन्यत्वात् प्रत्यक्ष एवात्मा, रूपाद्भिगुणप्रत्यक्षत्वेन पटादिप्रत्यक्षवत्, तथाहि—अहं सुख्यहं दुःख्येवमाधहंप्रत्ययग्राह्यत्वात्मा प्रत्यक्षः, अहंप्रत्ययस्य स्वसंविद्धूपत्वादिति, ममेदं शरीरं पुराणं कर्मेति च शरीराद्भेदेन निर्दिश्यमानत्वाद्, इत्यादीन्यन्यान्यपि प्रमाणानि जीवसिद्धावम्यूहानीति तथा यदुक्तं—‘न भूतव्यतिरिक्तं चैतन्यं तत्कार्यत्वात् घटादिवदि’ति, एतदप्यसमीचीनं, हेतोरसिद्धत्वात्, तथाहि—न भूतानां कार्यं चैतन्यं, तेषामतद्गुणत्वात् भूतकार्यचैतन्ये संकलनाप्रत्ययासंभवाच्च, इत्यादिनोक्तप्रायम्, अतोऽस्त्यात्मा भूतव्यतिरिक्तो ज्ञानाधार इति स्थितम् । ननु च किं ज्ञानाधारभूतेनात्मना ज्ञानाद्भिन्नेनाश्रितेन ?, यावता ज्ञानादेव सर्वसंकलनाप्रत्ययादिकं सेत्स्यति, किमात्मनाऽन्तर्गडुकल्पेनेति, तथाहि—ज्ञानस्यैव चिद्रूपत्वाद् भूतैरयेतनैः कार्याकारपरिणतैः सह संवन्धे सति सुखदुःखेच्छाद्वेषप्रयत्नक्रियाः प्रादुर्भ्यन्ति तथा संकलनाप्रत्ययो भवान्तरगमनं चेति, तदेवं व्यवस्थिते किमात्मना कल्पितेनेति ?, अत्रोच्यते, न ह्यात्मानेकमाधारभूतमन्तरेण संकलनाप्रत्ययो घटते, तथाहि—प्रत्येकमिन्द्रियैः स्वविषयग्रहणे सति परविषये चाप्रवृत्तेः एकस्य च परिच्छेदुरभावात् मया पञ्चापि विषयाः परिच्छिन्ना इत्यात्मकस्य संकलनाप्रत्ययस्याभाव इति, आलयविज्ञानमेकमस्तीति चेद्, एवं

षिण्डः पृथिव्यादिभूताद्याकारतया नाना दृश्यते, न च तस्यात्मन एतावताऽऽत्मतत्त्वभेदो भवति, तथा चोक्तम्—“एक एव हि भूतात्मा, भूते भूते व्यवस्थितः । एकधा बहुधा चैव, दृश्यते जलचन्द्रवत् ॥१॥” तथा ‘पुरुष एवेदं त्रिं सर्वं यद्भूतं यच्च भाव्यं उतामृत-त्वस्येशानो यदन्ननातिरोहति, यदेजति यन्नेजति यद्दूरे यद्दु अन्तिके यदन्तरस्य सर्वस्य यत्सर्वस्यास्य बाह्यतः’ इत्यात्माद्वैतवादः ॥९॥

अस्योत्तरदानायाह—

एवमेवेति ज्ञेयंति, मंदा आरंभणिसिर्षा । एगे किञ्चा सयं पावं, तिञ्चं दुक्खं नियच्छइ ॥१०॥^१

‘एव’मिति अनन्तरोक्तात्माद्वैतवादोपप्रदर्शनम् ‘एके’ केचन पुरुषकारणवादिनो ‘जल्पन्ति’ प्रतिपादयन्ति, किंभूतास्ते इत्याह— ‘मन्दा’ जडाः सम्यक्चपरिज्ञानविकलाः, मन्दत्वं च तेषां युक्तिकलात्माऽद्वैतपक्षसमाश्रयणात्, तथाहि—यद्येक एवात्मा स्यान्नात्म-बहुत्वं ततो ये सत्त्वाः—प्राणिनः कृषीवलादयः ‘एके’ केचन आरम्भे—प्राण्युपमर्दनकारिणि व्यापारे निःश्रिता—आसक्ताः संबद्धा अ-ध्युपपन्नाः ते च संरम्भसमारम्भारम्भैः ‘कृत्वा’ उपादाय स्वयम्’ आत्मना ‘पापम्’ अशुभप्रकृतिरूपमसातोदयफलं तीव्रदुःखं तदनुभव-स्थानं वा नरकादिकं नियच्छतीति, आर्पित्वाद्बहुवचनार्थे एकवचनमकारि, ततश्चायमर्थो—निश्चयेन यच्छन्त्यवश्यं तथा गच्छन्ति—प्राप्तु-वन्ति त एवारम्भासक्ता नान्य इति, एतन्न स्याद्, अपि त्वेकेनापि अशुभे कर्मणि कृते सर्वेषां शुभानुष्ठायिनामपि तीव्रदुःखाभिसंबन्धः स्याद्, एकत्वादात्मन इति, न चैतदेवं दृश्यते, तथाहि—य एव कश्चिदसमञ्जसकारी स एव लोके तदनुरूपा विडम्बनाः समनुभवन्तुप-

१ वनैजति आ । २ यदुदतिके भा. यदतिके इ. । ३ जपति अ. आ. । ४ °स्तिवा अ. भा. । ५ नियच्छति अ. । ६ सर्वगतवादीगत. आ ।

७ ‘मर्दिनिXXXX’ आ. ।

आह—‘नत्थि सचोववाह्या’ अस्तिशब्दस्तिङन्तप्रतिरूपको निपातो बहुवचने द्रष्टव्यः, तदयमर्थः—‘न सन्ति’ न विद्यन्ते ‘सत्त्वाः’ प्राणिन उपपातेन निवृत्ता औपपातिका—भवाद्भवान्तरगामिनो न भवन्तीति तात्पर्यार्थः, तथाहि तदागमः—‘विज्ञानघन एवैतेभ्यो भूतेभ्यः समुत्थाय तान्नेवानु विनश्यति न प्रेत्य संज्ञाऽस्ती’ ति, ननु प्रागुपन्यस्तभूतवादिनोऽस्य च तज्जीवतच्छरीरवादिनोऽस्य को विशेष इति ?, अत्रोच्यते, भूतवादिनो भूतान्येव कायाकारपरिणतानि धावनवल्गनादिकां क्रियां कुर्वन्ति, अस्य तु कायाकारपरिणतेभ्यो भूतेभ्यश्चैतन्याख्य आत्मोत्पद्यतेऽभिव्यज्यते वा, तेभ्यश्चाभिन्न इत्ययं विशेषः ॥११॥ एवं च धर्मिणोऽभावाद्धर्मस्याप्यभाव इति दर्शयितुमाह—
नत्थि पुणो व पावे वा, नत्थि लोए ईतो वरे । सरीरस्स विणासेणं, विणासो होइ देहिणो ॥१२॥

‘पुण्यस्’ अम्युदयश्रासिलक्षणं तद्विपरीतं पापमेतदुभयमपि न विद्यते, आत्मनो धर्मिणोऽभावात्, तदभावाच्च नास्ति ‘अतः’ अस्माद्धोकात् ‘परः’ अन्यो लोको यत्र पुण्यपापानुभव इति, अत्र चार्थे मूत्रकारः कारणमाह—‘शरीरस्य’ कायस्य ‘विनाशेन’ भूतविघटनेन ‘विनाशः’ अभावो ‘देहिन’ आत्मनोऽप्यभावो भवति यतः, न पुनः शरीरे विनष्टे तस्मादात्मा परलोकं गत्वा पुण्यं पापं वाऽनुभवतीति, अतो धर्मिण आत्मनोऽभावाच्चद्धर्मयोः पुण्यपापयोरप्यभाव इति, अस्मिन्चार्थे बहवो दृष्टान्ताः सन्ति, तद्यथा—यथा जलबुद्बुदो जलातिरेकेण नापरः कश्चिद्विद्यते तथा भूतव्यतिरेकेण नापरः कश्चिदात्मेति, तथा यथा कदलीलम्भस्य बहिस्त्वगपनयने क्रियमाणे त्वच्चात्रमेव सर्वं नान्तः कश्चित्सारोऽस्ति एवं भूतसमुदाये विधटति सति तावन्मात्रं विहाय नान्तः सारभूतः कश्चिदात्माख्यः पदार्थ उपल-

१ ०त्थि सं वा इ । २ ०वल्लनारिका आ. । सा० ३ ०द्व मिल्न प्र० । ४ ०स्याऽभाव आ. । ५ इउवरे अ इकोवरे आ. । ६ विनटनेन आ. इ. ।

तस्यते नान्य इति, तथा सर्वगतत्वे आत्मनो बन्धनोपाधमावः तथा प्रतिपाद्यप्रतिपादकविवेकभावाच्चासन्नप्रयनाभावश्च स्यादिति ।
 एतदर्थमिवादितात्प्राक्तन्येव निर्धुम्भितकद्रापाश्च स्यास्यायते, तथा-पञ्चानां पृथिव्यादीनां भूतानामेकत्र क्वाकारपरिणतानां चैत
 न्यमुपलभ्यते, यदि पुनरेक एवात्मा व्यापी स्यात्तदा घटादिव्यपि चैतन्योपलम्बिः स्यात्, न चैत, तस्मादेक आत्मा, भूतानां चान्या
 स्यगुणत्व न स्यात्, एवमादात्मनोऽभिक्त्वात्, तथा पञ्चेन्द्रियस्नानानां—पञ्चेन्द्रियाधिवानां ज्ञानानां प्रबुद्धौ सत्यामन्येन ज्ञात्वा
 विदित्मन्यो न जानातीत्येतदपि न स्याद्यथैक एवात्मा स्यादिति ॥१०॥ साम्प्रत तक्षीवत्चरीरवादिमत पूर्वपक्षयितुमाह—
 पत्तेअ केसियो आया, जे धाला जे अ पडिआ। सति पिञ्चा न ते सति, नत्थि सत्तोववाइया ॥११॥

तक्षीवत्चरीरवादिनामयममुपगमः—यथा पञ्चम्यो भूतेभ्यः क्वाकारपरिणतेभ्यश्चैतन्यमुत्पत्ते अमिष्यज्यते वा, तेनैकेकं
 प्रतीरं प्रति प्रत्येकमात्मानः 'कृत्वा' सर्वेऽप्यात्मान एवमवस्थिताः, ये 'पाला' अन्ना ये च 'पण्डिताः' सर्वसद्विवेकश्चास्ते सर्वे पृथग्
 स्वस्थिता, नमक एवात्मा सर्वव्यापित्वेनाभ्युपगन्त्वम्यो, पाठपण्डिताद्यविभागप्रसङ्गात्, ननु प्रत्येकचरीरिभ्यपत्वेनात्मनमुत्पत्तमाह्विता
 नामपीष्टमेवेत्याद्यद्वाह—'सन्ति' विघन्त यावच्छरीरं निघन्ते तदभावे तु न विघन्ते, तथाहि—क्वाकारपरिणतेषु भूतेषु चैतन्याविर्भावो
 मतिः, भूतममुद्रायविघने च चैतन्यापगमो, न पुनरन्यत्र गच्छेत्तन्यमुपैलभ्यते, इत्येतेषु दर्शयति—'पिंधा न ते संवी'ति 'प्रेत्य' परलोके
 न 'ते' आत्माना 'मन्ति' विघन्ते, परलोकास्तुयापी प्रतीराद्विभ्रः स्वकर्मफलमोक्षा न कश्चिदात्माख्या पदार्योऽस्तीति माहा। किमित्येषमत्

१ इतिहा ४. १ वेत्ता ४ अ पत्ता ४ भा । ए २ विघन्ते प्र । ४ विघन्ते ४. १ ए ५ एवमवस्थि प्र । पञ्चम्ये ४ भा ६ ।
 ६ वेत्ता ५ भा. विघन्ते ४ ६

कुर्वं च कार्यं धेव, सर्वं कुर्वं न विज्झई । एवं अकारओ अप्पा, एवं ते उ पेगब्भिआ ॥३॥

धुर्वन्निति स्वतत्रः कर्ताऽभिधीयते, आत्मनश्चामूर्तत्वाच्चिदित्यात् सर्वव्यापित्वाच्च कर्तृत्वानुपपत्तिः, अत एव हेतोः कारयिवृत्वमप्यात्मनोऽनुपपन्नमिति, पूर्वशब्दोऽस्तीतानागतकर्तृत्वनिषेधको, द्वितीयः समुच्यार्थः, ततश्चात्मा न स्वयं क्रियायां प्रवर्तते, नाप्यन्यं प्रवर्तयति, यद्यपि च स्थितिक्रियां मुद्राप्रतिविम्बोदयन्यायेन [ज्यास्फटिकन्यायेन च] भुजिक्रियां करोति तथाऽपि समस्तक्रियाकर्तृत्वं तस्य नास्तीत्येतद्दर्शयति—'सर्वं कुर्वं ण विज्झई' चि 'सर्वा' परिस्पन्दादिकां देशदेशान्तरप्राप्तिलक्षणां क्रियां कुर्वन्नात्मा न विद्यते, सर्वव्यापित्वेनामूर्तत्वेन चाकाशस्येवात्मनो निष्क्रियत्वमिति, तथा चोक्तम्—'अकर्ता निर्गुणो भोक्ता, आत्मा साह्यनिदर्शने' इति । 'एवम्' अनेन प्रकारेणात्माऽकारक इति, 'ते' सांख्याः, तुशब्दः पूर्वभ्यो व्यतिरेकमाह, ते पुनः साह्यया एवं 'प्रगल्भिताः' प्रगल्भयन्तो धार्ष्ट्यवन्तः सन्तो भूयो भूयस्तत्र तत्र प्रतिपादयन्ति, यथा—'प्रकृतिः करोति, पुरुष उपभुङ्क्ते, तथा बुद्ध्यव्यवमितमर्थं पुरुषश्चेतयते' इत्याद्यकारकत्वादितमिति ॥३॥ साम्प्रतं तज्जीवतच्छरीराकारकत्वादिनोर्मतं निराचिक्रीर्गुगह—
जे ते उ वाइणो एवं, लोए तेसिं कैओ सिया ? । तमाओ ते तमं जंति, मंदा आरंभनिस्सिया ॥३॥

तत्र ये तावच्छरीराव्यतिरिक्तात्मवादिनः 'एव' मिति पूर्वोक्तया नीत्या भूताव्यतिरिक्तात्मानमभ्युपगतवन्तस्ते निगक्रियन्ते—
तत्र यैस्त्वावदुक्तम्—'यथा न शरीराद्भिन्नोऽस्त्यात्मे'ति, तैदसङ्गतं, यतस्तत्प्रसायकं प्रमाणमस्ति, तच्चैदम्—निधमानकर्तृकमिदं शरी-

१ कारव अ । २ विज्झती अ । ३ रउ अ. । ४ पेगब्भिया अ. आ । ५ स्थितिक्रिया XXX करोति' आ. स्थितिक्रिया गुणप्रतिविधोऽग्न्याग्नि X न भुजिक्रिया करोति इ. । ६ विज्झतिस्ति आ इ । ७ कउ अ. । ८ तमाओ ते तमं अ. तमाउ ते तम आ. । ९ अक्रियसरी गवा आ. । १० तदगारु, आ. ट. ।

ते, यथा वाञ्छातं आत्म्याभाषमष्टमपि चक्रयुद्धिसुत्यादयति एव भूतसमुदायोऽर्धविश्लिष्टक्रियोपेतो जीवम्रान्तिमुत्पादयतीति, यथा
 च सन्ने बहिर्दृष्टाकारतया विज्ञानमनुभूयते अन्तरेणैव बाह्यमर्थम्, एवमाल्मानमन्तरेण तद्विज्ञान भूतसमुदाये प्राबुर्भवतीति, तथा
 यथाऽऽर्द्धे स्वच्छत्वात्प्रतिबिम्बितो बहिःस्वितोऽप्यर्थोऽन्तर्गतो लक्ष्यते, न चासौ तथा, यथा च ग्रीष्मे मौमेनोष्मणा परिस्पन्दमाना
 मरीचयो जलाकारं विज्ञानमुत्पादयन्ति, एवमन्येऽपि गन्धर्वनगरादयः स्वस्वरूपेयातवाभूता अपि तथा प्रतिमासन्ते, तथाऽऽस्मापि
 भूतसमुदायस्य क्षयाकारपरिणतौ सत्यां पृथगसन्नेव तथा म्रान्ति समुत्पादयतीति । अमीषां च दृष्टान्तानां प्रतिपादकानि केचित्स्वप्नाणि
 व्याचष्टे, अस्मामिस्तु ब्रह्माऽऽर्द्धेण चिन्तनटीक्ष्णयां चादृष्टत्वाभोक्षित्त्वानीति । ननु च यदि भूतव्यतिरिक्तः कश्चिदात्मानं विद्यते,
 तच्छते च पुण्यापुण्ये न त्वाः, ऊर्फभमेतज्जगद्वैचित्र्यं घटते ?, तथा—कश्चिदीश्वरोऽपरो दरिद्रोऽन्यः सुमगोऽपरो दुर्भगः सुखी दुःखी
 सुखो मन्दरूपो व्यापितो नीरोगीति, एवंप्रकारा च विचित्रता किं निषन्धनेति ?, अत्रोच्यते, स्वभावात्, तथाहि—कुत्रचिच्छ्लान्नाशु
 क्लेशे प्रतिमारूपं निव्याद्यते, तत्र कुटुमामरुचन्दनादिविहेपनानुमोगमनुभवति घृष्याद्यामोद च, अन्यस्मिस्तु पापाणस्तुष्टे पादशालनादि
 क्रियते, न च तयोः पापाणस्तुष्टयोः शुभाशुभे त्वाः, यदुदयात्स तादृग्विचावसाविश्लेष इत्येव स्वभावाज्जगद्वैचित्र्य, तथा चोक्तम्—
 “कष्टकस्य च तीक्ष्णत्व, भयूरस्य विचित्रता । वर्णाश्च ताम्रचूडानां, स्वभावेन भवन्ति हि ॥१॥” इति तल्लीषतच्छरीरवादिमतं गतम्
 ॥१॥ इदानीमकारकवादिमतामिदं प्रतिपादयामि—

समुदाये तद्द्वारेण स्वकर्मफलमनुभूय पुनस्ताद्विनाशे आत्मापि तदनु तेनाकारेण विनश्यापरपर्यायान्तरेणोत्पद्यते, न पुनस्तैरेव सह विनश्य-
तीति । तथा यदुक्तं—‘धर्मिणोऽभावाच्छर्मयोः पुण्यपापयोरभाव’ इति, तदप्यसमीचीनं, यतो धर्मी तावदनन्तरोक्तिकदम्बकेन साधितः,
तत्सिद्धौ च तद्धर्मयोः पुण्यपापयोरपि सिद्धिरवसेया जगद्वैचित्र्यदर्शनाच्च । यतु स्वभावमाश्रित्योपलक्षकलं दृष्टान्तत्वेनोपन्यस्तं तदपि त-
द्भोक्तृकर्मवशादेव तथा तथा संवृत्तमिति दुर्निवारः पुण्यापुण्यसद्भाव इति । वेऽपि ब्रह्मः कदलीस्तम्भादयो दृष्टान्ता आत्मनोऽभावसाध-
नायोपन्यस्ताः तेऽप्यभिहितनीत्याऽऽत्मनो भूतव्यतिरिक्तस्य परलोकयायिनः सारभूतस्य साधितत्वात्केवलं भवतो वाचालतां प्रख्यापय-
न्ति इत्यलमतिप्रसङ्गेन । शेषं सूत्रं विव्रियतेऽधुनेति । तदेवं ‘तेषां’ भूतव्यतिरिक्तात्मनिह्ववादिनां योऽयं ‘लोकः’ चतुर्गतिकसंसारो भवद्भ-
वान्तरगतिलक्षणः प्राक् प्रसाधितः सुभगदुर्भगसुरूपमन्दरूपेश्वरदारिद्र्यादिगत्या जगद्वैचित्र्यलक्षणश्च स एवंभूतो लोकस्तेषां ‘कुतो भवेत् ?’
क्योपपत्त्या घटेत ? आत्मनोऽनम्युपगमात्, न कथञ्चिदित्यर्थः, ‘ते च’ वास्तिकाः परलोकयायिजीवाऽनम्युपगमेन पुण्यपापयोश्चाभाव-
माश्रित्य यत्किञ्चनकारिणोऽज्ञानरूपामसः सकाशादन्यत्रमो यान्ति, भूयोऽपि ज्ञानावरणादिरूपं महत्तरं तमः संचिन्वन्तीत्युक्तं भवति,
यदिवा—तम इव तमो—दुःखसमुद्घातेन सदसद्विवेकप्रध्वंसित्वाद्यातनास्थानं तस्माद्—एवंभूताचमसः परतरं तमो यान्ति, सप्तमनरक-
पृथिव्यां रौरवमहारौरवकालमहाकालाप्रतिष्ठानार्यं नरकावासं यान्तीत्यर्थः । किमिति ? यतस्ते ‘मन्दा’ जडा मूर्खाः, सत्यापि सुच्यु-
पपन्ने आत्मन्यसदभिनवेशात्तदभावमाश्रित्य प्राण्युपमर्दकारिणि विवेकिजननिन्दिते आरम्भे—व्यापारे निश्चयेन नितरां वा श्रिताः—
संबद्धाः, पुण्यपापयोरभाव इत्याश्रित्य परलोकनिर्पेक्षतयाऽऽत्मनिश्रिता इति । तथा तज्जीवतच्छरीरादिमतं निर्युक्तिकारोऽपि निग-

भोग' इति चेद्, एतत्तु निरन्तराः सुहृदः प्रत्येष्यन्ति, वाञ्छान्त्रत्वाद्, प्रतिबिम्बोदयस्यापि च क्रियाविशेषत्वादेव, तथा नित्ये चाने-
कारिण्यात्मनि प्रतिबिम्बोदयस्याभावाद्यत्किञ्चिदेतदिति ॥३४॥ ननु च भुजिक्रियामात्रेण प्रतिबिम्बोदयमात्रेण च यद्यप्यात्मा सक्रियः
तथापि न तावन्मात्रेणास्माभिः सक्रियत्वमिष्यते, किं तर्हि?, समस्तक्रियावचने सतीत्येतदाशङ्क्य निर्धुक्तिरुदाह—

णं तु अफलथोषणिच्छितकालफलत्तणमिहं अटुमहेऊ । णाहुद्ध थोवदुद्धत्तणे णर्गावित्तणे हेऊ ॥३५॥
'न हु' नैवाफलत्वं द्रुमाभावे साध्ये हेतुर्भवति, नहि यदैव फलवास्तदैव द्रुमः अन्यदा त्वद्द्रुम इति भावः, एवमात्मनोऽपि सुसा-
द्यवस्थायामपि यद्यपि कथञ्चिन्निष्क्रियत्वं तथापि नैतावता त्वसौ निष्क्रिय इति व्यपदेशमर्हति, तथा स्तोत्रफलत्वमपि न वृक्षाभावसाधना-
यालं, स्वल्पफलोऽपि हि पनसादिर्वृक्षव्यपदेशभागभवति, एवमात्माऽपि स्वल्पक्रियोऽपि स्वल्पक्रियत्वात्क्रिय इति, एतदप्यचारु,
स्तोत्रक्रियो निष्क्रिय एव, यथैककार्पापणधनो न धनित्व(व्यपदेश)माश्रन्दति, एवात्माऽपि स्वल्पक्रियत्वात्क्रिय इति, एतदप्यचारु,
यतोऽयं दृष्टान्तः प्रतिनियतपुरुषापेक्षया चो(ऽत्रो)पगम्यते समस्तपुरुषापेक्षया वा?, तत्र यद्याद्यः पक्षः तदा सिद्धमाध्यता, यतः—
सहस्रादिधनवदपेक्षया निर्धन एवासौ अथ समस्तपुरुषापेक्षया तदसाधु, यतोऽन्यान् जरचीवधारिणोऽपेक्ष्य कार्पापणधनोऽपि धनवानेव,
तथाऽऽत्मापि यदि विशिष्टसामर्थ्यपितुरुषक्रियापेक्षया निष्क्रियोऽभ्युपगम्यते न काचित्कतिः सामान्यापेक्षया तु क्रियावानेव, इत्य-
त्मवतिप्रसङ्गेन, एवमनिश्चिताकालफलत्वाख्यहेतुद्वयमपि न वृक्षाभावसाधकम् इत्यादि योज्यं, एवमदुग्धत्वस्तोत्रदुग्धत्वरूपावपि हेतू न

१ च ऊ. अ. १ २ अस्तन्निष्क्रिय कं आ । ३ समदुद्धत्तणं अ. णाहुद्धं आ. । ४ भाव्यं अ. माइं वा. । ५ ॥३३॥ अ. आ. । ६ कियxx
७ अ. १ ७ योज्यते अ. एतेते ३ १ २. योन्ते ३० । ८ लपि०००िं आ ह. । ९ कमित्सा० योउय आ. ह. । १० हेतु गोलागण न खं आ ३. ।

रिर्हीराह—‘पञ्च’मित्यादिगाथा प्राम्बदत्रापि ॥३३॥ साम्प्रतमक्षरकवादिमतमाधित्यायमन्तर(रीक्त)सोको मूयोऽपि व्याख्या यत—ये एते अकारकवादिन आत्मनोऽपूर्वत्वनित्यत्वसर्वव्यापित्वेभ्यो हेतुभ्यो निष्क्रियत्वमेवाम्युपपन्नाः तेषां य एष ‘लोको’ जरा मरणद्वीकान्तनहपान्तिस्थयो नक्तारिष्यन्नुप्यामरगतिरूपः सोऽयमेवभूतो निष्क्रिये सत्यात्मन्यप्रच्युतानुत्पन्नास्त्रैकस्वभावे ‘कुतः’ कम्मादतोः स्यात् ? , न कपञ्चित्तुवधित्स्यादित्यर्थः, तत्र दृष्टेबाधारूपाचमतोऽद्यानरूपाचे समोऽन्तरं—निष्ठ ए यातनात्मान यान्ति, किमिति ? , यतो ‘मन्दा’ जरा’ प्राण्यकारसम्प्रमनिश्चिन्ना ते इति । अद्युना निर्युक्तिक्कारोऽकारकवादिमतनिराकरणार्थमाह—

को योर्हं अक्षयं ! कयनासो पचहा गं नत्थि । देवमणुत्सगयागह जाईसरणाहयाणं च ॥३४॥

आत्मनोऽर्धत्वात्तु नास्ति, तत्राकृत को वेदपते ! , तथा निष्क्रियत्वे वेदनक्रियाऽपि न घटां प्राञ्चति, अयाकृतमप्यनुभूयेत् तथा सत्यकृतागमकृतनाद्रापयिः स्यात्, तत्र एककृतपातकेन सर्वः प्राणिगणो दुःखितः स्यात् पुण्येन च सुखी स्यादिति, न चैतद् दृष्टमिदं वा, तथा म्यापित्याभित्यत्वात्तानः ‘पञ्चधा’ पञ्चप्रकारा नारकसिष्यन्नुप्यामरभोबल्यया गतिर्न भवेत्, तत्र भवतां सां- म्यानां क्पपायपीवरधारणश्रिस्तुण्डमुण्डनदण्डधारणमिधामोक्षित्वपञ्चरात्रोपेदानुसारयमनियमाद्यनुष्ठानं, तथा “पञ्चविंशतितत्त्वो, यत्र सप्राथमे स्त । जनी मुग्दी शिखी वापि, मुच्यते नात्र संशयः ॥१॥” इत्यादि सर्वमपार्यक्त्वाभिति तथा वेवर्भनुष्यादिपु गत्यागती न स्यात्, सर्वव्यापित्वादात्मनः, तथा नित्यत्वाच्च विस्मणाभावात्वाविस्मरणादिका च क्रिया नोपपद्यते, तथा आविग्रहणात् ‘प्रकृतिः क्लोति पुरुष उपहृष्टे’ इति सूत्रिक्रिया या समाभिता साऽपि न प्राप्नोति, तस्या अपि क्रियोत्वादिति, अथ ‘सुद्राप्रतिपिम्बोदयन्यायेन

यदिवा—'दुहजो'त्ति द्विरूपादात्मनः स्वभावाच्चेतनारूपान्न विनश्यन्तीति, तथाहि—पृथिव्यसंज्ञोवाग्वाकाशानि स्वरूपापरित्याग-
 तथा नित्यानि, 'न कदाचिदनीदृशं जगदि'तिकृत्वा, आत्माऽपि नित्य एव, अकृतकत्वादिभ्यो हेतुभ्यः, तथा चोक्तम्—'नैनं छिन्द-
 न्ति शंखाणि, नैनं दहति पावकः, न चैनं क्लेदयन्त्यापो, न शोषयति मारुतः ॥१॥" अच्छेद्योऽयमभेद्योऽयमविकार्योऽयमुच्यते । नित्यः
 सैततगः श्याणुरचलोऽयं सनातनः ॥२॥" एवं च कृत्वा नासदुत्पद्यते, सर्वस्य सर्वत्र सद्भावात् असति च कारकव्यापाराभावात् सत्का-
 र्यवादः, यदि च असदुत्पद्येत स्वरविषाणादेरश्रुत्पत्तिः स्यादिति, तथा चोक्तम्—“असदकरणादुपादानग्रहणात्सर्वसंभवाभावात् । शक्त-
 स्य शक्यकरणात्कारणभावाच्च सत्कार्यम् ॥१॥” एवं च कृत्वा मृत्पिण्डेऽपि घटोऽस्ति, तदर्थिनां मृत्पिण्डोपादानात्, यदि चासदुत्प-
 द्येत ततो यतः कुतश्चिदेव स्यात्, नावश्यमेतदर्थिना मृत्पिण्डोपादानमेव क्रियेत इति, अतः सदेव कारणे कार्यमुत्पद्यत इति । एवं च
 कृत्वा सर्वेऽपि भावाः—पृथिव्यादय आत्मयष्टाः 'नियतिभावं' नित्यत्वमागता नामावरूपतामभूत्वा च भावरूपतां प्रतिपद्यन्ते, आवि-
 र्भावितोभावमात्रत्वादुत्पत्तिविनाशयोरिति, तथा चाभिहितम्—'नासतो जायते भावो, नाभावो जायते सतः' इत्यादि, अस्योत्तरं नि-
 र्मुक्तिकृदाह—'को वेद्दुः' त्यादिप्राक्तन्येव गाथा, सर्वपदार्थनित्यत्वाभ्युपगमे कर्तृत्वपरिणामो न स्यात्, ततश्चात्मनोऽकर्तृत्वे कर्मव-
 न्धाभावस्तदभावाच्च को वेदयति ? , न कश्चित्सुखदुःखादिकमनुभवतीत्यर्थः, एवं च सति कृतनाशः स्यात्, तथा असतश्चोत्पादाभावे
 नेयमात्मनः पूर्वभवपरित्यागेनापरभवोत्पत्तिलक्षणा पञ्चधा गतिरुच्यते सा न स्यात्, ततश्च मोक्षगतेरभावादीक्षादिक्रियाऽनुष्ठानमनर्थ-
 कमापद्येत, तथाऽप्रच्युतानुत्पन्नस्थिरैकस्वभावत्वे चात्मनो देवमनुष्यगत्यागती तथा विस्मृतेरभावात् जातिस्मरणादिकं च न प्राप्नोति,

... ॥३५॥ माग्नात्तन्मा मपृष्टादिमन परिपगपितुमार—

मति त्तु महत्तुगा, इत्यमंगेसि आहिया । आयच्छेदो पुणो आहु, आया लोगे य सासप ॥१५॥

... 'एषा' वेदवादिनां मांष्यानां त्रैर्वाधिस्वरिणां च, ण्तदु
... 'आमपृष्टानि' आना गद्यो येषां तानि आत्म
... नामीयामिनिर्दयति—आत्मा 'लोकम्'
... तदुपाप्रच्युत्तरविनि

इति ॥ १५ ॥

... सन्तहा भावा, नियतीभानमागया ॥१६॥

... नित्यमस्तुयसिनाद्वयन न तिनयनि, यथा बोधानां मत्र ण्व निदितुको
... विनात्र मोक्षत्यनेन विनात्र इति मात्ययायः,

... ॥ १६ ॥ ... ॥ १७ ॥ ... ॥ १८ ॥ ... ॥ १९ ॥ ... ॥ २० ॥

भावो वा ? यद्यविनश्वरस्ततस्तद्दृष्ट्यापिन्याः क्रमयौगपद्याभ्यामर्थक्रियाया अभावात् पदार्थस्यापि व्याप्यस्याभावः प्रसजति, तथाहि-
यदेवार्थक्रियाकारि तदेव परमार्थतः सदिति, स च नित्योऽर्थक्रियायां प्रवर्तमानः क्रमेण वा प्रवर्तत यौगपद्येन वा ? न तावत्क्रमेण,
यतो ह्येकस्या अर्थक्रियायाः काले तस्यापरार्थक्रियाकरणस्वभावो विद्यते वा न वा ? यदि विद्यते किमिति क्रमकरणं ? सहकार्यपेक्ष-
येति चेद् तेन सहकारिणा तस्य कश्चिदतिशयः क्रियते न वा ? यदि क्रियते किं पूर्वस्वभावपरित्यागेनापरित्यागेन वा ? यदि परित्या-
गेन ततोऽतादवस्थ्यापचेरनित्यत्वम्, अथ पूर्वस्वभावापरित्यागेन ततोऽतिशयाभावात्किं सहकार्यपेक्षया ? अथ अकिञ्चित्करोऽपि वि-
शिष्टकार्यार्थमपेक्षते, तदद्युक्तं, यतः, “अपेक्षेत परं कश्चिद्वदि कुर्वति किञ्चन । यदकिञ्चित्करं वस्तु, किं केनचिदपेक्ष्यते ? ॥१॥” अथ
तस्यैकार्यक्रियाकरणकालेऽपरार्थक्रियाकरणस्वभावो न विद्यते, तथा च सति स्पष्टैव नित्यताहानिः, अथासौ नित्यो यौगपद्येनार्थ-
क्रियां कुर्यात् तथा सति प्रथमक्षण एवाशेषार्थक्रियाणां करणात् द्वितीयक्षणेऽकर्तृत्वमायातं, तथा च सैवानित्यता, अथ तस्य तत्त्वभा-
वत्वात्ता एवार्थक्रिया भूयो भूयो द्वितीयादिक्षणेऽपि कुर्यात्, तदसाम्प्रतं, कृतस्य करणाभावादिति, किञ्च—द्वितीयादिक्षणसाध्या
अप्यर्थीः प्रथमक्षण एव प्राप्नुवन्ति, तस्य तत्त्वभावत्वात्, अतस्त्वभावत्वे च तस्यानित्यत्वापत्तिरिति । तदेवं नित्यस्य क्रमयौगपद्या-
भ्यामर्थक्रियाविरहान्न स्वकारणेभ्यो नित्यस्योत्पाद इति । अथानित्यस्वभावः समुपद्यते, तथा च सति विद्याभावादायातमस्सदुक्तमशे-
षपदार्थजातस्य क्षणिकत्वं, तथा चोक्तम्—“जातिरेव हि भावानां, विनाशे हेतुरिष्यते । यो जातश्च न च ध्वस्तो, नश्येत्पश्चात्स केन
च ? ॥१॥” ननु च सत्यप्यनित्यत्वे यस्य यदा विनाशहेतुसद्भावस्तस्य तदा विनाशः, तथा च स्वविनाशकारणपेक्षणामनित्याना-

यथोक्तं 'सदेवोत्पद्यते' इत्यस्य, यतो यदि सर्वथा सदेव कथमुत्पादः ? उत्पादश्चेत् न तर्हि सर्वदा सदिति, तथा चोक्तम्—“कर्म गुणव्यपदेश्याः प्राणुत्पत्तेर्न सन्ति यच्चस्मात् । कर्मसमश्लेष्यं क्रियाप्रवृत्तेषु कर्तृणाम् ॥१॥” तस्मात्सर्वपदार्थानां कथञ्चिन्नित्यत्वं कथञ्चिन्नित्यत्वं सदसत्कार्यवादश्चेत्यवधार्य, तथा चाभिहितम्—“सर्वव्यक्तियु नित्यं क्षणे क्षणेऽप्यत्वमय एव न विज्ञेयः । सत्योच्चित्यप चित्योरुक्तविजातिन्यवस्थानात् ॥१॥” इति, तथा “नान्वयः स हि मेदत्वात्त मेवोऽन्वयवृत्तितः । मृद्भेदद्रव्यसंसर्गवृत्तिर्जात्यन्तरं घट ॥१॥” ॥१६॥ साम्प्रतं बौद्धमतं पूर्वपक्षयभिर्युक्तिकारोपन्यस्तमफल्वादाधिकारमाविर्भावयामाह—

पच स्वधे वयतेगे, धाला उ खणजोईणो । अण्णो अण्णो णेवाहु, हेउय च अहेउय ॥१७॥

‘पके’ केचन वादिनो शौद्राः ‘पञ्चस्कन्धान् वदन्ति’ रूपवेदनाविज्ञानसंज्ञासंस्कारास्याः पञ्चैव स्कन्धा विद्यन्ते नापरः कश्चिदात्मास्य स्फुर्योऽस्तीत्येवं प्रतिपादयन्ति, तत्र रूपस्कन्धः पृथिवीधात्वादयो रूपादयश्च ? सुखा दुःखा अदुःखसुखा चेति वेदना वेदनास्कन्धः ? रूपविज्ञान रसविज्ञानमित्यादि विज्ञानं विज्ञानस्कन्धः ? संज्ञास्कन्धः संज्ञानिमिषोद्गाहणालम्कः प्रत्ययः ? संस्कारस्कन्धाः पुण्यापुण्यादिधर्मसमुदाय इति ५ । न चैतेभ्यो व्यतिरिक्तः कश्चिदात्मास्यः पदार्थोऽध्यक्षेणाभ्यवसीयते, तदव्यभिचारिलिङ्गप्राहणमावात्, नाप्यनुमानेन, न च प्रत्यक्षानुमानव्यतिरिक्तमर्थविसंवादि प्रमाणान्तरमस्तीत्येवं धाला इव धाला—यथाऽवस्थित्यवधार्यापरिज्ञानात् शौद्राः प्रतिपादयन्ति, तथा ते स्कन्धाः ‘क्षणयोगिनः’ परमनिर्द्वयः कालः—क्षणः क्षणेन योगः—संघः ‘क्षणयोगः स विद्यते चेपां ते क्षणयोगिनः क्षणमात्रावस्थायिन इत्यर्थो, तथा च तेऽभिधत्ति—स्वकारणेष्वप्यः पदार्थं उत्पद्यमानः किं विनष्टस्वभाव उत्पद्यतेऽविनष्टरस्य

१ जीविष्ये ष १९ कन्तो षल्को ष १ । देवर्षे ष १ । ४ शीघ्रणशपो ष १ । ५ भ्यो ष्च निमित्ते षा । ६ भिङ्गः षा । १

पृथिवी धातुरापश्च धातुस्तथा तेजो वायुश्चेति, धारकत्वात्पोषकत्वाच्च धातुत्वमेवाम्, 'एगओचि' यदैते चत्वारोऽप्येकाकारपरि-
 णतिं विभ्रति कायाकारतया तदा जीवव्यपदेशमश्नुवते, तथा चोचुः—'चतुर्धातुकमिदं शरीरं, न तद्व्यतिरिक्त आत्माऽस्ती'ति, 'एव-
 माहंसु यावरेत्ति' अपरे बौद्धविशेषा एवम् 'आहुः' अभिहितवन्त इति, कचिद् 'जाणगा' इति पाठः, तत्राप्ययमर्थो 'जानका' ज्ञानिनो
 वयं^३ किलेत्यभिमानाग्निदग्धाः सन्त एवमाहुरिति संबन्धनीयम् । अफलवादित्वं चैतेषां क्रियाक्षण एव कर्तुः सर्वात्मना नटत्वात् क्रिया-
 फलेन संबन्धाम्बावादवसेयं, सर्व एव वा पूर्ववादिनोऽफलवादिनो द्रष्टव्याः, कैश्चिदात्मनो नित्यस्याधिकारिणोऽभ्युपगतत्वात् कैश्चित्वात्मन
 एवानभ्युपगमादिति । अत्रोत्तरदानार्थं प्राक्तन्येव नियुक्तिगाथा 'को वेण' ईत्यादि व्याख्यायते, यदि पञ्चस्कन्धव्यतिरिक्तः कश्चिदा-
 त्माल्यः पदार्थो न विद्यते ततस्तद्भावात्सुखदुःखादिकं कोऽनुभवतीत्यादिगाथा प्राग्बद्ध्यार्वयेयेति, तदेवमात्मनोऽभावाद्योऽयं स्वसंवि-
 दितः सुखदुःखानुभवः स कस्य भवत्विति चिन्त्यतां, ज्ञानस्कन्धस्यायमनुभव इति चेत्, न, तस्यापि क्षणिकत्वात्, ज्ञानक्षणस्य चाति-
 ब्रह्मत्वात् सुखदुःखानुभवाभावः, क्रियाफलव्रतोश्च क्षणयोरत्यन्तासंगतेः कृत्तनाशाकृताभ्यागमापत्तिरिति, ज्ञानसंतान एकोऽस्तीति चेत्
 तस्यापि संतानिव्यतिरिक्तस्थाभावाद्यत्किञ्चिदेतत्, पूर्वक्षण एव उत्तरक्षणे वासनामाधाय विनङ्गयतीति चेत्, तथा चोक्तम्—“यस्मि-
 न्नेव हि संताने, आहिता कर्मवासना । फलं तत्रैव संथचे, कापसे रक्तता यथा ॥१॥” अत्रापीदं विकल्प्यते—सा वासना किं क्षणेभ्यो
 व्यतिरिक्ताऽव्यतिरिक्ता वा ? यदि व्यतिरिक्ता वासकत्वानुपपत्तिः, अथाव्यतिरिक्ता क्षणवत् क्षणक्षयित्वं तस्याः, तदेवमात्माभावे सु-
 खदुःखानुभवाभावः स्याद्, अस्ति च सुखदुःखानुभवो, अतोऽस्त्यात्मेति, अन्यथा पञ्चविषयानुभवोत्तरकालमिन्द्रियज्ञानानां स्वविप-

१ °स्त्वेवमाहं वा °स्वेवमाहं इ. । २ °नः किल वयमित्यं आ. इ. । ३ पूर्वतन्वेव आ । ४ इत्येषा आ इ. । ५ सताने क० आ. सधत्ते कं इ. ।

नपि पदार्थानां न दृग्भिक्ष्वामिति, एतच्चाणुपास्तित्गुरोर्ध्वः, तथाहि—तेन मुद्रारादिकेन विनाशहेतुना घटादेः किं क्रियते?, किमत्र
 प्रष्टव्यम्? अमावाः क्रियत, अत्रे च प्रष्टव्यो वेदानाश्रिया, अभाव इति किं पर्युदासप्रतिषेधोऽप्यमृत प्रसज्यप्रतिषेध इति?, तत्र यदि प-
 र्युदासस्ततोऽयमर्थो—भलत्वन्योऽयमर्थो भवान्तरं—घटात्पटादि सोऽभाव इति, तत्र भावान्तरे यदि मुद्रारादिव्यापारो न तर्हि तेन
 किञ्चिद् घटस्य कृतमिति, अथ प्रसज्यप्रतिषेधस्वदाऽयमर्थो—विनाशहेतुरयाम करोति, किमुत्सवं भवति?—भावं न करोतीति, ततश्च
 क्रियाप्रतिषेध एव कृता स्यात्, न च घटादेः पदार्थस्य मुद्रारादिना करण, तस्य स्वकारणैरेव कृतत्वात्, अथ भावभावोऽभावस्त क-
 रोतीति, तस्य तुच्छस्य नीकत्वात् कुतस्तत्र क्लृप्तायां व्यापारः?, अथ तथापि कारकव्यापारो भवेत् स्वरञ्जनादावपि व्यापारियेत् का
 रणमीति । तदेवं विनाशहेतोरकिञ्चित्कत्वात् स्वहेतु एवानित्यतामोहीकृतानां एदार्यानाद्युत्पत्तेर्विघ्नहेतोश्चामावात् क्षणिकत्वमवस्थि-
 तमिति । तुल्यः पूर्ववादिभ्योऽस्य व्यतिरेकप्रदेशकः, तमेव सोक्त्यर्थार्थेन दर्शयति—‘अण्यो अपण्यो’ इति ते हि बौद्धा यथाऽऽत्सपष्ट-
 वादिनः साम्यादयो भूतन्यधिरेक्तमात्मानमभ्युपगतन्तो यथा च चार्वाका भूताभ्यतिरिक्तं भैतन्यास्यमात्मानमित्यन्तस्तथा ‘नैवा
 दुः’ नैवोक्तवन्ता, तथा हेतुभ्यो नावो हेतुकः कायाकारपरिणतभूतनिष्पादित इतियावद् तथाऽहेतुकोऽज्ञापपर्यवसितत्वाभित्य इत्येवं
 तमात्मानं ते बौद्धा नामुपगतवन्त इति ॥१७॥ तथाऽप्यरे बौद्धाऽत्राहुर्घातुकमिदं अगदाद्भूतित्येवार्थयितुमाह—

पुदवी आउ तेकं य, तथा वाऊ र्यं एगेओ । चत्तारि धाऊणो क्वं, एवमाहसु आवेरे ॥१८॥

१ अत्र x प्रं क । १ प्रथमं देवताश्रिया अ. ऐक्यं च प्रथमो प्रियः इ । १ हेतुं x न तेक्यं मा । ४ न अ. १ ५ एव अ. एकमी अ. ।

१ यत् अ. अ. १ २ अत्र अ. अ. ।

हेवैककालताऽऽश्रिता, तथाहि—याऽसौ विनश्यदवस्था साऽवस्थातुरभिन्ना उत्पादावस्थाऽप्युत्पित्सोः, ततश्च तयोर्विनाशोत्पादयोर्योगपद्या-
 म्युपगमे तद्धर्मिणोरपि पूर्वोचरक्षणयोरेककालावस्थायित्वमिति, तद्धर्मताऽनभ्युपगमे च विनाशोत्पादयोर्वस्तुत्वापचिरिति । यच्चोक्तम्—
 'जातिरेव हि भावानामि'त्यादि, तत्रेदमभिधीयते—यदि जातिरेव—उत्पत्तिरेव भावानां—पदार्थानामभावे हेतुः, ततोऽभावकारणस्य स-
 न्निहितत्वेन विरोधेनाघ्रातत्वादुत्पत्त्यभावः, अथोत्पत्त्युत्तरकालं विनाशो भविष्यतीत्यभ्युपगम्यते, तथा सति उत्पत्तिक्रियाकाले तस्या-
 भूतत्वात्पश्चाच्च भवन्नन्तर एव भवति न भूयसा कालेनेति किमत्र नियामकं?, विनाशहेत्वभाव इति चेत्, यत उक्तं—'निहेतुत्वाद्धि-
 नाशस्य स्वभावादनुबन्धिधे'ति, एतदप्युक्तं, यतो घटादीनां मुद्गरादिव्यापारानन्तरमेव विनाशो भवन् लक्ष्यते, ननु चोक्तमेवात्र तेन
 मुद्गरादिना घटादेः किं क्रियते?, इत्यादि, सत्युक्तं इदमयुक्तं तूक्तं, तथाहि—अभाव इति प्रसज्यपर्युदास विकल्पद्वयेन योऽयं विकल्पितः
 पक्षद्वयेऽपि च दोषः प्रदर्शितः सोऽदोष एव, यतः पर्युदासपक्षे कपालाख्यभावान्तरकरणे घटस्य च परिणामानित्यतया तद्भूयतापत्तेः,
 कथं मुद्गरादेर्घटादीन् प्रत्यक्किञ्चित्कर्त्वं?, प्रसज्यप्रतिषेधस्तु भावं न करोतीति क्रियाप्रतिषेधात्मकोऽत्र नाश्रियते, किं तर्हि?, प्रागभा-
 वप्रध्वंसाभावेतरेतरात्यन्ताभावानां चतुर्णां मध्ये प्रध्वंसाभाव एवेहाश्रियते, तत्र च कारकाणां व्यापारो भवत्येव, यतोऽसौ वस्तुतः पर्या-
 गोऽवस्थाविशेषो नाभावमात्रं, तस्य चावस्थाविशेषस्य भावरूपत्वात्पूर्वोपमर्देन च प्रवृत्तत्वाद्य एव कपालादेरुत्पादः स एव घटादेर्विनाश
 ति विनाशस्य सहेतुकत्वमवस्थितम्, अपिच—कादाचित्कत्वेन विनाशस्य सहेतुकत्वमवसेयमिति, पदार्थव्यवस्थार्थं चावश्यमभा-
 चातुर्विध्यमाश्रयणीयं, तदुक्तम्—'कार्यद्रव्यमनादिः स्यात्प्रागभावस्य निह्वे । प्रध्वंसस्य चोभावस्य, प्रच्यवेऽनन्ततां व्रजेत् ॥१॥

सर्वरिमकं तदेकं स्यादन्यापोहव्यतिक्रमे” इत्यादि । तदेवं ध्वनिकस्य विचाराद्यमत्तत्परिग्रामानित्यपद्य एव ज्यायानिति । एवञ्च सत्यात्मा परिग्रामी शानाधारो मवान्तरयायी भूतेभ्यः कथञ्चिदन्य एव शरीरेण सहान्योऽन्यानुवेधादनन्योऽपि, तथा सहेतुकोऽपि नार कतिर्यथादुप्यामरयसोपादानकर्मणा तथा तथा विक्रियमाणत्वात् पर्यायरूपतयेति, तथाऽऽत्मस्वरूपाप्रच्युतेनित्यत्वाद्देहेतुकोऽपीति । तत्र शरीरव्यतिरिक्तस्य साधि

पञ्च

‘व्यतिरिक्तमात्रं शरीरमेवेदमि’त्येतदुन्मचप्रलपितमपकर्णयित्वायमित्यलं प्रसङ्गेनेति ॥१८॥

स्वया । इम दरिसणमावण्णा, सञ्चतुक्त्वा विमुञ्चई ॥१९॥

ता’ वस्मिस्तिष्ठन्तो गृहस्था इत्यर्थः, ‘आग्या वा’ वापसादय’, ‘प्रप्रक्त्वाद्य’ शार्क्यादय, अपि सं यथा—‘इदम्’ अस्मदीय दर्शनम् ‘आपथा’ आभिवाः सर्वदुःखेभ्यो भिद्यन्ते, आर्यत्वादेकचचन यद्रे कृतं, तदवलीवतच्छरीरिवादिनामयमाद्य—यदेदमस्मदीय दर्शनं ये समाभिवास्ते गृहस्थाः सन्तः सर्वेभ्यः शिरस्तुण्डमुण्डन- श्रोत्रुञ्जनान्यतपभरणकायकेशरूपेभ्यो दुःखेभ्यो मुच्यन्ते, तथा चोत्रु—‘तपासि मातनाश्रित्रा’, य लक्ष्यते ॥१॥” इति, सांख्यादयस्तु मोक्षवादिन एवं संभारयन्ति—यथा देह-

—यु । सा. ४ एभ्योविरिभ्यो ५ तत्त्वभिरिभ्यो उक्तवामभिरिभ्यो भाग्येभ्यो अप्यमम

सदीयं दर्शनमकर्तृत्वात्माऽद्वैतपञ्चस्कन्धादिप्रतिपादकमापन्नाः प्रव्रजितास्ते सर्वेभ्यो जन्मजरामरणगर्भपरम्पराऽन्वेकशारीरमानसातिती-
व्रतरासातोदयरूपेभ्यो दुःखेभ्यो विमुच्यन्ते, सकलद्वन्द्वविनिर्मोक्षं मोक्षमास्कन्दन्तीत्युक्तं भवति ॥१९॥ इदानीं तेषामेवाफलवादित्वा-

विष्करणायाह—

ते णावि संधिं णञ्चा णं, न ते धम्मविओ जणा । जे ते उ वाइणो एवं, न ते ओहंतराऽऽहिया ॥२०॥
ते णावि संधिं णञ्चा णं, न ते धम्मविओ जणा । जे ते उ वाइणो एवं, न ते संसारंपारगा ॥२१॥
ते णावि संधिं णञ्चा णं, न ते धम्मविओ जणा । जे ते उ वाइणो एवं, न ते गव्भस्स पारगा ॥२२॥
ते णावि संधिं णञ्चा णं, न ते धम्मविओ जणा । जे ते उ वाइणो एवं, न ते जम्मस्स पारगा ॥२३॥
ते णावि संधिं णञ्चा णं, न ते धम्मविओ जणा । जे ते उ वाइणो एवं, न ते दुग्गखस्स पारगा ॥२४॥
ते णावि संधिं णञ्चा णं, न ते धम्मविओ जणा । जे ते उ वाइणो एवं, न ते मारस्स पारगा ॥२५॥

ते-पञ्चभूतवाधाधाः 'नापि' नैव 'सन्धि' छिद्रं-विवरं, स च द्रव्यभावभेदाद्द्वेधा, तत्र द्रव्यसन्धिः कुड्यादेः भावसन्धिश्च ज्ञाना-
वरणादिकर्मविवररूपः तमज्ञात्वा ते प्रवृत्ताः, णमिति वाक्यालङ्कारे, यथा आत्मकर्मणोः सन्धिर्द्विधाभावलक्षणो भवति तथा अमुद्ध्वेव ते

यःशाल्मलीसमाल्लिङ्गनादीनि तिर्यक्षु च शीतोष्णदमनाङ्कनताडनाऽतिभारारोपणक्षुचृडादीनि मनुष्येषु इष्टवियोगानिष्टसंप्रयोगशोका-
क्रन्दनादीनि देवेषु चाभियोग्यैर्थाक्लिप्तिकत्वच्यवनादीन्यनेकप्रकाराणि दुःखानि ये एवंभूता वादिनस्ते यौनः पुन्येन समनुभवन्ति,
एतच्च श्लोकार्द्ध सर्वेषुत्तरश्लोकार्धेष्वायोज्यम्, शेषं सुगमं यावदुद्देशकसमाप्तिरिति ॥२६॥ नवरम् 'उच्चाग्रचानी'ति अधमोत्तमानि नाना-
प्रकाराणि वासस्थानानि गच्छन्तीति, गच्छन्तो अमन्तो गर्भाद्रभेष्यन्ति यास्यन्त्यनन्तशो निर्विच्छेदमिति त्रवीमीति सुधर्मस्वामी ज-
म्बूस्वामिनं प्रत्याह—त्रवीम्यहं तीर्थकराज्ञया, न स्वमनीषिकया, स चाहं त्रवीमि येन मया तीर्थङ्करसक्ताशाच्छुतम्, एतेन च क्षणि-
कवादिनिरासो द्रष्टव्यः ॥२७॥ इति समयारण्यप्रथमाध्ययने प्रथमोद्देशकः समाप्तः ॥”

५ ५ ५ ५ ५ ५

अथ प्रथमाध्ययने द्वितीय उद्देशकः प्रारभ्यते ॥

उक्तः प्रथमोद्देशकस्तदनु द्वितीयोऽभिधीयते, तस्य चायमभिसंबन्धः—इहानन्तरोद्देशके स्वसमयपरसमयप्ररूपणा कृता, इहाप्य-
ध्ययनार्थाधिकारत्वात्सैवाभिधीयते, यद्विवाऽनन्तरोद्देशके भूतवादादिमतं प्रदर्श्य तन्निराकरणं कृतं, तदिहापि तदवशिष्टनियतिवाद्यादि-
मिथ्यादृष्टिमतान्युपदर्श्य निराक्रियन्ते, अथवा प्रागुद्देशकेऽभ्यधायि यथा 'बंधनं बुध्येत तच्च त्रोटयेदिति' तदेव च बन्धनं नियति-

१ °ष्णमदनाङ्कनताडना वा °ष्णदहसमदनाङ्कनताडना इ. । २ निष्टस्य° आ. । ३ °योग्येया° आ. योग्येर्ष्व° इ. । ४ निर्वेद° आ. । ५ प्रन्याप्र९६५ आ.
प्रन्याप्र९०५ इ. । ६ °दिसमय आ. ।

तदाह—‘जीवाः’ प्राणिनः सुखदुःखमोगिनः, अनेन च पञ्चस्कन्धातिरिक्तजीवाभावप्रतिपादकचौद्धमतायक्षेपः कृतो द्रष्टव्यः, तथा ते जीवाः ‘पृथक्’ पृथक् प्रत्येकदेहे’ व्यवस्थिताः सुखं दुःखं च ‘वेदयन्ति’ अनुभवन्ति, न वयं प्रतिप्राणि प्रतीतं सुखदुःखानुभवं निह्नुमहे, अनेन चाकर्तृवादिनो निरस्ता भवन्ति, अकर्तृविकारिण्यात्मनि सुखदुःखानुभवानुपपत्तेरिति भावः । तथैतदस्माभिर्नायलप्यते ‘अदुवे’ ति अथवा ते प्राणिनः सुखं दुःखं चानुभवन्ति, ‘विलुप्यन्ते’ उच्छिद्यन्ते स्वायुषः प्रच्याव्यन्ते स्थानात्स्थानान्तरं संक्राम्यन्त इत्यर्थः, ततश्चौपपा-
तिकत्वमप्यस्माभिस्तेषां न निषिध्यते इति श्लोकार्थः ॥१॥ तदेवं पञ्चभूतास्तिवादिनिरासं कृत्वा यच्चैनियतिवादिभिराश्रीयते तच्छ्लोकद्वयेन दर्शयितुमाह—

न तं सयं कडं दुक्खं, कँओ अन्नकडं च णं ? । सुहं वा जँइ वा दुक्खं, सेहियं वा असेहियं ॥२॥
सयं कडं न अणणेहिं, वेदयंति पुढो जिया । संगइअं तं तथा तेसिं, इहमेगेसि आहिअं ॥३॥

यत् तैः प्राणिभिरनुभूयते सुखं दुःखं स्थानविलोपनं वा न तत् ‘स्वयम्’ आत्मना पुरुषकारेण ‘कृतं’ निर्भादितं दुःखमिति कारणे कार्योपचारात् दुःखकारणमेवोक्तम्, अस्य चोपलक्षणत्वात् सुखाद्यपि ग्राह्यं, ततश्चदमुक्तं भवति—योऽयं सुखदुःखानुभवः स पुरुषकार-
कृतकारणजन्यो न भवतीति, तथा कृतः ‘अन्येन’ कालेश्वरस्वभावकर्मादिना च कृतं भवेत् ‘ण’मित्यलङ्कारे तथाहि—यदि पुरुषकार-
कृतं सुखाद्यनुभूयेत ततः सेवकवणिकर्षकादीनां समाने पुरुषकारे सति फलप्राप्तिसदृश्यं फलप्राप्तिश्च न भवेत्, कस्यचित्तु सेवादिव्या-

१ °क देह आ °क देहं इ. । २ °न्तो विडं आ. °न्तोपिविडं इ. । ३ उच्छिद्यन्ते आ. । ४ कड अ. । ५ जाति अ. । ६ न सय अ. आ. । ७ वेवयति अ । ८ संगतिय अ. । ९ -कृतंXXXX.ख० आ. । १० °कार XX कार° आ. ।

चार्षमिप्रायेण न विद्यत इति प्रदर्शयते-तदेवमेकस्य च घेनायातस्यास्योद्देशकस्य चत्वार्यनुयोगद्वाराणि व्यावर्ष्यं द्वात्रानुगमेऽस्त्वलि-
गादिगुणोपत द्वात्रानुगारणीय, तथेदम्—

आधाय पुण एगेसिं, उववर्णणा पुढो जिया । वेदयति सुह तुक्ख, अदुवा लुप्पति ठाणेंउ ॥१॥

अस्य शान्तरपरस्परद्वन्द्वः संपन्धो वक्तव्या, तत्रानन्तरद्वन्द्वसंबंधोऽयम्—इहानन्तरद्वन्द्वे इदमभिहितं, यथा 'पञ्चभूतस्कन्धादिवा-
दिनो मिथ्यात्वोपहानान्तरात्मानोऽद्भुद्वाभिनिविष्टाः परमार्थानवोषविकलाः सन्तः संसारचक्रवाले व्याधिमृत्युजराकुले उच्चावचानि स्या-
नानि गच्छन्तो गर्भमेप्यन्त्यन्वेपयन्ति वाञ्छन्तश्च' इति, सदिहापि नियत्यद्धानिद्धानश्चतुर्विधकर्माप्यव्यादिनां तदेव संसारचक्रवालम-
मपगभान्नेपय प्रतिपाद्यते । परस्परद्वन्द्वं तु 'युन्मेषो'त्यादि, तेन च संहाय संबन्धा-सत्र पुच्येतेत्येकत्वं प्रतिपादितम्, इहापि यदाख्यातं
नियमिवादिमित्वाहुष्येत, इत्येव मध्यद्वन्द्वैरपि यथासंभव संबन्धो लगनीय इति तदेवं पूर्वोच्यतेसंबन्धस्यैव स्य स्यस्यावुनाऽर्थः प्रत-
न्यते-पुनःत्रन्द्वः पूलवादिभ्यो विद्वेष दर्शयति, निपतिवादिनां पुनरेकेयामेवदाख्यात, अत्र च 'अधिवधिकर्म्मका अपि अकर्मका
भरन्ती'ति म्यातेभातोमवि निष्ठाग्रस्यय' तद्योगे क्वतरि षष्ठी तदधायमर्थं—सैनियतिवादिभिः पुनरिदमाख्यात, तेषामयमाद्यय इ
त्यर्थः, तदथा—'उपपन्ना' युक्त्या घटमानका इति, अनेन च पञ्चभूतत्वबीवत्छरीरवादिमतमपाकृत भवति, युक्तिस्तु लेभ्यतः प्रा
दर्शितं प्रदर्शयिष्यते च, पृथक् पृथक् नारकादिमेषु द्वारीषु वेति, अनेनाप्यास्माद्वैर्वादिनिरासोऽसेयः, के पुनस्ते पृथगुपपन्नाः ?

१ 'एतन्नि' अ. १. २. ३. ४. ५. ६. ७. ८. ९. १०. ११. १२. १३. १४. १५. १६. १७. १८. १९. २०. २१. २२. २३. २४. २५. २६. २७. २८. २९. ३०. ३१. ३२. ३३. ३४. ३५. ३६. ३७. ३८. ३९. ४०. ४१. ४२. ४३. ४४. ४५. ४६. ४७. ४८. ४९. ५०. ५१. ५२. ५३. ५४. ५५. ५६. ५७. ५८. ५९. ६०. ६१. ६२. ६३. ६४. ६५. ६६. ६७. ६८. ६९. ७०. ७१. ७२. ७३. ७४. ७५. ७६. ७७. ७८. ७९. ८०. ८१. ८२. ८३. ८४. ८५. ८६. ८७. ८८. ८९. ९०. ९१. ९२. ९३. ९४. ९५. ९६. ९७. ९८. ९९. १००.

प्राणिन इति । कथं तर्हि तत्तेषामभ्यू ? इति नियतिवादी स्वाभिप्रायमाविष्करोति—‘संगइयंति’ सम्यक्स्वपरिणामेन गतिः—यस्य यदा यत्र यत्सुखदुःखानुभवनं सा संगतिः—नियतिस्तस्यां भवं सांगतिकं, यतश्चैवं न पुरुषकारादिकृतं सुखदुःखादि अतस्तत्तेषां प्राणिनां नियतिकृतं सांगतिकमित्युच्यते, ‘इह’ अस्मिन् सुखदुःखानुभववादे एकेषां वादिनाम् ‘आख्यातं’ तेषामयमभ्युपगमः, तथा चोक्तम्—“प्राप्तव्यो नियतिबलाश्रयेण योऽर्थः, सोऽवश्यं भवति नृणां शुभोऽशुभो वा । भूतानां महति कृतेऽपि हि प्रयत्ने, नाभाव्यं भवति न भाविनोऽस्ति नाशः ॥१॥” ॥३॥ एवं श्लोकद्वयेन नियतिवादिमतमुपन्यस्यास्योत्तरदानायाह—

एवमेयाणि जंपंता, बाला पंडिअमाणिणो । निययानिययं संतं, अयाणंतौ अबुद्धिया ॥४॥

एवमेगे उ पासत्था, ते भुज्जो विप्पगब्भिअ । एवं उवट्टिआ संता, ण ते दुक्खविमोक्खव्या ॥५॥

‘एवम्’ इति अनन्तरोक्तस्योपप्रदर्शने ‘एतानि’ पूर्वोक्तानि नियतिवादाश्रितानि वचनानि ‘जल्पन्तः’ अभिदधतो बाला इव ‘बाला’ अज्ञाः सदसद्विवेकविकला अपि सन्तः ‘पण्डितमानिन’ आत्मानं पण्डितं मनुं शीलं येषां ते तथा, किमिति त एवमुच्यत ? इति तदाह—यतो ‘निययानिययं संतमिति’ सुखादिकं किञ्चिन्नियतिकृतम्—अवश्यंभाव्युदयप्रापितं तथा अनियतम्—आत्मपुरुषकारेश्वरादिप्रापितं सत् नियतिकृतमैवकान्तेनाश्रयन्ति, अतोऽजानानाः सुखदुःखादिकारणं अबुद्धिका—बुद्धिरहिता भवन्तीति, तथाहि—आर्हतानां किञ्चित्सुखदुःखादि नियतित एव भवति—तत्कारणस्य कर्मणः कस्मिंश्चिदवसरेऽवश्यंभाव्युदयसद्भावान्नियतिकृतमित्युच्यते, तथा किञ्चिदनियतिकृतं च—पुरुषकारकालेश्वरस्वभावकर्मादिकृतं, तत्र कथञ्चित्सुखदुःखादेः पुरुषकारसाध्यत्वमप्याश्रीयते, यतः क्रियातः फलं

१ वादी एकेषां आ. । २ नाणिणो अ. । ३ कायणता अ. अजाणता आ. । ४ पुनट्टिता अ. पुनट्टिया आ. । ५ मोयगा अ. । ६ तथा आ. ।

पागमावेऽपि त्रिनिष्टपन्नावाप्तिरन्यत इति, अतो न पुलककारात्किञ्चिदासापते, किं तर्हि, नियतेरेवेति, एतच्च द्वितीयस्योक्तान्तेऽभिवा
 स्यन नापि स्रला क्ता, तस्यैकरूपत्वात्प्रति फलवैचित्र्यानुपपत्तेः, कारणमेवे हि कार्यमेवो भवति नामेवे, तथाहि—अयमेव हि मेवो
 भेदइतुवा फेन यदुन विरुद्धयमाप्यामः कारणमेदेष, तेष्वरकर्तृकेऽपि सुखदुःखे न भवता, यतोऽस्वावीशरो मूर्तोऽमूर्तो वा ?, यदि
 मूर्तमनः प्राणानुपपत्त्यस्य भवत्कृतत्वाभावात्, अथामूर्ततया सत्याकाशस्येव सुतरां निष्कृत्यत्वम्, अपिच—यत्सौ रागादिमांस्ततोऽस्म-
 दाप्यन्तिरकाशमस्याकषण, अथानौ विगतरागतत्वत्कृत सुमगदुर्मेगेष्वद्विष्टादि बगद्वैचित्र्य न घटां प्राश्नति, तसो नेचरः क्वेति,
 तथा ममारन्यापि सुतदुःखादिकर्तृत्वानुपपत्तिः, यतोऽसौ स्वभावः पुलकान्निभोऽभिभो वा ?, यदि मिभो न पुलकाश्रिते सुखदुःखे क-
 तुमन्, तन्मास्त्रिषन्नादिति, नाप्यभिन्नः अमेदे पुलक एव स्यात्, तस्य चाकर्तृत्वमुक्तमेव । नापि कर्मणः सुखदुःख प्रति कर्तृत्व घटते,
 यत्तन्त्रमं पुलकान्निभमभिन्नं वा भवेत् ?, अमिन्न धेतुरूपमात्रतापत्तिः कर्मणा, तत्र चोक्तो दोषा, अय मिन्नं तत्किं सचेतनमचेतन
 वा ?, यदि मनेतनमकस्मिन् इत्ये क्वेत्यन्यद्वयापत्तिः, अथाचेतन तथा सति इतस्तस्य पापाणस्त्वस्वेवास्वतन्त्रस्य सुखदुःखोत्पादनं प्रति
 कर्तृत्वमिति, एतयोपपत्त्ये प्यासुनप्रतिपादयिष्यत इत्यलं प्रसङ्गेन । तदेवं सुख 'सैद्धिकं' सिद्धौ-अपवर्गलक्षणार्थां भवं यदिवा दुःखम्—
 इमानोदपलञ्चामैदिकं सामारिकं, यदिवा उभयमप्यस्तुत्सुत्वा दुःख वा, स्रकचन्दनाङ्गनापुपभोगक्रियासिद्धौ भवं तथा कश्चाताडनाङ्क-
 नाभिर्भिद्धौ भवं मैदिकं, तथा 'अमैदिकं' सुखमान्तरमानन्दरूपमाकस्मिकमनवधारितव्याप्तनिमित्तम् एव दुःखमपि न्वरशिशोऽतिशुद्धादि
 इत्यन्यो यममैदिकं, तदतदुभयमपि न स्यं पुरुषधारेण कृते नाप्यन्यन केनचित् कालादिना कृते 'चेदयन्ति' अनुभवन्ति 'पृथक्जीवाः'
 १ २०२४ भा ६. १. १ २८५-२९१ पृ. १. १ अर्धशतकमिद्धो ३ ३ भा. ६. १. ४ शीघ्रं ति ६. १

कालेश्वरादेनिराकरणेन निहेतुकृतया नियतिवादमाश्रिताः, तुरवधारणे, त एव नान्ये, किंविशिष्टाः पुनस्ते इति दर्शयति—युक्तिकदम्ब-
काद्बहिस्तपुन्तीति पार्श्वस्थाः परलोकक्रियापार्श्वस्था वा, नियतिपक्षसमाश्रयात्परलोकक्रियावैयर्थ्यं, यदिवा-पाश इव पाशः-कर्मबन्धनं,
तच्चेह युक्तिकलनियतिवादप्ररूपणं तत्र स्थिताः पाशस्थाः, अन्येऽप्येकान्तवादिनः कालेश्वरादिकारणिकाः पार्श्वस्थाः पाशस्था वा द्रष्ट-
व्या इत्यादि, 'ते' पुनर्नियतिवादमाश्रित्यापि, भूयो विविधं विशेषेण वा 'प्रगल्भता' धाष्टर्थोपगताः परलोकसार्धकासु क्रियासु प्रव-
न्तीते, धाष्टर्थाश्रयणं तु तेषां नियतिवादाश्रयणे सत्येव पुनरपि तत्प्रतिपत्थिनीषु क्रियासु प्रवर्तनादिति, ते पुनः 'एवमप्युपस्थिताः' पर-
लोकसार्धकासु क्रियासु प्रवृत्ता अपि सन्तो 'नात्मदुःखविमोक्षकाः' असम्यक्प्रवृत्तत्वान्नात्मानं दुःखाद्विमोचयन्ति । गता नियतिवा-
दिनः ॥५॥ साम्प्रतमज्ञानिमत्तं दूषयितुं दृष्टान्तमाह—

जविणो भिगा जहा संता, परिताणेणं वज्जिआ । असंकिंयाइं संकति, संकिंआइं असंकिणो ॥६॥

यथा—'जविणो' वेगवन्तः सन्तो 'भृगा' आरण्याः पशवः परि-समन्तात् त्रायते-रक्षतीति परित्राणं तेन वर्जिता-रहिताः, परि-
त्राणविकला इत्यर्थः । यदिवा-परितानं-वागुरादिवन्धनं तेन तर्जिता-भयं ग्राहिताः सन्तो भयोद्भ्रान्तलोचनाः समाकुलीभूतान्तःकरणाः
सम्यग्विवेकविकला 'अशङ्कनीयानि' क्लृष्टपाशादिरहितानि स्थानान्यशङ्कहार्हाणि तान्येव 'शङ्कन्ते' अनर्थोत्पादकत्वेन गृह्णन्ति । यानि
पुनः 'शङ्कहार्हाणि' शंका संजाता येषु योग्यत्वाच्चानि शङ्कितानि-शङ्कायोग्यानि-वागुरादीनि तान्यशङ्कितः तेषु शङ्कामकुर्वाणाः, 'तत्र
तत्र' पाशादिके संपर्ययन्त इत्युच्यतेदेवातिमोहाविष्करणयाह—

१ धाष्टर्थोपिता' आ इ । २ 'साधिवन्तु आ, इ । ३ 'साधिकासु आ इ । ४ परिताणेण वज्जिआ वा परियाणेण तज्जिया अ । ५ 'कियाणि अ ।
६ सकियाणो अ । ७ 'ण सह सम्बन्ध आ इ ।

५॥१॥" यत्तु समाने पुरुषव्यापारे फलवैचित्र्यं दृश्यते तेषां न सैवमिति सचिन्त्य, त्यजेदुपममात्मनः । अनुपमेन कस्तैलं, तिलेभ्यः
 निम्नं चर्या मन्त्रि, समाने वा पुरुषकारे यः फलमात्राः कस्यचिद्भवति सोऽष्टकृतः, तदपि चाम्नाभिः कारणत्वेनाश्रितमेव । तथा
 चानेत्रिपि कृता, एतेषु चान्त्रोक्तपुत्रागनागसङ्कारादीनां विशिष्ट एव काले पुष्पफलाद्युद्भवो न सर्वदेति, यद्योक्तं 'कालस्यैक
 रूपं रात्रिर्गन्धिष्य न एतत्' इति, तदस्मान् प्रति न दृश्य, यतोऽस्माभिर्न काल एवैकः कर्तृत्वेनाभ्युपगम्यते अपि तु कर्मापि, तेनो ज-
 गन्धिष्यमित्यदोः । तेषु चोऽपि कृता, आत्मैव हि तत्र तथोत्पत्तिद्वारेण सकलजगद्वापापनादीभ्यः, तस्य सुखदुःखोत्पत्तिकर्तृत्वं सर्व
 वादिनामरिगानन मिदमेव, यथाप्र मृतामूर्तादिकं दृश्यमुपन्यस्त तदवभूतेष्वसमाश्रयणे दूरोत्सादितमेवेति । स्वभावस्यापि कथञ्चित्क-
 र्त्तव्यमिति स्वभावापादिन, यदपि चात्रात्मव्यतिरेकाव्यतिरेकरूपं दृश्यमुपन्यस्त तद्दृश्यमेव, यत् स्वभाव आत्मनोऽव्यतिरेकः,
 कृता चर्यामिदं कथञ्चिर्भात्मनोऽभिन्नं, तद्वशात्सात्मा नाकतिर्यच्चानुप्यामरभेषु पर्यटन् सुखदुःखादिकमनुभवतीति । तदेव नियत्य-
 निरन्तरो कर्तृत्वे पुत्रपुत्रश्च मति नियतेत्य कर्तृत्वमभ्युपगच्छन्तो निर्भुदिका भवन्तीत्ययमेवम् ॥४॥ तदर्थं पुत्र्या नियतिपादं दृश्य-
 कृता चर्यादिनापचायद्वनायाद—'एवं'मिति पूरामुपगमसंग्रहकः, पर्यक्षिद्यपि यस्तुनि नियतानिपते सत्येकं नियतिमेवापचायमाच्येष

१ तस्मान् एवमेव ऋ. ६ । २ अत्रे वा । १ तस्येव ऋ. १ । ५ अत्रे वा । २ अत्रे वा । ३ अत्रे वा । ४ अत्रे वा । ५ अत्रे वा । ६ अत्रे वा । ७ अत्रे वा । ८ अत्रे वा । ९ अत्रे वा । १० अत्रे वा । ११ अत्रे वा । १२ अत्रे वा । १३ अत्रे वा । १४ अत्रे वा । १५ अत्रे वा । १६ अत्रे वा । १७ अत्रे वा । १८ अत्रे वा । १९ अत्रे वा । २० अत्रे वा । २१ अत्रे वा । २२ अत्रे वा । २३ अत्रे वा । २४ अत्रे वा । २५ अत्रे वा । २६ अत्रे वा । २७ अत्रे वा । २८ अत्रे वा । २९ अत्रे वा । ३० अत्रे वा । ३१ अत्रे वा । ३२ अत्रे वा । ३३ अत्रे वा । ३४ अत्रे वा । ३५ अत्रे वा । ३६ अत्रे वा । ३७ अत्रे वा । ३८ अत्रे वा । ३९ अत्रे वा । ४० अत्रे वा । ४१ अत्रे वा । ४२ अत्रे वा । ४३ अत्रे वा । ४४ अत्रे वा । ४५ अत्रे वा । ४६ अत्रे वा । ४७ अत्रे वा । ४८ अत्रे वा । ४९ अत्रे वा । ५० अत्रे वा । ५१ अत्रे वा । ५२ अत्रे वा । ५३ अत्रे वा । ५४ अत्रे वा । ५५ अत्रे वा । ५६ अत्रे वा । ५७ अत्रे वा । ५८ अत्रे वा । ५९ अत्रे वा । ६० अत्रे वा । ६१ अत्रे वा । ६२ अत्रे वा । ६३ अत्रे वा । ६४ अत्रे वा । ६५ अत्रे वा । ६६ अत्रे वा । ६७ अत्रे वा । ६८ अत्रे वा । ६९ अत्रे वा । ७० अत्रे वा । ७१ अत्रे वा । ७२ अत्रे वा । ७३ अत्रे वा । ७४ अत्रे वा । ७५ अत्रे वा । ७६ अत्रे वा । ७७ अत्रे वा । ७८ अत्रे वा । ७९ अत्रे वा । ८० अत्रे वा । ८१ अत्रे वा । ८२ अत्रे वा । ८३ अत्रे वा । ८४ अत्रे वा । ८५ अत्रे वा । ८६ अत्रे वा । ८७ अत्रे वा । ८८ अत्रे वा । ८९ अत्रे वा । ९० अत्रे वा । ९१ अत्रे वा । ९२ अत्रे वा । ९३ अत्रे वा । ९४ अत्रे वा । ९५ अत्रे वा । ९६ अत्रे वा । ९७ अत्रे वा । ९८ अत्रे वा । ९९ अत्रे वा । १०० अत्रे वा ।

माणेऽसौ मृगः पदे पाशः पदपाशो-चागुरादिवन्धनं तस्मान्मुच्येत, यदिवा पदं-कूटं पाशः-प्रतीतस्ताभ्यां मुच्येत, क्वचित्पदपाशादीति पठ्यते, आदिग्रहणाद्वधताडनमाराणादिकाः क्रिया गृह्यन्ते, एवं सन्तमपि तमनर्थपरिहरणोपायं 'मन्दो' जडोऽज्ञानावृतो न 'देहती'ति न पश्यतीति ॥८॥ कूटपाशादिकं चापश्यन् यामवस्थामवाप्नोति तां दर्शयितुमाह-

अहिअप्याऽहियपर्णणे, विसमंतेणुवाग्ते । स बद्धे पयपसेणं, तत्थ घायं नियच्छइ ॥९॥

स मृगोऽहितात्मा तथाऽहितं प्रज्ञानं-बोधो यस्य सोऽहितप्रज्ञानः, स चाहितप्रज्ञानः सन् 'विपमान्तेन' कूटपाशादियुक्तेन प्रदेशे-नोपागतः, यदिवा-विषमान्ते-कूटपाशादिके आत्मानमनुपातयेत्, तत्र चासौ पतितो बद्धश्च तेन कूटादिना यदपाशादीननर्थबहुलान-वस्थाविशेषान् प्राप्तः 'तत्र' बन्धने 'घातं' विनाशं 'नियच्छति' प्राप्नोतीति ॥९॥ एवं दृष्टान्तं प्रदर्श्य सूत्रकार एव दार्ष्टान्तिकमज्ञान-विपाकं दर्शयितुमाह-

एवं तु समणा एगे, मिच्छदिट्ठी अणारिआ । असंकिआइं संकति, संकिआइं असंकिणो ॥१०॥

एवमिति यथा मृगा अज्ञानावृता अनर्थमनेकशः प्राप्नुवन्ति, तुरवधारणे, एवमेव 'श्रमणाः' केचित् पाखण्डविशेषाश्रिताः एके न सर्वे, किंभूतास्ते इति दर्शयति-मिथ्या-विपरीता दृष्टियपामज्ञानवादिनां नियतिवादिनां वा ते मिथ्यादृष्टयः, तथा 'अनार्याः' आरा-घाताः सर्वहैयधर्मस्य इति आर्याः न आर्या अनार्या अज्ञानावृतत्वादसदुप्रायिन इतियावत् । अज्ञानावृतत्वं च दर्शयति-'अशङ्कितानि'

१ 'पर्णणो अ' पत्राणे आ. । २ 'वाथाए वा. । ३ 'से बद्धे अ. आ. । ४ 'पासादी अ. 'पासाइ आ. । ५ 'निगच्छती अ । ६ अववोवो आ. ।

सा ७ 'सेऽनुवायए इति पाठमाश्रित्य । ८ 'मिच्छं' अ । ९ 'असंक्रियाणि-अ असंक्रियाइ आ. । १० संक्रियाणि अ सक्रियाइ आ. ।

परियाणिआणि सक्ता, पासित्ताणि असकिणो । अण्णाणभयसविग्गा, सपल्लिति तहिं तहिं ॥७॥

परियायन इति परित्राण तज्जात येण तानि तथा, परियाणयुक्तान्तेव शङ्कमाना अविमृदत्वाद्विपर्यस्तबुद्धया, त्रातर्यपि भयसुत्त्रेषु
 गप्पामा-यशीकृता, शङ्कनीयमशङ्कनीय वा तथा परित्राणोपेत पात्राघनयोपेत वा सम्यगुविषेकेताञ्जानानाः 'तत्र तत्र' अनर्थबहुले
 पात्ररागुगदिकु फन्पने 'संपर्ययन्ते' मम्—एकीभावेन परि-समन्तादयन्ते योन्ति वा, गच्छन्तीत्युक्त भवति, तत्रैव दृष्टान्त प्रसाध्य
 नियन्त्रिणादापमानाद्यानवादिनो दाष्टान्तिक्त्वेनाऽऽयोज्याः, यतस्तेऽप्येकान्तवादिनोऽञ्जानिकाः त्राणयूतानेकान्तवादवर्जिताः सर्वदोष-
 निमित्तं चानभगादिद्वारजवादाभ्युपगमनानाशङ्कनीयमनेकान्तवादमाशङ्कन्ते शङ्कनीयं च नियत्यञ्जानवादमेकान्तं न शङ्कन्ते, 'ते' एष
 अहं त पवेज्ज वेज्ज, अहे चज्जेस्स वा वए । सुञ्जेज्ज पयपासाओ, त तु मदेण देहेए ॥८॥

'त्रय' अनन्तायसौ मृगान्त् 'पद्ममिति' पद्म-चन्वनाकारण व्यपस्थित वागुरादिकं वा वचनं पद्मकृत्वाग्रन्धमित्युच्यते, तदेव-
 धृतं टपात्रादिदं रूपं यपत्तापुपरि गृहेत् तदपलादतिदृम्योपरि गच्छेत्, तस्य पद्मपरिदिवं चनस्यापो (या) गच्छेत्, तत एषं क्रिय

१ त्वं अ. ५ । १ पृष्ठी १५ अ. १ । १ पृष्ठी ००४ अ. १ पृष्ठी ६६१ अ. १

नाभिजाणंति, मिच्छद्विद्वी अणारिया । मिगा वा पासबद्धा ते, घायमेसंति णंतसो ॥१३॥

श्रिता 'एनं' कर्मक्षयणोपायं 'न जानन्ति' आत्मीयासङ्ग्रहग्रस्ता मिथ्यादृष्टयोऽनार्यास्ति मृगा इव पासबद्धा
न्ति वा, तद्योग्यक्रियानुष्ठानाद्, 'अनंतज्ञः' अविच्छेदेनेत्यज्ञानवादिनो गताः ॥१३॥ इदा-
स्ववाग्यत्रिता वादिनो न चलिष्यन्तीति तन्मताविष्करणायह—

नाणं सयं वैए । सर्व्वलोगोऽवि जे पाणा, न ते^{१०} जाणंति किंचणं ॥१४॥

शेषाः तथा 'श्रमणाः' परित्राजकविशेषाः सर्व्वेऽप्येते ज्ञायतेऽऽनेनेति ज्ञानं—हेयोपादेयार्थाऽऽविर्भावकं पर-
व्यवस्थितं 'स्वकम्' आत्मीयं वदन्ति, न च तानि ज्ञानानि परस्परविरोधेन प्रवृत्तत्वात्सत्यानि, तस्मादज्ञानमेव श्रेयः, किं
ति—सर्व्वस्मिन्नपि लोके ये 'प्राणाः' प्राणिनो न ते किञ्चनापि सम्यगपेतवाचं(ब्धं) 'जानन्ती'ति

अप्येण ज्ञानमायातं तदपि छिन्नमूलत्वादवितथं न भवतीति दृष्टान्तद्वारेण दर्शयितुमाह—

सं, जहा बुत्ताणुभोसए । ण हेउं से विजाणइ, भासिअं तऽणुभासए ॥१५॥

१ एत ए । २ मिच्छां अ । ३ मिवा अ । ४ सद्गृहश्रला आ इ । ५ यान्ति अन्वे" आ । ६ न विचलिं" आ । ७ मेगे अ. । ८ वदे अ आ ।
९ सन्वे लोवसि अ. सन्वे लोवेति आ. । १० ण ते अ । ११ किंचण अ आ । १२ न्ति, प्रतिपादयन्ति नं आ इ । १३ त नाधं आ इ ।
भासती अ. । १५ जाणति अ. जणाइ वा ।

जे एयं नाभिजाणंति, मिच्छंदिद्वी अणारिया । मिगा वा पासवद्धा ते, धायमेसंति णंतसो ॥१३॥

‘धे’ अज्ञानपक्षं समाश्रिता ‘एनं’ कर्मक्षणोपायं ‘न जानन्ति’ आत्मीयासद्ग्रहग्रस्ता सिध्यादृष्टयोऽनार्यास्ते मृगा इव पाशवद्वा ‘घातं’ विनाशम् ‘एष्यन्ति’ यासन्त्यैन्वेषयन्ति वा, तद्योग्यक्रियानुष्ठानात्, ‘अनंतशः’ अविच्छेदेनेत्यज्ञानवादिनो गताः ॥१३॥ इदानीमज्ञानवादिनां दूषणोद्दिभावयिषया स्ववाग्यत्रिता वादिनो न चलिष्यन्तीति तन्मताविष्करणायाह—

साहणा समणा एंगो, सव्वे नाणं सयं वए । सव्वलोगेऽवि जे पाणा, न ते^{१०} जाणंति किंचणं ॥१४॥

एके केचन ब्राह्मणविशेषाः तथा ‘श्रमणाः’ परिव्राजकविशेषाः सर्वेऽप्येते ज्ञायतेऽऽनेनेति ज्ञानं—हेयोपादेयार्थाऽऽविर्भावकं परस्परविरोधेन व्यवस्थितं ‘सकम्’ आत्मीयं वदन्ति, न च तानि ज्ञानानि परस्परविरोधेन प्रवृत्तत्वात्सत्यानि, तस्मादज्ञानमेव श्रेयः, किं ज्ञानपरिकल्पनयेति, एतदेव दर्शयति—सर्वस्मिन्नपि लोके धे ‘प्राणाः’ प्राणिनो न ते किञ्चनापि सम्यगपेतवाचं(ब्ध्यं) ‘जानन्ती’ति विदन्तीति ॥१४॥ यद्यपि तेषां गुरुरपरम्पर्येण ज्ञानमायातं तदपि छिन्नमूलत्वादवितथं न भवतीति दृष्टान्तद्वारेण दर्शयितुमाह—

मिलक्खू अमिलक्खुस्स, जहा वुत्ताणुभोसए । ण हेउं से विजोणाइ, भासिअं तऽणुभासए ॥१५॥

१ एत अ । २ मिच्छं अ । ३ मिगा अ । ४ सद्ग्रहग्रस्ता वा इ । ५ यान्ति अन्वे” आ । ६ न विचलि” आ । ७ नेगे अ । ८ वदे अ आ । ९ सव्वे लोयसि अ. सव्वे लोगेवि आ । १० ण ते अ । ११ किंचण अ आ । १२ ण्ति, प्रतिपादयन्ति नं आ. इ । १३ त वाध आ. इ । १४ भासती अ । १५ जाणंति अ. जणाइ आ ।

यथा 'म्लेच्छ' आर्यमापानमिच्छः 'अम्लेच्छस्य' आर्यस्य म्लेच्छमापानमिच्छस्य यद्भाषिषं एव 'अनुभाषते' अनुवदति केवल, न
 कस्यह ह्यदिप्राय वेति, यथाऽनया विवक्षयाऽनेन माप्तिमिति, न च 'इतुं' निमिषं निमेषेनासौ म्लेच्छस्तन्नापितस्य जानाति, केवल
 परमाथद्रूप कन्नापितेवानुभाषत इति ॥१५॥ एवं दृष्टान्त प्रदर्श्य दार्ष्टान्तिकं योजयितुमाह—

एवमद्भाषिण्या नाण, वयंतावि सय सय। निच्छयैरथ न धाणति, मिलम्बुव्व अघोहियेया ॥१६॥

यथा म्लेच्छः अम्लेच्छस्य परमार्थमजानानाः केवलं कन्नापितमनुभाषते, तथा 'अज्ञानिका' सम्यग्ज्ञानरहिताः भ्रमणा प्राणणा
 पदन्तोऽपि स्वीय स्वीय ध्यान प्रमाणत्वेन परस्परविरुद्धार्थमापणात् निमयार्थं न जानन्ति, तथाहि—ते स्वकीयं तीर्थकरं सर्वज्ञत्वेन
 निर्दार्यं तदुपदेशेन क्रियासु प्रवर्तन्, न च सर्वज्ञविवक्षा अर्वागुदङ्गिना प्रहीतुं शक्यते, 'नासर्वज्ञः सर्वज्ञ जानाती'ति न्यायात्, तथा
 योक्तम्—'सबसोऽत्रानिति सेतषत्कालेऽपि पुष्टतुमिः । कन्वान्मेयविज्ञानरहितैर्गम्यते कथम् ? ॥१॥' एवं परचेतोऽधीनां दुरन्वय
 त्वादुपदेशुरपि यथावस्थितविक्षया प्रहणासंभवाभिमयार्थमजानाना म्लेच्छवदपरोक्तमनुभाषन्त एव, 'अबोधिका' बोधरहिताः केवल
 निनि, अज्ञानानेव भेय इति । एव यावथाऽजानानास्युपामस्तावथापदुस्वरदोषसंभवा, तथाहि—योऽप्यगच्छन् पादेन कस्यचित् शिरः
 सृजति तस्य महानपराधो भवति, यस्त्वनामोनेन सृजति तस्मै न कश्चिदपराध्यायीति, एवं चाज्ञानमेव प्रबानगामत्वनुमणति, न च
 ज्ञानमिति ॥१६॥ एवमज्ञानादिमतमनुपेक्षानी कद्रूपभाषाह—

१ दो ति ष । १ निच्छिच्छेव क्त. । १ कर्मति क्त. क्त. । ४ च अघोहिये क्त. । ५ तस्येव क्त. क्त. ।

अन्नाणिर्याणं वीसंसा, अण्णाणे ण विनियच्छइ । अप्पणो य परं नालं, कुतो अन्नाणुसासिडं ? ॥१७॥

न ज्ञानमज्ञानं तद्विद्यते येषां तेऽज्ञानिनः, अज्ञानशब्दस्य संज्ञाशब्दत्वाद्वा मत्वर्थीयः, गौरखरवदरण्यमिति यथा, तेषामज्ञानि-
नाम्—अज्ञानमेव श्रेय इत्येवंवादिनां, योऽयं 'विमर्शः' पर्यालोचनात्मको मीमांसा वा—मातुं परिच्छेत्तुमिच्छा सा 'अज्ञाने' अज्ञान-
नविषये 'न णियच्छति' न निश्चयेन यच्छति—नावतरति, न युज्यत इतियावत्, तथाहि—यैवंभूता मीमांसा विमर्शो वा किमेतज्ज्ञानं
सत्यमुतासत्यमिति ? यथा अज्ञानमेव श्रेयो यथा च ज्ञानातिशयस्तथा तथा च दोषातिरेक इति सोऽयमेवंभूतो विमर्शस्तेषां न
बुध्यते, एवंभूतस्य पर्यालोचनस्य ज्ञानरूपत्वादिति । अपिच—तेऽज्ञानवादिन आत्मनोऽपि 'परं' प्रधानमज्ञानवादमिति 'शासितुम्'
उपदेष्टुं 'नालं' न समर्थाः, तेषामज्ञानपक्षसमाश्रयणेनान्नत्वादिति, कुतः पुनस्ते स्वयमज्ञाः, सन्तोऽन्येषां शिष्यत्वेनोपगतानामज्ञानवा-
दमुपदेष्टुमलं—समर्था भवेयुरिति ? । यदप्युक्तं—'छिन्नमूलत्वात् म्लेच्छादुभाषणवत्सर्वमुपदेशादिकं,' तदप्युक्तं, यतोऽदुभाषणमपि
न ज्ञानमृते कर्तुं शक्यते, तथा यदप्युक्तं 'परचेतोवृत्तीनां दुरन्वयत्वादज्ञानमेव श्रेय इति,' तदप्यसत्, यतो भवतैवाज्ञानमेव श्रेय इत्येवं
परोपदेशदानाम्बुद्धतेन परचेतोवृत्तिज्ञानस्याभ्युपगमः कुत इति, तथाऽन्यैरप्यभ्यधायि—“आकारैरिङ्गितैर्गत्या, चेष्टया भाषितेन च ।
नेत्रवक्त्रविकारैश्च, गृह्यतेऽन्तर्गतं मनः ॥१७॥” ॥१७॥ तदेवं ते तपस्विनोऽज्ञानिन आत्मनः परेषां च शासने कर्तव्ये यथा न समर्था-
स्तथा दृष्टान्तद्वारेण दर्शयितुमाह—

१ 'याण अ. आ. । २ अण्णाणे नो नियच्छती अ अण्णेजे जेष निवच्छती आ. । ३ कउ अ. । ४ अण्णेऽणुं अ. अण्णुं आ. । सा ५ तथा मते सत्य-
कथा न शक्यते न युज्यते इति भाव ।

वणे मूढे जहा जतु, मूढे णेयाणुगामिप । दीधि एए अकोविया, तिंव्व सोय नियच्छंइ ॥१८॥

'वने' प्रटर्ष्यां यया कश्चिन्मूढो 'जन्तुः' प्राप्ती दिक्परिच्छेद कर्तुमसर्थः स एषमूढो यदा परं मूढमेव नेवारमनुगच्छति तदा ह्यपि 'अध्वेविद्यो' सम्यग्ज्ञानान्निष्ठो सन्तो 'वीथम्' असंश्रं 'स्रोतो' गहनं शोकं वा 'नियच्छतो' निश्चयेन गच्छतः—प्राप्तुतः, अत्रानाश्रुतत्वात् । एव तेऽप्यज्ञानवादिन आत्मीयं मार्गं ज्ञोमन्त्येन निर्धारयन्त' परकीयं चाज्ञोमन्त्येन जानाना' स्वय मूढा' सन्त' परानपि मोहयन्तीति ॥१८॥ अस्मिन्नेवायं दृष्टान्तरमाह—

अधो अध पह णित्तो, दूरमद्धोणु गच्छइ । आवज्जे उप्पह जतु, अँदुवा पयाणुगामिपे ॥१९॥

यया अन्धः स्वयमपरम च पन्थान नयन् 'दूरमच्चानं' विवक्षितादध्वनः परतरं गच्छति, तथोत्पथमापद्यते वन्तुरन्धा, अथवाऽपरं पयानमनुगच्छेत्, न विवक्षितमेवाध्वानमनुयायादिति ॥१९॥ एवं दृष्टान्तं प्रसाध्य दार्ष्टान्तिकमथ दर्शयितुमाह—

एवमेगे णियायट्ठी, धम्ममाराहणीं वय । अदुवा अहम्ममावज्जे, णे ते सव्वजुय वण ॥२०॥

'एवमिति पूर्वोक्तार्थोपरदर्शने, एवं मावमूढा साधान्याथैके आजीविकादयः 'नियायट्ठी'षि नियगो-मोख' सदमो वा सदधिना,

१ मूढ ण १९ उठु णमित्त व वेकजु णमित्त णा. १ पुअर पि अण्णेणिए अ. योदि एए अदुविया णा १४ तेदे ण १५ निअण्णट्ठी अ णिय-
एए ण. १६ वाराही ण ण ६. १ उअणुणामणिकम ण ६. १८ वेणी अ. मित्तो णा १९. सअण णण्णट्ठी अ. ण. १९ अएए णा १९७ णमित्तो अ
१२ एव वरे ण. ११ अएए ण. १४ ण ते उअणुणमं एए ण. ण ते उअणुणमं वरे ण. १

ते किल वयं सद्धर्माराधका इत्येवं संघाय प्रव्रज्यायामुद्यताः सन्तः पृथिव्यम्बुवनस्पत्यादिकायोपमर्देन पचनपाचनादिक्रियासु प्रवृत्ताः
 सन्तस्तस्वयमनुतिष्ठन्ति अन्येषां चोपदिशन्ति येनाभिप्रेताया मोक्षावाप्तेश्चश्यन्ति, अथवाऽऽस्तां तावन्मोक्षाभावः, त एवं प्रवर्तमाना
 'अधर्म' पापमापद्यन्, संभावनायामुत्पन्नेन लिङ्प्रत्ययेनैतद्वर्णयति—एतदपरं तेषामनर्थान्तरं संभाव्यते यदुत विवक्षितार्थाभावतया
 विपरीतार्थान्नाप्तेः पापोपादानमिति । अपिच—त एवमसदनुष्ठायिन आज्ञाविकादयो गोशालकमतानुसारिणोऽज्ञानवादप्रवृत्ताः सर्वैः प्र-
 कारैर्ऋजुः—प्रगुणो विवक्षितमोक्षगमनं प्रत्यकुटिलः सर्वजुः—संयमः सद्धर्मो वा तं सर्वजुः ते 'न व्रजेयुः' न प्राप्तयुरित्युक्तं भवति,
 यदिवा—सर्वजुः—सत्यं तत्तेऽज्ञानान्धा ज्ञानापलायिनो न वदेयुरिति । एते चाज्ञानिकाः सप्तपष्टिभेदा भवन्ति, ते च भेदा अमुनोपा-
 येन प्रदर्शनीयाः, तद्यथा—जीवादयो नव पदार्थाः, सत् असत् सदसत् अवक्तव्यः सदवक्तव्यः असदवक्तव्यः सदसदवक्तव्य इत्येतैः
 सप्तभिः प्रकारैर्विज्ञातुं न शक्यन्ते, न च विज्ञातैः प्रयोजनमस्ति, भावना चैयम्—सन् जीव इति को वेत्ति ? किंवा तेन ज्ञातेन ?, असन्
 जीव इति को वेत्ति ? किंवा तेन ज्ञातेनेत्यादि, एवमजीवादिष्वपि प्रत्येकं सप्त विकल्पाः, नव सप्तकास्त्रिपष्टिः, अस्मी चान्ये चत्वारस्त्रि-
 पष्टिमध्ये प्रक्षिप्यन्ते, तद्यथा—सती भावोत्पत्तिरिति को जानाति ? किंवाऽनया ज्ञातया ?, एवमसती सदसत्यवक्तव्या भावोत्पत्तिरिति
 को जानाति ? किंवाऽनया ज्ञातयेति, शेषविकल्पत्रयं तूत्पत्त्युत्तरकालं पदार्थावयवापेक्षमतोऽत्र न संभवतीति नोक्तम्, एतच्चतुष्टयप्रक्षे-
 पात्सप्तपष्टिर्भवति, तत्र सत् जीव इति को वेत्तीत्यस्यायमर्थो—न कस्यचिद्विशिष्टं ज्ञानमस्ति योऽतीन्द्रियान् जीवादीनवभोत्स्यते, न च
 तैर्ज्ञातैः किञ्चित्फलमस्ति, तथाहि—यदि नित्यः सर्वगतोऽमूर्तो ज्ञानादिगुणोपेत एतद्गुणव्यतिरिक्तो वा ततः कतमस्य पुरुषार्थस्य सिद्धि-

गिति ? , सम्मानानमेव श्रेय इति ॥२०॥ पुनरपि तदुदृष्ट्यामिधित्त्वात् ॥२१॥

गन्तव्ये विद्येद्वाहिं, नो अन्नं पञ्जुवांसिया । अप्यणो य वियक्काहिं, अयमज्जूहिं दुम्मई ॥२१॥
दिक्कं गानरादिं 'न पयुपासत' न सेवन्तं व्यासलेपप्रसक्ताः वयमेव तत्त्वज्ञानाभिध्यानापरः कश्चिदित्येष नान्यं पर्युपासत इति । तथा
आर्षीयतिर्हरमम्युपागतन्तो-यथा 'अयमेव' अस्मदीयोऽज्ञानमेव श्रेय इत्येवमात्मको मार्गः 'अज्जू'रिति निर्दोषत्वाद्यक्का-स्पष्टः,
'दुम्मयो' विषयमप्युदय इत्यर्थः ॥२१॥ माग्गलमज्जानत्वादिनां ज्ञानवादी स्पष्टमवानर्यामिधित्त्वात् ॥२१॥

एव नैस्काइ साहिंता, धम्माधम्मो अकोत्रिया । तुक्ख ते नाइतुहति, सउणी पजर जहा ॥२२॥
'अकोत्रिया' अनिपुणा 'दुग्गम्' अमातोदयलक्षणं तदतु वा मिथ्यात्वात्पुपचित्कर्मवचन 'नातिश्रोयन्ति' अतिश्रयेनैतन्मवस्थितं तथा
न न श्रोयन्ति-अपनयन्तीति, अयं दृष्टान्तमाह-यथा पञ्जरस्य दृष्टान्तः पञ्जरं श्रोयन्तु-पञ्जरस्य यनावात्मानं मोचयितुं नालम्, एव
संगामि संसारसङ्गादाग्मानं मोचयितुं नालमिति ॥२२॥ अधुना मामान्यनीकान्तवादिमतदुष्पार्यमाह-

१ 'दुग्गम्' इति ॥ २ 'दुग्गम्' इति ॥ ३ 'दुग्गम्' इति ॥ ४ 'दुग्गम्' इति ॥ ५ 'दुग्गम्' इति ॥ ६ 'दुग्गम्' इति ॥ ७ 'दुग्गम्' इति ॥ ८ 'दुग्गम्' इति ॥ ९ 'दुग्गम्' इति ॥ १० 'दुग्गम्' इति ॥ ११ 'दुग्गम्' इति ॥ १२ 'दुग्गम्' इति ॥ १३ 'दुग्गम्' इति ॥ १४ 'दुग्गम्' इति ॥ १५ 'दुग्गम्' इति ॥ १६ 'दुग्गम्' इति ॥ १७ 'दुग्गम्' इति ॥ १८ 'दुग्गम्' इति ॥ १९ 'दुग्गम्' इति ॥ २० 'दुग्गम्' इति ॥ २१ 'दुग्गम्' इति ॥ २२ 'दुग्गम्' इति ॥ २३ 'दुग्गम्' इति ॥ २४ 'दुग्गम्' इति ॥ २५ 'दुग्गम्' इति ॥ २६ 'दुग्गम्' इति ॥ २७ 'दुग्गम्' इति ॥ २८ 'दुग्गम्' इति ॥ २९ 'दुग्गम्' इति ॥ ३० 'दुग्गम्' इति ॥ ३१ 'दुग्गम्' इति ॥ ३२ 'दुग्गम्' इति ॥ ३३ 'दुग्गम्' इति ॥ ३४ 'दुग्गम्' इति ॥ ३५ 'दुग्गम्' इति ॥ ३६ 'दुग्गम्' इति ॥ ३७ 'दुग्गम्' इति ॥ ३८ 'दुग्गम्' इति ॥ ३९ 'दुग्गम्' इति ॥ ४० 'दुग्गम्' इति ॥ ४१ 'दुग्गम्' इति ॥ ४२ 'दुग्गम्' इति ॥ ४३ 'दुग्गम्' इति ॥ ४४ 'दुग्गम्' इति ॥ ४५ 'दुग्गम्' इति ॥ ४६ 'दुग्गम्' इति ॥ ४७ 'दुग्गम्' इति ॥ ४८ 'दुग्गम्' इति ॥ ४९ 'दुग्गम्' इति ॥ ५० 'दुग्गम्' इति ॥ ५१ 'दुग्गम्' इति ॥ ५२ 'दुग्गम्' इति ॥ ५३ 'दुग्गम्' इति ॥ ५४ 'दुग्गम्' इति ॥ ५५ 'दुग्गम्' इति ॥ ५६ 'दुग्गम्' इति ॥ ५७ 'दुग्गम्' इति ॥ ५८ 'दुग्गम्' इति ॥ ५९ 'दुग्गम्' इति ॥ ६० 'दुग्गम्' इति ॥ ६१ 'दुग्गम्' इति ॥ ६२ 'दुग्गम्' इति ॥ ६३ 'दुग्गम्' इति ॥ ६४ 'दुग्गम्' इति ॥ ६५ 'दुग्गम्' इति ॥ ६६ 'दुग्गम्' इति ॥ ६७ 'दुग्गम्' इति ॥ ६८ 'दुग्गम्' इति ॥ ६९ 'दुग्गम्' इति ॥ ७० 'दुग्गम्' इति ॥ ७१ 'दुग्गम्' इति ॥ ७२ 'दुग्गम्' इति ॥ ७३ 'दुग्गम्' इति ॥ ७४ 'दुग्गम्' इति ॥ ७५ 'दुग्गम्' इति ॥ ७६ 'दुग्गम्' इति ॥ ७७ 'दुग्गम्' इति ॥ ७८ 'दुग्गम्' इति ॥ ७९ 'दुग्गम्' इति ॥ ८० 'दुग्गम्' इति ॥ ८१ 'दुग्गम्' इति ॥ ८२ 'दुग्गम्' इति ॥ ८३ 'दुग्गम्' इति ॥ ८४ 'दुग्गम्' इति ॥ ८५ 'दुग्गम्' इति ॥ ८६ 'दुग्गम्' इति ॥ ८७ 'दुग्गम्' इति ॥ ८८ 'दुग्गम्' इति ॥ ८९ 'दुग्गम्' इति ॥ ९० 'दुग्गम्' इति ॥ ९१ 'दुग्गम्' इति ॥ ९२ 'दुग्गम्' इति ॥ ९३ 'दुग्गम्' इति ॥ ९४ 'दुग्गम्' इति ॥ ९५ 'दुग्गम्' इति ॥ ९६ 'दुग्गम्' इति ॥ ९७ 'दुग्गम्' इति ॥ ९८ 'दुग्गम्' इति ॥ ९९ 'दुग्गम्' इति ॥ १०० 'दुग्गम्' इति ॥

सयं सयं पसंसता, गरहता परं वयं । जे उ तत्थ विउस्सति, संसारं ते विउस्सिसया ॥२३॥

‘स्वकं स्वकम्’ आत्मीयमात्मीयं दर्शनमभ्युपगतं ‘प्रशंसन्तो’ वर्णयन्तः समर्थयन्तो वा, तथा ‘गर्हमाणा’ निन्दन्तः परकीयां वाचं, तथाहि-साङ्ख्याः सर्वस्याविर्भावतिरोभाववादिनः सर्वं वस्तु क्षणिकं निरन्वयविनश्वरं चेत्येवंवादिनो बौद्धान् दूषयन्ति, तैऽपि नित्यस्य क्रमयौगपद्याभ्यामर्थक्रियाविरहात् साङ्ख्यान्, एवमन्येऽपि द्रष्टव्या इति । तदेवं ‘धे’ एकान्तवादिनः, तुल्यधारणे भिन्नक्रमश्च, ‘तत्रैव’ तेज्ज्वाऽऽत्मीयात्मीयेषु दर्शनेषु प्रशंसां कुर्वाणाः परवाचं च विगर्हमाणा ‘विद्वस्यते’ विद्वांस इवाऽऽचरन्ति, तेषु वा विशेषेणोशन्ति-स्वशास्त्रविषये विशिष्टं युक्तित्रातं वदन्ति, ते चैवंवादिनः ‘संसारं’ चतुर्गतिभेदेन संसृतिरूपं विविधम्-अनेकप्रकारम् उत्-प्रावत्येन श्रिताः-संबद्धाः, तत्र वा संसारे उषिताः संसारान्तर्वर्तिनः सर्वदा भवन्तीत्यर्थः ॥२३॥ साम्प्रतं यदुक्तं निर्युक्तिकारेणोद्देशकार्थाधिकारे ‘कर्म चयं न गच्छति चतुर्विधं मिथुसमय’ इति, तदधिकृत्याह-

अहावरं पुरस्वायं, किरियावाइदरिसणं । कम्मचिंतापणट्ठाणं, संसारस्स पवड्डुणं ॥२४॥

‘अये’ त्यानन्तरे, अज्ञानवादिमतानन्तरमिदमन्यत् ‘पुरा’ पूर्वम् ‘आख्यातं’ कथितं, किं पुनस्तदित्याह-‘क्रियावादिदर्शनं’ क्रियैव-चैत्यकर्मादिका प्रधानं मोक्षाङ्गमित्येवं वदितुं शीलं तेषां ते क्रियावादिनस्तेषां दर्शनम्-आगमः क्रियावादिदर्शनं, किंभूतास्ते क्रिया-वादिन इत्याह-कर्माणि-ज्ञानावरणादिके चिन्ता-पर्यालोचनं कर्मचिन्ता तस्याः प्रणष्टा-अपगताः कर्मचिन्ताप्रणष्टाः, यतस्ते अविज्ञाना-भ्युपचितं चतुर्विधं कर्मबन्धं नेच्छन्ति अतः कर्मचिन्ताप्रणष्टाः, तेषां चेदं दर्शनं ‘दुःखस्कन्धस्य’ असातोदयपरम्पराया विवर्धनं भवति,

पञ्चानां पदानां द्वात्रिंशद्भङ्गा भवन्ति, तत्र प्रथमभङ्गे हिंसकोऽपरेष्वेकत्रिंशत्स्य हिंसकः, तथा चोक्तम्—“प्राणी प्राणिज्ञानं, घातकचित्तं च तद्रता चेष्टा । प्राणैश्च विप्रयोगः पञ्चभिरापद्यते हिंसा ॥१॥” किमेकान्तेनैव परिश्लोपचितादिना कर्मोपचयो न भवत्येव ? भवति काचिदव्यक्तमात्रेति दर्शयितुं श्लोकपथार्थमाह—‘पुद्गे’ चि तेन केवलमनोव्यापाररूपपरिश्लोपचितेन केवलकायक्रियोत्थेन चाऽविज्ञोपचितेनेर्यापथेन स्वमान्तिकेन च चतुर्विधेनापि कर्मणा ‘स्पृष्ट’ ईष्युष्णः संस्तत्कर्माऽसौ स्पर्शमात्रेणैव परमनुभवति, न तस्याधिको विपाकोऽस्ति, कुव्यापितवसिक्ताष्टिद्यत्स्पर्शान्तरमेव परिशदतीत्यर्थः, अत एव तस्य चयाभावोऽभिधीयते, न पुनरत्यन्ताभाव इति । एवं च कृत्वा तद् ‘अव्यक्तम्’ अपरिस्फुटं, खुरवधारणं, अव्यक्तमेव, स्पष्टविपाकानुभवाभावात्, तदेवमव्यक्तं सहावधेन—गर्हणेन वर्तते तत्परिश्लोपचितादिकर्ममिति ॥२५॥ ननु च यद्यनन्तरोक्तं चतुर्विधं कर्म नोपचयं याति कथं तर्हि कर्मोपचयो भवतीत्येतदाशङ्क्याह—

संतिमे तैऽ आयाणा, जेहिं करिइ पावगं । अभिकर्म्मा य पेसा य, मणसा अणुजाणिया ॥२६॥

‘सन्ति’ विद्यन्ते अमूनि त्रीणि आदीयते—स्वीक्रियते अमीभिः कर्मेत्यादानानि, एतदेव दर्शयति—धैरादानैः ‘क्रियते’ विधीयते निष्पाद्यते ‘पापकं’ कल्मषं, तानि चामूनि, तद्यथा—‘अभिकर्म्ये’ति आभिमुख्येन बध्यं प्राणिनं क्रान्त्वा—तद्घाताभिमुखं चित्तं विधाय यत्र स्वत एव प्राणिनं व्यापादयति तदेकं कर्मादानं, तथाऽपरं च प्राणिघाताय प्रेष्यं समादिश्य यत्प्राणिव्यापादनं तद्वितीयं कर्मादानमिति, तथाऽपरं व्यापादयन्तं मनसाऽनुजानीत इत्येतत्तृतीयं कर्मादानं, परिश्लोपचितादस्यायं भेदः—तत्र केवलं मनसा चिन्तनमिह

त्परण व्यापायमाने प्राप्स्यन्नुमोदनमिति ॥२६॥ तद्वत् यत्र स्वय कृत्कारितानुमतया प्राणिषावे क्रियमाणे विषन्ते क्लिष्टाध्यवसा-
यस्य प्राणानिपातश्च तत्रैव कर्मोपचयो नान्यत्रति दर्शयितुमाह—

पृते उ तउ आयाणा, जेहिं कीरिइ पावंग । एव भावविसोहीए, निव्वाणमभिगच्छइ ॥२७॥

तुरलघारण, 'पतान्यव' पूर्वोक्तानि ग्रीषि ध्यस्तानि समस्तानि वा आदानानि यैर्दुष्टाध्यवसायस्यपेक्षैः पापक कर्मोपधीयत इति,
एव च स्थिते यत्र कृत्कारितानुमतया प्राणिव्यपरोपण्य प्रति न विद्यन्ते तथा 'भावविस्तृब्धा' अरकविष्टयुब्धा प्रवर्तमानस्य सत्यपि
प्राणानिपात कृत्लेन मनसा क्षयेन वा मनोऽभिसंधिरहितेनोमयेन वा विस्तृब्दपुर्देन कर्मोपचय, उदमावाच 'निर्वाण' सर्वद्वन्द्वोपर
निव्वमावयु 'अभिगच्छति' आमिसुख्येन प्राप्नोतीति ॥२७॥ भावस्तृब्धा प्रवर्तमानस्य कर्मबन्धो न भवतीत्यत्रार्थे दृष्टान्तमाह—

युत पिपा समार भ, आहारेज असजए । सुजमाणो य मेहवी, कम्मणा नोवलिप्पइ ॥२८॥

'युम्' अपस्य 'पिता' जनकः 'समारम्य' व्यापाय आहारार्थं कस्याश्चिषयाविधायामापदि तदुदाराण्यर्मरक्तद्विष्टः 'असंयतो'
गृहन्मत्पिग्निं दृञ्जानोऽपि चन्द्रस्लापिन्द्रार्थत्वादिति, तथा 'मिधाव्यपि' संयतोऽपीत्यर्थः, तदेवं गृहस्थो भिक्षुर्वा क्षुद्राश्रयः
पिन्दिनापपि 'धर्मजा' पापेन 'नोपलिप्यत' नाश्लिष्यत इति, यथा चात्र पितुः पुत्र व्यापायवत्त्वात्प्रारक्तद्विष्टमनसः कर्मबन्धो न भवति,
तथाऽप्यस्याप्परक्तद्विष्टान्त'धरणस्य प्राणिवश्च सत्यपि न कर्मबन्धो भवतीति ॥२८॥ साम्प्रतमेत्सदुपणायाह—

१ एर उ तउ न एए उ तओ ध्व । २ कोरिइ ध्व । ३ एवव न । ४ वंभीरणच्छवी न कम्मणिगच्छति ध्व । ५ शिप्येन न । ६ ध्वल्यण

ध्व । ७ परदी ध्व । ८ एमुण्य बोपिक्कति ध्व । ९ एमुण्य बोपिक्कति ध्व । १० शिप्येन न । ११ ध्वल्यण

मणसा जे पउस्संति, चित्तं तेसिं ण विज्जइ । अणवज्जमतहं तोसं, ण ते संबुडचारणो ॥२९॥

इच्चैयं हि य दिट्ठीहिं, सातागारवणिस्सिथा । संरणंति मन्नमाणा, सेवंती पवंगं जणा ॥३०॥

जहा अस्साविणिं णावं, जाइअंधो दुरूहियां । इच्छई पारमागंतुं, अंतरा य विसयिई ॥३१॥

एवं तु समणा एगे, मिच्छदिट्ठी अणारिया । संसारपाकंखी ते, संसारं अणुपारियिट्ठंति ॥३२॥

(गाथाग्रं ॥५९॥) त्तिवमि । इति प्रथमाध्ययने द्वितीयोद्देशकः ॥

ये हि कुतश्चिन्मिच्छन्तः 'मनसा' अन्तःकरणेन 'प्रादुष्यन्ति' प्रद्वेषमुपयान्ति 'तेषां' वधपरिणतानां शुद्धं चित्तं न विद्यते, तदेवं य-
त्तैरभिहितं—यथा केवलमनःप्रद्वेषेऽपि 'अनवधं' कर्मोपचयाभाव इति, तत्र तेषाम् 'अतथ्यम्' असदर्थमिधायित्वं, यतो न ते संवृत-
चारिणो, मनसोऽशुद्धत्वात्, तथाहि—कर्मोपचये कर्तव्ये मन एव प्रधानं कारणं, यतस्तैरपि मनोरहितकेवलकायव्यापारे कर्मोपचया-
भावोऽभिहितः, ततश्च यत् यस्मिन् सति भवत्यसति तु न भवति तत्तस्य प्रधानं कारणमिति, ननु तस्यापि कायचेष्टारहितस्याकारण-
त्वमुक्तं, सत्यमुक्तम्, अयुक्तं त्वुक्तं, यतो भवतैव 'एवं भावशुद्ध्या निर्वाणमभिगच्छती'ति भगता मनस एवैकस्य प्राधान्यमभ्यधायि,

१ न विज्जती क न विज्जई का । २ वज्जं अतहं क आ । ३ अहिं अ आ । ४ सातागारवणिस्सिथा अ. साथागारवणिस्सिथा आ. । ५ सरणं
अ. । ६ पवय अ । ७ जहं आस्ताविणिं नाव अ जहं आसाविणिं णाव आ । ८ जातिं अ । ९ दुरूमिया आ. । १० इच्छेज्ज अ. इच्छाई य आ ।

११ गट्ट अ । १२ विसीयति अ. विसीयइ आ. । १३ वितिउ उवैसउ सम्मत्तो ॥छ॥ अ प्रथमस्य द्वितीय ॥छ॥ का ।

तथा ज्येष्ठप्यभिरितं—“विषममेव हि संसारो, रागादिक्लेशवासितम् । तदेव वैषिनिर्मुक्त, मवान्त इति कथ्यते ॥१॥” तथाऽन्यैरप्यभि-
 द्विन—“मतिरिभय ! नमस्ते यत्समत्वेऽपि पुत्रां, परिणमसि शुभाभिः कल्मषमद्वैस्त्वमेव । नरकनगरबर्त्म प्रस्थिताः कष्टमेकै, उपधि-
 ताः तत्रोऽनुपपुच्छताः क्लिप्तचित्तनेति कर्मषधो भवत्येष, अयोपयुक्तो याति ततोऽप्रमत्तत्वादप्यक एव, तथा चोक्तम्—“उष्णालिपंभि-
 पाण रिरियामियम्म स रुमद्वाए । रावज्ज अ क्खिली मरुत्त तज्जोगमासुत्त ॥१॥” ये य तस्स तन्निमिषो बन्धो सुद्धमोऽपि वेसिओ सुमए ।
 अन्नरपो उ पयोगेण मज्जमावेण मो जम्हा ॥२॥” स्वप्नान्तिकेऽप्यशुद्धचित्तसद्भावादीपद्मधो भवत्येव, स च भवताऽप्यभ्युगत एव ‘अ-
 प्यस्त नमात्रप’मित्यनन्ति । तदेवं मनसोऽपि क्लिष्टस्यैव व्यापारे षडसद्भावात् यदुक्तं भवतां प्राणी प्राणिज्ञान’मित्यादि तत्सर्वं पुत्रव-
 इति, पर्यपुत्रं—‘पुत्र पित्रा ममारम्य’त्यादि तदप्यनालोचितामिधानं, यतो मारयामीत्येव यावन्न चित्तपरिणामोऽभूत्तावन्न कश्चिद्याया-
 इत्यति, एवंमूलचित्तपरिवतत्र रूपसंसङ्घटता ।, चित्तसंरुद्धे चावश्यमावी कर्मषच इत्युभयोर्स्तवादोऽत्रेति । यदपि षडैः कश्चिदुच्यते—
 यथा ‘याव्यापादितपिन्नितमधुमे पद्भस्ताऽऽकृष्टाङ्गादाहामावन्न दोष’ इति, तदपि उन्मत्तप्रलपितवदनाकर्मनीय, यतः परव्यापादिते-
 पिन्नितमयुषेऽनुमनिरानिहता, तस्याथ कर्मषन्ध इति, तथा चान्यैरप्यभिहितम्—“अनुमन्ता विद्वसिता, संहर्ता क्रयविक्रयी । संस्ख्या-
 नीरग्योन्ना य, पात्रकथाए पात्रक्याः ॥१॥” यत्र कृतकारितानुमितिरूपमादानत्रयं कृतमिहितं तदनेन्द्रमवलवात्त्वात्त्वादनमेव तैरकारपीति ।

१. १. उन्मत्तप्रलपितवदनाकर्मनीय । व्यापदेव बुद्धिही क्षिपेत्त तौ गोपयामकए ३१३ १. २. ३. ४. ५. ६. ७. ८. ९. १०. ११. १२. १३. १४. १५. १६. १७. १८. १९. २०. २१. २२. २३. २४. २५. २६. २७. २८. २९. ३०. ३१. ३२. ३३. ३४. ३५. ३६. ३७. ३८. ३९. ४०. ४१. ४२. ४३. ४४. ४५. ४६. ४७. ४८. ४९. ५०. ५१. ५२. ५३. ५४. ५५. ५६. ५७. ५८. ५९. ६०. ६१. ६२. ६३. ६४. ६५. ६६. ६७. ६८. ६९. ७०. ७१. ७२. ७३. ७४. ७५. ७६. ७७. ७८. ७९. ८०. ८१. ८२. ८३. ८४. ८५. ८६. ८७. ८८. ८९. ९०. ९१. ९२. ९३. ९४. ९५. ९६. ९७. ९८. ९९. १००.

तदेवं कर्मचतुष्टयं नोपचयं यातीत्येवं तदभिदधानाः कर्मचिन्तातो नष्टा इति सुप्रतिष्ठितामदमिति ॥२९॥ अधुनैतेषां क्रियावादिनामन-
 र्थपरम्परां दर्शयितुमाह—‘इत्येताभिः’ पूर्वोक्ताभिश्चतुर्विधं कर्म नोपचयं यातीति ‘दृष्टिभिः’ अभ्युपगमैस्ते वादिनः ‘सातगौरवनिः-
 थ्रिताः’ सुरशीलतायामासक्ता यत्किञ्चनकारिणो यथालब्धभोजिनश्च संसारोद्धरणसमर्थ ‘शरणम्’ इदमस्मदीयं दर्शनम् ‘इति’ एवं मन्य-
 माना विपरीतानुष्ठानतया ‘सेवन्ते’ कुर्वन्ते ‘पापम्’ अवद्यम्, एवं त्रतिनोऽपि सन्तो जना इव जनाः प्राकृतपुरुषसदृशा इत्यर्थः ॥३०॥
 अस्यैवार्थस्योपदर्शकं दृष्टान्तमाह—आसमन्तात्स्रवति तच्छीला वा आस्राविणी सच्छिद्रेत्यर्थः, तां तथाभूतां नावं यथा जाल्यन्धः
 समारूढ्य ‘पार’ तटम् ‘आगन्तुं’ प्राप्नुमिच्छत्यसौ, तस्याश्चास्राविणीत्वेनोदकच्छुत्तत्वात् ‘अन्तराले’ जलमध्ये एव ‘विषीदति’ वारिणि
 निमज्जति तत्रैव च पञ्चत्वमुपयातीति ॥३१॥ साम्प्रतं दार्ष्टान्तिकयोजनार्थमाह—‘एवं’मिति यथाऽन्धः सच्छिद्रां नावं समारूढः पार-
 गमनाय नालं तथा श्रमणा एके शाक्यादयो मिथ्या—विपरीता दृष्टियेषां ते मिथ्यादृष्टयः तथा पिशिताशनानुमतेरनार्याः स्वदर्शनानु-
 रागेण ‘संसारपारकाङ्क्षिणो’ मोक्षाभिलाषुका अपि सन्तस्ते चतुर्विधकर्मचयानभ्युपगमेनानिपुणत्वाच्छासनस्य ‘संसारमेव’ चतुर्गतिसं-
 सरणरूपम् ‘अनुपर्यटन्ति’ भूयोभूयस्तत्रैव वन्मजरामरणदौर्गत्यादिक्लेशमनुभवन्तोऽनन्तमपि कालमासते, न विवक्षितमोक्षसुखमाप्नुवन्ति,
 इति त्रयीमीति पूर्ववदिति ॥३२॥ इति स्रवकृताङ्गैः समयाख्याध्ययनस्य द्वितीयोद्देशकः समाप्तः ॥

५ ५ ५ ५ ५ ५ ५

अस्य चानन्तरद्वेत्रेण सहायं संबन्ध—इहानन्तरोदेशकर्यन्तद्वेत्रेऽभिहितम्, 'एवं तु श्रमणा एके' इत्यादि, तदिहापि संबध्यते, एके श्रमणा यत्किञ्चित्पूतिकृतं भुञ्जानाः संसारं पर्यटन्तीति, परम्परद्वेत्रे त्वभिहितं 'बुद्धिञ्ज' इत्यादि, यत्किञ्चित्पूतिकृतं तद्बुद्ध्येतेति, एवमन्यैरपि द्वैत्रैरुत्प्रेक्ष्य संबन्धो योज्यः । अधुना द्वित्रार्थः—'यत्किञ्चि'दिति आहारजातं स्तोत्रमपि आस्तां तावत्प्रभृतं, तदपि 'पूतिकृतम्' आधाकर्मादिसिक्थेनाप्युपसृष्टम्, आस्तां तावदाधाकर्म, तदपि न स्वयंकृतम्, अपि तु 'श्रद्धावता' अन्येन भक्तिम-
 ताऽपरान् आगन्तुकानुद्दिश्य 'ईहितं' चेष्टितं निष्पादितं, तच्च सहस्रान्तरितमपि यो 'भुञ्जीत' अभ्यवहरेदसौ 'द्विपक्षं' गृहस्थपक्षं प्रव्र-
 जितपक्षं चाऽऽसेवते, एतदुक्तं भवति—एवंभूतमपि परकृतमपरागन्तुक्यत्यर्थं निष्पादितं यदाधाकर्मादि तस्य सहस्रान्तरितस्यापि योऽ-
 वयवस्तेनाप्युपसृष्टमाहारजातं भुञ्जानस्य द्विपक्षसेवनमापद्यते, किं पुनः य एते शाक्यादयः स्वयमेत सकलमाहारजातं निष्पाद्य स्वयमेव
 चोपभुञ्जते ? , ते च सुतरां द्विपक्षसेविनो भवन्तीत्यर्थः, यदिवा—'द्विपक्ष'मिति ईर्यापथः सांपरायिक च, अथवा—पूर्ववद्वा निकाचि-
 ताद्यवस्थाः कर्मप्रकृतीन्यत्यपूर्वाश्चादत्ते, तथा चागमः—'आर्हाकम्मं णं भुञ्जमाणे समणे कइ कम्मपयडीओ बंधइ ? , गोयमा ! अट्ट-
 कम्मपयडीओ बंधइ, सिडिलंबंधणबद्धाओ धणियबंधणबंधाओ करेइ, चियाओ करेइ, उवचियाओ करेइ, हेस्सठिइयाओ दीहठिइयाओ
 करेइ' इत्यादि । तत्रैवं शाक्यादयः परतीर्थिकाः स्वयूथ्या वा आधाकर्म भुञ्जाना द्विपक्षमेवाऽऽसेवन्त इति द्वित्रार्थः ॥१॥ इदानीमे-
 तेषां सुखैपिणामाधाकर्मभोजिनां कटुकविपाकाविर्भावनाय श्लोकद्वयेन दृष्टान्तमाह—'तमेव' आधाकर्मोपभोगदोषम् 'अजानाना' विय-

सा १ आधाकर्म भुञ्जान श्रमण. कति कर्मप्रकृतीर्वच्यति ? गौतम ! अष्टरुमं प्रकृतीर्वच्यति, शिथिलकथनवच्छा गाढवन्धनवच्छाः करोति, चित्ता. करोति उपचिताः
 करोति, इस्सन्नलस्थितिका दीर्घकालस्थितिकाः करोति । २ 'बद्धाव आ. बद्धतो इ. । ३ करोति आ इ. । ४ दस्सट्टियाओ इ । ५ 'ट्टिइव आ. ट्टिइओ इ. ।

अथ प्रथमाध्ययने तृतीयोद्देशकः प्रारभ्यते ॥

द्वितीयोद्देशानन्तरं तृतीयः समारभ्यते, अस्य चायमभिर्षन्धः—अध्ययनार्थाधिकारः स्वसमयपरसमयप्ररूपमेति, तत्रोद्देशक-
द्रव्येन स्वपरममयप्ररूपणा कृत्वा अत्रापि तत्र क्रियते, अथवाऽऽध्यययोर्द्वन्द्वयोः कुट्टयाः प्रतिपादितास्त्वोपायः तदिहापि तेषामाचार-
द्वेषः प्रदर्श्यते इत्यनेन संर-धेनायागस्यास्योद्देशकस्य पत्वार्यनुयोगद्वाराणि व्यावर्ष्पांस्थलित्वादिगुणोपेतं ब्रह्मब्रह्मचारणीयं, तद्येवम्—

अ किञ्चि उं पूढकड, संष्टमिगातुंमीहिय । संहस्ततरिय मुजे, तुपञ्चव चेव 'सेवइ ॥१॥

तमेव अविंयाणता, विंसमसि अकोविया । मच्छा वेसाळिया चेव, उदगस्संऽभियागमे ॥२॥

एव तु समणा एगे, ब्रह्माणसुहेसिणो । मच्छा वेसाळिया चेव, धातमेस्सति णतसो ॥३॥

१ सिद्धे अ. सिद्धे इ. १ १ श्ट. गण्डे अ. १ १ उदरिचं अ. १ ४ गदसं अ. इ १ ५ ऐक्यी अ. ऐक्ये इ. ६ अ. १ ७ वीरि अ. इ १

२ वीरि अ. १ ५ शय्यव अ. गण्डम इ १ १ १ सुकडे अ. १ १ १ शिष्यमेसिण अ. विपणत मिदिमो इ १ १ २ वि अ. १ १ ३ पालकं अ. इ १ १ ३

अस्य चानन्तरद्वारेण सहायं संबन्ध—इहानन्तरोद्देशकपर्यन्तद्वेषेऽभिहितम्, 'एवं तु श्रमणा एके' इत्यादि, तदिहापि संबन्धते, एके श्रमणा यत्किञ्चित्पूतिकृतं भुञ्जानाः संसारं पर्यटन्तीति, परम्परद्वेषे त्वभिहितं 'युञ्जिञ्ज' इत्यादि, यत्किञ्चित्पूतिकृतं तदुच्येत्येति, एवमन्यैरपि द्वैत्रैरुत्प्रेक्ष्य संबन्धो योज्यः । अधुना सूत्रार्थः प्रतीयते—'यत्किञ्चि'दिति आहारजातं स्तोत्रमपि आस्तां तावत्प्रभूतं, तदपि 'पूतिकृतम्' आधाकर्मादिसिक्थेनाप्युपसृष्टम्, आस्तां तावदाधाकर्म, तदपि न स्वयंकृतम्, अपि तु 'श्रद्धावता' अन्येन भक्तिमताऽपरात् आगन्तुकानुद्दिश्य 'ईहितं' चेष्टितं निष्पादितं, तच्च सहस्रान्तरितमपि यो 'भुञ्जीत' अम्यवहरेदसौ 'द्विपक्षं' गृहस्यपक्षं प्रव्रजितपक्षं चाऽऽसेवते, एतदुक्तं भवति—एवंभूतमपि परकृतमपरागन्तुक्यत्यर्थं निष्पादितं यदाधाकर्मादि तस्य सहस्रान्तरितस्यापि योऽव्यवस्तेनाप्युपसृष्टमाहारजातं भुञ्जानस्य द्विपक्षसेवनमापद्यते, किं पुनः य एते शाक्यादयः स्वयमेत सकलमाहारजातं निष्पाद्य स्वयमेव चोपभुञ्जते ? , ते च सुतरां द्विपक्षसेविनो भवन्तीत्यर्थः, यद्विवा—'द्विपक्ष'मिति ईर्यापथः सांपरायिकं च, अथवा—पूर्ववद्वा निकान्चितावस्थाः कर्मप्रकृतीन्यत्यपूर्वाश्चादत्ते, तथा चागमः—'आर्हाकम्मं णं भुञ्जमाणे समणे कइ कम्मपयडीओ वंधइ ?, गोयमा ! अह्कम्मपयडीओ वंधइ. सिद्धिलंबंधणवद्वाओ धणियबंधणवंधाओ करेइ, चियाओ करेइ, हेस्सठिइयाओ दीहठिइयाओ करेइ' इत्यादि । ततश्चैवं शाक्यादयः परतीर्थिकाः स्वयूथ्या वा आधाकर्म भुञ्जाना द्विपक्षमेवाऽऽसेवन्त इति सूत्रार्थः ॥१॥ इदानीमेतेषां सुखाणिमाधाकर्मभोजिनां कटुकविपाकाविर्भावनाय श्लोकद्वयेन दृष्टान्तमाह—'तमेव' आधाकर्मोपभोगदोयम् 'अजानाना' विप-

सा १ आधाकर्मं भुञ्जान श्रमण. कति कर्मप्रकृतीर्नप्नाति ? गौतम ! अष्टत्तमैप्रकृतीर्नप्नाति, विपिल्लन्धनवद्धा पाडन्नानन्ध. करोति, पिता करोति उपचिता. करोति, इस्वकालस्थितिका दीर्घकालस्थितिकाः करोति । ३ वद्धाड का. वद्धतो ३. । ३ करोति आ. ३ । ४ वस्सट्टियाओ ३. । ५ व्हिउड आ. व्हिउओ ३. ।

१—अष्टप्रकारकर्मबन्धो भवकोटिमिरपि दुर्मोक्षः चतुर्गतिसंसारो वा तस्मिन्कोटिदिदा, कथमेव कर्मबन्धो भवति ? कथं वा न भवति ?
 केन बोधयेनायं संसारार्णवस्वीर्यित इत्यत्राकुञ्चला, तस्मिन्नेव संसारोदरे कर्मपाशावपाश्रिता दुःखिनो भवन्तीति । अत्र दृष्टान्तमाह—यथा
 'मत्स्याः' पुरोमाणो विशालः—समुद्रस्तत्र मवा वैशालिका विशालास्यविशिष्टज्जात्युद्भवा वा वैशालिका विशाला एव (वा) वैशालि-
 काः—दृष्ट्वास्तीरास्ते एवभूता महामत्स्या 'उदकस्याम्यागमे' समुद्रवेला(यामागता)यां सत्यां प्रबलमरुद्रेगोद्भूतोद्भूतकञ्छोलमालाऽपनुभाः
 सन्त उदकस्य प्रगाथेन नदीमुखमागताः पुनर्वेलाऽप्रगमे तस्मिन्नुदके शुष्के वेगेनैवापगते सति दृष्ट्वाच्छरीरस्य तस्मिन्नेव पुनीमुखे विलभा
 प्रवसीदन्त आमिप्रधुमिर्दङ्कैः कश्चिपक्षिभिरुपर्येथ मासवसाधिभिर्मत्स्यबन्धादिभिर्जीवन्त एव विलुप्यमाना महान्त दुःखसमुद्भवा
 तमनुभवन्तः अक्षरणा 'घात' विनाश्च 'यान्ति' प्राप्नुवन्ति, तुरवधारणे, प्राणाभावाद्दिनाश्चमेव यान्तीति स्फोक्द्रयार्यः ॥२-३॥ एवं दृष्ट्वा
 न्तमुपदर्श्य दार्शनिक योजयितुमाह—यैतेऽन्तरोक्ता मत्स्यास्तथा 'श्रमणा' श्राम्यन्तीति श्रमणा 'एकं श्वाक्यपाशुपतादय' स्वयू-
 प्या वा, किंभूतास्ते इति दर्शयति—वर्षमानमेव सुखम् आवाकर्मोपमोगबनितमेपितुं शीलं येषां ते वर्तमानसुखेपिणः, समुद्रवायसवत्
 तत्कालावाप्तसुखत्वासक्तचेतसोऽजालोचिताधाकर्मोपमोगजनिवातिकुरुदुःखौषानुभवा वैशालिकमत्स्या इव 'घात' विनाश्चम् 'एष्यन्ति'
 अनुभविष्यन्ति' अनन्तश्च! अरहदृष्टदीन्यायेन भूयो भूय' संसारोदन्वति निमग्नोन्मग्नन कुर्वाणा न ते संसाराम्भोधे! पारगाभिर्नो
 भविष्यन्तीत्यर्थः ॥४॥ साम्प्रथमपराङ्गामिमतोऽप्रवर्द्धनायाह—

इणमश्न तु अक्ष्णाण, इहमेगेसि आहिय । देवउत्ते अय लोए, दमउत्तेति आवरे ॥५॥

—आदिप्रहारात्स्वभावादिकं गृह्यते, कृत्यायमर्थ—स्वभावेन कृतो लोकः, कष्टकारित्वैरुष्णवत्, तथाऽन्ये नियतिकृतो लोको मयूराङ्गरुह
 वदित्यादिभिः स्मरणैः कृतोऽय लोको 'जीवाजीवसमायुक्तो' जीवैः—उपयोगलक्षणैः तथा अजीवैः—धर्माधर्मिकाश्रयद्रुलादिकैः समन्वितः
 समुद्रघराधरादिक इति, पुनरपि लोकं विश्लेषयितुमाह—'सुखम्' आनन्दरूपं 'दुःखम्' असातोषयरूपमिति, ताभ्यां समन्वितो—युक्त इति
 ॥६॥ किञ्च—'सययुगा' इत्यादि, सयं मधतीति स्वयम्भुः—विष्णुरन्यो वा, स भैक एवादावभूत्, तत्रैक्यकी रमते, द्वितीयमिष्टवान्, तच्चि
 न्तानन्तरमेव द्वितीया शक्तिः समुत्पन्ना, तदनन्तरमेव जगत्सृष्टिरभूत् 'इति' एवं महर्षिणा 'उक्तम्' अभिरिति, एवंवादिनो लोकस्य
 कर्तारमभ्युपगतवन्तः । अपि च 'तेन' स्वयम्भवा लोकं निष्पाद्यतिभारमपादमास्थो मारयतीति मारो व्यवायि, तेन मारेण 'संस्तुता'
 कृता प्रसाधिता माया, तथा च मायया लोकं त्रियन्ते, न च परमार्थतो जीवस्योपयोगलक्षणस्य व्यापथिरस्ति, अतो मायैषा यथाऽयं
 भूत्', तथा चाय लोकः 'अशाश्वतः' अनित्यो विनाशीति गम्यते ॥७॥ अपि च—

माहृणा समणा एगे, आह अढक्ले जगे । असो तत्तमकासी य, अयाणंता सुसं वेदे ॥८॥

'ब्राह्मणा' शिगञ्जातया 'भ्रमणाः' त्रिदण्डिप्रभृतयः 'एके' केचन पौराणिका न सर्वे, एवम् 'आहुः' उक्तवन्तो, वदन्ति च यथा—
 जगदेतधराधरमण्डेन कृतमण्डकृतं अण्डाजातमित्यर्था, एषाहि ते वदन्ति—यदा न किञ्चिदपि वस्त्वासीत्—यदार्थश्चन्योऽय संसारः तदा
 ब्रह्माऽप्यण्डमसृजत्, तस्माच्च क्रमेण ब्रह्मात्पञ्चादृष्टिवासाभासुपगतादृष्टार्थापि विभागोऽभूत्, तन्मस्य च सर्वाः प्रकृतयोऽभूबन्, एव प्रथि
 व्यपेतत्रोत्राध्याकाशसमुद्रसतिस्पर्धकमकराकरानिवेद्यादिसंस्थितिरभूदिति, तथा शोक्तम्—“आसीदिद तमोभूतमप्रज्ञातमलक्षयाम् । अप्रतर्क्यं

मविज्ञेयं, प्रसुप्तमिव सर्वतः ॥१॥” एवंभूते चास्मिन् जगति ‘असौ’ ब्रह्मा, तस्य भावस्तत्त्वं-पदार्थजातं तदण्डादिप्रक्रमेण ‘अकार्षीत्’ कृत-
वानिति । ते च ब्राह्मणादयः परमार्थमजानानाः संन्तो सृषा वदन्त एवं वदन्ति-अन्यथा च स्थितं तत्त्वमन्यथा प्रतिपादयन्तीत्यर्थः ॥८॥
अधुनेतेषां देवोप्तादिजगद्वादिनामुत्तरदानायाह—

सएहिं परियाएहिं, लोयं ब्रूया कडेति^१ य । तत्तं ते^२ ण विजाणंति, ण विणासी कयाइवि ॥९॥

‘स्वकैः’ स्वकीयैः ‘पर्यायैः’ अभिप्रायैर्युक्तिविशेषैः अयं लोकः कृत इत्येवम् ‘अब्रुवन्’ अभिहितवन्तः, तद्यथा-देवोप्ता ब्रह्मोप ईश्वर-
कृतः प्रधानादिनिष्पादितः स्वयम्भुवा व्यधायि तन्निष्पादितमायया त्रियते तथाऽण्डजश्चायं लोक इत्यादि, स्वकीयाभिरुपयत्तिभिः प्रति-
पादयन्ति-यथाऽस्मदुक्तमेव सत्यं नान्यदिति, ते चैवंवादिनो वादिनः सर्वेऽपि ‘तत्त्वं’ परमार्थं यथावस्थितलोकस्वभावं ‘नाभि (न वि)
जानन्ति’ न सम्यक् विवेचयन्ति, यथाऽयं लोको द्रव्यार्थतया न विनाशीति-निर्मूलतः कदाचन, न चायमादित आरभ्य केनचित् क्रियते,
अपि त्वयं लोकोऽभूद्भवति भविष्यति च, तथाहि-यत्तावदुक्तं यथा ‘देवोप्ताऽयं लोक’ इति, तदसंगतम्, यतो देवोप्सत्वे लोकस्य न किञ्चि-
त्तथाविधं प्रमाणमस्ति, न चाप्रमाणकमुच्यमानं विद्वज्जनमनांसि प्रीणयति, अपि च-किमसौ देव उत्पन्नोऽनुत्पन्नो वा लोकं सृजेत् ? न
तावदनुत्पन्नस्तस्य खरविषाणस्येवासत्तात्करणाभावः, अथोत्पन्नः सृजेत्तत्किं स्वतोऽन्यतो वा ? यदि स्वत एवोत्पन्नस्तथा सति तल्लोक-
स्यापि स्वत एवोत्पत्तिः किं नेष्यते ? अथान्यत उत्पन्नः सन् लोककरणाय, सोऽप्यन्योऽन्यतः सोऽप्यन्योऽन्यत इत्येवमनवस्थालता न-

१ सन्त एव वदन्तो सृषा आ. १ सतेहिं इ । २ भूय इ । ४ तिया आ. इ. १ ५ तेन इ. १ ६ ती आ. इ । ७ सि आ इ. १ ८ कयाइवी वा.
केयाइवि इ. १

योगमूलम्यापिन्यानिवारितप्रसारा प्रसर्पतीति, अथासौ देवोऽनादित्वाभोत्पन्न इत्युच्यते, इत्थेवं सति लोकोऽप्यनादित्वास्तु, को दोषः?,
 किञ्च-असावनादिः सभित्योऽनित्यो वा स्यात्?, यदि नित्यस्तदा तस्य क्रमयोगपषाम्यार्यक्रियाविरोधात्तद्वर्तत्वम्, अथानित्यस्तथा
 सति स्वत एषोत्पत्त्यनन्तरं विनाशित्वात्तन्मोऽपि न त्राजाय, कुतोऽन्यत्करणं प्रसि तस्य व्यापारविधेति?, तथा किममूर्तो मूर्तिमान्
 वा?, यद्यमूर्तस्त्वाऽऽकाशवदकर्तव्यं, अथ मूर्तिमान् तथा सति प्राकृतपुरुषस्त्वेषोपकरणस्यैषस्य स्पष्टमेव सर्वत्रगर्बकर्तृत्वमिति। देव
 गुणदेवपुत्रपथौ त्वत्किंस्तुत्वादापकर्म्मयितव्याविति, एतदेव रूपं प्रबोत्तपक्षेऽपि द्रष्टव्यं, तुल्ययोगक्षेमत्वाविति। तथा यदुक्तम्—'तनु-
 भुवनकरणविक विमत्यधिकरणमानाश्रं विद्विष्टशुद्धिमत्कारपूर्वकं, कार्यत्वात्, घटादिवदिति' तदयुक्तं, तथाविधविद्विष्टकारणपूर्वकत्वेन
 व्याप्तमसिद्धे, कारणपूर्वकत्वमात्रेण तु कार्यं व्याप्तं, कार्यविशेषोपलब्धौ कारणविशेषप्रतिपक्षितप्रतिषन्वस्यैव भवति, न चाल्यन्ताष्टे
 तथा प्रतीतिर्मवति, घटे तत्पूर्वकत्व प्रतिपक्षमिति चेत् युक्तं तत्र घटस्य कार्यविशेषत्वप्रतिपक्षेः, न त्वेष सरित्समुद्रपर्वतादौ बुद्धिमत्कार
 णपूर्वकत्वेन सबन्धो गृहीत इति, नन्वत एव घटादिसंस्थानविशेषवर्धनत्वत्पर्वतादावपि विद्विष्टसंस्थानवर्धनाद्बुद्धिमत्कारणपूर्वकत्वस्य साधनं
 क्रियते, नैतदेव युक्तं, यतो न हि संस्थानद्वन्द्वप्रवृत्तिमात्रेण सर्वस्य बुद्धिमत्कारणपूर्वकत्वावगतिर्मवति, यदि तु स्यात् बुद्धिमत्कारत्वाद्बुद्धी-
 कस्यापि घटवत्कृमभकारकृतिः स्यात्, तथा चोक्तम्—“अन्यथा कुम्भकारेण, बुद्धिकारस्य कस्यचित्। घटादेः करणात्सिद्धमेदम्भीक
 स्यापि तत्कृतिः ॥१॥” इति, तदेवं यस्यैव संस्थानविशेषस्य बुद्धिमत्कारणपूर्वकत्वेन सबन्धो गृहीतस्तदर्थनमेव तथाविधकारणानुमापकं
 भवति न संस्थानमात्रमिति, अपिच-घटादिसंस्थानानां कुम्भकार एव विद्विष्टः कर्तोपलभ्यते नैव; यदि पुनरीश्वरः स्यात् किं कुम्भ
 कारयेति?, नैवदस्ति, तथापीश्वर एव सर्वव्यापितया निमित्तकारणत्वेन व्यापियते, नन्वेवं घटानिरष्टकल्पना स्यात्, तथा चोक्तम्—

“शुभ्रौपथादिसंबन्धाच्चैत्रस्य व्रणरोहणे । असंबद्धस्य किं स्थाणोः, कारणत्वं न कल्प्यते ? ॥१॥” तदेवं दृष्टकारणपरित्यागेनादृष्टपरिकल्पना न न्याय्येति, अपिच—देवकुलावदादीनां यः कर्ता स सावयवोऽव्याप्यनित्यो दृष्टः, तद्दृष्टान्तसाधितश्चेश्वर एवंभूत एव प्राप्नोति, अन्यथाभूतस्य च दृष्टान्ताभावाद्वाप्यसिद्धेर्नानुमानमिति, अनयैव दिशा स्थित्वाप्रवृत्त्यादिकमपि साधनमसाधनमायोज्यं, तुल्ययोगक्षेमत्वादिति । यदपि चोक्तं, ‘प्रधानादिकृतोऽयं लोक’ इति, तदप्यसंगतं, यतस्तत्प्रधानं किं मूर्तममूर्तं वा ?, यद्यमूर्तं न ततो मकराकारादेर्मूर्तस्योद्भवो घटते, न ह्याकाशात्किञ्चिदुत्पद्यमानमालक्ष्यते, मूर्तामूर्तयोः कार्यकारणविरोधादिति, अथ मूर्तं तत्कृतः समुत्पन्नं ?, न तावत्स्वतो लोकस्यापि तथोत्पत्तिप्रसङ्गात्, नाप्यन्यतोऽनवस्थापत्तेरिति, यथाऽनुत्पन्नमेव प्रधानाद्यनादिभावेनाऽऽस्ते तद्वल्लोकोऽपि किं नेष्यते ?, अपिच—सत्त्वरजस्तमसां साम्यावस्था प्रधानमित्युच्यते, न चाविकृतात्प्रधानान्महदादेरुत्पत्तिरिच्यते भवद्भिः, न च विकृतं प्रधानव्यपदेःशमास्कन्दतीत्यतो न प्रधानान्महदादेरुत्पत्तिरिति, अपिच—अचेतनायाः प्रकृतेः कथं पुरुषार्थं प्रति प्रवृत्तिः ? येनाऽऽत्मनो भोगोपपत्त्या सृष्टिः स्यादिति, प्रकृतेरयं स्वभाव इति चेदेवं तर्हि स्वभाव एव बलीयान् यस्तामपि प्रकृतिं नियमयति, तत एव च लोकोऽप्यस्तु, किमदृष्टप्रधानादिकल्पनयेति ?, अथादिग्रहणात्स्वभावस्यापि कारणत्वं कैश्चिद्विष्यत इति चेदस्तु, न हि स्वभावोऽभ्युपगम्यमानो नः क्षतिमातनोति, तथाहि—स्वो भावः स्वभावः—स्वकीयोत्पत्तिः, सा च पदार्थानामिष्यत एवेति । तथा यदुक्तं ‘नियतिकृतोऽयं लोक’ इति, तत्रापि नियमनं नियतिर्यद्यथाभवनं नियतिरित्युच्यते, सा चाऽऽलोच्यमाना न स्वभावादतिरिच्यते, यच्चाभ्यधायि—‘स्वयम्भुवोत्पादितो लोक’ इति, तदप्यसुन्दरमेव, यतः स्वयम्भूरिति किमुक्तं भवति ?, किं यदाऽसौ भवति तदा स्वतत्रोऽन्यनिरपेक्ष एव

१ °नाल्लोकस्योत्पत्तिरिति आ. इ । २ °त इति यं आ. इ. ।

भवति अथानादिभवनानात्स्वयम्भूरिति व्यपदिश्यते । तद्यदि स्वकर्मभवनानाम्युपगमस्तद्दोषकस्यापि भवन किं नाम्भ्युपेयते ? किं स्वय
 म्भवा ? अथानादिस्वरस्यत्यागादित्ये नित्यत्वं, नित्यस्य शक्यत्वात्कर्तृत्वानुपपत्तिः, तथा वीतरागत्वात्स्य संसारवैचित्र्यानुपपत्तिः,
 अथ सरागोऽथौ धृतोऽस्मदापभ्यतिरेकात्सुवर्णं विद्यस्याकर्वा, मूर्तामूर्तादिविच्छन्नाम प्राग्भवायोऽस्या इति । यद्यपि चात्रामिहिते-तिन मार
 सुभ्रुत्यादितः, स च लोक भ्यापादयति, उदप्यकर्तृत्वस्याभिरित्यन्त्रलापमाश्रमिति । तथा यदुक्तम्-‘अन्नादिद्रुमजोऽय लोक’ इति,
 सदप्यसमीचीनं, यतो यास्वश्रुतकण्ठं निसृष्टं ता यथाऽऽमन्त्रेणाम्भुवन् तथा लोकोऽपि भूत इत्यम्युपगमे न काचिद्भावा इत्यते, त
 याऽथौ ब्रह्मा यावदप्यं सुजति तावन्तीकमव क्त्वासेत्पादपति ? किमनया कष्टया युक्त्यसंगतया घाम्भपरिकल्पनया ? एवमस्त्विति
 चेत् तेषा कश्चिदभिरितवन्तो यथा ब्राह्मणो सुखादृत्राहणाः समञ्जामन्त वादुभ्यां बत्रिया क्लम्यां वैश्याः पम्वा शूद्रा इति, एतदप्य
 युक्तिसंगतमेव, यतो न सुखादेः क्लम्यचिदुत्पत्तिमवन्तुएकस्यते, अथापि स्वापचा सति वर्षानाममेदः स्यात्, एकस्मादुत्पत्तेः, तथा
 ब्राह्मणानां कृत्रैषिरीयकलापादिक्रम मेदो न स्यात्, एकस्मा सुखादुत्पत्तेः, एवं चोपनयनादिसद्भाषो न भवेत्, भावे वा स्वन्नादि
 प्ररणापत्तिः स्यात्, एवमापनेक्योपादुत्पादेन लोकेऽप्यचिनाम्युपगन्तव्या । तस्य स्थितमेतत्-स एवंवादिनो लोकस्यानापपर्यवसि-
 तस्योर्ध्वीयमर्तुर्दशरज्जुप्रमाणस्य वैश्यासुस्थानस्यकटिन्यस्तक्युग्मुखाकृतेरधोमुखमहकाफारसप्तशृषिव्यात्मकाशेनोक्तस्य स्थानकारार
 संस्येयत्रीपसमुद्रापाारमप्यलोकस्य महकसमुद्रकाफारोर्ध्वलोकस्य घर्माघर्माकाशुद्रकशुद्रकशुद्रकीवात्मकस्य प्रव्यार्थतयानिलस्य पर्यायापेक्षया
 सुप्यस्यिष उल्पादप्यधौभ्यापादितद्रेम्यसत्स्यस्यानादिजीवकर्मसंभन्धापादितानेकमत्रप्रपञ्चस्याष्टविधकर्मविभक्त्याऽऽत्मलोकान्तोपल-

'इह' अस्मिन् श्रुत्वादिप्रस्तावे त्रैराशिका गोशालकमत्तानुसारिणो येषामेकविंशतिप्रमाणि पूर्वैर्गवैराशिकध्वजपरिपाठ्या व्यवस्थि-
 तानि ते एव वदन्ति—यथाऽयमालमा 'शुबो' मनुष्यमव एव ह्युदाधारो भूत्वा अपगताशेषमलकलङ्को मोक्षे अपापको भवति—अप-
 गताशेषकर्मा भवतीत्यर्थः, इदम् 'एकेषां' गोशालकमत्तानुसारिणामास्यात्, पुनरसावात्मा ह्युद्धत्वाकर्मकत्तराशिक्रियावस्यो भूत्वा श्रीरुपा
 प्रदपण वा स तत्र मोक्षस्य एव 'अपराध्यति' रजसा श्लिष्यते, इदमुक्तं भवति—सस्य हि स्वशासनपूजासुपलभ्यान्यशासनपरामव चो-
 पलम्प श्रीरुहोत्पत्ते—प्रमोक्षः संजायते, स्वशासनन्यकारदर्शनाच्च त्रेयः, ततोऽस्तौ श्रीरुहोपाभ्यामनुगणान्तरात्मा शूनैः शूनैर्निर्मलपट-
 वदुपशुज्यमानो रजसा मलिनीक्रियते, मलीमसच्च कर्मगौरवाभूपा संसारेऽवतरति, अस्यां घावस्थायी सकर्मकत्वापृवीयरात्मवस्यो म-
 वति ॥२१॥ किं च—'इह' अस्मिन् मनुष्यमवे प्राप्ताः सन् प्रव्रज्यामभ्युपेत्य संपृतात्मा—यमनियमरतो जातः सन् पथादपापो भव-
 ति—अपगताशेषकर्मकलङ्को भवतीति भाषा, ततः स्वशासनं श्रज्वाल्प हृत्क्यवस्यो भवति, पुनरपि स्वशासनपूजादर्शनाभिकारोपलब्धेय
 रागदोषदयात्कृत्युपितान्तरात्मा विकटोऽभ्युद्वृ—उद्वेगधीरत्वकं सदातोर्दतरेणुनिवहसंपृक्त सरजस्कै—मलिन भूयो यथा भवति तथा-
 ऽयमप्यात्माऽनन्तेन कालेन संसारेद्वेगाच्छुद्धाघारावस्यो भूत्वा ततो मोधावाप्तौ सत्यामकर्मावस्यो भवति, पुनः शासनपूजानिकारद-
 र्शनाद्रागादोषदयात्सकर्मा भवतीति, एवं त्रैराशिकानां राशिक्रियावस्यो भवत्यात्मेत्याख्यातम्, उक्तं च—“दग्धेन्वनः पुनर्यैति सर्वं
 प्रमथ्य, निर्वाणमप्यनवाप्सितमीदृशिन्युत् । सुकः स्वप कृतमपच परार्थशूरस्त्वच्छासनप्रविहतेष्विह मोहरान्यम् ॥२१॥” इति ॥२१॥

१ 'मथ्य' भा. इ. १. २. पठे भा. इ. १. १. कर्मकत्व भा. 'कर्मकत्व' भा. इ. १. १. १. तीति भा. इ. १. १. १. 'मिच्छ' भा. इ. १. १. १. 'मिच्छ' भा. इ. १. १. १. ७. वि-
 ययुपकर्मनी' भा. इ. १. ६. एतत् भा. इ. १. ६.

अधुनैतद्द्रूपयितुमाह—

एताणुवीति मेधावी, बंभचरेण ते वसे । पुढो पावाउया सव्वे, अक्खायारो सयं सयं ॥१३॥

सए सए उवट्टाणे, सिद्धिमेव नँ अन्नहा । अहो ईहेव वसवत्ती, सव्वकामसमप्पिए ॥१४॥

‘एतान्’ पूर्वोक्तान् वादिनोऽर्शुचिन्त्य ‘मेधावी’ प्रज्ञावान् मर्यादाव्यवस्थितो वा एतदवधारयेत् यथा-नैते राशित्रयवादिनो देवो-
प्तादिलोकवादिनश्च ‘ब्रह्मचर्ये’ तदुपलक्षिते वा संयमानुष्ठाने ‘वसेयुः’ अवतिष्ठेरचिति, तथाहि-तेषामयमभ्युपगमो यथा स्वदर्शनपूजानिका-
रदर्शनात्कर्मबन्धो भवति, एवं चावश्यं तदर्शनस्य पूजया तिरस्कारेण बोभयेन वा भाव्यं, तत्संभवाच्च कर्मोपचयस्तदुपचयाच्च शुद्ध्यभावः
शुद्ध्यभावाच्च मोक्षाभावः, न च मुक्तानामपगतशेषकर्मकलङ्कानां कृतकृत्यानामपगताशेषयथावस्थितवस्तुत्त्वानां समस्तुतिनिन्दानामप-
गतात्मात्मीयपरिग्रहाणां रागद्वेषानुषङ्गः, तदभावाच्च कृतः पुनः कर्मबन्धः, तद्वशाच्च संसारावतरणमित्यर्थः, अतस्ते यद्यपि कथाञ्चिद् द्रव्य-
ब्रह्मचर्ये व्यवस्थितास्तथापि सम्यग्ज्ञानाभावाच्च ते सम्यगनुष्ठानभाज इति स्थितम् । अपिच-सर्वेऽप्येते प्रावादुकाः ‘स्वकं स्वकम्’ आत्मी-
यमात्मीयं दर्शनं स्वदर्शनानुरागादाख्यातारः-शोभनत्वेन प्रख्यापयितार इति, न च तत्र विदितवेधेर्नास्था विधेयेति ॥१३॥ पुनरन्यथा
कृतवादिमतमुपदर्शयितुमाह-‘सए सए इत्यादि’ ते कृतवादिनः शैवेकदण्डिप्रभृतयः स्वकीये उपतिष्ठन्त्यस्मिन्नित्युपस्थानं-स्वीयम-
नुष्ठानं दीक्षानुरागशुश्रूपादिकं तस्मिन्नेव ‘सिद्धिम्’ अशेषसांसारिकप्रपञ्चरहितस्वभावामभिहितवन्तो ‘नान्यथा’ नान्येन प्रकारेण सिद्धिर-

१ मेधावी इ. । २ द. इ. । ३ ते आ. इ. । ४ ण कण्णं आ. । ५ विहोति आ. विहोइ इ. । ६ युनित्त्य आ. इ. । ७ सत्यसयमां आ. । ८

‘स्तुस्वतासां’ आ. । ९ ‘मित्ततस्ते’ .आ. इ. । १० XXXXमात्मीयिXXXदर्शनानुरागं आ. । ११ तत्वेनास्था आ. ‘बोचनात्मास्था इ. ।

वाप्यत इति, तथाहि-श्रेया दीयात एव मोक्ष इत्येव स्पष्टस्वभावाः, एकदण्डिकास्तु पञ्चविंशतितत्त्वपरिष्ठानान्द्विकारित्यभिरिक्तमन्त्राः, तथा
 प्रत्येऽपि वेदान्तिका स्थानाध्ययनसमाधिमागानुष्ठानात्सिद्धिमुक्तवन्त इत्येवमन्येऽपि यथास्व दर्शनान्मोक्षमार्गं प्रतिपादयन्तीति, अथे
 पद्मद्वीपरमलघुपायाः सिद्धिप्राप्तोपस्थात्-प्रागपि यावदथापि सिद्धिप्राप्तिर्न भवति तावदिदिव जन्मन्यस्सदीपदर्शनोकाद्युष्ठानानुमावाद्
 शृणुनेर्षयसद्भावो भवतीति दर्शयति-आत्मवद्वे वर्धितुं शीलमास्तेति षड्वर्ती-वशेन्निय इत्युक्तं भवति, न ह्यसौ सासारिकैः स्वमानैर्
 भिभूयते, सर्वे क्रमा-अभिलाषा वर्धिता-संपन्ना यस्य स सर्वकामसम्पत्तितो, यान् यान् क्रमान् क्रमयते ते तेऽस्य सर्वे सिध्यन्ती
 त्रियावन्, तथाहि-सिद्धेराशृणुनेर्षयलघुपा 'सिद्धिर्भवति' तत्रपा-अपिमा लघिमा महिमा प्राक्क्रम्यमीश्वित्त्व वशित्व प्रतिपातित्वं
 यत्र क्रमासमादित्वमिति ॥१४॥ तदेवमिदं ब्राह्मदुक्ताद्युपिनोऽशृणुनेर्षयलघुपा सिद्धिर्भवत्यमुत्र चाश्रेयद्वन्द्वोपरमलघुपा सिद्धिर्भवतीति
 दर्शयितुमार-

सिद्धा य ते अरोगा य, इहमेगोसिमाहिय । सिद्धिमेव पुरी काउ, सासप गविजा नरा ॥१५॥

असबुडा अणादीय, भमिहिति पुणो पुणो । कष्यकालमुवज्वति, ठाणा आसुरकिष्विसिया ॥१६॥

इति प्रेमि इति प्रथमाध्ययने तृतीयोद्देशक ॥ गाया प्र ७५ ॥

१ इत्यत्रु ८।१ एवमेवोव ॥ १५ ॥ सिद्धिजा १४ कर्मिका ॥ ५ विरपण्ड इति ॥ ६ कर्मिका ॥ ६।७ सिद्धि
 ॥ ६ कर्मिका ॥ ६।१ एवमेव ॥ १५ ॥ इति ॥ १२ सिद्धिभिरिति ॥ प्रेमि ॥ एव एव एव एव एव एव ॥

'सिद्धा य ते' इत्यादि ये हासदुक्तमनुष्ठानं सम्यगनुतिष्ठन्ति तेऽस्मिन् जन्मन्यष्टगुणैश्वर्यरूपां सिद्धिमासाद्य पुनर्विचिष्टसमाधियोगेन शरीरत्यागं कृत्वा 'सिद्धाश्च' अशेषद्वन्द्वरहिता अरोगा भवन्ति, अरोगग्रहणं चोपलक्षणम्, अनेकशरीरमानसद्वन्द्वैर्न स्पृश्यन्ते, शरीर-मनसोरभावादिति, एवम् 'इह' अस्मिन् लोके सिद्धिविचारे वा 'एकेषां' शैवादीनामिदम् 'आख्यातं' भाषितं, ते च शैवादयः 'सिद्धि-मेव पुरस्कृत्य' शुक्तिमेवाङ्गीकृत्य 'स्वकीये आशये' स्वदर्शनाभ्युपगमे 'ग्रथिताः' संबद्धा अध्युपपन्नास्तदनुकूला युक्तीः प्रतिपादयन्ति, नरा इव नराः—प्राकृतपुरुषाः शास्त्रावबोधविकलाः स्वाभिप्रेतार्थसाधनाय युक्तीः प्रतिपादयन्ति, एवं तेऽपि पण्डितमन्याः परमार्थम-जानानाः स्वाग्रहप्रसाधिका युक्तीरुद्धोषयन्तीति, तथा चोक्तम्—'आग्रही बत निनीपति युक्ति, तत्र यत्र मतिरस्य निविष्टा । पक्षपात-रहितस्य तु युक्तिर्यत्र तत्र मतिरेति निवेशम् ॥१॥" ॥१५॥ साम्प्रतमेतेषामनर्थप्रदर्शनपुरःसरं दूषणाभिधित्सयाऽऽह—'असंबुद्धा' इत्यादि ते हि पाण्डिका मोक्षाभिसन्धिना समुत्थिता अपि 'असंबुद्धा' इन्द्रियनोइन्द्रियैरसंयताः, इहाप्यस्माकं लाभ इन्द्रियानुरोधेन सर्वविष-योपभोगाद्, अमुत्रं मुक्त्यवाप्तेः, तदेवं मुग्धजनं प्रतारयन्तोऽन्नादिसंसारकान्तरं 'अमिष्यन्ति' पर्यटिष्यन्ति स्वदुश्चरितोपात्तकर्मपाशा-वैशापि(पाशि)ताः पौनःपुन्येन नरकादियातनास्थानेषूपधन्ते, तथाहि—नेन्द्रियैरनियमितरशेषद्वन्द्वप्रच्युतिलक्षणा सिद्धिरवाप्यते, याऽ-प्यणिमाद्यष्टगुणलक्षणैहिकी सिद्धिरभिधीयते साऽपि मुग्धजनप्रतारणाय दम्भकल्पैवेति, याऽपि च तेषां बालतपोऽनुष्ठानादिना स्वर्गा-वाप्तिः साऽप्येवंप्राया भवतीति दर्शयति—'कल्पकालं' प्रभृतकालम् 'उत्पद्यन्ते' संभवन्ति आसुराः—असुरस्थानोत्पन्ना नागकुमारादयः,

१ अरोगश्च आ इ. । २ 'त्रच आ इ । ३ अन्नादिकं आ इ । ४ XXXXX आ. । सा. ५ तावत् प्र० । ६ तावत् आ. तावत् इ । ७
 १ वपाशिता आ इ ।

उत्कृष्टस्वर्गीयोरुदक, अयुना चतुर्थः समारम्यते, अस्य चापगिसंभन्धाः-अनन्तरोरुदकेऽप्यनार्थत्वात्स्वपरसमयवक्तव्यतोक्ते
 हापि सेवाभिधीयते, अथवाऽनन्तरोरुदके तीर्थिच्छन्नं इत्सिताचारत्वमुक्तमिहापि तवेवामिधीयते, तदनेन संबन्धेनाऽऽज्यातस्यास्योरुद
 कस्योपकमादीनि चत्वार्येणुयोगद्वाराप्यभिधाय द्वात्रासुमे घनमुच्चारणीय, तेष्वेदम्—
 एते जिया भो ! न सरण, वैलो पदियमाणिणो । हिंसा ण पुव्वसजोग, सिंया विच्चोर्वपसगा ॥१॥
 त च भिक्खु परिन्नाय, विय तेसु ण सुच्छए । अणुक्खस्से अप्पलीणे, मज्झेणी सुणि जावए ॥२॥
 'एते जिया मो' इत्यादि अस्य घानन्तरख्येण सहाय संबन्धस्तथा, अन्तरख्येऽभिहित- 'सीयिका अंसुरस्थानेषु क्खित्थिपा वा
 यन्त' इति, किमिति ? एत एते जियाः परीषोपसर्गे, परम्परप्रसंभन्धस्त्वयम्-आदाविदमभिहितं 'बुध्येत श्रीटयेष' एतथैकवपि बुध्येत-

अथ प्रथमाध्ययने चतुर्थ उद्देशकः प्रारम्यते ॥

उत्कृष्टस्वर्गीयोरुदक, अयुना चतुर्थः समारम्यते, अस्य चापगिसंभन्धाः-अनन्तरोरुदकेऽप्यनार्थत्वात्स्वपरसमयवक्तव्यतोक्ते
 हापि सेवाभिधीयते, अथवाऽनन्तरोरुदके तीर्थिच्छन्नं इत्सिताचारत्वमुक्तमिहापि तवेवामिधीयते, तदनेन संबन्धेनाऽऽज्यातस्यास्योरुद
 कस्योपकमादीनि चत्वार्येणुयोगद्वाराप्यभिधाय द्वात्रासुमे घनमुच्चारणीय, तेष्वेदम्—
 एते जिया भो ! न सरण, वैलो पदियमाणिणो । हिंसा ण पुव्वसजोग, सिंया विच्चोर्वपसगा ॥१॥
 त च भिक्खु परिन्नाय, विय तेसु ण सुच्छए । अणुक्खस्से अप्पलीणे, मज्झेणी सुणि जावए ॥२॥
 'एते जिया मो' इत्यादि अस्य घानन्तरख्येण सहाय संबन्धस्तथा, अन्तरख्येऽभिहित- 'सीयिका अंसुरस्थानेषु क्खित्थिपा वा
 यन्त' इति, किमिति ? एत एते जियाः परीषोपसर्गे, परम्परप्रसंभन्धस्त्वयम्-आदाविदमभिहितं 'बुध्येत श्रीटयेष' एतथैकवपि बुध्येत-

१. उत्कृष्टस्वर्गीयोरुदक, अयुना चतुर्थः समारम्यते, अस्य चापगिसंभन्धाः-अनन्तरोरुदकेऽप्यनार्थत्वात्स्वपरसमयवक्तव्यतोक्ते
 हापि सेवाभिधीयते, अथवाऽनन्तरोरुदके तीर्थिच्छन्नं इत्सिताचारत्वमुक्तमिहापि तवेवामिधीयते, तदनेन संबन्धेनाऽऽज्यातस्यास्योरुद
 कस्योपकमादीनि चत्वार्येणुयोगद्वाराप्यभिधाय द्वात्रासुमे घनमुच्चारणीय, तेष्वेदम्—
 एते जिया भो ! न सरण, वैलो पदियमाणिणो । हिंसा ण पुव्वसजोग, सिंया विच्चोर्वपसगा ॥१॥
 त च भिक्खु परिन्नाय, विय तेसु ण सुच्छए । अणुक्खस्से अप्पलीणे, मज्झेणी सुणि जावए ॥२॥
 'एते जिया मो' इत्यादि अस्य घानन्तरख्येण सहाय संबन्धस्तथा, अन्तरख्येऽभिहित- 'सीयिका अंसुरस्थानेषु क्खित्थिपा वा
 यन्त' इति, किमिति ? एत एते जियाः परीषोपसर्गे, परम्परप्रसंभन्धस्त्वयम्-आदाविदमभिहितं 'बुध्येत श्रीटयेष' एतथैकवपि बुध्येत-

यथैते पञ्चभूतादिवादिनो गोशालकमतानुसारिणश्च जिताः परीषहोसर्गैः कामक्रीधलोभसैनसोहसदाख्येनारिपङ्कगेण चेति, एवमन्यैरपि
सूत्रैः संबन्ध उत्प्रेक्ष्यः । तदेवं कृतसंबन्धस्यास्य सूत्रस्येदानीं व्याख्या प्रतन्यते—‘एत’ इति पञ्चभूतैकात्मतत्त्वविवतच्छरीरादिवादिनः कृत-
वादिनश्च गोशालकमतानुसारिणश्चैराशिकाश्च ‘जिता’ अभिभूता रागद्वेषादिभिः शब्दादिविषयैश्च तथा प्रबलमहामीहोत्याज्ञानेन च ‘भो’
इति विनेयामत्रणम् एवं त्वं गृह्याण यथैते तीर्थिका असम्यगुपदेशप्रवृत्तत्वात् कस्यचिच्छरणं भवितुमर्हन्ति न कश्चिन्नातुं समर्था इत्यर्थः,
किमित्येवं ? यतस्ते बाला इव बालाः, यथा शिशवः सदसद्विवेकवैकल्याद्यात्किञ्चनकारिणो भाषिणश्च, तथैतेऽपि स्वयमज्ञाः सन्तः परा-
नपि मोहयन्ति, एवमभूता अपि च सन्तः पण्डितमानिन इति, क्वचित्पाठो ‘जत्थ बालेज्वसीयइ’चि ‘यत्र’ अज्ञाने ‘बालः’ अज्ञो लग्नः
सन्नवसीदति, तत्र ते व्यवस्थिताः यतस्ते न कस्यचिन्नाणायेति । यच्च तैर्विरुपमाचरितं तदुत्तरार्द्धेन दर्शयति—‘हित्वा’ त्यक्त्वा, णमिति
वाक्यालङ्कारे, पूर्वसंयोगी—धनधान्यस्वजनादिभिः संयोगस्तं त्यक्त्वा किल वयं निःसङ्गाः प्रव्रजिता इत्युत्थाय पुनः सिता—वद्वाः
परिश्रद्धारम्भेभ्यासर्कस्ते गृहस्थाः तेषां कृत्यं—कर्णीयं पचनपाचनकण्डनपेपणादिको भूतोपमर्दकारी व्यापारस्तस्योपदेशस्तं गच्छन्तीति
कृत्योपदेशगाः कृत्योपदेशका वा, यदिवा—‘सिया’ इति आर्पत्वाद्बहुवचनेन व्याख्यायते ‘स्युः’ भवेयुः कृत्यं—कर्तव्यं सावधानुष्ठानं
तत्प्रधानाः कृत्या—गृहस्थास्तेषामुपदेशः—संस्मसमारम्भारम्भरूपः स विद्यते तेषां ते कृत्योपदेशिकाः, प्रव्रजिता अपि सन्तः कर्त-
व्यैर्गृहस्थेभ्यो न भिद्यन्ते, गृहस्था इव तेऽपि सर्वाविस्थाः पञ्चसूत्राव्यापारोपेता इत्यर्थः ॥१॥ एवमभूतेषु च तीर्थिकेषु सत्सु भिक्षुणा

१ ‘लक्ष्म’ आ इ. १ २ ‘मानलेभ’ आ. १ ३ ‘रीऽऽवादिनः’ आ. १ ४ ‘गोहेनाऽ’ आ. १ ५ यथैते इ. ६ ‘सत्तल X आ. १ ७ देशका. आ. १ ८ ‘श्रुता
आ ‘श्रुताः इ. १ ५ एवं च भू’ इ. १

यत्कृत्य ददर्शयितुमाह—'त च भिक्षु' इत्यादि 'सं' पाश्चाच्छ्लोकमसदुपदेशदानामितं 'परिधाय' सम्यगवगम्य यथैते मिथ्यात्वो परतान्तरास्मान् सद्विषेकान्या नात्मने शितायालं नान्यस्मै इत्येवं पर्यालोच्य माबधिष्ठुः संयतो 'विद्वान्' विदितवेद्यः तेषु 'न मूर्च्छयेत्' न गार्घ्यं विदध्यात्, न तैः सह संपर्कमपि ह्यर्थादित्यर्थः । किं पुनः कर्तव्यमिति पश्चाद्धेन दर्शयति—'अनुत्कर्षवानिति' अष्टमदस्यानानामन्यतमनाप्युत्कर्षमङ्कर्वन् तथा 'अप्रलीनः' असंबद्धस्तीर्थिकेषु गृहस्थेषु पार्श्वस्थादिषु वा संश्लेषमङ्कर्वन् 'मघ्येन' रागद्वेषयो रत्वरालेन संचरन् 'मुनिः' अगम्यवेदी 'यापयेद्' आत्मानं वतियत्, इदमुक्तं भवति—तीर्थिकादिभिः सह सत्यपि कथञ्चित्संबन्धे त्य कारद्वारेण तथा भावतस्त्वेष्वप्रलीयमानेनारक्तद्विष्टेन तेषु निन्वामात्मनश्च प्रश्रंसां परिहरता मुनिनाऽऽत्मा यापयितव्य इति ॥२॥

सपरिग्राहा य सारंमा, इहमेगोसिमोहिय । अपरिग्राहो अणारमो, भिक्षू ताण परिवर्ष ॥३॥

कण्डेसु घासमेसेजा विजे दत्तेसण चरे । अगिद्धो विष्यमुक्को अं, 'ओमाण परिवज्जर्जे ॥४॥

'सपरिग्राहा' इत्यादि सह परिग्रहेण घनधान्यादिपदेषुष्पादिना वर्तन्ते त्वमावेऽपि शरीरोपकरणदो मूर्च्छावन्तः संपरिग्रहाः तथा साररम्भेपञ्चोपमदादिकारिणा म्यापारेण वर्तन्त इति त्वमावेऽप्यौदृशिकादिमोक्षित्वात्सारम्भाः—तीर्थिकादयः, सपरिग्रहारम्भक-

त्सैव च योद्यमाग प्रसाधयन्तीति दर्शयति—'इह' परलोक्षचित्वायान् एकेयां केमाञ्चिन् 'आख्यात' माप्सिं, यथा किमनया शिर

१ गणुत्ते इ । १ मा००० इ । १ शि० अ. । ४ दर्शयति आ. । ५ अर्हिनं अ. । ६ अर्हिनं इ । ७ से आ. इ । ८ अर्हता अ. । ९ अर्हते इ । १० अर्हते इ । ११ अ. अ. इ । १२ अर्हते अ. इ । १३ अर्हते अ. इ । १४ अर्हते इ । १५ अर्हते इ । १६ अर्हते इ । १७ अर्हते इ । १८ अर्हते इ । १९ अर्हते इ । २० अर्हते इ । २१ अर्हते इ । २२ अर्हते इ । २३ अर्हते इ । २४ अर्हते इ । २५ अर्हते इ । २६ अर्हते इ । २७ अर्हते इ । २८ अर्हते इ । २९ अर्हते इ । ३० अर्हते इ । ३१ अर्हते इ । ३२ अर्हते इ । ३३ अर्हते इ । ३४ अर्हते इ । ३५ अर्हते इ । ३६ अर्हते इ । ३७ अर्हते इ । ३८ अर्हते इ । ३९ अर्हते इ । ४० अर्हते इ । ४१ अर्हते इ । ४२ अर्हते इ । ४३ अर्हते इ । ४४ अर्हते इ । ४५ अर्हते इ । ४६ अर्हते इ । ४७ अर्हते इ । ४८ अर्हते इ । ४९ अर्हते इ । ५० अर्हते इ । ५१ अर्हते इ । ५२ अर्हते इ । ५३ अर्हते इ । ५४ अर्हते इ । ५५ अर्हते इ । ५६ अर्हते इ । ५७ अर्हते इ । ५८ अर्हते इ । ५९ अर्हते इ । ६० अर्हते इ । ६१ अर्हते इ । ६२ अर्हते इ । ६३ अर्हते इ । ६४ अर्हते इ । ६५ अर्हते इ । ६६ अर्हते इ । ६७ अर्हते इ । ६८ अर्हते इ । ६९ अर्हते इ । ७० अर्हते इ । ७१ अर्हते इ । ७२ अर्हते इ । ७३ अर्हते इ । ७४ अर्हते इ । ७५ अर्हते इ । ७६ अर्हते इ । ७७ अर्हते इ । ७८ अर्हते इ । ७९ अर्हते इ । ८० अर्हते इ । ८१ अर्हते इ । ८२ अर्हते इ । ८३ अर्हते इ । ८४ अर्हते इ । ८५ अर्हते इ । ८६ अर्हते इ । ८७ अर्हते इ । ८८ अर्हते इ । ८९ अर्हते इ । ९० अर्हते इ । ९१ अर्हते इ । ९२ अर्हते इ । ९३ अर्हते इ । ९४ अर्हते इ । ९५ अर्हते इ । ९६ अर्हते इ । ९७ अर्हते इ । ९८ अर्हते इ । ९९ अर्हते इ । १०० अर्हते इ ।

स्तुण्डमुण्डनादिकया क्रियया ? परं गुरोरनुग्रहात्परमाधारावाप्तिस्तद्दीक्षावाप्तिर्वा यदि भवति ततो मोक्षो भवतीत्येवं भाषमाणस्ते न
 त्राणाय भवन्तीति । चे तु त्राणुं समर्थास्तान्पार्श्वार्द्धेन दर्शयति—‘अपरिग्रहाः’ न विद्यते धर्मोपकरणादृते शरीरोपभोगाय स्वल्पोऽपि
 परिग्रहो येषां ते अपरिग्रहाः, तथा न विद्यते सावद्य आरम्भो येषां तेऽनारम्भाः, ते चैवंभूताः कर्मलघवः स्वयं यानपात्रकल्पाः संसार-
 महोदधेर्जन्तून्तारणसमर्थास्तान् ‘भिक्षुः’ भिक्षणशील उदेशिकाद्यपरिभोजी ‘त्राणं’ शरणं पैरिः—समन्ताद्भजेत्—गच्छेदिति ॥३॥ कथं
 पुनस्तेनापरिग्रहेणानारम्भेण च वर्तनीयमित्येतदर्थयितुमाह—‘कडेसु’ इत्यादि गृहस्थैः परिग्रहारम्भद्वारेणाऽऽस्मार्थं ये निष्पादिता ओदना-
 दयस्ते कृता उच्यन्ते तेषु कृतेषु—परकृतेषु परनिष्ठितेऽवित्यर्थः, अनेन च षोडशोद्गमदोषपरिहारः द्वाचितः, तदेवमुद्गमदोषरहितं ग्रस्यत
 इति प्राप्तः—आहारस्तमेवंभूतम् ‘अन्वेषयेत्’ मृगयेत् यौचयेदित्यर्थः, तथा ‘विद्वान्’ संयमकरणैकनिपुणः परैराशंसोदोषरहितैर्यन्निःश्रेय
 सवुद्ध्या दत्तमिति, अनेन षोडशोत्पादनदोषाः परिगृहीता द्रष्टव्याः, तदेवम्भूते दौत्यवात्रीनिमित्तादिदोषरहिते आहारे स भिक्षुः ‘एषणां’
 ग्रहणेषां ‘चरेद्’ अनुतिष्ठेदिति, अनेनापि दशैषणादोषाः परिगृहीता इति मन्तव्यं, तथा ‘अगृह्यः’ अनध्युपपन्नोऽमूर्च्छितस्तस्मिन्नाहारे
 रागद्वेषविप्रमुक्तः, अनेनापि च श्रासैषणादोषाः पञ्च निरस्ता अवसेयाः, स एवम्भूतो भिक्षुः परेषामपमानं—परावमदशित्वं ‘परिवर्ज-
 येत्’ परित्यजेत्, न तपोमदं ज्ञानमदं च कुर्यादिति भावः ॥४॥ एवं निर्युक्तिकारेणोदेशकार्थ्याधिकाराभिहितं ‘किञ्चुवमा य चउत्थे’
 इत्येतत्प्रदर्शयदानीं परवादिमतमेवोदेशार्थ्याधिकाराभिहितं दर्शयितुमाह—

१ परं इ. । २ पुनःकालु आ इ । ३ परि आ इ । ४ ‘कृतपरं’ आ. इ. । ५ यन्नेते’ आ इ । ६ ‘देशार्थो’ आ । ७ किञ्चु’ आ. किञ्चु’ इ. ।
 ८ चउत्थेतीत्ये’ आ. चउत्थितीत्ये’ इ ।

श्वानो यथा, गोभिहतस्य गोमस्य वा न सन्ति लोकाः इत्येवमादिकं निर्युक्तिकं लोकवादं निशामयेदिति ॥६॥ किंच—

अपरिमाणं विर्याणाई, इहमेगेसिमाहियं । सव्वत्थ सपरिमाणं, इति धीरोऽतिपासई ॥७॥

जे केई तसा पाणा, चिट्ठति अँदु थावरा । परिआए अत्थिँ से अँजू, जेणँ ते तसथावरा ॥८॥

‘अपरिमाणं’ इत्यादि न विद्यते ‘परिमाणम्’ इयत्ता क्षेत्रतः कालतो वा यस्य तदपरिमाणं, तदेवंभूतं विजानाति कश्चित्तीथिकतीर्थ-
कृत्, एतदुक्तं भवति—अपरिमितज्ञोऽसावतीन्द्रियद्रष्टा, न पुनः सर्वज्ञ इति, यदिवा—अपरिमितज्ञ इत्यभिप्रेतार्थातीन्द्रियदर्शीति, तथा
चोक्तम्—“सर्वं पश्यतु वा मा वा, इष्टमर्थं तु पश्यतु । कीटसंख्यापरिज्ञानं, तस्य नः कोपयुज्यते ? ॥१॥” इति, ‘इह’ अस्मिंश्लोके
‘एकेण’ सर्वज्ञापहववादिनाम् ‘इदमारख्यातम्’ अयमभ्युपगमः, तथा सर्वक्षेत्रमाश्रित्य कालं वा परिच्छेदं कर्मतापन्नमाश्रित्य सह परि-
माणेन सपरिमाणं—सपरिच्छेदं धीः—बुद्धिस्तया राजत इति धीर इत्येवमसौ अतीव पश्यतीत्यतिपश्यति, तथाहि ते भुवते—दिव्यं वर्ष-
सहस्रमसौ ब्रह्मा स्वपिति, तस्यामवस्थायां न पश्यत्यसौ, तावन्मात्रं च कालं जागर्ति, तत्र च पश्यत्यसाविति, तदेवम्भूतो बहुधा लो-
कवादः प्रवृत्तः ॥७॥ अस्य चोत्तरदानायाह—‘जे केई’ इत्यादि वे केचन त्रस्यन्तीति त्रसा—द्वीन्द्रियादयः ‘प्राणाः’ प्राणिनः सत्त्वाः ‘तिष्ठं-
न्ति’ त्रसत्यमनुभवन्ति, अथवा ‘स्यावराः’ स्यावरनामकर्मोदयात् (याः) पृथिव्यादयस्ते, यद्ययं लोकवादः सत्यो भवेत् यथा यो यादृग-

१ जाणति वा इ. । २ आहित वा. इ । ३ तिपासति वा तिपासति इ । ४ केति वा. तस इ. । ५ अदुव वा तिदुव इ । ६ ताए
वा इ । ७ अच्छि वा । ८ तेण वे वा. । ९ तदेतदुणं वा. । १० दर्शी न पुन. सर्वदर्शीति वा. दर्शीति न पुन. सर्वदर्शी इ. । ११ छेय वा आ ।

म्निन् वन्मनि मनुष्यादिः सोऽयस्मिन्नपि वन्मनि तादृगेत्र मवतीति, यतः सावराणां व्रसानां च तादृशत्वे सति दानान्ययनवपनि
 ययतपोऽनुष्ठानादिकाः क्रियाः सर्वा अप्यनर्षिक्रा आपेयान् । लोकेनापि धान्यपाल्चसुक, तपया—'स वै एष शृगालो वायसे य
 म्पुरीषो दधते" मस्माद् भाषजङ्गमानो स्वकृतकर्तव्यत्वात् परस्परसंक्रमणानिधारितमिति । तथा 'अनन्तो नित्यम लोका' इति यदभि
 रिति, तत्रेदमभिधीयते—यदि स्वत्रात्यनुच्छेदेनास्य नित्यताऽभिधीयते ततः परिणामानित्यत्वमस्मद्भीष्टमेवाम्युपगत न काचित्त्वृत्तिः,
 प्रयाप्रच्युतानुत्पद्यस्वैकत्वमात्रत्वेन नित्यत्वमभ्युपगम्यते तत्र घटते, तस्याभ्यवधाधित्वात्, न हि धर्ममाविपर्यायानालिङ्गित कि
 धिद्वस्तु प्रत्ययेणावधीयते, निष्पर्यायस्य च स्वपुण्यस्यासदृशैव स्यादिति । तथा क्षम्यन्नवनं कार्यत्रयस्याऽऽकाशात्मादेवाविनाशित्व
 यदुच्यते द्रव्यविधेयापेक्षया हृदयसदेव, यतः सर्वमेव वस्तुत्वादेव्ययत्रौष्पयुक्तत्वेन निर्विभागमेव प्रवर्तते, अन्यथा वियदरविन्दस्येव
 पस्तुत्वमेव हीयतति । तथा यदुक्तम्—'अन्ववाहोक्तः सप्तद्वीपावच्छिन्नात्वा'दित्येवमित्यतः सुहृदः प्रत्येप्यन्ति, न प्रेषापूर्वकारिणा,
 तद्वाइक्ष्यमानामात्रादिति । तथा यदुक्तम्—'अपुत्रस्य न सन्ति लोका' इत्यादीत्येवदपि बालभाषित, तथाहि—किं पुत्रसत्त्वामात्रेणैव
 विद्विष्टलोकावाप्तिश्च वत्त्वविद्विष्टानुष्ठानात् ? तथादि सधामात्रेण तत्र इन्द्रमईक्ष्यमानापीश्वरादिभिर्व्याप्ता लोका भवेयुः, तेषां पुत्रव
 दुत्सर्गमवात्, अथानुष्ठानमाधीयते, तत्र पुत्रवये सत्येकेन शोभनमनुष्ठित्यपरोबाशोभनमिति तत्र का वार्धा ?, सङ्कशानुष्ठानं च निष्क
 तमापयतत्वेन यत्किञ्चिदेतदिति । तथा 'धानो यथा' इत्यादि युक्तिरिति त्वावनाकर्षणीयमिति । यदपि शोक्तम्—'अपरिमाणं विधाना
 ती'ति, तदपि न पट्यापियति, यत् सत्यप्यपरिमित्तत्वे ययसौ सार्धो न भवेत् ततो हेयोपावयोपदेयदानविषयत्वाविवासां प्रेषापूर्वका

रिभिराद्रियेत, तथाहि तस्य कीदृशंख्यापरिज्ञानमप्युपयोग्येव, यतो यथैतद्विषयेऽस्यापरिज्ञानमेवमन्यत्राप्या(पीत्या)शङ्कया हेयोपादेये
 प्रेक्षार्पूर्वकारिणः प्रवृत्तिर्न स्यात्, तस्मात्सर्वज्ञत्वमेष्टव्यं । तथा यदुक्तं—‘स्वापवोधविभागेन परिमितं जानाती’त्येतदपि सर्वजनसमानत्वे
 यत्किञ्चिदिति । यदपि च कैश्चिदुच्यते—यथा ‘ब्रह्मणः स्वभावबोधयोर्लोकस्य प्रलयोदयो भवत’ इति, तदप्ययुक्तिसंगतमेव, प्रतिपादितं
 चैतत् प्रागेवेति न प्रतन्यते । न चात्यन्तं सर्वजगत उत्पादविनाशौ विद्येते ‘न कदाचिदनीदृशं जगदि’ति वचनात् । तदेवमनन्तादिं लोकं लो-
 क्वादं परिहृत्य यथावस्थितवस्तुस्वभावाविर्भावनं पश्चाद्धेन दर्शयति—ये केचन त्रसाः स्थावरा वा तिष्ठन्त्यस्मिन् संसारे तेषां स्वकर्मप-
 रिणत्याऽस्त्यसौ पर्यायः ‘अजू’ इति प्रणुणोऽव्यभिचारी तेन पर्यायेण स्वकर्मपरिणतिजनितेन ते त्रसाः सन्तः स्थावराः संपद्यन्ते स्थावरा
 अपि च त्रसत्वमश्नुवते तथा त्रसाल्त्वमेव स्थावराः स्थावरत्वमेवाऽऽप्नुवन्ति, न पुनर्यो याद्यगिह स ताद्यगेवासुत्रापि भवतीत्ययं नियम
 इति ॥८॥ अस्मिन्नेवाथे दृष्टान्ताभिधित्सयाऽऽह—

उरालं जगती जोगं, विर्वज्जासं पलिति य । सव्वे अकंत्तदुक्खा य, अओ सव्वे अहिंसिता ॥९॥

एयं खु नाणिणो सारं, जन्न हिंसइ किंचण । अहिंसासमयं चैव, एंतावन्तं त्रियाणिया ॥१०॥

‘उराल’मिति स्थूलमुदारं ‘जगत’ औदारिकजन्तुग्रामस्य ‘योगं’ व्यापारं चेषामवस्थाविशेषमित्यर्थः, औदारिकशरीरिणो हि जन्तवः

१ नत्वेन आ इ । २ प्रागेव आ. इ । ३ जोरल इ । ४ उं आ ओं इ । ५ विपरीय सपलेति च आ विपरीया संपलेति च इ. । ६ अतो सव्वे
 अहिंसिया आ अतो सव्वे अहिंसिया इ । ७ णं आ इ । ८ जं न आ. इ । ९ हिंसति किंचणं आ. हिंसति किंचण इ. । १० इतावय आ. इतावत्त इ. ।
 ११ उरालमित्यादि उरालमिति आ. ओरालमित्यादि ओरालमिति इ. ।

एतेहिं तिहिं ठाणेहिं, संजए सततं मुणी । उक्कसं जळणं णूमं, मज्झत्थं च विगिंचए ॥१२॥

समिंए उ सयां साहु, पंचसंवरसंबुडे^१ । सिंएहिं^२ असिंए भिक्खु, आमोवेखाय परिंवाएज्जासि ॥१३॥त्तिवेसि ॥

‘बुसिंए य’ इत्यादि विविधम्-अनेकप्रकारमुपितः-स्थितो दशविधचक्रालसामाचार्या व्युपितः, तथा विगता-अपगता आहारादौ शुद्धिर्यस्यासौ विगतगृद्धिः साधुः, एवंभूतश्चादीयते-स्वीक्रियते-प्राप्यते वा मोक्षो येन तदादानीयं-ज्ञानदर्शनचारित्रत्रयं तत्सम्यग् रक्षयेद्-अनुपालयेत्, यथा यथा तस्य वृद्धिर्भवति तथा तथा कुर्यादित्यर्थः । कथं पुनश्चारित्रादि पालितं भवतीति दर्शयति-‘चर्यासन-शय्यासु’ चरणं चर्या-गमनं, साधुना हि सति प्रयोजने युगमात्रदृष्टिना गन्तव्यं, तथा सुप्रत्युपेक्षिते सुप्रमार्जिते चासने उपवेष्टव्यं, तथा शय्यायां-वसतीं संस्तारके वा सुप्रत्युपेक्षितप्रमार्जिते स्थानादि विधेयं, तथा भक्ते पाने चान्तशः सम्यगुपयोगवता भाव्यम्, इदमुक्तं भवति-ईर्याभाषणाम्-इदानीनिक्षेपप्रतिष्ठापनासमितिषूपुकेनान्तशो भक्तपानं यावद्द्रुमादिदोषरहितमन्वेषणीयमिति ॥११॥ पुनरपि चारित्रशुद्ध्यर्थं गुणानधिकृत्याह-‘एतेहिं’ इत्यादि एतानि-अनन्तरोक्तानि त्रीणि स्थानानि, तद्यथा-ईर्यासमितिरित्येकं स्थानम्, आसनं शय्येत्यनेनादानभाण्डमात्रनिक्षेपणसमितिरित्येतच्च द्वितीयं स्थानं, भक्तपानमित्यनेनैषणसमितिरुपात्ता, भक्तपानार्थं च प्रविष्टस्य भाषणसंभवाद्भाषासमितिराक्षिता, सति चाहारे उच्चारप्रश्रवणादीनां सद्भावात्प्रतिष्ठापनासमितिरप्यायातेत्येतच्च तृतीयं स्थानमिति, अतएतेषु त्रिषु स्थानेषु सम्यग्यतः संयत आमोक्षाय परिव्रजेदित्युत्तरश्लोकान्ते क्रियेति । तथा ‘सततम्’ अनवरतम् ‘मुनिः’ सम्यक् यथा-

१^० ते आ. ६. । २ मज्झ च आ. । ३ भिगिंच^० आ. । ४^० ते आ इ । ५ सदा आ. इ । ६^० ङो आ. । ७ सितेहिं आ इ. ८ असिते आ. इ ।

९^० क्वाए । १०^० ॥छा॥ पढम धज्जदयण सम्मत ॥छा॥ आ इ । ११^० Xतथा आ. ।

पण्डितउग्रप्रवेशा उच्छ्रयते आत्मा दयाध्यातो विधीयतेऽग्नेनेत्युत्कर्षो-मानः, तथाऽऽत्मानं धारित्र वा ज्वलयति-दहतीति ज्वलनः
 क्रोधः, तथा 'दुर्म' मिति गहन मायेत्यर्थः, तस्या अलक्षमप्यत्वादेवमभिधीयते, तथा आसंसारममुमतां मध्ये-अन्तर्मवतीति मध्यस्थो-
 ज्ञेन, यत्रन्द ममुषये, एतान् मानादींश्चतुरोऽपि कपायस्त्रिद्विपाकाभिद्यो मुनिः सदा विगिषण'चि विवेचयेद्-आत्मनः पृथक्कुर्या
 दित्यर्थः । ननु यान्यप्राग्मे क्रोध आदानुपन्यस्यते, तथा सुपकथेष्यामाहूडो भगवान् क्रोधादीनेव सज्वलनान् क्षययति, तत् किमर्थ-
 मागमयसिदं द्रममुद्गताभै मानस्योपन्याम इति, अत्रोच्यते, माने सत्यवश्यमाधी क्रोधः, क्रोधे तु मानः स्याद्वा न वेत्यस्यार्थस्य
 यदननागान्यपानमद्यमिति ॥१२॥ तदप मूलगुणानुसृष्टानुश्रौपदश्यायुना सर्वोपसंहरार्यमाह-'समि उ सया' इत्यादि तुलवधारणे,
 पथकि ममितिमि ममिण एष मायुः तथा प्राणतिपात्वादिपञ्चमहाप्रतोपेतत्यात्पञ्चप्रकारसंवरसंप्रवृत्तः, तथा मनोवाकायगुणसिगुता, तथा
 गृहाराधानि गिता यदा अग्नेच्छा गृह्न्यासेव्यमित्-अनववदस्त्वपु मूर्च्छीमङ्कुराणाः पद्माधारपद्मवृषत्कर्मणाऽविद्यमानो मिथुः-
 विद्यमन्दीनो मारनिधुः आमोयाय' अग्नेपक्षमापामलक्षणमोघार्थं परि-समन्तात् ब्रजे-संयमानुष्ठानरतो भवेत्स्वमिति विनेयस्योप-
 दत्त । एति प्रप्यपनममाशौ, प्रवीर्मिति गणपर एवमाह, यथा तीर्थकृतोक्तं तथैवाह ब्रवीमि, न स्वमनीषिक्येति । गतोऽनुगमः, सा
 द्यते नपान्नामपमुरमंशार 'मूर्ध्वेर्मिति नयाग बहुविधवपुष्य निमार्मिवा । त सबणयधिसुद जं धरणगुणद्विबो सौह ॥११॥ ॥१३॥

१ १ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००

॥ अथ द्वितीयाध्ययनस्य प्रथमोद्देशकः प्रारभ्यते ॥

उक्तं समयाल्यं प्रथममध्ययनं, साम्प्रतं वैतालीयाख्यं द्वितीयापरम्यते, अस्य चायमभिसंबन्धः—इहानन्तराध्ययने स्वसमयगुणाः परसमयदोषाश्च प्रतिपादिताः, तांश्च ज्ञात्वा यथा कर्म विदार्यते तथा बोधो विधेय इत्यनेन संबन्धेनाऽऽयातस्यास्याध्ययनस्योपक्रमादीनि चत्वार्यनुयोगद्वाराणि भवनीयानि, तत्राप्युपक्रमान्तर्गतोऽर्थोऽधिकारो द्वेषा-अध्ययनार्थोऽधिकार उद्देशार्थोऽधिकारश्च, तत्राध्ययनार्थोऽधिकारः प्रागेव नियुक्तिकारेण भाषि-‘णाऊण बुद्ध्या चैव’ ल्यनेन गाथाद्वितीयपादेनेति, उद्देशार्थोऽधिकारं तु स्वत एव नियुक्तिकार उत्तरत्र वक्ष्यति, नामनिष्पन्नं तु निक्षेपमधिकृत्य नियुक्तिरुदाह—

वेयाल्लिगंमि वेयाल्लिगो य वेयाल्लणं वियाल्लणियं । तिल्लिवि चउक्कगोहं वियाल्लओ एत्थ पुण जीवो ॥३६॥

‘वेयाल्लिगं’मित्यादि तत्र प्राकृतशैल्या वेयाल्लियमिति ‘ट विदारणे’ इत्यस्य घातोर्विपूर्वस्य छान्दसत्वात् भावे ण्वुल्हप्रत्ययान्तस्य विदारकमिति क्रियावाचकमिदमध्ययनाभिधानमिति, सर्वत्र च क्रियायामेतत्त्रयं सन्निहितं, तद्यथा—कर्ता करणं कर्म चेति, अतस्तद्दर्शयति—विदारको विदारणं विदारणीयं च, तेषां त्रयाणामपि नामस्थापनाद्रव्यभावभेदाच्चतुर्द्धा निक्षेपेण त्रीणि चतुष्ककानि द्रष्टव्यानि, अत्र च नामस्थापने क्षुण्णे, द्रव्यविदारको यो हि द्रव्यं काष्ठादि विदारयति, भावविदारकस्तु कर्मणो विदार्यत्वात् नोआगमतो जीव-

१ ‘यनमिति वा इ । २ ‘यति अ. आ. । ३ ‘ल्लिगो आ. । ४ ‘ल्लण अ आ. । ५ ‘क्याइ अ. आ. । ६ ‘लड अ. आ. ।

कामं तु सासयमिणं कर्हिंयं अद्वावयंमि उसभेणं । अद्वाणउतिसुयाणं सोऊणं तेवि पव्वइया ॥३९॥

‘काम’ मित्यादि कामशब्दोऽयमभ्युपगमे, तत्र यद्यपि सर्वोऽप्यागमः शाश्वतः तदन्तर्गतमध्ययनमपि तथापि भगवताऽऽदितीर्थी-
धिपेनोत्पन्नदिव्यज्ञानेनाष्टापदोपरिव्यवस्थितेन भरताधियभरतेन चक्रवर्त्तिनोर्पहतरुष्टनैवतिभिः पुत्रैः पृष्टेन यथा भरतोऽस्मानाज्ञां कारय-
त्यतः किमस्माभिर्विधेयमित्यतस्तोपामङ्गादाहकष्टान्तं प्रदर्श्य न कथञ्चिज्जन्तोभोगेच्छा निवर्तत इत्यर्थगर्भमिदमध्ययनं ‘कथितं’ प्रति-
पादितं, तेऽप्येतच्छ्रुत्वा संसारासारातामवगम्य विषयाणां च कदुविपाकतां निःसारतां च ज्ञात्वा मत्तकरिर्कणवच्चपलमाद्युगिरिनिदीवेगसमं
यौवनमित्यतो भगवदाज्ञैव श्रेयस्करीति तदन्तिके सर्वे प्रत्रज्यां गृहीतवन्त इति । अत्र ‘उद्देशे निद्देशे य’ इत्यादिः सर्वोऽभ्युपोद्घातो
भणनीयः ॥३९॥ साम्प्रतं उद्देशार्थाधिकारं प्रागुच्छिखितं दक्षियितुमाह—

पढमे संबोहो अनिचया, य वीयंमि माणवज्जणया । अहिगारो पुण भणिओ तथा तथा बहुविहो तत्थ ॥४०॥
उद्देशंमि य तइए अन्नाणचियस्स अवचंओ भणिओ । वज्जेयव्वो य सया सुहण्णमाओ जइज्जेणं ॥४१॥^{१२}

तत्र प्रथमोद्देशके हिताहितप्राप्तिपरिहारलक्षणो बोधो विधेयोऽनित्यता चेत्ययमर्थार्थाधिकारः, द्वितीयोद्देशके मानो वर्जनीय इत्ययम-
र्थार्थाधिकारः, पुनश्च तथा तथाऽनेकप्रकारो बहुविधं^{१३} शब्दादावर्थेऽनित्यतादिप्रतिपादकोऽर्थार्थाधिकारो भणित इति, तृतीयोद्देशके अज्ञानो-

^१ हेण अ. । २ उइं अ. आ. । ३ इतं वा । सा ४ यद्यपि विशत्याबोति वचनास्थादत्र स्त्रीत्वमेकवचनान्वितं तथापि प्रतिपुत्र प्रश्नोत्तरपर्यव्ययविव-
क्षयाऽत्र बहुत्वं । चैत्रमत्राभ्यामेकविंशती दत्तमितिवत् । ५ °ल्लिगितं आ. इ । ६ सवोहि अणिच्चपादवीथमि, अ संपोहि अणिच्चयायपियमि आ. । ७ °ण्ड
व वा. । ८ ॥४२॥ अ. आ. । ९ अण्णणचि अ. आ. । १० ववल भण्डि अ. वा. । ११ °व्पमाउ अ. वा. । १२ ॥४३॥ अ. आ. । १३ विधः ।

वर्षत इतिभावः, तथाहि—“भवकोटीभिरसुलभं मानुष्यं प्राप्य कः प्रमादो मे ? । न च गतमायुर्ध्वयः प्रत्येत्यपि देवराजस्य ॥१॥”
 ‘नो’ नैव संसारे ‘सुलभं’ सुप्रापं संयमप्रधानं जीवितं, यदिवा-जीवितम्-आयुश्च्युटितं सत् तदेव संघातुं न शक्यत इति वृत्तार्थः ।
 संबोधश्च ग्रसुप्तस्य सतो भवति, स्वापश्च निद्रोदये, निद्रासंबोधयोश्च नामादिश्चतुर्धा निक्षेपः, तत्र नामस्थापने अनादृत्य द्रव्यभावनि-
 क्षेपं प्रतिपादयितुं नियुक्तिक्रदाह—

दृढं निद्रावेधो दंसणानाणतवसंसजमा भावे । अहिगारो पुण भणिओ नाणे तँचदंसणचरित्ते ॥४२॥^५

‘दृढं’ इत्यादि इह च गाथायां द्रव्यनिद्राभावसंबोधश्च दर्शितः, तत्राद्यन्तग्रहणेन भावनिद्राद्रव्यबोधयोस्तदन्तर्वर्तिनोर्ग्रहणं द्रष्टव्यं,
 तत्र द्रव्यनिद्रा निद्रावेदो, वेदनमनुभवः दर्शनावरणीयविशेषोदय इतियावत्, भावनिद्रा तु ज्ञानदर्शनचारित्रिशून्यता । तत्र द्रव्यबोधो
 द्रव्यनिद्रया सुप्तस्य बोधनं, भावे-भावविषये पुनर्बोधो दर्शनज्ञानचारित्रतपःसंयमा द्रष्टव्याः । इह च भावप्रबोधेनाधिकारः, स च गाथा-
 पश्चाद्धेन सुगमेन प्रदर्शित इति । अत्र च निद्राबोधयोर्द्रव्यभावमेदाच्चत्वारो भङ्गा योजनीया इति ॥४२॥१॥ भगवानेव सर्वसंसारिणां
 सोपक्रमत्वादनियतमायुरुपदर्शयन्नाह—‘डहराडुडाय’ इत्यादि—‘डहराः’ बाला एव केचन जीवितं त्यजन्ति, तथा वृद्धाश्च गर्भस्था अपि,
 एतत्पश्यत यूयं, के ते ?—‘मानवा’ मनुष्याः, तेषामेधोपदेशदानार्हत्वात् मानवग्रहण, बहुपायत्वादायुषः सर्वास्वप्यवस्थासु प्राणी प्राणो-
 स्त्यजतीत्युक्तं भवति, तथाहि—त्रिपल्योपमायुःकस्यापि पर्यायनन्तरमन्तर्मुहूर्तेनैव कस्यचिन्मृत्युरुपतिष्ठतीति, अपि च—‘गर्भस्थं

१ पुनरपि सुलभ आ^१पि सुलभ इ । २ सन्वोपस्तु आ । ३ पुब्बभण्ड अ. पुण भण्ड आ. । ४ तह अ. आ. । ५ ॥३९॥ अ. आ. । ६ अत्र x
 आ. । ७^१ इत्यदर्श^१ आ. इ ।

प्रापान् विष्णोः । श्रेय एतन्माहा-यया 'श्रेय' पवित्रिणेनो, 'वर्षक' विधिरत्नातीय, 'हरेत्' व्यापादयेत्, एवं प्राणिनः प्रापान्
 पौपुगएन्, उरुमस्रापसापुनश्चपक्रामेन्, तदभावे वा आयुष्यधये 'युग्रधि' व्यथच्छिष्यते जीधानां जीवितमिति श्लेषः ॥२॥ तथा-
 द्वापार्हिं रिषार्हिं लुप्यद्, नो सुल्हा सुगई य पेद्यओ । प्याद् भयाद् पेहियाँ, आरम्भा विरसेज्जे सुव्वप ॥३॥

चमिण नगती पुवो जगा, कम्मंहेहिं लुप्यति पाणिजो । सयमेव कंहेहिं गाहद्, यो तस्स सुधेज्जऽपुट्टय ॥४॥
 'पागादि' इत्यादि चर्ममात्रापि नृभ्यां मोहेन स्वजनलोहेन च न घर्म प्रत्युपम विषये स च तैरेव मातापित्रादिभिः 'लुप्यते' ससारे
 घर्मने तयादि- "शिरामनेरमते महन्मात्रापिवपुशदाएष दुर्लभम् । अहमयममुमतामद' किं घन्धन मृद्भुक्तं हलेन मात्रा ? ॥१॥"
 न्ये च क्ताङ्गिन्मानमन्य मद्रपदिषेकश्चिच्छस्य स्ववनयोष्णाथ पत्किञ्चनकारिण इवैव सन्निन्दितस्य सुगतिरपि 'त्रित्यं' जन्मा-
 न्ना नो गुप्ता, नरि तु पात्रापिदृष्यायोदितमनमनदय दिदयतो विषयसुखेप्तोय दुर्गतितेव मयतीत्युक्तं भवति, तदेवमेतानि 'मयानि'
 इतरुत्तानि दुर्गन्तिप्रवर्तानि "दक्षिण'णि प्रेक्ष्य 'आरम्भान्' साधपाशुधानरूपादिरमेत् 'सुव्वतः' क्षोभनप्रत' सन्, सुस्थितो वेति
 वाग्रन्तम् ॥३॥ अत्रिगणस्य रोमाद्- 'अमिन्' इत्यादि 'यद्' यस्मादनिवृथानामिदं भवति, किं एतद् ?- 'जगधि' पृथिव्यां 'पुंढो'पि

१ । ५ । ६ । १ । २ । ३ । ४ । ५ । ६ । ७ । ८ । ९ । १० । ११ । १२ । १३ । १४ । १५ । १६ । १७ । १८ । १९ । २० । २१ । २२ । २३ । २४ । २५ । २६ । २७ । २८ । २९ । ३० । ३१ । ३२ । ३३ । ३४ । ३५ । ३६ । ३७ । ३८ । ३९ । ४० । ४१ । ४२ । ४३ । ४४ । ४५ । ४६ । ४७ । ४८ । ४९ । ५० । ५१ । ५२ । ५३ । ५४ । ५५ । ५६ । ५७ । ५८ । ५९ । ६० । ६१ । ६२ । ६३ । ६४ । ६५ । ६६ । ६७ । ६८ । ६९ । ७० । ७१ । ७२ । ७३ । ७४ । ७५ । ७६ । ७७ । ७८ । ७९ । ८० । ८१ । ८२ । ८३ । ८४ । ८५ । ८६ । ८७ । ८८ । ८९ । ९० । ९१ । ९२ । ९३ । ९४ । ९५ । ९६ । ९७ । ९८ । ९९ । १०० ।

पृथग्भूता-व्यवस्थिताः सावधानुष्ठानोपचैतैः 'कर्मभिः' नरकादिषु-यातनास्थानेषु भ्राम्यन्ते, स्वयमेव च कृतैः कर्मभिः, न ईश्वराधापादितैः, गाहते नरकादिस्थानानि यानि तानि वा कर्माणि दुःखहेतूनि गाहते-उपचिनोति, अनेन च हेतुहेतुमद्भावः कर्मणासुपदर्शितो भवति, न च 'तस्य' अशुभाचरितस्य कर्मणो विपाकेन 'अस्पृष्टः' अच्छुप्तो 'मुच्यते' जन्तुः, कर्मणासुदयर्मननुभूय तपो-विशेषमन्तरेण दीक्षाप्रवेशादिना न तदपगमं विधत्त इति भावः ॥४॥ अधुना सर्वस्थानानित्यतां दर्शयितुमाह—

देवा गंधर्ववस्वसा, असुरा भूमिचरा सरिसिवा । राया नरसेट्टिमाहणा, ठाणा तेऽवि चयंति दुर्विखया ॥५॥
कामेहि णं संथवेहि गिँछा, कम्मसहा कालेण जंतवो । ताले जह बंधणच्चुँए, एवं आउखयंमि तुट्टती ॥६॥

'देवा' इत्यादि देवा-ज्योतिष्कसौधर्माद्याः, गन्धर्वराक्षसयोरुपलक्षणत्वाद्दृष्टप्रकारा व्यन्तरा गृह्यन्ते, तथा 'असुरा' दशप्रकारा भवन-पतयः, ये चान्ये भूमिचराः सरीसृपाद्याः तिर्यञ्चः, तथा 'राजानः' चक्रवर्तिनो बलदेववासुदेवप्रभृतयः, तथा 'नराः' सामान्यमनुष्याः 'श्रेष्ठिनः' पुरसहचराः ब्राह्मणाश्चैते सर्वेऽपि स्वकीयानि स्थानानि दुःखिताः सन्तस्त्यजन्ति, यतः-सर्वेषामपि प्राणिनां प्राणपरित्यागे म-हदुःखं समुत्पद्यत इति ॥५॥ किञ्च-'कामेहि' इत्यादि, 'कामैः' इच्छामदनरूपैस्तथा 'संस्तवैः' पूर्वापरभृतैः 'गृद्धा' अध्युयपन्नाः सन्तः 'कम्मसह'ति कर्मविपाकसहिष्णवः 'कालेन' कर्मविपाककालेन 'जन्तवः' प्राणिनो भवन्ति, इदमुक्तं भवति-भोगेप्सोर्विषयाऽऽसेवनेन

१ मनुभूय आ. १ २ सिरिं आ. ६ । ३ क्रिया आ. १ ४ य सवनेहि य आ. ६ । ५ सा ५ क्रमे हि य संथवे हि य इति पु०, छन्दोऽनुलोमता चात्र, नवर दीयाकृष्णि गृह्य इत्येनद् व्याख्यातं, पर 'यन्ति औपच्छन्दसकम्' इति लक्षणं सगच्छते इति न क्षतिः, तस्यापि वैतानीयप्रकरणगतत्वाच्च प्राक्प्रतिज्ञाविरोध, एवमन्यत्रापि विकल्पसमाहते सर्वजातिवसाकर्माभ्युपगमे च नाद्यपदमात्रस्य तथाले क्षति । ६ 'ञ्जुते आ. ६ । ७ 'णार्थत्वा' आ. ६ ।

दुतो वा 'परं' परलोकं यदिवा-आरमिति गृहस्थत्वं, परमिति प्रत्रज्यापर्यायं, अथवा-आरमिति संसारं परमिति मोक्षं, एवम्भूतश्चान्यो-
 ऽप्युभयत्रापि; 'वेहासि'ति अन्तराले उभयांभावतः स्वकृतैः कर्मभिः 'कृत्यते' पीड्यत इति ॥८॥ ननु च तीर्थिका अपिकेचन निष्परि-
 प्रहास्तथा तपसा निष्टसदेहाश्च, तत्कथं तेषां नो मोक्षावाप्तिरित्येतदाशङ्क्याह—

जैइ वि य णिगणे किसे चरे, जइविय भुंजिय मासंमंतसो । जे इह मायाइ मिज्जइ, आगंता गळभाय णंतसो ॥
 पुरिसोरम पावकम्मुणा, पल्लियंतं मणुयाण जीवियं । सन्ना इह काममुच्छिया, मोहं जंति नरा असंबुडा ॥९०॥

'जइ विय' इत्यादि यद्यपि तीर्थिकः कश्चित्पासादिस्त्यक्तचाह्यगृहवासादिपरिग्रहत्वात् निष्किञ्चनतया नम्रः त्वक्त्राणाभावाच्च कुशः
 'चरेत्' स्वकीयप्रत्रज्यानुष्ठानं कुर्यात्, यद्यपि च यष्टाष्टमदशमद्वादशादितपो विशेषं विधत्ते यावद् अन्तशो मासं स्थित्वा 'भुञ्जे' तथापि
 आन्तरकपायापरित्यागाच्च मुच्यते इति दर्शयति—'यः' तीर्थिक इह मायादिना मीयते, उपलक्षणार्थत्वात् कपार्यैर्युक्त इत्येवं परिच्छिद्यते,
 असौ 'गर्भाय' गर्भार्थमा-समन्तात् 'गन्ता' यास्यति 'अनन्तशो' निरवधिकं कालमिति, एतदुक्तं भवति-अकिञ्चनोऽपि तपोनिष्टसदेहोऽपि
 कपायापरित्यागाच्चरकादिस्थानात् तिर्यगादिस्थानं गर्भाद्रभमनन्तमपि कालणशिशर्मवत् संसारे पर्यटतीति ॥९॥ यतो मिथ्याहृद्भ्रूयुप-
 दिष्टतपसाऽपि न दुर्गतिमार्गनिरोधो अतो मद्भुक्त एव मार्गो स्थेयमेतद्गर्भमुपदेशं दातुमाह—'पुरिसो' इत्यादि, हे पुरुष ! येन 'पापेन क-
 र्मणा' असदनुष्ठानरूपेण त्वमुपलक्षितस्तत्रासकृत् प्रवृत्तत्वात् तस्मात् 'उपरम' निवर्त्तस्व, यतः पुरुषाणां जीवितं सुबद्धपि त्रिपल्योपमान्तं
 संयमजीवितं वा पल्योपमस्यान्तः-मध्ये वर्त्तते तदप्यूनं पूर्वकोटिमितियावत्, अथवा परि-समन्तात् अन्तोऽस्येति पर्यन्तं-सान्तामि-

१ 'गर्भवयो आ. । २ जतिविय इ. जादवि य आ. । ३ मेतसा आ. । ४ मिज्जती आ. निवृति इ. । ५ 'यत्त वा । ६ च आ । ७ ऽस्यति आ ।

न्यपे, एष्वर महामेगासगन्धव्य, तदेव मनुष्याणां स्वोकचीवितपपगम्य यावच्च एयंति तावद्दमंनुष्माणेन सफल कर्षव्य, ये पुनर्मो-
 योन्महायु नरगन्धा-माया 'इह' मनुष्यमेव संसार वा कर्मेषु-इच्छामदनरूपेण 'मूर्च्छिता' अम्युपपन्थाः ते नरा मोह यान्ति-हिताहि-
 ॥ १ ॥ एव च स्थित मदिश्य मदिश्य संभाव्यते, एतदसंशयान्त-हितादिस्थानेभ्योऽनिष्टचानामसयतेन्द्रियाणां येति
 जेगय निदिरादि नोगय, अणुपाणा पया तुरुचरा। अणुसासणमेव पक्वमे, धीरेहिं सम पवेहय ॥ १ ॥

निरया श्रीरा समुद्रिया, कोहकोयरियाइपीसणा। पाणे ण हयति सव्वसो, पावाओ विरयाऽभिनिव्वुडा ॥ १ ॥
 'उग्र' ल्यारि सत्य जीरितमवगम्य विपर्याय कृद्रापापानपृढ्य छित्त्वा गृहपाशयन्धन 'यत्माना' यत्न कुर्वन् प्राणिनामनुपरो-
 एन तित' गुपुचरिशी मर, एतद्य ददयति-'योगज्ञानि'ति संयमयोगान् गुप्तिसमित्तियुग इत्यर्थ' किमित्येव ? यदा 'अपक्वा'-
 गृत्वा नञ्-शान्तो ऽपु पयिषु ते तथा न वैशम्पूता पन्यानोऽनुपपुक्कैर्जीवानुपमर्देन 'दुस्तारा' दुर्गमा इति, अनेन ईयासमित्त-
 एव मन्त्रे मी शान्त, एतच्च मन्त्रि 'धीरे' अर्द्धिद्वि मस्यह 'प्रवेदित' प्रकुर्याणाव्यात्वमिति ॥ १ ॥ अय क एते यीरा इत्याह-
 'सिद्धा' इत्यादि, त्पिान्द्रादिपापेष्वो य विगाय, विदेषप कर्म प्रेरयन्तीति यीरा', मस्यगारुत्मपरिस्वागेनोत्थिताः समृत्तिर्बला, ते
 एतन्मस्य 'शोषप्रकृतिःसिद्धिना' तत्र शोषप्रदपानानो गृहीता, कातरिका-माया वृषप्रणाद्योभो गृहीता, आदिप्रदपान्

१ ७५५७ ७ १ १ १
 कर्म ५. १ १ ७५५ ७ १ १

शेषमोहनीयपरिग्रहः, तत्परीषणाः—तदपनेतारः, तथा 'प्राणिनो' जीवान् स्रष्ट्रेतरभेदभिन्नान् 'सर्वशो' मनोवाकायकर्मभिः 'न वृन्ति' न व्यापादयन्ति, 'पापाच्च' सर्वतः सावधानुष्ठानरूपाद्विरताः—निवृत्तास्ततश्च 'अभिनिर्वृत्ताः' क्रोधाद्युपशमेन शान्तीभृताः, यद्विवाऽभिनिर्वृत्ता इव अभिनिर्वृत्ताः—मुक्ता इव द्रष्टव्या इति ॥१२॥ पुनरप्युपदेशान्तरमाह—

णवि ता अहमेव लुप्पए, लुप्पंती लोअंसि पाणिणो । एवं सहिएहिं पासए, अणिहे से पुट्टे अहियासए ॥१३॥
धुणिया कुलियं व लेववं, किंसए देहमणासणा इह । अविहिंसामेव पठवए, अणुधम्मो सुणिणा पवेदितो ॥१४॥

'णवि ता' इत्यादि परीषहोपसर्गा एतद्भावनापरेण सोढव्याः, नाहमेवैकस्तावदिह शीतोष्णादिदुःखविशेषैः 'लुप्ये' पीडये अपि त्वन्येऽपि 'प्राणिनः' तथाविधास्तिर्यञ्चलुष्याः अस्मिन्नोके 'लुप्यन्ते' अतिदुःसहैर्दुःखैः परिताप्यन्ते, तेषां च सम्यग्विवेकामार्वाच्च निर्जराख्यफलमस्ति, यतः—'द्वान्तं न क्षमया गृहोचितसुखं त्यक्तं न संतोषतः, सोढा दुःसहतापशीतपवनक्लेशा न तप्तं तपः । ध्यातं विचमहनिशं नियमित द्रन्द्वैर्न तत्त्वं परं, तत्तत्कर्म कृतं सुखार्थिभिरहो तैस्तैः फलैर्वञ्चिताः ॥१॥' तदेवं क्लेशादिसहनं सद्विवेकिनां संयमाम्युपगमे सति गुणार्थैवेति, तथाहि—'कार्यं श्रुत्यमवं कदन्नमशनं शीतोष्णयोः पात्रता, पारुष्यं च शिरोरुहेषु शयनं महास्तले केवले । एतान्येव गृहे वहन्यवनतिं तान्युन्नतिं संयमे, दोषाश्चापि गुणा भवन्ति हि नृणां योग्ये पदे योजिताः ॥१॥' एवं सहितो ज्ञानादिभिः स्वहितो वा आत्महितः सन् 'पर्ययेत्' कुशाग्रीयया बुद्ध्या पर्यालोचयेदनन्तरोदितं, तथा निहन्यत इति निहः न निहोऽनिहः—क्रोधादिभि-

१ सर्वत्र आ । २ लोपसि इ । ३ पासते आ. । ४ पुट्टो आ. इ । ५ पियां आ । ६ कसए इ । ७ दिहिं आ. इ. । ८ °न् तन्निर्जं ।
१ गुणीमं आ. । सा. १० अधिकं पुण्यजनात् पचतीति च ।

सन्दिग्धः मन् म ददान्तरः पीतवै दृष्टोऽपि तान् 'अधिसंवेत' मनःपीडा न विदध्यादिति, यद्विषा 'अनिह' इति तपःसंयये परीषाह
 गान ता निगुरित्वाऽपि, इतर पूरयदिति ॥१३॥ अपिच 'धुमिया' इत्यादि, 'पूत्वा' विषूय 'कुलिप' कृत्वाणकृत कृत्वाय लेपवत्
 मन्ने, त्रयमयापः-सया इत्येवं गोमयादिभेदेन मलेप जायदृश्यमान लेपापगमात् कृत्वा मवति, एवम् अनश्वनादिभिर्देह 'कर्मसेत्' अप
 पिन्नेमयोचित निरप्यात्, तदपनयाच धर्मनोऽपयो मवतीति भावः, तथा विविधा हिंसा विहिंसा न विहिंसा अविहिंसा वामेष
 धर्मो मवत् इतिमानवानो मनेरित्यथा, यदुगतो-मोघ प्रत्यनुह्यो घर्मोऽनुषर्म असावहिंसालक्षणा, परीषहोपसर्गसहनलक्षणञ्च
 धर्मो 'द्विन्ना मनेन 'द्वेदित्' इत्येव इति ॥१४॥ क्रिय-
 मनुनी जह पमुगुदिया, त्रिदुणिय धसयेई सिय रय । एव दविओवहाणव, कम्म खवद्व तवस्तिमाहणे ॥१५॥
 त्रिट्टियमगागेममण, तमण ठाणटिअ तवस्तिण । इहरा बुडाय पत्यए, अत्रि सुस्से ण य त लंभेज णो ॥१६॥

'मन्दी' इत्यादि 'नानिध' यथी यथा 'संभुता' रवसा 'अपगुच्छिता' द्यचिता सती अत्र 'विषूय' कम्पयित्वा सद्रजः 'सितम्'
 मरुत्तु कम्पयित्वा मन्पति, परं 'द्रव्यो' मन्व्यो मृत्किगमनयोग्यो मोघप्रत्युप-सामीप्येन दपातीति उपपानम्-अनश्वनादिकं तपः
 मरुत्तु मन्पति, य मन्पत्तु 'कर्म' मानावगादिकं 'घपयति' मपनयति, 'मपस्वी' साधु 'माह्व'पि मा कपीरिति प्रवृत्तियस्य
 मन्पत्तु मन्पति इति ॥१५॥ मनुह्योपगमात्-उद्विष' त्यादि, मगार-गुरं तदस्य नास्तीत्यनगारः तमेपमूलं संयमो
 मन्पत्तु मन्पति इति, धाम्यतीति मपनन्ते, तथा 'व्यानस्मियन्' उपरोपरपिणिहर्मपयम्यानाप्यास्तिने 'मपस्विने' भिद्विष्टपयो

निष्पदेहं तमेवभूतमपि कदाचित् 'डहरा' पुत्रनन्नादयः 'दुद्धाः' पिष्टमातुलादयः उन्निष्क्रामयितुं 'आर्थियुः' याचेरन्, त एवमूचुः—
भवता वर्य प्रतिपाल्या न त्वामन्तरेणास्माकं कश्चिदस्ति त्वं वाऽस्माकम् एक एव प्रतिपाल्यः, (इति) भणन्तस्ते जना अपि 'शुब्धेयुः'
श्रमं गच्छेयुः, न च तं साधुं विदितपरमार्थं 'लभेरन्' नैवाऽऽत्ससात्कुर्युः—नैवाऽऽत्समवशगं विदध्युरिति ॥१६॥ किञ्च—

जइ कालुण्णियाणि कैसिया, जइ शीयंति य पुत्तकारणा । दवियं भिक्खू समुट्ठियं, णो लब्भंति, ण संठवित्तए ॥
जइ विय कामेहि लाविया, जइ णेज्जाहि ण बंधिउं धरं । जइ जीविय नावकंखए, णो लब्भंति णं संठवित्तए ॥१८

'जइ' इत्यादि यद्यपि ते मातापितृपुत्रकलत्रादयस्तदन्तिके समेत्य करुणाप्रधानानि-विलापप्रायाणि वचांस्यनुष्ठनानि वा कुर्युः,
तथाहि—“णौहपियकंतसामिय अइवल्लह दुल्लहोऽसि भुवणंमि । तुह विरहम्मि य निकिव ! सुणं संबंपि पडिहाइ ॥१॥ सेणी गामो गोठी
गणो व तं नत्थ होसि १४ संगिहितो । दिप्पइ सिरिए सुपुरिस ! किं पुण निययं घरदरं ? ॥२॥” तथा यदि 'शेयंति य' ति रुदन्ति 'पुत्र-
कारणं' सुतनिमित्तं, कुलवर्धनमेकं सुतमुत्पाद्य पुनरेवं कर्तुमर्हसीति । एवं रुदन्तो यदि भणन्ति तं भिक्षुं रागद्वेषरहितत्वान्मुक्तियोग्य-
त्वाद्वा द्रव्यभूतं सम्यक्संयमोत्थानेनोत्थितं तथाऽपि साधुं 'न लप्स्यन्ते' न शक्नुवन्ति प्रव्रज्यातो अंशयितुं—^१भावाच्च्यावयितुं नापि

१ १ गिय आ । २ गक्कासिया आ । ३ जति आ । ४ रोयति व, आ इ । ५ संथं आ. इ । ६ जइत आ. । ७ णिज्जादि । ८ जति जीवित
आ. । ९ खती आ. । १० नो आ. इ. । ११ न आ इ । १२ संथं आ. सक् इ । सा. १३ नाथ कान्त प्रिय स्वामिन् अतिवल्लभ दुर्लभोऽसि भवने । तव
विरहे च निरूप्य । शून्य सर्वमपि प्रतिभाति ॥१॥ श्रेणिग्रामो गोष्ठी गणो वा त्व यत्र भवसि सन्निहितः । दीप्यते श्रिया सुपुरुष । किं पुनर्निज ग्रहद्वारम् ?
॥२॥ १४ सन्नि १५ मुक्तिगमनयो आ । १६ XXXXXXनापि आ इ ।

भुम्भारपितुं-गृहस्थापारेन द्रव्यलिङ्गान्यात्रयितुमिति ॥१७॥ अपिच-‘अहवि’ इत्यादि, यद्यपि ते निजास्तं साधु संयमोत्थानेनो-
 त्तिस्ते ‘काम’ एवामदन्तस्ते ‘लानयन्ति’ उपनिषदप्रयेयुष्यलोमयेयुरित्यर्थः, अनेनानुश्लोपसर्गप्रवृत्तौ, तथा यदि नयेयुष्येष्वा गृह,
 पयर्जीतिं वा नानिन इत् नस्त निजान्तं साधु-‘यदि चीकितं नामिक्रश्चेत्’ यदि चीकितामिलायी न मवेत् असं
 गृहस्थानेन संस्थापयितुमिति ॥१८॥ किञ्च—
 मोहनियं ण ममाङ्गो, माय पिया य सुया य भारिया । पोसाहि ण पासओ तुम, लोग परपि जहासि पोसणो ॥

अने अनेहि मुत्तियां, मोह जति णेरा असबुद्धा । विसम विसमेहिं गाहिया, ते पावेहिं पुणो पगब्भिर्या ॥
 ‘ नाति ए’ एयादि, ते इराप्तिमातापिप्रादयलमभिनवप्रवृत्तिं ‘सेहति’चि शिषयन्ति ‘कम्’ इति वाक्यालद्वारे-‘ममाङ्गो’चि
 दम-पिपरं योग्यः, एवं विग्रहणीयत आह-पय ‘ना’ यस्मानत्यन्तदुःखितास्त्ववयं पोपक्वमावाहा, स्व ष यथावस्थितार्थ-
 एव-गृहस्थी, मपुत्रिक एवर्ष, यतः ‘न’ अप्मान् ‘पोप’ प्रतिवागरणं कुरु अन्यथा प्रयन्याऽस्पुपगमेनेह्लोकस्त्यक्तो मवता

विनाशनाशितान् पत्नोऽस्मिन् इति दुःमित्तनिवृत्तिपाठनेन च पुम्प्यावाधिरैवेति, तयारि-‘या गतिः क्लेशदग्धानां,
 ए १ १८१८ एतेद-च १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००

१ १ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००

गृह्ये गृहमेधिनाम् । विभ्रतां पुत्रदारांस्तु, तां गतिं ब्रज पुत्रक ! ॥११॥ एवं तैरुपसर्गिताः केचन कातराः कदाचिदेतत्त्वयुरित्याह—‘अने’ इत्यादि, ‘अन्ये’ केचनल्पसत्त्वाः ‘अन्यैः’ मात्रापित्रादिभिः ‘मूर्च्छिता’ अभ्युपपन्नाः सम्यग्दर्शनादिव्यतिरेकेण सकलमपि शरीरादिकमन्यदित्यन्यग्रहणं, ते एवम्भूताः असंब्रुता नराः ‘मोहं यान्ति’ सदनुष्ठाने मुह्यन्ति, तथा संसारगमनैकहेतुभूतत्वात् ‘विषमः’ असंयमस्तं ‘विषमैः’ असंयतैरुन्मार्गप्रवृत्तत्वेनापायायीरुमिः रागद्वेषैर्वा अनादिभवाभ्यस्तत्या दुरुच्छेद्यत्वेन विषमैः ग्राहिता—असंयमं प्रतिवर्तिताः, ते चैवम्भूताः ‘पापैः’ कर्मभिः पुनरपि प्रवृत्ताः ‘प्रगल्भताः’—दृष्टतां गताः पापकं कर्म कुर्वन्तोऽपि न लज्जन्त इति ॥२०॥ यत एवं ततः किं कर्तव्यमित्याह—

तम्हा दवि इक्ख पंडिए, पावाओ विरतेऽभिणिब्बुडे । पणए वीरं महाविहिं, सिद्धिपहं णेआउयं धुवं ॥२१॥
वेयालियमग्गमार्गओ, मणवयसाकायेण संबुडो । चिच्चो वित्तं च णायओ, आरंभं च सुसंबुडे चरे ॥२२॥
त्तिवेमि इति वैतालीयाध्ययनस्य प्रथमोद्देशकः (गाथाप्रश्न १२०)

‘तम्हा’ इत्यादि, यतो मातापित्रादिमूर्च्छिताः पापेषु कर्मसु प्रगल्भा भवन्ति तस्माद् द्रव्यभूतो भव्यः—शुक्तिगमनयोग्यः रागद्वेषरहितो वा सन् ‘ईथस्व’ तद्विपाकं पर्यालोचय ‘पण्डितः’ सद्विवेकयुक्तः ‘पापात्’ कर्मणोऽसदनुष्ठानरूपात् ‘विरतः’ निवृत्तः क्रोधादिपरित्यागार्गच्छान्तीभूत इत्यर्थः तथा ‘प्रणताः’ प्रह्वीभूताः ‘वीराः’ कर्मविदारणसमर्थाः ‘महावीरि’ महामार्गं, तमेव विशिनष्टि—‘सिद्धिपथं’

१ पुनर्कृति आ. इ. १२ लक्ष्यन्त आ. १३ बुद्ध आ. १४ गड आ १५ चेच्च। ६ चरेज्जसि आ. चरेज्जासि इ. १७ अभिमिर्द्धतः आ. इ. १८ गाय जीती आ. १

‘तयसं व’ इत्यादि यथा उरगः स्थां त्वचं अवश्यं परित्यागार्हत्वात् ‘जहाति’ परित्यजति, एवमसावपि साधुः रज इव रजः—अष्टप्रकारं कर्म तदकषायित्वेन परित्यजतीति, एवं कषयाभावो हि कर्माभावस्य कारणमिति ‘संख्याय’ ज्ञात्वा ‘शुनिः’ कालत्रयवेदी ‘न माद्यति’ मदं न याति, मदकारणं दर्शयति—‘गोत्रेण’ काश्यपादिना, अन्यग्रहणात् शेषाणि मदस्थानानि गृह्णन्त इति, ‘माहण’ चि साधुः, पाठान्तरं वा ‘जे विड’ चि यो विद्वान्-विवेकी स जातिकुललाभादिभिः न माद्यतीति, न केवलं स्वतो मदो न विधेयः, जुगुप्साऽप्यन्येषां न विधेयेति दर्शयति—‘अथ’ अनन्तरं असौ ‘अश्रयस्कारी’ पापकारिणी ‘इंखिणि’ चि निन्दा अन्येषामतो न कार्येति, सुणी न मज्जइ’ इत्यादिकस्य सूत्रा-वयवस्य द्वात्रस्यशं गाथाद्वयेन निर्युक्तिक्रदाह—

तवसंजमणणे सुचि जइ माणो बँल्लिओ महेसीहिं । अत्तससुक्करिसत्थं किं पुण हीला उ अँन्नेसिं ? ॥४३॥
 जइ ताव निज्जरमँओ, पडिसिद्धो अट्टमाणमहणेहिं । अँविसेसमयट्टाणा परिहरियव्वा पयत्तेणं ॥४४॥^{११}

‘तव संजम’ इत्यादि, तपःसंयमज्ञानेष्वपि आत्मसमुत्कर्षणार्थम्-उत्सेकार्थं यः प्रवृत्तो मानः यद्यसावपि तावद् ‘वजितः’ त्यक्तो ‘म हर्षिभिः’ महाशुनिभिः, किंपुननिन्दाऽन्येषां न त्याज्येति । यदि तावन्निर्जरामदोऽपि मोक्षैर्कर्मनहेतुः प्रतिपिद्धः ‘अष्टमामथनैः’ अर्ह-न्द्रिवशेषाणि तु ‘मदस्थानानि’ जाल्यादीनि ‘प्रयत्नेन’ सुतरां परिहर्त्तव्यानीति गाथाद्वयार्थः ॥४३-४४॥१॥ साम्प्रतं परनिन्दादोषम-धिकृत्याह—‘जो परिभवइ’ इत्यादि, यः कश्चिदविवेकी ‘परिभवति’ अवज्ञयति, ‘परं जनं’ अन्यं लोकम् आत्मव्यतिरिक्तं स तत्कृतेन कर्मणा

^१ यथाशुर् आ. इ । २ न्तरXXIV । ३ नाण अ आ । ४ वञ्जित अ. आ. । ५ अर्थ अ. । ६ अण्णोसि आ. । ७ ॥४०॥ अ. आ. । ८ जति अ. आ. । ९ मउ अ. आ. । १० शवसे अ. आ. । ११ ॥४१॥ अ. आ. । १२ निर्जरविशेषणम् ।

‘समे’ति समभावोपेतः सामायिकादौ संयमे संयमस्थाने वा पटस्थानपतितत्वात् संयमस्थानानामन्यतरस्मिन् संयमस्थाने छेदोपस्थापनी-
यादौ वा, तदेव विशिनष्टि-सम्यक्शुद्धे सम्यक्शुद्धौ वा ‘श्रमणः’ तपस्वी लज्जामदपरित्यागेन समानमना वा ‘परिव्रजेत्’ संयमोद्युक्तो
भवेत्, स्यात्-कियन्तं कालम् ? , यावत् कथा-देवदत्तो यज्ञदत्त इति कथां यावत्, सम्यगाहित आत्मा ज्ञानादौ येन स समाहितः
समाधिना वा-शोभनाध्यवसायेन युक्तः, द्रव्यभूतो-रागद्वेषादिरहितः मुक्तिगमनयोग्यतया वा भव्यः, स एवम्भूतः कालमकार्षीत्
‘पण्डितः’ सदसद्विवेककलितः, एतदुक्तं भवति-देवदत्त इति कथा मृतस्यापि भवति अतो यावन्मृत्युकालं तावच्छजामदपरित्यागोपेतेन
संयमानुष्ठाने प्रवर्तितव्यमिति स्यात् ॥४॥ किमालम्ब्यैतद्विधेयमिति, उच्यते—

दूरं अणुपस्सिसया सुणी, तीतं धम्ममणागयं तथा । पुंटे परुसेहिं माहणे, अवि हण्णू संमंयमि रीयइ ॥५॥
पण्णसमंत्ते सया जंए, संमताधम्ममुदाहरे सुणी । सुहुमे उ सया अल्लसए, णो कुज्जे णो माणि माहणे ॥६॥

‘दूरं’ इत्यादि दूरवचित्वात् दूरो-मोक्षस्तमनु-पञ्चात् तं दृष्ट्वा यदिवा-दूरमिति-दीर्घकालम् ‘अनुदृश्य’ पर्यालोच्य ‘मुनिः’ कालत्रय-
वेत्ता दूरमेव दर्शयति-अतीतं ‘धम्मं’ स्वभावं-जीवानामुच्चावचस्थानगतिलक्षणं तथा अनागतं च धर्म-स्वभावं पर्यालोच्य लज्जामदौ न
विधेयौ, तथा ‘स्पृष्टः’ लुप्तः ‘परुस्यैः’ दण्डकशादिभिर्वाग्भिरवा ‘माहणे’ति मुनिः ‘अवि हण्णू’ति अपि मार्यमाणः स्कन्दकशिष्यगणवत्
‘समये’ संयमे ‘रीयते’ तदुक्तमार्गेण गच्छतीत्यर्थः, पाठान्तरं वा ‘समयाऽहियासए’ ति समतया सहत इति ॥५॥ पुनरन्युपदेशान्तर-

१ समस्ति आ समेति इ । २ इत्येव वा. इ । ३ द्वेषरहित आ. इ. । ४ तीय इ. । ५ पुट्टो इ. । ६ फरुं आ. । मा ७ समयाहियासए पा. । ८
‘वसि आ. इ । सा ९ एण्हसमये पा० । १० जते आ । ११ समिया कां. इ. । १२ ‘याहरे’ आ. । १३ नो आ. इ । १४ ट् X आ. इ । १५ पुरुपैः आ. इ ।

मार-‘पण्यसमे’ इत्यादि, प्रथायां समाप्तः प्रथासमाप्तः-पदुप्रथा, पाठान्तरं वा ‘पण्यसमत्ये’ प्रभविपये प्रत्युचरदानसमर्थः ‘सदा’ सर्वं
 कष्टं वेयेत्, त्वयं कथायादिकमिति श्रेयाः । तथा समय-समता तथा धर्मम्-अहिंसादिलक्षणम् ‘उदाहरेत्’ कथयेत् ‘मुनिः’ यतिः सस्मै
 तु-संयमे यत्कर्तव्यं तस् ‘अत्रएकः’ अविशेषकः, तथा न इत्यमानो वा पूज्यमानो वा कुप्येभापि ‘मानी’ गर्वित स्यात् ‘माहणो’
 यतिरिति ॥६॥ अपिच-

धनुजणमणमि सर्वुबो, सव्यद्वेहि णरे अणिस्तिप । हरप व सया अणांघिले, धम्म पांडुरकासि कासव ॥७॥
 घहवे पाणा पुबो सिया, पचेय समय समीहिया जो मोणंपद उवट्टिते, विरतिं” तत्य अकासि पडिप ॥८॥

‘बहुजण’ इत्यादि, नान् वनान् आत्मानं प्रति नामयति-प्रद्विक्रोति तेषां नम्यते-स्त्यते बहुजननमनो-धर्मः, स एव यदुमि
 वंनरात्मीयाद्वयेन यथाऽमुपगमप्रदं सया स्तुयते-श्रेयस्स्यते, कथम् ? अत्र कथानकं राजगृहे नगरे श्रेयिको महाराजः, कदाचि
 दसौ चतुर्विधयुष्पुपेतेन पुत्रेण वमयकुमारेण सार्धमास्थानसिक्ततामिल्लामिः कथामिरासाञ्चक्रे, सत्र कदाचिदेवमुता कथाऽभूत्,
 तपया-इ लोक पार्मिकाः बहवा उताचार्मिका इति !, सत्र समस्तपर्यदाऽभिहितम्-यथाऽचार्मिका बहवो लोका धर्म तु दत्तानामपि
 मध्ये क्वचिद्वैको विषये, त्वाकर्ण्यमयकुमारेणोक्त-यथा प्रायशो लोकाः सर्व एव चार्मिकाः, यदि न निबभयो भवतां परीक्षा क्रियतां,
 पर्यदाऽप्यभिहितम्-एवमस्तु, त्कोऽमयकुमारेण घबलेत्तप्रासादशयं क्कारिं, घोषितं च विच्छिन्नेन नगरे, यथा-यः कश्चिद्विदुश्चार्मिकः

१ परं भा । २ एतेषु भा. ३ । ३ गर्भति भा । ४ धनुहे इ । ५ इति । ६ पठ । ७ कश्चिद्विदुश्च भा. इ । ८ एव कश्चिद्विदुश्च प्र । ९ के
 भा. इ । १० परं भा. ११ विच्छिन्नेन भा. इ । १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००

स सर्वोऽपि धवलप्रासादं गृहीतवलिः प्रविशत्, इतरस्त्वितरमिति, ततोऽसौ लोकः सर्वोऽपि धवलप्रासादमेव प्रविष्टो निर्गच्छन् कथं त्वं
धार्मिकः ? इत्येवं पृष्टः कश्चिदाचष्टे—यथाऽहं कर्षकः अनेकशकुनिगणः मद्धान्यकणैरात्मानं प्रीणयति खलकसमागतधान्यकणभिक्षादानेन
च मम धर्म इति, अपरस्त्वाह—यथाऽहं ब्राह्मणः षट्कर्माभिरतः तथा बहुशौचस्नानादिभिर्वदविहितानुष्ठानेन पितृदेवांस्तर्पयामि, अन्यः
कथयति—यथाऽहं वणिककुलोपजीवी भिक्षादानादिप्रवृत्तः, अपरस्त्विदमाह—यथाऽहं कुलपुत्रकः न्यायागतं निर्गतिकं कुटुम्बकं पालया-
म्येव, तौवत् शपाकोऽप्येदं नृ-यथाऽहं कुलकमागतं धर्ममनुपालयामीति मन्त्रिश्रया च बहवः पिशितसुजः प्राणान् संधारयन्ति, इत्येवं
सर्वोऽप्यात्मीयमात्मीयं व्यापारसुदृश्य धर्मे नियोजयति, तत्रापरमसितप्रासादं श्रावकद्वयं प्रविष्टं, तच्च किमधर्माचरणं भवञ्जामकारी-
त्येवं पृष्टं सत् सकृन्मधनिवृत्तिमङ्गव्यलीकमकथयत्, तथा साधव एवात्र परमार्थतो धार्मिका यथागृहीतप्रतिज्ञानिर्वाहणसमर्थाः, अस्मा-
भिस्तु—“अवाप्य मानुषं जन्म, लब्ध्वा जैनं च शासनम् । कृत्वा निवृत्तिं मेघस्य, सम्यक् साऽपि न पालिता ॥१॥ अनेन व्रतभङ्गेन,
मन्यमाना अधार्मिकम् । अधमाधममात्मानं, कृष्णप्रासादमाश्रिताः ॥२॥” तथाहि—“लज्जां गुणौघजननीं जननीमिवार्यामित्यन्तशुद्धहृद-
यामनुवर्त्तमानाः । तेजस्विनः सुखमद्भनपि संत्यजन्ति, सत्यस्थितिव्यसनिनो न पुनः प्रतिज्ञाम् ॥३॥ वरं प्रवेष्टुं ज्वलितं हुताशनं, न-
चापि भयं चिरसंचितव्रतम् । वरं हि मृत्युः सुविशुद्धचेतसो, नचापि शीलस्खलितस्य जीवितम् ॥४॥” इति, तदेवं प्रायशः सर्वोऽप्या-
त्मानं धार्मिकं मन्यत इतिकृत्वा बहुजनमनो धर्म इति स्थितं, तस्मिन् ‘संवृतः’ समाहितः सन् ‘नरः’ पुमान् ‘सर्वार्थैः’ बाह्याभ्यन्तरै-

१ शोचत्त्यादिभि आ. शोचवत्त्यादिभि इ. । २ तावत् आवत् आ. इ. । सा० ३ आधारस्यापि कर्मत्वविवक्षया, गल्लार्थत्वेन विश. कर्त्तरि क इति न प्रथ-
माशब्दा । ४ जातिपक्षीया मविपुल्यम् । ५ कर्मणो प्र० ।

धनधान्यकलशमस्तादिभिः 'अनिश्चिता' अप्रखिन्दाः सन् घम प्रकाशित्वानित्युचरेण सह सम्बन्धः, निर्दशनमाह-इदं इव स्वच्छा
 ममा मृत् मृदा 'अनारिक्त' अनेकमत्स्यादिबलचरसंक्रमेणाप्यनाकुलोऽच्छुषो वा धान्स्यादिलक्षण घम 'प्रादुरकार्षीत्' प्रकटं कृत-
 धान्, यद्विवा एपरिश्रित एव कान्यप-तीर्यङ्करसंभन्धिनं घम प्रकाशयेत्, छान्दसत्वात् घर्षमाने मृतनिर्देश इति ॥७॥ स यदुज्वनन
 मन घर्षे ध्ययस्थितो यादृक् घम प्रकाशयति तद्व्यपितुमाह-'बहवै' इत्यादि, यद्विषोपदेशान्तरमेवाधिकृत्याह-'बहवै' इत्यादि, 'बहवः'
 अनन्ता 'प्राणा' दन्त्रविधप्राणमाहत्वात्तदमेदोपचारात् प्राणिनः 'पृथग्' इति पृथिव्यादिभेदेन ब्रह्मषादरपर्याप्तकपर्याप्तनरकगत्यादि-
 भेदेन वा संसारमाधिता' तेषां च पृषगाभितानामपि प्रत्येक समता-दुःखद्वेषित्व सुखप्रियत्वं च 'समीक्ष्य' दृष्ट्वा, यद्विवा-'समता'
 माधरप्यनुपेष्य(त्स) यो 'मीनीन्द्रपदद्वयस्थित' संयममाधितः स साधुः 'तत्र' अनेकमेदमिष्टप्राणिगणे दुःखमिषि सुखाभिलाषिषि
 यनि नदुःखाते यत्राप्ये त्रिणिम् अरुर्षीत् कुर्यादिति, पापाग्नीन-यापानुष्ठानात् दवीयान् पण्डित इति ॥८॥ अपिच-
 धम्मस्स य पारए मुणी, आरमस्स य अंतए ठिए । सोयति य ण ममाइणो, णो लब्धमति णियं परिग्गह ॥९॥

इहलोगदुहावह विज, परलोगे य दुह दुहावह । विद्वसणधम्ममेव 'त, इति विज्ज कोऽगारमावसे ? ॥१०॥
 'धम्मस्स य' इत्यादि, धर्मस्-युतचारित्र्यमेवमिष्टस्य पारं गच्छतीति पारग-सिद्धान्तपारगामी सम्यक्चारित्रानुष्ठापी वेति, चारि
 त्रमधिकृत्याह-'आरम्मस्स' मानपापानुष्ठानरूपस्य 'अन्ते' पर्यन्ते तदसाधरूपे स्थितो मुनिर्ममति, ये पुनर्नवं ममन्ति ते अकृतधर्माः मरणे

१ ५१ ६ । २ मार्यं भा. ५४७ ६ । ३ अठिए भा. ६ । ४ अम्मठी भा. १ ५ पिपवं भा. १ ६ वा भा. १ ६ वा ५ विपएणुणीदित्त अणुधम्म-
 एणए विग्गहे .

दुःखे वा समुत्थिते आत्मानं शोचन्ति, नमिति वाक्यालङ्कारे, यदिवेष्टमरणादौ अर्थनाशे वा 'ममाहणो'त्ति ममेदमहमस्य स्वामीत्वेवमध्य-
 वसायिनः शोचन्ति, शोचमाना अभ्येते 'निजम्' आत्मीयं परि-समन्तात् गृह्यते-आत्मसात्क्रियत इति परिग्रहः-हिरण्यादिरिष्टस्वजनादिर्वा-
 तं नष्टं मृतं वा 'न लभन्ते' न प्राप्तुवन्तीति, यदिवा धर्मस्य पारगं मुनिमारम्भस्थान्ते व्यवस्थितमेनमागत्य 'स्वजनाः' मातापित्रादयः
 शोचन्ति 'ममत्वयुक्ताः' खेहालवः, न च ते लभन्ते निजमप्यात्मीयपरिश्रहबुद्ध्या गृहीतमिति ॥९॥ अत्रान्तरे 'नागार्जुनीयास्तु' पठन्ति
 "सोऽर्जुनं तयं उवष्टियं, केद् गिही विग्धेण उष्ट्रिया । धम्मंमि अणुत्तरे मुणी, तंमि जिणिञ्ज इमेण पंडिए ॥१॥" एतदेवाह- 'इह लोग'
 इत्यादि, 'इह' अस्मिन्नेव लोके हिरण्यस्वजनादिकं दुःखमावहति 'विड'त्ति विधाः-जानीहि, तथाहि- "अर्थानामर्जने दुःखमर्जितानां
 च रक्षणे । अथे-दुःखं व्यये दुःखं, धिगर्थं दुःखभाजनम् ॥१॥" तथाहि- "रेवापयः किसलयानि च सल्लकीनां, विन्ध्योपकण्ठविपिनं
 स्वकुलं च हित्वा । किं ताम्यसि द्विप ! गतोऽसि वंशं करिष्याः, खेहो निबन्धनमनर्थपरम्परायाः ॥१॥" परलोके च हिरण्यस्वजनादि-
 ममत्वापादितकर्मजं दुःखं भवति, तदप्यपरं दुःखमावहति, तदुपादानकर्मोपादानादिति भावः, तथैतदुपाजितमपि 'विध्वंसनधर्मं' विश-
 रारुस्वभावं, गत्वरमित्यर्थः, इत्येवं 'विद्वान्' जानन् कः सकर्णः 'अगारवासं' गृहवासमावसेत् ? गृहपाशं वाऽनुवध्नीयादिति, उक्तं च-
 "दाराः परिभवकारा बन्धुजनो बन्धनं विषं विषयाः । कोऽयं जनस्य मोहो ? ये रिपवस्तेषु सुहृदाशा ॥१॥" ॥१०॥ पुनरप्युपदेशम-
 धिकृत्याह-

१ नरा आ । सा. २ बुद्ध्या तमुपस्थितं केचिद्गृह्णिणो विष्णोसिष्ठियुः । धर्मेऽनुत्तरे मुनिस्तानपि जयेदनेन पण्डित । ३ उवष्ट्रिया वा इ. ।
 ४ लोके इ ।

महय पत्निगोत्र जाणिया, जात्रि य वदणपूयणा इह । सुहुमे सहे वुरुद्धरे, विउमता पैयहिज्ज सैयव ॥११॥
 गणे तेरे(र) ठाणमासणे, सयणे पंगे(ग) समाहिण सिया । भिक्सू उवहाणवीरिय, वइयुत्ते अज्झत्तसबुद्धो ॥१२॥

‘धरप’ इत्यादि, ‘महान्’ संघारिणां दृन्त्यञ्जत्वान्महात्वा वा संरम्भेण परिगोषण परिगोषः पङ्कादिः, भावतोऽभिव्यक्तं त
 भाग्या गुरुत्वात् नद्वियात्तौ वा परिच्छिद्य याऽपि च प्रयञ्चितस्य सतो राजादिभिः कायादिभिर्वन्दना वक्षपात्रादिभिश्च पूजना ता
 न्महान्गणान् ग्रन्थ इत्येते, गुप्तत्वान्म ‘वुरुद्धरे’ दृग्नेनोद्धर्तुं द्रक्ष्यते, अतः ‘विद्वान्’ सदसद्विवेकश्चेत्स्वभावत् ‘सस्तव’ परिचयमभिव्यक्त
 त्रिभ्य ण्य्य परिह ॥११॥ अस्य पायमर्थ-साधो स्वाध्यायध्यानपरस्परकान्तनिःस्पृहस्य योऽपि धार्य परैः वन्दनापूजनादिकः स
 तया त्रिभ्य प्रमार्गानि मदनुष्ठानस्य मद्वर्तनी महान् पठिमयो-विश्र, आत्मा तायच्छुद्रादिष्वभिव्यक्तः, तमित्येवं परिश्राय तथा श्रु
 तान्तर वुरुद्धरे च अन्तमपि ‘अयत्’ अणनयत् परिहृतः ‘एतेन’ अक्षयमाणेनेति ॥११॥ ‘एते चरे’ इत्यादि ‘एका’ असहायो द्रक्ष्यत हे

१ लोके वा १ १ लोके वा. एतेन इ । १ अथरे वा अदरे इ । १ अथरे वा अदरे इ । १ अथरे वा अदरे इ । १ अथरे वा अदरे इ ।
 १ अथरे वा अदरे इ । १ अथरे वा अदरे इ । १ अथरे वा अदरे इ । १ अथरे वा अदरे इ । १ अथरे वा अदरे इ ।
 १ अथरे वा अदरे इ । १ अथरे वा अदरे इ । १ अथरे वा अदरे इ । १ अथरे वा अदरे इ । १ अथरे वा अदरे इ ।

कछविहारी भावतो रागद्वेपरहितधरेत्, तथा 'स्थानं' कायोत्सर्गादिकम् एक एव कुर्यात्, तथा आसनेऽपि व्यवस्थितोऽपि रागद्वेपरहित एव तिष्ठेत्, एवं शयनेऽप्येकाक्येव 'समाहितः' धर्मादिध्यानयुक्तः 'स्यात्' भवेत्, एतदुक्तं भवति—सर्वास्त्रप्यत्रस्थानु चरणस्थानानामन शयनरूपासु रागद्वेषविरहात् समाहित एव स्यादिति, तथा भिक्षणशिलो भिक्षुः उपधानं—तपस्तत्र वीर्यं यस्य स उपधानवीर्यः—तपस्य-निगूहितबलवीर्यं इत्यर्थः, तथा 'वागुप्तः' सुपर्यालोचिताभिधायी 'अध्यात्मं' मनः तेन संवृतो भिक्षुर्भवेदिति ॥२॥ किञ्च—
णो पीहे ण यावंपगुणे, दारं सुन्नघरस्स संजएँ । पुट्टे ण उदाहरे वँयं, ण समुच्छे णो संधरे तणं ॥३॥

जत्थऽत्थमिए अणाउले, समविसर्माइं सुणीऽहियासए । चरगा अट्टुवावि भेरवा, अट्टुवा तत्थ सरोसिवा सिया ॥

'णो पीहे' इत्यादि, केनचिच्छयनादिनिमित्तेन शून्यगृहमाश्रितो भिक्षुः तस्य गृहस्य द्वारं कपाटादिना न स्थगयेत्वापि तत्रालयेत्, यावत् 'न यावंपगुणे' ति नोद्घाटयेत्, तत्रस्थोऽन्यत्र वा केनचिद्धर्मादिकं मार्गं वा पृष्टः सन् सावधां वाचं 'नोदाहरेत्' न ब्रूयात्, आभिप्राहिको जिनकल्पिकादिनिवद्यामपि न ब्रूयात्, तथा 'न समुच्छिन्धात्' तृणानि कचवरं च प्रमार्जनेन नापनयेत्, नापि शयनार्थं काश्चिदाभिप्राहिकः 'तृणादिकं संस्तरेत्' तृणैरपि संस्तारकं न कुर्यात्, किं पुनः कम्बलादिनाः, अन्यो वा शुषिरतृणं न संस्तरेदिति ॥३॥ तथा 'जत्थत्थमिए' इत्यादि, भिक्षुर्यत्रैवास्तमुपैति सविता तत्रैव कायोत्सर्गादिना तिष्ठतीति यत्रास्तामितः, तथाऽनाकुलः समुद्रव-

सा १ श्रक्तोऽपि शयनादिसमुच्चयाय, अथ तूर्ध्वस्थानादिसमुच्चयाय । २ 'तौ' XX आ । ३ णो पीहे नावप० आ. नो पीहे नावप० इ । ४ 'ते आ । ५ वति आ. वति इ । ६ णो य सवरे' आ. नो सधरे' इ । ७ 'इले आ इ । ८ 'माणि आ. इ । ९ 'येत्' Xणां' आ. येत्वात् नावप० इ । १० 'दित्त-
 मात्तदिक आ इ । ११ वा आ. इ । १२ 'ल्यादि' आ । इ ।

—गच्छन्ति, तत्सहनाच्च भिक्षोः शून्यागारगतस्य नीराजितवारणस्येव शीतोष्णादिजनिता उपसर्गाः सुसहा एव भवन्तीति भावः ॥१६॥

पुनरश्रुपदेशान्तरमाह—

उवर्णीयतरस्स ताइणो, भयमाणस्स विविक्कमासणं । सामाइयमाहु तस्स जं, जो अप्पाण भए ण दंसए ॥
उसिणोदगतत्तभोइणो, धम्ममट्टियस्स मुणिस्स हीमतो^१ । संसग्गि असाहु राइहिं, असमाही उ तहागयस्सवि ॥

‘उवर्णीय’ इत्यादि, उप—सामीप्येन नीतः—आपितो ज्ञानादावात्मा येन स तथा अतिशयेनोपनीत उपनीततरत्तस्य, तथा ‘तायिनः’ परात्मोपकारिणः त्रायिणो वा—सम्यक्पालकस्य, तथा ‘भजमानस्य’ सेवमानस्य ‘विविक्तं’ स्त्रीपशुपण्डकविवर्जितम् आर्यते—स्थीयते यस्मिन्निति तदासनं—वसत्यादि, तस्यैवम्भूतस्य मुनेः ‘सामायिकं’ समभारूपं सामायिकादिचारित्रमाहुः सर्वज्ञाः, ‘यत्’ यस्मात् तत्तथारि-त्रिणा प्राग्व्यवस्थितस्वभावेन भाव्यं, यथात्मानं ‘भये’ परिषहोपसर्गजनिते ‘न दर्शयेत्’ तद्भारुनं भवेत् तस्य सामायिकमाहुरिति सम्बन्धनीयं ॥१७॥ किञ्च—‘उसिणोदग’ इत्यादि, मुनेः ‘उष्णोदकतप्तभोजिनः’ त्रिदण्डोद्बृत्तोष्णोदकभोजिनः, यदिवा—उष्णं सन्न शीतीक्रियादिति तत्प्रहणं, तथा श्रुतचारित्राख्ये धर्मे स्थितस्य ‘हीमतो’ चि ह्रीः—असंयमं प्रति लज्जा तद्वतोऽसंयमजुगुप्सावत इत्यर्थः, तस्यैवम्भूतस्य मुने राजादिभिः सार्द्धं यः ‘संसर्गः’ सम्यन्धोऽसावसाधुः अनर्थोदयहेतुत्वात् ‘तथागतस्यापि’ यथोक्तानुष्ठायिनोऽपि राजादिसंसर्गवशाद् ‘असमाधिरेव’ अपध्यानमेव स्यात्, न कदाचित् स्वाध्यायादिकं भवेदिति ॥१८॥ परिहार्यदोषप्रदर्शनेन अधुनोपदेशाभिधित्सयाऽऽह—

१ विचिन्तमां आ । २ यप्पाण आ अप्पाण इ । ३ ँओ आ । ४ ँणीए आ इ । ५ प्राग्ग्यावर्जितं आ. इ. । ६ ँके इ । ७ हीमउत्तिही आ ।
xxx हीं, इ. । ८ ध्यानादिक आ ।

ण य संख्यमाहु जीवियं, तह विय बालजर्णो पगब्भइ । बाले पापेहिं मिज्जती, इति संखार्ये मुणी ण मज्जती ॥
छद्दण पैले इमा पया, बहुमाया मोहेण पाउडा । वियडेण पैलिति माहणे, सीउण्हं वयसाऽहियासए ॥२२॥

‘णय संख्य’ इत्यादि, ‘न च’ नैव ‘जीवितम्’ आयुष्कं कालपर्यायेण वृद्धितं सत् पुनः ‘संख्य’ मिति संस्कृतं—तन्तुवत्संधातुं शक्यते इत्येवमाहुस्ताद्विदः; तथाऽपि एवमपि व्यवस्थिते ‘बालः’ अज्ञो जर्णः ‘प्रगल्भते’ पापं कुर्वन् दृष्टो भवति, असदनुष्ठानरतोऽपि न लज्जत इति, स चैवम्भूतो बालस्त्वरसदनुष्ठानापादादितैः ‘पापैः’ कर्मभिः ‘मीयते’ तद्युक्त इत्येवं परिच्छिद्यते, अत्रियते वा मेयेन धान्यादिना प्रस्थ-
इति, एवं ‘संख्याय’ ज्ञात्वा ‘मुनिः’ यथावस्थितपदार्थानां वेत्ता ‘न माद्यतीति’ तेष्वसदनुष्ठानेष्वहं शोभनः कर्त्तव्येवं प्रगल्भमानो मद्ं न करोति ॥२१॥ उपदेशान्तरमाह—‘छंदेण’ इत्यादि, ‘छन्दः’—अभिप्रायस्तेन तेन स्वकीयाभिप्रायेण कुगतिगमनैकहेतुना ‘इमाः प्रजाः’ अयं लोकस्तासु गतिषु प्रेरीयते, तथाहि—छागादिवधमपि स्वभिप्रायग्रहग्रस्ता धर्मसाधनमित्येवं प्रगल्भमाना विदधति, अन्ये तु संघादिकमुद्दिश्य दासीदासधनधान्यादिपरिश्रहं कुर्वन्ति, तथाऽन्ये मायाप्रधानैः कुक्कुटरसकृदुत्प्रोक्षणश्रोत्रस्पर्शनादिभिर्गुग्धजनं प्रतारयन्ति, तथाहि—“कुक्कुटसाध्यो लोको नाकुक्कुटतः प्रवर्तते किञ्चित् । तस्माच्छोकस्यार्थे पितरमपि सकुक्कुटं कुर्यात् ॥१॥”
तथैयं प्रजा ‘बहुमाया’ कपटप्रधाना, किमिति ?—यतो मोहः—अज्ञानं तेन ‘प्रौद्यता’ आच्छादिता सदसद्विवेकविकलेत्यर्थः; तदेतदव-

१ ‘जने वा । २ ‘भ्रत वा भ्रती इ । ३ पवेष्टि वा इ । ४ ‘त वा । ५ पलेति माधया वा पलेति माधया इ । ६ पलेति वा, इ । ७ ‘सते वा । ८ न वा इ । ९ जड वा । १० करोतीति वा, इ । ११ ‘स्तासु तासु वा । १२ ‘लीयते वा । १३ वस्तादीति प्रं । १ वस्तादि’ वा इ । १४ कुक्कुटै इति प्रं । कुक्कुटै’ वा, इ । १५ प्रावृताच्छा वा, इ ।

स्वीकृतं, पुनरपि निगमनार्थं तमेव दृष्टान्तं दर्शयति-यथा कश्चित् द्यूतकारः 'कृतं' कृतयुगं चतुष्कमित्यर्थः, 'शेषम्' एककादि 'अपहाय' त्यक्त्वा दीव्यन् गृह्णाति, एवं पण्डितोऽपि-साधुरपि शेषं-गृहस्थकुप्रायचनिकपार्थस्थादिभावमपहाय सम्पूर्णं महान्तं सर्वोत्तमं धर्मं गृह्णीयादिति भावः ॥२४॥ पुनरप्युपदेशान्तरमाह—

उत्तर मणुयाण आहिया, गामधम्मा(स्म)इइ मे अणुस्सुयं ।
जंसी विरता समुट्टिया, कासवस्स अणुधम्मचारिणो ॥२५॥

जे एय चरंति आहियं, नाएणं महया महेसिणा । ते उट्टिय ते समुट्टिया, अन्नोन्नं सारंति धम्मओ ॥२६॥

'उत्तर' इत्यादि, उत्तराः-प्रधानाः दुर्जयत्वात्, केषाम् ?-उपदेशार्हत्वान्मनुष्याणाम् अन्यथा सर्वेषामेवेति, के ते ?- 'ग्रामधर्माः' शब्दादिविषया मैथुनरूपा वेति, एवं ग्रामधर्मा उत्तरत्वेन सर्वैरारख्याताः, मयैतदनु-पश्चाच्छ्रुतं, एतच्च सर्वमेव प्रागुक्तं यच्च वक्ष्यमाणं तत्राभयेनाऽऽदित्तीयकृता पुत्रानुद्दिश्याभिहितं सत् पाश्चात्यगणधराः सुधर्मस्वामिप्रभृतयः स्वशिष्येभ्यः प्रतिपादयन्ति अतो मयैतदनु-श्रुतमित्यनवद्यं, यस्मिन्निति-कर्मणि ल्यब्लोपे पञ्चमी सप्तमी वेति यान् ग्रामधर्मानाश्रित्य ये विरताः, पंचम्यर्थे वा सप्तमी, येभ्यो वा विरताः सम्यक्संयमरूपेणोत्थिताः समुत्थितास्ते 'काश्यपस्य' ऋषभस्वामिनो वर्धमानस्वामिनो वा सम्बन्धी यो धर्मस्तदनुचारिणः, तीर्थकरप्रणीतधर्मानुष्ठायिनो भवन्तीत्यर्थः ॥२५॥ किञ्च- 'जे एयं' इत्यादि, ये मनुष्या 'एनं' प्रागुक्तं धर्मं-ग्रामधर्मविरतिलक्षणं 'चरन्ति' कु-

१ श्रुतकर आ. । २ इति वा ति इ. । ३ 'द्विता आ. । ४ न.तेण आ नायएण इ. । ५ वा इत्येव आ. इ । ६ स्थिताःXXXXते आ । ७ जे ते आ. ।

‘जानन्ति’ विदन्ति ‘समाधिं’ रागद्वेषपरित्यागरूपं धर्मध्यानं च ‘आहितम्’ आत्मनि व्यवस्थितम्, आ-समन्ताद्धितं वा त एव जानन्ति नान्य इति भावः ॥२७॥ तथा ‘णो काहिए’ इत्यादि, ‘संयतः’ प्रव्रजितः कथया चरति काथिकः गोचरादौ न भवेत्, यदिवा-विरुद्धां पैशून्यापादनीं लयादिकथां वा न कुर्यात्, तथा ‘प्रश्नेन’ राजादिकिंवृत्तरूपेण दर्पणादिप्रश्ननिमित्तरूपेण वा चरतीति प्राश्निको न भवेत्, नापिच ‘संप्रसारकः’ देववृद्ध्वर्थकाण्डादिद्विचककथावित्सारको भवेदिति, किं कृत्वेति दर्शयति-‘ज्ञात्वा’ अवबुद्ध्य नास्योत्तरो विद्यत इत्यनुत्तरस्तं श्रुतचारित्राख्यं धर्मं सम्यग् अवगम्य, तस्य हि धर्मस्यैतदेव फलं यदुत-विकथानिमित्तपरिहारेण सम्यक्क्रियावान् स्यादिति, तदर्शयति-कृता-स्वभ्यस्ता क्रिया-संयमानुष्ठानरूपा येन स कृतक्रियस्तथाभूतश्च नचापि ‘मामको’ ममेदमहमस्य स्वामीत्येवं परिग्रहाग्रही भवेदिति ॥२८॥ किञ्च—

छन्नं च पसंस णी करे, न य उक्कोस पगास माहणे । तेसिं सुविवेगमाहिणं, पणया जेहिं सुजोसिअं धुयं ॥२९॥
अणिहे सहिए सुसंबुडे, धम्मट्ठी उवहाणवीरिए । विहरेज्ज समाहिइंदिए, अत्तहिअं खु दुहेण लब्भइ ॥३०॥

‘छन्नं’ इत्यादि, ‘छन्नं’ति माया तस्याः स्वाभिप्रायप्रच्छादनरूपत्वात् तां न कुर्यात्, चशब्द उत्तरापेक्षया समुच्चयार्थः, तथा प्रश-स्यते-सर्वरूप्यविगानेनाद्रियत इति प्रशस्यो-लोभस्तं च न कुर्यात्, तथा-जात्यादिभिर्मदस्थानैर्लघुप्रकृतिं पुरुषमुत्कर्षयतीत्युत्कर्षको-मानस्तमपि न कुर्यादिति सम्बन्धः, तथाऽन्तर्व्यवस्थितोऽपि मुखदृष्टिभूभङ्गविकारैः प्रकाशीभवतीति प्रकाशः-क्रोधस्तं च ‘माहणे’त्ति

१ विकथा । २ उर्ध्वकाण्डादि वा उर्ध्वकाण्डादि इ । ३ सम्यगवगतस्य आ. । ४ नो इ. । ५ हिते इ । ६ ज्जोसिथ आ. ज्जोसित इ. । ७ हिति-दिए इ. । ८ आयहिय वा. इ । ९ छण्ण० ।

साधुर्न कुर्यात्, 'तेषां कथायाणां यैर्महात्मभिः 'विवेका' परित्यागः 'आहितो' ज स्त एव धम प्रति प्रणता इति, यद्विधा-सेषामेव स
 सुखायां सुष्ठु विवेकः परिक्रानरूप आहितः-प्रथितः प्रसिद्धिं गतः त एव च धम प्रति प्रणता 'यैः' महात्मन्यैः सुष्ठु 'सुष्टं' सेवितं घृ
 पतेऽष्टप्रकारं कर्म समूहं-संयमानुष्ठानं, यद्विधान्यैः सदनुष्ठायिभिः 'सुबोधिष्व'ति सुष्ठु धितं घृननार्थत्वात् 'घृत' कर्मति ॥२९॥ अपि
 च-'अग्निदे' इत्यादि, सिद्धव इति चिह्नः न चिह्नं प्रसिद्धः-सर्वत्र ममत्वरहित इत्यर्थः, यद्विधा-परीपरोपसर्गेनिहन्यते इति निहः न नि
 होऽनिर'-उपसर्गेरपराक्षित इत्यर्थः, पाठान्तरं वा 'अग्नेदे'ति नास्याधमस्तीत्यनयो, निस्वयानुष्ठायीत्यर्थः, सह रितेन वर्तत इति सहितः
 सहितो-युक्तो वा प्रानादिभिः, स्वरितः-आस्माहितो वा सदनुष्ठानप्रवृत्तेः, तामेव दर्शयति-सुष्ठु 'संस्तु' इन्द्रियनोद्विन्दियैर्विज्ञेतेतसिका-
 रहित इत्यर्थः, तथा धर्म-शुभचारिश्रद्धाः तनार्थाः-प्रयोजनं स एव धर्मार्थः तस्यैव सम्भिर्यमाभत्वात् धर्मार्थः स यस्यास्तीति स घ-
 र्मार्थो तथा उपधान-उपस्वत्र र्थियवान् स एवम्भूतो 'विहरेत्' संयमानुष्ठानं कुर्यात् 'समाहितेन्द्रिया' संयतेन्द्रियाः, कृत एव !-यत्
 आत्महितं दुःखेनामुमवा संतारे पर्यटता अकृतधर्मानुष्ठानेन 'लभ्यते' अवाप्यत इति, तथाहि 'न पुनरिदमतिदुर्लभमगाधसंसारज्वलधि
 विभ्रष्टम् । मानुष्यं शपोतद्व्यरिद्धताविभ्रसितप्रतिमम् ॥१॥' तेषां हि-युगसमिलादिष्टान्त्तनीत्या मनुभ्यमंभ एव तावत् दुर्लभः, तद्याप्या
 र्षेक्षेत्रादिकं दुरापमिति, अत आत्महितं दुःखेनावाप्यत इति मन्तव्यम्, अपिच-"भूतेषु जङ्गमत्व ससिन् पञ्चेन्द्रियत्ववृत्तष्टम् । तस्मादपि-
 मानुष्यं मानुष्येऽप्यार्षदेदृश्य ॥१॥ देसे कुरु प्रधानं क्लेशे प्रधाने च नातिरूकृष्टा । चातौ रूपसमुद्गी रूपे च फलं विशिष्टतमम् ॥२॥ भवति
 फलं चायुक्तं प्रकृष्टमायुष्येऽपि विज्ञानम् । विज्ञाने सम्यक्तनं सम्पत्तये क्षीलसंप्रीप्तिः ॥३॥ एतत्पूर्वभाष्य समासतो मोक्षसाधनोपायः ।

तत्र च बहु सम्प्राप्तं भवद्विरल्पं च संप्राप्यम् ॥४॥ तत्कुरुतोद्यममधुना मदुक्तमार्गे समाधिमाधाय । त्यक्त्वा सङ्गमनार्थं कार्यं सङ्गिः
सदा श्रेयः ॥५॥” इति ॥३०॥ एतच्च प्राणिभिर्न कदाचिदवाप्तपूर्वमित्येतद्वर्शयितुमाह—

नै हि णूण पुरा अणुस्सुतं, अदुवा तं तह णो समुट्ठियं ।
सुणिणा सामाहआहितं, नैाएणं जगसव्वदंसिणा ॥३१॥
एवं सत्ता महंतरं, धम्ममिणं सहिया बहू जर्णा ।

गुरुणो छंदाणुवत्तगा, विरया तिन्न महोद्यमाहितं ॥३२॥ तिवेमि ॥ (गाथाग्रम् १५२)

‘नै हि णूण’ इत्यादि, यदेतत् ‘मुनिना’ जगतः सर्वभावदर्शिना ज्ञातपुत्रीयेण सामायिकादि ‘आहितम्’ आख्यातं, तत् ‘नूनं’ ‘निश्चितं’
‘न हि’ नैव ‘पुरा’ पूर्वं जन्तुभिः ‘अनुश्रुतं’ श्रवणपथमायातं अथवा श्रुतमपि तत्सामायिकादि यथा अवस्थितं तथा नानुष्ठितं, पाठान्तरं
वा ‘अवितहन्ति’ अत्रितयं यथाववानुष्ठितमतः कारणादसुमतामात्महितं सुदुर्लभमिति ॥३१॥ पुनरप्युपदेशान्तरमधिकृत्याह—‘एवं मत्ता’
इत्यादि, ‘एवम्’ उक्तरीत्याऽऽत्महितं सुदुर्लभं ‘मत्ता’ ज्ञात्या धर्माणां च महदन्तरं धर्मविशेषं कर्मणो वा विवरं ज्ञात्या, यदिवा ‘महं-

१ अत्र आ । २ न हि णूण आ न हि नूण इ । सा ३ पां अदुवाऽवितह णो अणुट्ठियं । ४ समयधि यक्खियं आ सामाहताहिय इ । ५ णायएण
आ नावएण इ । ६ जणो आ. । ७ छदो° आ. इ । ८ तिण्णा आ तिच्चा इ । ९ वित्तिउ उवेल्ल च सम्मतो ॥छ॥ आ. द्वितीयस्य द्वितीयोदेशक ॥छ॥ इ.
१० न हि नू° इ । ११ पुत्तेण आ. । १२ ति आ इ १३ एवमताइत्यां आ. एवमस्यां इ. १४ °नीत्यां ।

'संबुडकम्मस्स' इत्यादि, संबृतानि-निरूढानि कर्माणि-अनुष्ठानानि सम्यगुपयोगरूपाणि वा मिथ्यादर्शनाविरतिप्रमादकषाययोग-
 रूपाणि वा यस्य 'भिक्षोः' साधोः स तथा तस्य यत् 'दुःखम्' असद्वैद्यं तदुपादानभूतं वाऽष्टप्रकारं कर्म 'स्पष्ट' मिति बद्धस्पृष्टनिका-
 चितमित्यर्थः, तंचात्र 'अबोधिना' अज्ञानेनोपचितं सत् 'संयमतो' मौनीन्द्रोक्तात् सप्तदशरूपादनुष्ठानाद् 'अपचीयते' प्रतिक्षणं क्षयमुप-
 याति, एतदुक्तं भवति-यथा तैट्काकोदरसंस्थितमुदकं निरूढापरप्रवेशद्वारं सदादित्यकरसम्पर्कात् प्रत्यहमपचीयते, एवं संबृताश्रवद्वारस्य
 भिक्षोरिन्द्रिययोगकषायं प्रति संलीनतया संबृतात्मनः सैतः संयमानुष्ठानेन चानेकमत्राज्ञानोपचितं कर्म क्षीयते, ये च संबृतात्मानः
 सन्नुष्ठायिनश्च ते 'हित्वा' त्यक्त्वा 'मरणं' मरणश्रभावमुपलक्षणत्वात् जातिजरामरणशोकादिकं त्यक्त्वा मोक्षं ब्रजन्ति 'पण्डिताः' सद्-
 सद्दिवेकिनः, यदिवा-'पण्डिताः' सर्वज्ञा एवं वदन्ति यत् प्रागुक्तमिति ॥१॥ येऽपिच तेनैव भवेन न मोक्षमाप्नुवन्ति तानधिकृत्याह-
 'जेविक्रवणा' इत्यादि, 'जे' महासत्त्वाः कामार्थिभिर्विज्ञाप्यन्ते यास्तदर्थिन्यो वा कामिनं विज्ञापयन्ति ता विज्ञापनाः-स्त्रियस्ताभिः 'अजुष्टा'
 असेविताः क्षयं वा-अवसायलक्षणमतीतास्ते 'सन्तीर्णैः' मुक्तैः समं व्याख्याताः, अतीर्णा अपि सन्तो यतस्ते निष्किञ्चनतया शब्दादिषु
 विषयेष्वप्रतिबद्धाः संसरोदन्वतस्तटोपान्तवर्तिनो भवन्ति, तस्माद् 'ऊर्ध्वमिति' मोक्षं योषित्परित्यागाद्बोर्ध्वं यद्भवति तत्पश्यत यूयं । ये
 च कामान् 'रोगवैदू' व्याधिकल्पान् 'अद्राक्षुः' दृष्टवन्तस्ते संतीर्णसमा व्याख्याताः, तथा चोक्तम्-"पुष्पफलाणं च रसं सुराण्डं मंसस्स
 महिलियाणं च । जाणंता जे विरया ते दुक्करकारण वंदे ॥१॥" तृतीयपादस्य पाठान्तरं वा 'उडुं तिरियं अहे तद्वा' ऊर्ध्वमिति-सौध-

१ तच्चबोधिना आ इ । २ तडां आ इ । ३ एत सद् सं आ, सत्स । ४ xमो^० आ । सा० ५ क्षोषोऽवसानम् । ६ स्तयान्तर्वं प्र० ।
 ७ वद् आ, इ । सा० ८ पुष्पफलाना च रसं सुरावा मासस्य महेलाना च । जानन्तो ये विरतास्तान् दुक्करकारकन् वन्दे ॥१॥ ९ सुराए आ, इ ।

मार्दिपु, त्वारपामाव-तम्पक्याक, अथ इति-अभनपत्पादी, ये कामास्तान् रोगवद्राहुषे ते तीर्णकस्या व्यास्याता इति ॥२॥ पुन
रपुषेदेगान्तरमधिकृत्या-

अग्ना वणिपहिं आदिय, धारती राईणिपा इह । एव परमा महव्वया, अक्खाया उ सराइमोयणा ॥३॥

जे इह सापाणुणा नरा, अक्खोषवक्काभिहिं सुच्छिया ।

क्विवेणेण सम पराब्भिया, न वि जायति समाहिमाहित ॥४॥

‘अग्ने’ इत्यादि, ‘अग्ने’ इत्ये प्रधान रक्तसामाकारिक रूपेण वणिगिभेदज्ञान्तरात् ‘आहितं’ इति तावानस्वस्त्या ईशरावयः
‘इह’ अस्मिन्मनुष्यलोके ‘धारयन्ति’ विधति, इवमेवान्यपि महाव्रतानि रक्तल्पानि आचार्यैः ‘आस्पायानि’ प्रतिपादितानि नियो-
जितानि ‘सरात्रिमोचनानि’ रात्रिमोचनविरम्यपष्ठानि सावत्रो विधति, तुशब्दः पूर्वतलेभ्यो महाव्रतरत्नानां विशेषापादक इति, इदमृच्छ
यवति-यथा प्रचानरत्नानां राजान एव राजनमेव महाव्रतरत्नानामपि महासत्त्वा एव साधवो सावत्रं नान्ये इति ॥३॥ किञ्च-‘जे इह’
इत्यादि, ये नरा उपुप्रकृतयः ‘इह’ अस्मिन् मनुष्यलोके ज्ञात-सुखमनुगच्छन्तीति साद्यादुगाः-सुखशीला ऐश्वर्यासुखिन्मिक्षपायमीरका समु
द्विरसमावागौरेव्यु ‘अभ्युपपन्ना’ गृह्याः तथा ‘अभ्येपु’ इच्छामवनरूपेषु ‘सुच्छिया’ कामोत्कृष्टरुणाः कृपणी-दीनो वेराकक इन्द्रियैः
परात्रिवस्तेन समाः तद्वत्कामासेवने ‘प्रगस्मिन्ना’ प्रवृत्ता गता, यद्विना-क्विमेनेन स्तोकेन दोषेणासम्पन्नस्त्युपवषयादिरूपेणाक्खसंयमस्य

विराधनं भविष्यत्येवं प्रमादवन्तः कर्तव्येष्ववसीदन्तः समस्तमपि संयमं पटवन्मणिक्कडिमवद्वा मलिनीकुर्वन्ति, एवम्भूताश्च ते 'समाधि'
धर्मध्यानादिकम् 'आख्यातं' कथितमपि न जानन्तीति ॥४॥ पुनरभ्युपदेशान्तरमधिकृत्याह—

वाहेण जहा व विच्छेष्ट, अबले होइ गवं पचोइए । से अंतसो अप्पथामए, नाँइवहइ अबले विसीयति ॥५॥
एवं कामेसणं विऊँ, अज्ज सुए पयहेज्ज संथवं । कामी कामे ण कामए, लद्धे वाँवि अलद्ध कणहुई ॥६॥

'वाहेण' इत्यादि, 'व्याधेन' लुब्धकेन 'जहा व'ति यथा 'गवं'न्ति मृगादिपशुर्विधम्—अनेकप्रकारेण कूटपाशादिना क्षतः—पर-
वशीकृतः श्रमं वा ग्राहितः प्रणोदितोऽप्यर्बलो भवति, जातश्रमत्वात् गन्तुमसमर्थः, यदिवा—वाहयतीति वाहः—शाकटिकस्तेन यथाव-
दवहन् गौर्विबिधं प्रतोदादिना क्षतः—प्रचोदितोऽप्यर्बलो—विषमपथादौ गन्तुमसमर्थो भवति, 'स चान्तशः' मरणान्तमपि यावदल्पसा-
मर्थो नातीव वोढुं शक्नोति, एवम्भूतश्च 'अबलो' भारं वोढुमसमर्थः तत्रैव पङ्कादौ विधीदतीति ॥५॥ दाष्टीन्तिकमाह—'एवं' इत्यादि,
'एवम्' अनन्तरीक्त्या नीत्या कामानां—शब्दादीनां विषयानां या गवेषणा—प्रार्थना तस्यां कर्तव्यायां 'विद्वाच्' निपुणः कामप्रार्थनासक्तः
शब्दादिपङ्के मग्नः स चैवम्भूतोऽद्य श्वो वा 'संस्तवं' परिचयं कामसम्बन्धं प्रजहात् किलेति, एवमव्यवसायेव सर्वदाऽवतिष्ठते, नच
तान् कामान् अबलो बलीवर्दवत् विषमं मार्गं त्यक्तुमलं, किञ्च—न चैहिकैःशुभिकापायदर्शितया कामी भूत्योपनतानपि 'कामान्' श-

१ समाहेण आ । २ विक्रए इ । ३ चोचिते आ । ४ णाह वभाए इ. नाति वहति आ. । ५ विट्टु आ इ. । ६ आवि आ । ७ प्रचो° आ. । सा. ८
°व्यबालो प्र० । ९ °दतिX. आ । सं. १० वाऽन्वेषणा प्र० । वाऽन्वेषणा आ. । सा. ११ बालो °नवल° प्र० । १२ विपम आ । सा. १३ नैवै° प्र० ।

न्द्रादिविषयान् वैरस्वामित्रम्भूनामादिशदा 'कर्मपथे' अभिलेखेदिति, तथा शुद्धशुद्धमारपत् कुवम्भिभिषात् 'सुदृढनात्रय' भित्यादिना प्र
 निपुत्रो 'लुप्यानपि' प्राप्तानपि क्कमान् अलन्धसमान् मन्यमानो महासत्त्वतया वभिसुहो मवेदिति ॥६॥ किमिति क्कमपरित्यागो वि
 धेय इत्याद्यश्वार-

मा पच्छ असाधुता भवे, अश्वेही अणुसास अप्पग । अहिय च असाहु सोयेती, से येणती परिदेवती बहु ॥
 इह जीविषमेत्र पासहा, तरुण एवा(णि वा)ससयस्स तुहती । इत्तरवंसे य शुज्झह, गिच्छनरा कामेसु सुच्छिया ॥

'मा पच्छ' इत्यादि, मा पयाद्-भाषणाले म्वान्तरे वा कामानुपक्रात् 'असाधुता' कुमतिगमनादिरूपा 'भवेत्' प्राप्नुयादिति,
 अतो विषयासन्नादात्मानम् 'अत्येहि' त्याज्य, तथा आत्मान च 'अनुश्याधि' आत्मनोऽनुश्यास्ति इह, यथा हे जीव ! यो हि 'असाधुः'
 असाधुकर्मकारी हिसानृतस्तेयाशो प्रदुष' सेन् दुर्गतौ पतित' मधिकम्-अत्यर्थमेव शोषेति, स च परमाषात्मिके कैदर्थ्यमानस्तिर्यपु वा
 भुषादिवेदनाप्रसोऽर्थे 'स्वनति' सन्नन्द निःशसिति, तथा 'परिदेवते' विलपत्याक्रन्दति सुषडिति--"हा मातम्रियत इति श्राता नैषास्ति
 ग्राग्रत फवित् । किं श्रम मे स्वाविह दुष्कृतचरितस्य पापस्य ? ॥१॥" इत्यवमादीनि दुःखान्पसाधुकारिणः प्राप्नुवन्तीत्यतो विषयानुपक्रो
 न विधेय इत्यवमात्मनोऽनुशासन इदिति सम्बन्धनीयं ॥७॥ किञ्च--'इह जीविषमेत्र' इत्यादि, 'इह' अस्मिन् संसारे आस्तां तावदन्य-
 तीवितमेव मन्त्रमुवासासदमनित्यताश्राव आर्वीधिमरणेन प्रतिषेधण विधरास्वभाव, तथा-सर्वापु-स्य एव वा 'तरुण एव' पुत्रेव धर्ष-

१ विषयानुप क्र. १. कर्मभिति स्व । १ अणुसुव क्र. ६ । २ हेरे क्र. १. ५ त्पी क्र. १. ६ पत्नी ६ । ६. ७ इत्यत्र च ५. १. ६ एत-
 यत्र क्र. १. १. ६ एत । १०. ७. १) श्रावते । १२ विह । ११ सुषडि क्र. ६ ।

शतापुरप्युपक्रमतोऽध्यवसाननिमित्तादिरूपादाद्युपः 'बुध्वति' ग्रन्थवते, यदिवा-साम्प्रतं सुबह्वप्यायुर्वर्षशतं तच्च तस्य सदन्ते बुध्वति, तच्च सागरोपमापेक्षया कातिपयनिमेषप्रायत्वात् इत्थरवासकल्पमित्येवं बुध्वध्वं यूयं, तथैवम्भूतेऽप्यायुपि 'नराः' पुरुषा लघुप्रकृतयः 'कामेषु' शब्दादिषु विषयेषु 'गृद्धा' अध्युपपन्ना मूर्च्छिताः तत्रैवाऽऽसक्तचेतसो नरकादियातनास्थानमायुवन्तीति शेषः ॥८॥ अपिच—

जे इह आरंभनिस्सिया, आतंदंडा(ड)एगंतलूसगा । गंता ते पावलोगयं, चिरायं आसुरियं दिसं ॥९॥
 ण य संखयमाहु जीवितं, तहवि य बालजणो पगब्भई । पच्छुपपन्नेण कारियं, को दट्ठुं परलोयमागते ? ॥

'जे इह' इत्यादि, ये केचन महामोहाकुलितचेतसः 'इह' अस्मिन्मनुष्यलोके 'आरम्भे' हिंसादिके साधदानुष्ठानरूपे निश्चयेन श्रिताः-संबद्धा अध्युपपन्नास्ते आत्मानं दण्डयन्तीत्यात्मदण्डकाः, तथैकान्तनैव जन्तूनां लूपकाः-हिंसकाः सदनुष्ठानस्य वा ध्वंसकाः, ते एवम्भूता 'गन्तारो' यास्यन्ति 'पापं लोकं' पापकर्मकारिणां यो लोको नरकादिः 'चिरायम्' इति अभूतं कालं तन्निवासिनो भवन्ति, तथा बालतपश्चरणादिना यद्यपि तथाविधदेवत्वापत्तिस्तथाऽप्यसुराणामियमासुरी तां दिशं यान्ति, अपरग्रेष्याः किल्बिषिका देवाधमा भवन्तीत्यर्थः ॥९॥ किञ्च-'ण य संखय' इत्यादि, 'न च' नैव श्रुटितं जीवितमायुः 'संस्कृते' संधातुं शक्यते, एवमाहुः सर्वज्ञाः, तथाहि- "दंडकलियं करिन्ता वच्चंति हु राइओ य दिवसा य । आउं संवेहंता गया य ण पुणो नियंचंति ॥१॥" 'तथाऽपि' एवमपि व्यवस्थिते

१ भावदंड आ. इ । २ त आ । ३ न त आ न य इ । ४ जणे आ. इ । ५ ती आ. । ६ के आ. इ । ७ गए इ. । ८ न्तीति । ९ नु-
 दयुज्जीं आ. । सा. १० दण्डकलित कुर्वन्त्यो व्रजन्ति रात्रयश्च दिवसाश्च । आयु. संवलयन्त्य. गताश्च पुनर्न निवर्तन्ते ॥१॥ ११ णियं ।

जीवानामायुषि 'बालञ्जनः' अग्नौ लोको निर्विकल्पया असदनुष्ठाने प्रवृत्तिं कुर्वन् 'प्रगल्भते' घृष्टतां याति, असदनुष्ठानेनापि न लज्जत इत्यर्थः, स बालो जनः पापानि कर्माणि कुर्वन् परेषु चोदिवो घृष्टतया अलीकपाण्डित्याभिमानेनेदमुच्यते- 'प्रत्युत्पन्नेन' घर्तमानं कालमाचिना परमार्थसता अतीतनागतयोर्विनष्टानुत्पन्नेनाविषमानत्वात् 'कार्यं' प्रयोजनं, प्रेयार्थैश्चरिभिस्तदेव प्रयोजनसाधकत्वादादीयते, एव च सतीहलोक एव विद्यते न परलोक इति दर्शयति-कं परलोकं दृष्टेयाताः, तथा चोषु- "यिष स्वाद च साधु क्षी-मने ऽ, यदतीतं परगात्रि ! तन्न ते । नहि मीरु ! गतं निवर्तते, सद्युदयमात्रमिदं कलेवरम् ॥१॥" तथा- "एवावानेष पुरुषो, यावानि त्रियगोचरः । मन्त्रे ! ईक्षपदं पश्य, यद्वदन्यथदुष्टुताः ॥२॥" इति ॥१०॥ एवमैदिकमुक्तामिलाषिषा परलोकं निहनुवानेन नास्तिकेन अभिहिते सत्युच्यते-
 अदम्बुव दम्बुवाहिय, (ते)सद्बहसु अदम्बुदसणा । इदि हु सुनिरुद्धदसणे, मोहयिज्जिण क्खेण कम्ममुणा ॥

दुम्बुवी मीहे पुणो, निब्बिदेज्ज सिलोगपूयणं । एव सहितेऽहिपासए, आयतुल पाणेहिं सजए ॥१२॥
 'अदम्बुव' इत्यादि, पश्यतीति पश्यो न पस्योऽप्यशयः-अन्वष्टेन तुस्यः कार्याकार्यानिवेषित्वादेववचस्यऽऽप्रप्रथ हेऽयम्यथवृ-अन्वष्टदृढ ! प्रत्ययस्वैकस्यामुपगमेन कार्याकार्यानिमिष पश्येन-सर्वदेन व्याहृतम्-उक्त सर्वदागम 'भद्रस्व' प्रमाणीकृत, प्रत्ययस्वैक-स्यामुपगमेन समस्तव्यवहारविलोपेन इत्त इतोऽसि, यिदुनिषन्वनस्यापि ध्यवहारस्यासिदेरिति, तथा अपश्यकस्य-असर्वेषुस्याम्युपगतं

१ परलोकं अ. । अ. । कं परलोकं एवंमिति कं पर । ३ इतं अ. । अ. । य इति य । ५ इति य । ६ इति य । ७ इति य । ८ इति य । ९ इति य । १० इति य । ११ इति य । १२ इति य । १३ इति य । १४ इति य । १५ इति य । १६ इति य । १७ इति य । १८ इति य । १९ इति य । २० इति य । २१ इति य । २२ इति य । २३ इति य । २४ इति य । २५ इति य । २६ इति य । २७ इति य । २८ इति य । २९ इति य । ३० इति य । ३१ इति य । ३२ इति य । ३३ इति य । ३४ इति य । ३५ इति य । ३६ इति य । ३७ इति य । ३८ इति य । ३९ इति य । ४० इति य । ४१ इति य । ४२ इति य । ४३ इति य । ४४ इति य । ४५ इति य । ४६ इति य । ४७ इति य । ४८ इति य । ४९ इति य । ५० इति य । ५१ इति य । ५२ इति य । ५३ इति य । ५४ इति य । ५५ इति य । ५६ इति य । ५७ इति य । ५८ इति य । ५९ इति य । ६० इति य । ६१ इति य । ६२ इति य । ६३ इति य । ६४ इति य । ६५ इति य । ६६ इति य । ६७ इति य । ६८ इति य । ६९ इति य । ७० इति य । ७१ इति य । ७२ इति य । ७३ इति य । ७४ इति य । ७५ इति य । ७६ इति य । ७७ इति य । ७८ इति य । ७९ इति य । ८० इति य । ८१ इति य । ८२ इति य । ८३ इति य । ८४ इति य । ८५ इति य । ८६ इति य । ८७ इति य । ८८ इति य । ८९ इति य । ९० इति य । ९१ इति य । ९२ इति य । ९३ इति य । ९४ इति य । ९५ इति य । ९६ इति य । ९७ इति य । ९८ इति य । ९९ इति य । १०० इति य ।

दर्शनं येनासावपश्यकदर्शनस्तस्याऽऽसम्भ्रमं हेऽपश्यकदर्शन ! स्वतोऽर्वाङ्दर्शी भवास्तथाविधदर्शनप्रमाणश्च सन् कार्याकार्याविवेचितयाऽन्ध-
 वदभिव्ययत् यदि सर्वज्ञान्युपगमं नाकारिष्यत्, यदिवा अदक्षो वा अनिपुणो वा दक्षो वा-निपुणो वा यादृशस्तादृशो वाऽचक्षुर्दर्शनमस्या-
 सावचक्षुर्दर्शनः-केवलदर्शनः-सर्वज्ञस्तस्माद्यदवाप्यते हितं तत् श्रद्धस्व, इदमुक्तं भवति-अनिपुणेन निपुणेन वा सर्वज्ञदर्शनोक्तं हितं श्रद्धा-
 न्नयं, यदिवा-हे 'अदृष्ट' हे अर्वाङ्दर्शन ! द्रष्टा-अतीतानागतव्यवहितद्वन्द्वमपदार्थदर्शिता यद्बाह्यतम्-अभिहितमागमे तत् श्रद्धस्व, हे
 अदृष्टदर्शन अदक्षदर्शन ! इति वा-असर्वज्ञोक्तशशसनानुयायिन् ! तमात्मीयमाग्रहं परित्यज्य सर्वज्ञोक्ते मार्गे श्रद्धानं कुर्वति तात्पर्यार्थः,
 किमिति सर्वज्ञोक्ते मार्गे श्रद्धानमसुमान्न करोति ? येनैवमुपदिश्यते, तन्निमित्तमाह-'हृदी' त्वेवं गृहाण, हुशब्दो वाक्यालङ्कारे सुष्ठु-
 अतिशयेन निरुद्धम्-आहतं दर्शनं-सम्यग् अवबोधरूपं यस्य स तथा, केनेत्याह-मोहनीयं-मिथ्यादर्शनादि ज्ञानावरणीया-
 दिकं वा तेन स्वकृतेन कर्मणा निरुद्धदर्शनः प्राणी सर्वज्ञोक्तं मार्गं न श्रद्धे अतस्तन्मार्गश्रद्धानं प्रति चोद्यते इति ॥११॥ पुनर्युपदेशान्त-
 रमाह-'दुःखी' इत्यादि, दुःखम्-असातवेदनीयमुदयप्राप्तं तत्कारणं वा दुःखयतीति दुःखं तदस्यास्तीति दुःखी सन् प्राणी यौनःपुन्येन
 मोहं याति-सदसद्विवेकविकलो भवति, इदमुक्तं भवति-असातोदयात् दुःखमनुभवशर्तो मूढस्तत्तत्करोति येन पुनः पुनः दुःखी संसा-
 रसागरमन्तमभ्येति, तदेवभूतं मोहं परित्यज्य सम्यगुत्थानेनोत्थाय "निर्विधेत्" जुगुप्सयेत् परिहरेदात्मश्लाघां स्तुतिरूपां तथा
 'पूजनं' वस्त्रादिलाभरूपं परिहरेत्, 'एवम्' अनन्तरोक्तया नीत्या प्रवर्त्तमानः सह हितेन वर्त्तत इति सहितो ज्ञानादियुक्तो वा संयतः
 प्रव्रजितोऽपरप्राणिभिः सुखार्थिभिः 'आत्मतुला' आत्मतुल्यतां दुःखाप्रियत्वसुखप्रियत्वरूपामधिकं पश्येत्, आत्मतुल्यान् सर्वानपि

१ हृदीत्यादि हृदी गा. । २ 'पुन्येन आ इ. । ३ मोहे आ. इ । ४ मूढस्तत्क आ. मूढ सन् तत्कं इ. । ५ निर्विधायत गा. । ६ पश्येदभिपद्येत् आ. ।

नारयिञ्ज आवसे नीरे, अणुपुञ्ज पाणेहिं सजय । सैमता सज्वत्थ सुज्वते, देवाण गच्छे सलेगयं ॥१३॥
 सोद्या भगवाणुसासण, सथे तत्थ करेत्तेजुवक्कम । सज्वत्थ विणीयिमच्छेरे, उच्छं मिक्खु विसुद्धमाहरे ॥१४॥

‘नारयिञ्ज’ इत्यादि, ‘अगारमपि’ गृहमप्यावसन्-गृहासमपि पूर्वन् ‘नीरे’ मनुष्येः ‘आनुपुञ्ज’मिति आनुपूर्व्या-भ्रंशवचनप्रथिप
 ण्यादितद्वयणया प्राणिषु पयाशस्यया सम्यक् यत् संयत् तदुपसर्गाभिप्रायाः, किमिति ? यत् ‘समता’ समभावः आत्मपरतुल्यत्वा ‘सर्वत्र’
 यतो गृहस्थे च यदितैकेन्द्रिशादौ ‘श्रूयते’ अग्निवीयते आर्हिते प्रवचने, एतं च कुर्वन् स गृहस्थोऽपि सुप्रतः सन् ‘देवानां’ पुरन्दरादीनां
 ‘सेकं’ न्यात्रं गच्छन्, किं पुनर्पो महासत्त्वतया पञ्चमहाव्रतधारी यतिरिति ॥१३॥ अपिच-‘सोद्या’ इत्यादि, सानेभ्योदिगुणसमन्वितस्य
 मरुत्त-सर्ववस्य दासन्-आज्ञामागम वा ‘श्रुत्या’ अकिगम्य ‘तत्र’ तस्मिन्नागम तदुक्ते वा संयमे सवृत्त्यो हिते सत्ये लज्जुक्त्वा तदु
 पक्रम-तत्याशुपाय इत्यात्, किम्पूत ?-सर्वत्रापनीतो मत्सरो येन स तथा सोऽप्रकृष्टिः सेत्रवर्ष(वा)स्त्युचिद्वरीरनिष्पिपासा, तथा
 ‘उच्छंति’ भेष्य विजुद्धं-द्विजत्वारिन्द्रोपारिठभाषारं गृहीयादम्यपररेयेति ॥१४॥ किञ्च-

सज्व नञ्या अहिट्टुप, धम्मद्वी उवहाणवीरिण् । गुत्ते जुत्ते सदाजण, आयपरे परमाप्यतट्टिते ॥१५॥

१ नरे अट्ट । २ अम्यक अट्ट । ३ यम ४ अट्ट अट्ट । ५ अट्ट अट्ट । ६ अट्ट अट्ट । ७ अट्ट अट्ट । ८ अट्ट अट्ट । ९ अट्ट अट्ट । १० अट्ट अट्ट । ११ अट्ट अट्ट । १२ अट्ट अट्ट । १३ अट्ट अट्ट । १४ अट्ट अट्ट । १५ अट्ट अट्ट ।

'वित्तं पसवो य नोइओ, तं बाले सरणं ति मन्नइ । एते मम तेसुवी अहं, नो ताणं सरणं न विज्जई ॥१६॥

'सर्वं नचा' इत्यादि, 'सर्वम्' एतद्वेयमुपादेयं च ज्ञात्वा सर्वज्ञोक्तं मार्गं सर्वसंवररूपम् 'अधितिष्ठत्' आश्रयेत्, धर्मेणार्थो धर्म एव वाऽर्थः परमार्थेनान्यस्थानर्थरूपत्वात् धर्मार्थः स विद्यते यस्यासौ धर्मार्थः-धर्मप्रयोजनवाच्, उपधानं-तपस्तत्र वीर्यं यस्य स तथा अनिगूहितबलवीर्यं इत्यर्थः, तथा मनोवाकायगुप्तः, सुप्रणिहितयोग इत्यर्थः, तथा युक्तो ज्ञानादिभिः 'सदा' सर्वकालं यतेताऽऽत्मनि परस्मिन् । किंविशिष्टः सन् ? अत आह-परम-उत्कृष्ट आयतो-दीर्घः सर्वकालभवनात् मोक्षस्तेनाधिकः-तदाभिलाषी पूर्वोक्तविशेषणविशिष्टो भवेदिति ॥१५॥ पुनरप्युपदेशान्तरमाह-'वित्तं' इत्यादि, 'वित्तं' धनधान्यहिरण्यादि 'पशवः' करितुरगगोमहिष्यादयो 'ज्ञातयः' स्वजना मातापितृपुत्रकलत्रादयः तदेतद्वित्तादिकं 'बालः' अज्ञः शरणं मन्यते, तदेव दशर्यति-ममैते वित्तपशुज्ञातयः परिभोगे उपयोक्ष्यन्ते, तेषु चार्जनपालनसंरक्षणदिना शेषोपद्रवनिराकरणद्वारेणाहं भवामीत्येवं बालो मन्यते, न पुनर्जानीते यदर्थं धनमिच्छन्ति तच्छरीरमशाश्वतमिति, अपिच-"रिद्धी" सहावतरला रोगजराभंगुरं ह्यसरीरं । दोषंहपि गमणसीलाण किचिरं होज्ज संवंधो ? ॥१॥" तथा "मातापितृसहस्राणि, पुत्रदारशतानि च । प्रतिजन्मनि वर्तन्ते, कस्य माता पिताऽपि वा ? ॥१॥" एतदेवाह-'नो' नैव विचादिकं संसारे कथमपि त्राणं भवति नरकादौ पततो, नापि रागादिनोपद्रुतस्य कचिच्छरणं विद्यत इति ॥१६॥ एतदेवाह--

अब्भागमितंमि वा दुहे, अहवाँ उक्कमिते भवंतिए । एंगस्स गती य आगती, विदुमंता सरणं ण मन्नइ ॥१७॥

१ नित्त ६ । २ भावतो भा. भावए इ । ३ ण्णती ण्णई । ४ ति । सा० ५ क्कदि. स्वभावतरला रोगजराभङ्गुर इतक शरीरम् । इशोरपि गमनशील्यो विद्यच्छिवर भवेत्संन्य १ ॥१॥ ६ चवला या । ७ वीवक्कमिए या । ८ तए भा. इ. । ९ कस्स भा. ।

इणमेव खणं त्रयाणया, णो सुलभं बोहिं च आहितं । एवं सहिएऽहिंपासए, आह जिणे इणमेव सेत्तंगा ॥
 अभविसु पुरावि भिम्बुवो, आएसवि भवंति सुवता । एयाइ गुणाइं आहुं ते, कासवस्स अणुधम्मचारिणो ॥

‘इणमेव’ इत्यादि, इदमः प्रत्यक्षासन्नवाचित्वात् इमं-द्रव्यक्षेत्रकालभावलक्षणं ‘क्षणम्’ अवसरं ज्ञात्वा तदुचितं विधेयं, तथाहि-
 द्रव्यं जङ्गमत्वपञ्चेन्द्रियत्वसुकुलोत्पत्तिमानुष्यलक्षणं क्षेत्रमप्यार्यदेशार्थपञ्चशतिजनपदलक्षणं कालोऽप्यवसर्पिणीचतुर्थारकादिः धर्मप्रतिप-
 न्तियोग्यलक्षणः भावश्च धर्मश्रवणतच्छ्रद्धानचारित्रावरणकर्मक्षयोपशमाहितविरतिप्रतिपत्त्युत्साहलक्षणः; तदेवंविधं क्षणम्-अवसरं परिश्राय
 तथा ‘बोधिं च’ सम्यग्दर्शनावामिलक्षणां नो सुलभामिति, एवमारुह्यतमवगम्य तदवाप्तौ तदनुरूपमेव कुर्यादिति शेषः; अकृतधर्माणां
 च पुनर्दुर्लभा बोधिः; तथाहि-‘लद्धेच्छियं च बोहिं अकरंतो अणागयं च पत्थंतो । अन्नं दाइं बोहिं लब्भिसि कयरेण मोच्छेणं ? ॥१॥’
 तदेवमुक्त्युत्तोऽपाद्धपुद्गलपरावर्तप्रमाणकालेन पुनः सुदुर्लभा बोधिरित्येवं सहितो ज्ञानादिभिरधिपश्येत्-बोधिसुदुर्लभत्वं पर्यलोचयेत्,
 पाठान्तरं वा ‘अहियासए’ति परीषहानुदीर्णान् सम्यग्बोधिसहेत । एतच्चाऽऽह ‘जिनो’रागद्वेषजता नामयोऽष्टापदे खान् सुतानुदिरस्य,
 तथाऽप्येऽपि इदमेव शेषका जिना अभिहितवन्त इति ॥१॥ एतदाह-‘अभविंसु’ इत्यादि, हे भिक्षवः-साधवः !, सर्वज्ञ स्वशिष्यानेव-
 मामत्रयति, येऽभूवन्-अतिक्रान्ता ‘जिनाः’ सर्वज्ञाः ‘आएसवि’ति आगमिष्याश्च ये भविष्यन्ति, तान् विशिनष्टि-‘सुवताः’ शोभन-

१ ताण्ठिता आ. १२ हिंसां आ ३ । ३ ता आ. ३ । ४ भविसु आ । ५ आहिए आ. १६ इमेत्यादि आ । ७ कादिधर्मं आ. ३. १ सा. ८ खयातां
 प्र० । ९ तथा च आ. १ सा १० लब्धा च बोधिमकुर्वन् अणागता च प्रार्थयमान. । अन्या (तदा) बोधिं लप्स्यसे कतरेण मूल्येन ? ॥१॥ ११ अण्णं आ. ।
 १२ त उपादं आ. ३. १३ स्वसुतां ।

प्रणा, अनेतेदमुक्त मवति-तेषामपि त्रिनलं सुप्रस्थादेषायातमिति, ते सर्वेष्वेतान्-अनन्तरोदितान् गुणान् 'आहुः' अमिहितवन्वाः, नात्र सर्वज्ञानां कथिन्मवमेद इत्युक्तं मवति, ते च 'काश्यपस्स' ऋषयस्त्वामिनो धर्मानस्त्वामिनो वा सर्वेष्वनुचीर्णधर्मचारिण इति, अनेन च सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्रात्मक एक एव मोक्षमार्ग इत्यावदितं मवतीति ॥२०॥ अमिहितवत् आह--

तिविहेणवि पैण सा हणे, आयहिते अणियाण सकुहे । एव सिद्धा अणंतसो, सयइ जे अ अणागयावरे ॥२१॥
 एव से उदाहु अणुत्तरनाणी अणुत्तरदत्ती अणुत्तरनाणदसणधरे । अरहा नायपुत्ते भगव वेसालिए वियाहिए ॥
 चिन्नेमिं ॥ इति श्रीत्रियाल्लिय धितीयमज्झयण समत्त ॥ (गायम १७४) ॥

'तिविहेण' इत्यादि, त्रिविधेन मनसा वाचा क्लयेन यदिवा-कृतकारिताहुमभिर्वा 'प्राणिनो' दशविषप्रौणमाजो मा इत्यादिति, त्रयमभिर्द महाप्रवत्, अस्स चोफ्फसणार्थत्वात् एव त्रेपाप्यपि द्रष्टव्यानि, तथाऽऽत्माने हित आत्महित', तथा नास्स स्वर्गावास्यादिल-क्षण निदानमर्जीत्यनिदान, तथेन्द्रियनोइन्द्रियैर्मनोषाकायैर्वा संवृणस्विगुप्तिगुप्त इत्यर्थः, एवम्भूतमायस्यं सिद्धिमवाप्नोसीत्येतदर्थयति-
 'एवम्' अनन्तरोक्तमागानुष्ठानेनानन्ता 'सिद्धा' अष्टेफल्मच्चयमाद्यः संवृणा विधिष्टस्नानमाजो वा, तथा 'सम्प्रेति' धर्तमाने काले सिद्धि-
 गमनयोग्ये विप्यन्ति, अपरं वा अनागते काले एकन्मार्गानुष्ठायिन एव सेत्स्यन्ति, नापरः सिद्धिमार्गोऽस्तीति मावार्थः ॥२१॥ एतद्य

१ तत्रमि अ. इ. १ एषि अ. १ उक्तु अ. १ य इति अस्मरिषास्सुत्तं निष्कर्षेण सुदेविने एव । ये कथयति अदिदे कथितरकषवइति ते विद निषेदि गी तिदेदि अ. ति वेपि वेत्तव चम्पयं एता इ । ५ अस्मरिषास्सुत्तं
 एतदपरे अ. १

स्वप्नप्रदोपान् स्वप्नपगुणाश्च परिष्ठाप्य स्वप्नमेव बोधो विद्येय इत्येतच्चाभिहितं, तस्य च प्रतिबुद्धस्य स्वप्नगुस्थानेनोत्थितस्य सत्ता क्वदा
 निदुत्तन्त्रप्रतिबुद्धोपसर्गाः प्रादुर्भवेयुः, ते चोदीर्णाः सम्यक् सोढव्या इत्येतदनेनाध्ययनेन प्रतिपाद्यते, क्वोऽनेन सम्बन्धेनायावत्स्या-
 ध्याप्यतस्य पञ्चापनुयोगादाराणि भवन्ति, तत्रोपक्रमान्तर्गतोऽर्थाधिकारो शेषा-अध्ययनार्थाधिकार उच्यते। अर्थाधिकारश्च, तत्राध्ययना-
 नामनिष्पन्नं तु नियमयधिकृत्य इत्यादिना प्रथमाध्ययने प्रतिपादितं, तत्रोद्योगाधिकार उच्यते। अर्थाधिकारश्च, तत्राध्ययना-
 उच्यते। अर्थाधिकारश्च, तत्राध्ययना-
 उच्यते। अर्थाधिकारश्च, तत्राध्ययना-

'उत्सर्गवि' इत्यादि, नामस्यापनाद्व्यवेत्रफालभावमेवात् उत्सर्गो य जो सो उच्यते। अर्थाधिकारश्च, तत्राध्ययना-
 'उत्सर्गवि' इत्यादि, नामस्यापनाद्व्यवेत्रफालभावमेवात् उत्सर्गो य जो सो उच्यते। अर्थाधिकारश्च, तत्राध्ययना-

'उत्सर्गवि' इत्यादि, नामस्यापनाद्व्यवेत्रफालभावमेवात् उत्सर्गो य जो सो उच्यते। अर्थाधिकारश्च, तत्राध्ययना-
 'उत्सर्गवि' इत्यादि, नामस्यापनाद्व्यवेत्रफालभावमेवात् उत्सर्गो य जो सो उच्यते। अर्थाधिकारश्च, तत्राध्ययना-

'उत्सर्गवि' इत्यादि, नामस्यापनाद्व्यवेत्रफालभावमेवात् उत्सर्गो य जो सो उच्यते। अर्थाधिकारश्च, तत्राध्ययना-
 'उत्सर्गवि' इत्यादि, नामस्यापनाद्व्यवेत्रफालभावमेवात् उत्सर्गो य जो सो उच्यते। अर्थाधिकारश्च, तत्राध्ययना-

'उत्सर्गवि' इत्यादि, नामस्यापनाद्व्यवेत्रफालभावमेवात् उत्सर्गो य जो सो उच्यते। अर्थाधिकारश्च, तत्राध्ययना-
 'उत्सर्गवि' इत्यादि, नामस्यापनाद्व्यवेत्रफालभावमेवात् उत्सर्गो य जो सो उच्यते। अर्थाधिकारश्च, तत्राध्ययना-

‘खेत्तं’ इत्यादि, यस्मिन् क्षेत्रे बहून्योघतः—सामान्येः।

‘बह्वोषभयं’ बहून्योघतो भयस्थानानि यत्र तत्तथा, तच्च लाडादिविषयादिकं क्षेत्रमिति, कालस्त्वैकान्तदुष्पमादिः, आदिग्रहणात् यो यस्मिन् क्षेत्रे दुःखोत्पादको ग्रीष्मादिः स गृह्यत इति, कर्मणां—ज्ञानावरणीयादीनामभ्युदयो भावोपसर्ग इति, स च उपसर्गः सर्वोऽपि सामान्येन औधिकौपक्रमिकमेदात् द्वेषा, तत्रौधिकोऽशुभकर्मप्रकृतिजनितो भावोपसर्गो भवति, औपक्रमिकस्तु दण्डकेशाशस्त्रादिनाऽसा- तवेदनीयोदयापादक इति ॥ तत्रौधिकौपक्रमिकयोरुपसर्गयोरौपक्रमिकमधिकृत्याह—

उपक्रमिभ्यो संयमविग्घकरे तत्तुवक्कमे पगयं । दब्बे चउव्विहो देवमणुयतिरियायसंवेत्तो ॥४७॥

‘उपक्रमिभ्यो’ इत्यादि, उपक्रमणमुपक्रमः, कर्मणामनुदयप्राप्तानामुदयप्रापणमित्यर्थः, एतच्च यद्द्रव्योपयोगात् येन वा द्रव्येणासा- तावेदनीयाद्यंशुभं कर्मोदीर्यते यदुदयाच्चालपसत्त्वस्य संयमविधातो भवति अत औपक्रमिक उपसर्गः संयमविधातकारिति, इह च यतीनां मोक्षं प्रति प्रवृत्तानां संयमो मोक्षाङ्गं वर्तते तस्य यो विघ्नहेतुः स एवात्राधिक्रियत इति दर्शयति—तत्र—औधिकौपक्रमिकयोरौपक्रमिकेन ‘प्रकृतं’ प्रस्तावः तेनात्राधिकार इतियावत्, स च ‘द्रव्ये’ द्रव्यविषयश्चिन्त्यमानश्चतुर्विधो भवति, तद्यथा—द्वैविको मानुषस्तरश्च आत्मसंवे- दनश्चेति ॥ साम्प्रतमेतेषामेव भेदसाह—

एकेको य चउविहो अट्टविहो वावि सोलसविहो वा । घडण जयणा वै तेसि एत्तो वोच्छं अहि (ही)यारं(री)४८

१ इरुत्थायु आ । २ xxx आ इ । ३ सुदयो आ इ । ४ कसं आ. इ. । ५ ‘मिड अ. आ । ६ ‘विषयकारि अ. आ. । ७ तसु’ अ. आ. । ८ ‘मवेड अ. आ. । ९ ‘त्याह इ । १० शुभकं’ आ. । ११ ‘व्विह अ. आ. । १२ दिव्वई होइ सोलस विहो अ. आ. । १३ ‘य अ. आ. । १४ वोच्छं आ. । १५ अहीगारे अ. अहीगारे आ. ।

स्वसमयप्रतीतिनिपुणभणितैर्हेतुभिः कृतेति ॥ साम्प्रतं ह्यत्रानुगमऽस्खलित्वादिपुणोपेतं ह्यत्रसुचारणीयं, तत्रेदम्—

सूरं मृण्णइ अप्पाणं, जाव जेयं न पस्सती । जुज्झंतं दढधम्ममाणं, सिसुपाँलो व महारहं ॥१॥
प्याता सूरा रणसीसे, संगामंमि उवट्टिते । माया पुत्तं न याणाइ, जेएण परिविच्छए ॥२॥

‘सूरं मृण्णइ’ इत्यादि, कश्चिच्छुभ्रकृतिः सङ्घामे समुपस्थिते शूरमात्मानं मन्यते—निस्तोयाम्बुद इवात्मश्लाघाप्रवणो वाग्भिर्विस्फूर्जन्
र्जति, तद्यथा—न मत्कल्पः परानीके कश्चित् सुभटोऽस्तीति, एवं तावद्दर्जति यावत् पुरोऽवस्थितं प्रोद्यतासि जेतारं न पश्यति, तथा
चोक्तम्—“तावद्दर्जः प्रसुतदानगण्डः, करोत्यकालाम्बुदगर्जितानि । यावन्न सिंहस्य गुहास्थलीषु, लाडुलविस्फोटखं शृणोति ॥१॥” न
दृष्टान्तमन्तरेण प्रायो लोकस्थार्थाविगमो भवतीत्यतस्तदवगतये दृष्टान्तमाह—यथा माद्रीसुतः शिशुपालो वासुदेवदर्शनात्प्राक् आत्मश्ला-
घाप्रधानं गर्जितवान्, पश्चाच्च युध्यमानं—शत्र्वाणि व्यापारयन्तं दृढः—समर्थो धर्मः—स्वभावः सङ्घामामङ्गरूपो यस्य स तथा तं, महान्
रथोऽस्थेति महारथः, स च प्रक्रमादत्र नारायणस्तं युध्यमानं दृष्ट्वा प्रागर्जनाप्रधानोऽपि क्षोभं गतः, एवमुत्तरत्र दाटार्त्तिकेऽपि योज-
नीयमिति । भावार्थस्तु कथानकादवसेयः, तच्चेदम्—“वंसुदेवसुसाँ सुओ दमघोसणराहिवेण मदीए । जाओ चउंउओऽमुयवलकलिओ
कलहपट्टो ॥१॥ दददूण तथो जणणी चउंउयं पुत्तमउंमुयमणगंधं । भयहरिसविहंयमुही पुच्छइ णेमिच्चियं सहसा ॥२॥ णेमिच्चि-

१ णति इ ऋति आ । २ जुज्झती इ । ३ पालेऽआ. पालो व्व इ । ४ पताया आ पयाया इ । ५ जेतेण आ. ६ ते आ. ७ प्रश्रुतं इ ।

८ मुण्णतः आ. १ सा. ९ वसुदेवस्वसु सुतो दमघोषणराधिपेन माश्याः । जातधनुजोऽद्भुतबलकलितः प्राप्तकल्लार्थः ॥१॥ १० तुंउओ मुय वा. । सा. ददूवा ततो
जननी चउंमुयं पुत्तमङ्कतमनर्थम् । भयहर्वेचिपिराहो पृच्छति नैमित्तिक महसा ॥२॥ ११ विमिह्य आ. । सा. नैमित्तिकेन मुणित्वा साधित तस्ये हृष्टदयायै । यथेय

च मृत्पत्रमपि कीदृशं दृष्टव्यम् । तत्र एव तुल्यं पुनो महाशलो दुलभो समरे ॥३॥ एतस्मिन् यं च वदद्गण होर सामासिप
 यानुपपन्न । गोती नत्रो निय मय गुतस्व ते धैर्यि संदेहो ॥४॥ सावि मयवेविरगी पुच वसेद् बाव कजस्व । वाषषिप तस्स ठियं
 तपश्च वामुपायुपन ॥५॥ नो कश्चस्म पिउच्छा पुंषं पादेद् पार्यपीढमि । अथराहस्वाममल्प सोवि सय से ह्यमिस्त्वामि ॥६॥ सिंसु
 पोना रि इ त्रुंजायपण्य नापयव प्रमन्मदि । वयपेदि मणद् सेवेविद्दु क्षमद् खुयाए समत्सोमि ॥७॥ अथराहसए पुण्णे वोरिस्वतो ण
 विहर त्रड । इन्दन तमो णिस यटण उरुंमो से ॥८॥" साम्प्रतं सर्वबनप्रवीत नार्तमानिक छटान्तमाह—'पयाया' इत्यादि, यथा
 सार्धैर्गण्डनः प्रद्वेन विष्णुवादायं 'रुद्रिणमि' संश्राममूर्धन्यश्रानीके याता-गताः, के ते ?—'घृताः' शूरेमन्याः—सुमदाः, ततः
 पाशाम मनुशयित वरुपानीस्युसगपुत्रोनिमुञ्चाने सति तत्र च सर्वस्याङ्गुलीभूत्वात् 'माता पुत्र न वानावि' कटीतो ब्रश्यन्त स्वन
 'वयमपि न यच्छतः प्रतिवापयौत्वयं' मातापुत्रीये नञ्वाये पानीकमुमदन जेना वक्रङ्गुत्तनाराकक्षयविमिः परिः—समन्वात् विमि
 एव—नेनेदस्मरे एतौ—रुग्णीप्रो वा यथा कश्चिद्रत्नमस्यो मद्गमुपयाति दीनो मधवीरिपावदिति ॥२॥ वाटान्तिकमाह—

... एतस्मिन् यं च वदद्गण होर सामासिप ...
 ... साम्प्रतं सर्वबनप्रवीत नार्तमानिक छटान्तमाह—
 ... माता पुत्र न वानावि' कटीतो ब्रश्यन्त स्वन
 ... एव—नेनेदस्मरे एतौ—रुग्णीप्रो वा यथा कश्चिद्रत्नमस्यो मद्गमुपयाति दीनो मधवीरिपावदिति ॥२॥ वाटान्तिकमाह—

एवं सेहेवि अपुंटे, भिक्खवार्योरियाअकोविए । सूरं मण्णति अप्पाणं, जाव लूहं न सेवए ॥३॥
 जया हेमंतमासंमि, सीतं फुसइ सव्वंगं । तत्थ मंदा विसीयंति, रज्जहीणा व खत्तिया ॥४॥

‘एवं सेहे’ इत्यादि, ‘एव’मिति प्रकान्तपरामर्थार्थः, यथाऽसौ शूरमन्य उत्कृष्टिसिंहनादपूर्वकं सङ्ग्रामशिरस्सुपस्थितः पञ्चाङ्गतारं वासुदेवमन्यं वा युध्यमानं दृष्ट्वा दैन्यमुपयाति, एवं ‘शैर्धकः’ अभिनवप्रव्रजितः परीपैः ‘अस्पृष्टः’ अच्युतः किं प्रव्रज्यायां दुष्करमि-
 त्येवं गर्जन् ‘मिक्षाचर्यायां’ मिश्राटने ‘अकोविदः’ अनिपुणः, उपलक्षणार्थत्वादन्यत्रापि साध्वचारैऽभिनवप्रव्रजितत्वात्प्रवीणः, म
 एवम्भूत आत्मानं तावच्छिष्टपालवत् शूरं मन्यते यावज्जैतारमिव ‘रूढं’ संयमं कर्मसंश्लेषकारणामागात् ‘न सेवते’ न भजत इति,
 तत्प्राप्तौ तु बहवो गुरुकर्मणोऽल्पसत्त्वा भङ्गमुपयान्ति ॥३॥ संयमस्य रूढत्वप्रतिपादनायाह—‘जया हेमंत’ इत्यादि, ‘यदा’ कदाचित्
 ‘हेमन्तमासे’ पौषादौ ‘शीतं’ सैहिककण्वातं ‘स्पृशति’ लगति ‘तत्र’ तस्मिन्नसंबन्धे शीतस्पर्शं लगति सति एके ‘मन्दा’ जडा गुरुकर्मणो
 ‘विपीदन्ति’ दैन्यभावमुपयान्ति ‘राज्यहीना’ रोज्यच्युताः यथा-क्षत्रिया राजान इवेति ॥४॥ उष्णपरीपहमधिकृत्याह—

पुंटे निम्हाहितवेणं, विमणे सुपिवासिए । तत्थ मंदा विसीयंति, मच्छा अप्पोदए जहा ॥५॥

१ °पुंटे आ °पुंटे इ । २ °चरिए आ । ३ सेवई आ. इ । ४ जइ आ । ५ °सि आ. । ६ सवातंगं आ गवायग इ । ७ °ठसिं आ ।
 ८ शिखक आ. शिखर इ । ९ °न्तीति आ इ । १० X प्र० आ. । ११ चं आ । १२ राजाभ्युता XX आ राजच्युता XX इ । १३ गिन्हावि°

आ. गिन्हाविं इ ।

शुपरीषद्देशयाप-इथपूजना. आकृपपुलया अनायकल्पा इत्यवमाहुः' इत्यवमुक्तवन्तः, तद्यथा-ये एते यतयः जहाविलेदृहा लुब्ध-
 तशिरसः क्षुधादिवेदनाग्रस्तास्ते एते पूर्वाचरितैः कर्मभिरार्त्ताः पूर्वस्वकृतकर्मणः फलमनुभवन्ति, यद्विवा-कर्मभिः--कृप्यादिभिरार्त्ताः--
 तत्कर्तुमसमर्थी उद्विष्टाः सन्तो यतयः संबृचा इति, तथैते 'दुर्भगाः' सर्वेणैव पुत्रदारादिना परित्यक्ता निर्गतिकाः सन्तः प्रव्रज्याम-
 न्युपगता इति ॥६॥

एते-सद्दे अर्चयंता, गामेसु णगरेसु वा । तत्थ मंदा विसीयंति, संगामंमिर्व भीरूयां ॥७॥

अर्पणे खुधियं भिक्खुं, सुणी डंसति लूसए । तत्थ मंदा विसीयंति, तेउपुट्ठा व पाणिणो ॥८॥

'एते सद्दे' इत्यादि, 'एतान्' पूर्वोक्तानाक्रोशरूपान् तथा चौरचारिकादिरूपान् शब्दान् सोढुमथस्त्वन्तो ग्रामनगरादौ तदन्तगले
 वा व्यवस्थिताः 'तत्र' तस्मिन् आक्रोशे सति 'मन्दा' अज्ञा लघुप्रकृतयो 'विपीदन्ति' विमनस्का भवन्ति संयमाद्वा भ्रज्यन्ति, यथा
 भीरवः 'संग्रामे' रणशिरसि चक्रकुन्तासिशक्तिनाराचाकुले रटपटदशहृद्गह्वरीनादगम्भीरे समाकुलाः सन्तः पौरुषं परित्यज्यायजः पट-
 हमङ्गीकृत्य भज्यन्ते, एवमाक्रोशादिशब्दाकर्णनादल्पसत्त्वाः संयमे विपीदन्ति ॥७॥ वधपरीयहमधिकृत्याह--'अर्पणे' इत्यादि, अग्निः
 संभावने, एकः कश्चिच्छ्लादिः लूपयतीति लूपकः प्रकृत्यैव क्रूरो भक्षकः, 'सुधियं'ति क्षुधितं-नुभुञ्जितं भिक्षामटन्तं भिक्षुं 'दृजति' भक्ष-
 यति दशनैरङ्गावयवं विलुम्पति, 'तत्र' तस्मिन्-थादिभक्षणे सति 'मन्दा' अना अल्पमत्ततया 'विपीदन्ति' दैन्यं भजन्ते, यथा 'तेजना'

१ 'विलुम्पेदेह' आ । २ छुदाधिं' इ । ३ अचाइन्ता इ अभाएवा आ । ४ 'सिा आ. इ । ५ 'दगो आ । ६ गमुजिनर आ 'ने मुजिा । ७ ।
 ७ डसइ आ' दसति इ । ८ 'जपुए आ । ९ 'न्तीति आ. । मा० १० खुजिनर प्र० शब्दत्रयं 'इ' । मुजिनरिणि आ मुजिनरिणि ५ । ११ तप्य आ ।

प्राणिनामसमाधेयुत्पादयन्तीति ॥१०॥ साम्प्रतमेतद्ब्राह्मणानां विपाकदर्शनायाह—

एवं विष्पडिवन्नेगे, अप्पणा उं अजाणया । तमाओ ते तमं जंति, मंदा मोहेण पाउडा ॥११॥

पुट्टो य दंसमसएहिं, तणफासमचाइया । नै मे दिट्ठे परे लोए, जइ परं मरणं सिय्यो ॥१२॥

‘एवं’ इत्यादि, ‘एवम्’ अनन्तरोक्तनीत्या ‘एके’ अपुण्यकर्मणिो ‘विप्रतिपन्नाः’ साधुमन्मार्गद्वेषिणः ‘आत्मना’ स्वयमेवाः, तुशब्दा-
दन्येषां च विवेकिनां वचनमुक्त्वाणाः सन्तस्ते ‘तमसः’ अज्ञानरूपादुत्कृष्टं तमो ‘यान्ति’ गच्छन्ति, यदिवा—अधस्तादप्यधस्तनीं गतिं
गच्छन्ति, यतो ‘मन्दा’ ज्ञानावरणीयेनावष्टब्धाः तथा ‘मोहेन’ मिथ्यादर्शनरूपेण ‘प्रावृता’ आच्छादिताः सन्तः शिङ्गप्रायाः साधुवि-
द्वेषितया कुमार्गगा भवन्ति, तथा चोक्तम्—“एकं हि चक्षुरमलं सहजो विवेकस्तद्वद्भिरेव सह संवसतिद्वितीयम् । एतद् द्वयं भुवि न यस्य
स तत्त्वतोऽन्धस्तस्यापमार्गचलने खलु कोऽपराधः ? ॥११॥” ॥११॥ दंशमशकंपरीषहमधिकृत्याह—‘पुट्टो य’ इत्यादि, क्वचित्सिन्धुताम्रलि-
प्तकोङ्कणादिके देशे अधिका दंशमशका भवन्ति, तत्र च कदाचित्साधुः पर्यटंस्तैः ‘स्पृष्टश्च’ भक्षितः, तथा निष्क्रिञ्चनत्वात् तृणेषु शयान-
स्तत्स्यै सोढुमशकनुवन् आर्चः सन् एवं कदाचिच्चिन्तयेत् ; तद्यथा—परलोकार्थमेतदुष्करमनुष्ठानं क्रियमाणं धटते, न चासौ मया
परलोकः प्रत्यक्षेणोपलब्धः, अत्रत्यध्वत्वात्, नाप्यनुमानादिनोपलभ्यत इति, अतो यदि परं ममानेन क्लेशाभितौपेन मरणं स्यात्,
नान्यत्फलं किञ्चनेति ॥१२॥ अपिच—

१ तु आ. १२ ण्णा आ । ३ ण इ । ४ सिला आ. । ५ भवानका आ. गन्त्या इ । ६ पिं आ. । ७ स्वापिमां आ इ. । ८ क्वादिपं आ इ. ।
९ मलसिं इ मलसिं आ । १० पटेत आ इ. । ११ त्वाच्च आ. इ । १२ इत्यर्थ इ । १३ धातेन आ. ।

अप्येगे पलियंते सिं, चौरौ चौरौत्ति सुब्बयं । बंधंति भिक्खुयं बाला, कसायवयणेहि च ॥१५॥
 तत्थ 'दंडेणं संबीते, सुट्टिणा अदु फल्लेण वा । नातीणं सरती बाले, इत्थी वा कुद्धगामिणी ॥१६॥
 एते भो ! कसिणा फासा, फरुसा दुरहियासया । हत्थी वा सरंसंवित्ता, कीवा वस गया गिहं ॥१७॥

'तिबेमि ॥ इति तृतीयाध्ययनस्य प्रथमोद्देशकः समाप्तः ॥ (गाथाप्र० १११)

'अप्येगे' इत्यादि, अपिः संभावने, एके अनार्या आत्मदण्डसमाचारा मिथ्यात्वोपहतबुद्धयो रागद्वेषपरिगताः साधु 'पलियंते' 'सिं'
 ति अनार्यदेशपर्यन्ते वर्तमानं 'चौरौ' चि चरोऽयं, 'चौरः' अयं स्तेन इत्येवं मत्वा सुत्रतं कदर्थयन्ति, तथाहि—'वध्नन्ति' रज्ज्वादिना
 संयमयन्ति 'मिथुकं' मिथुणशीलं 'बाला' अज्ञाः सदसद्विवेकविकलाः तथा 'कपायवचनैश्च' क्रोधप्रधानकटुकवचनैर्भर्त्सयन्तीति ॥१५॥
 अपिच—'तत्र' तस्मिन्ननार्यदेशपर्यन्ते वर्तमानः साधुरनार्यैः 'दण्डेन' यष्टिना मुष्टिना वा 'संबीतः' प्रहतोऽथवा 'फलेन वा' मातुलिङ्गा-
 दिना खड्गादिना वा स साधुरेयं तैः कदर्थ्यमानः कश्चिदपरिणतः 'बालः' अज्ञो 'ज्ञातीनां' स्वजनानां स्मरति, तद्यथा—यदत्र मम कश्चित्
 सम्बन्धी स्यात् नाहमेवम्भूतां कदर्थनामवाशुयामिति, दृष्टान्तमाह—यथा स्त्री क्रुद्धा सती स्वगृहात् गमनशीला निराश्रया मांसपेशीव

१ °तत्तसि आ यंतसि इ । सा २ येषा परस्परविरोध बू० ३ चारि आ इ. । ४ चोरति आ । ५ °ध्वते आ. °च्यव इ. । सा ६ खीलो दृष्टपहारो
 वा । ७ दंडेहि इ । सा. ८ चवेळा । ९ सरए आ । १० °संबीता आ °संबीया इ । ११ तिचित्तेमि आ. इ । १२ पडमो आ. तृतीयस्य प्रथमोद्देशक इ. ।
 १३ °तंयिति आ. इ । १४ चारि चोरिति आ. चारियति इ । १५ बालवद्बाला वा इ. । १६ °नाXXXX इ । १७ स्मरेत् आ. ।

तयस्सहमीया कस्कादिभित्तिद्वुला सती आरुपधावापा द्वावीनां सति एयमसावपीति ॥१६॥ उपसहारायमाह—'ए ए मो।' इत्यादि,
 मो इति शिष्यामन्त्रम्, य एत आदिषु प्रसृति देञ्जमन्त्रकावयः पीठोत्पादकत्वेन परीपदा पञ्चोपसर्गा अभिहितः 'कृत्त्रा' संपूर्णा
 दृष्टेर्नायिसदन्ते कर्मासहमाना रञ्जुप्रकृत्य केचताकाधायकीकृत्य इस्तिन इव रणश्चिरसि 'अरञ्जताकुला मन्त्राण्य
 यन्ति एवं 'कीन्वा' अयमर्था 'असन्वा' परवदाः कर्मायथा गुल्लकर्माणं पुनरपि गृहमेव गण', पाठान्तरं वा 'विन्वासन्तु'चि त्रिविदपस-
 न्मभित्तुजा 'घटा' दृढानुष्ठाना' संपण पमित्कन्य गृह गताः, इति अवीपीति पूर्ववत् ॥१७॥ उपसर्गपरिश्रया' प्रथमोवैशुक इति ॥

अथ तृतीयाध्ययनस्य द्वितीयोद्देशकः प्रारम्भ्यते ।

उक्तः प्रथमोवैशुकः, माग्प्रत द्वितीयं समास्यते—अस्य धारयमित्कन्य'च', एतेपसर्गपरिश्रयाध्ययने उपसर्गाः प्रविष्टिपादयि
 म्निः, ते धानुकलाः प्रविष्टलाभ, एत प्रथमोवैशुके प्रविष्टलाः प्रविष्टिलाः, इह स्वदाहलाः प्रविष्टोपचन्त इत्यनेन सम्यन्वेनायावत्स्या

अहिमे सुहृमा संगे, भिक्खुणं जे दुरुत्तरा । जत्थ एगे विसीयंति, ण चयंति जंविच्चए ॥१॥
 अप्पेगे नायओ दिस्स, रोयंति परिवारिया । पोस णे ताय ! पुट्ठोऽसि, कस्स ताय ! जंहासि णे ? ॥२॥

‘अहिमे’ इत्यादि, ‘अथ’ इति आनन्तर्ये, प्रतिक्लृोपसर्गान्तरमनुक्लृाः प्रतिपाद्यन्त इत्यानन्तर्यार्थः, ते ‘इमे’ अनन्तरमेवाभिधीयमानाः प्रत्यक्षासन्नवाचित्वादिदमऽभिधीयन्ते, ते च ‘इक्ष्माः’ प्रायश्चेतोविकारकारित्वेनान्तराः, न प्रतिक्लृोपसर्गा इन्न बाहुल्येन शरीरविकारकारित्वेन प्रकटतया वादरा इति, ‘सङ्गा’ मातापित्रादिसम्बन्धाः ये एते ‘भिक्षूणां’ साधूनामपि ‘दुरुत्तरा’ दुर्लङ्घ्या-दुरतिक्रमणीया इति, प्रायो जीवितविघ्नकररपि प्रतिक्लृोपसर्गैर्लदीर्णैर्माध्यस्थ्यमवलम्बयितुं महापुरुषैः शक्यम्, एते त्वनुक्लृोपसर्गास्तानप्युपायेन धर्मोच्यवयन्ति, ततोऽमी दुरुत्तरा इति, ‘यत्र’ येषूपसर्गेषु सत्सु ‘एके’ अल्पसत्त्वाः सदनुष्ठानं प्रति ‘विपीदन्ति’ शीतलविहारित्वं भजन्ते सर्वथा वा-संयमं त्यजन्ति, नैवात्मानं संयमानुष्ठानेन ‘यापयितुं’-वर्तयितुं तस्मिन् वा व्यवस्थापयितुं ‘शक्नुवन्ति’ समर्था भवन्तीति ॥१॥ तानेव ब्रह्मसङ्गान् दर्शयितुमाह-‘अप्पेगे’ इत्यादि, ‘अपिः’ संभावने ‘एके’ तथाविधा ‘ज्ञातयः’ स्वजना मातापित्रादयः प्रव्रजन्तं प्रव्रजितं वा ‘दृष्ट्वा’ उपलभ्य ‘परिवार्य’ वेष्टयित्वा रुदन्ति रुदन्तो वदन्ति च दीनं, यथा-बाल्यात् प्रभृति त्वमस्माभिः पोषितो वृद्धानां पालको भविष्यतीतिकृत्वा, ततोऽधुना ‘नः’ अस्मानपि त्वं ‘तात !’ पुत्र ‘पोषय’ पालय, कस्य कृते-केन कारणेन कस्य वा बलेन तातास्मान् त्यजसि ? , नास्माकं भवन्तमन्तरेण कश्चिन्नाता विद्यत इति ॥२॥ किञ्च-

१ जदित्तए ६ । २ नायवा दिस्स आ नायवो दिस्सा ६ । ३ चयासि आ ६ । ४ अहिमे आ ६ । सा. ५ यत प्र०-१ ६ धर्मं ध्यावयन्ति आ धर्मात् भावयन्ति ६ । ७ °सीति आ. १ ८ णे आ ६ ।

पुत्र ! 'शुल्लका' लघवः तथा 'भार्या' पत्नी ते 'नवा' प्रत्यग्रयौवना अभिनवोढा वा मा असौ त्वया परित्यक्ता सती अन्यं जनं गच्छेत्-उन्मार्गयारिणी स्याद्, अयं च महान् जनापवाद इति ॥५॥ अपिच-'एहि' इत्यादि, जानीमो वयं यथा त्वं कर्मभीरुस्तथापि 'एहि' आगच्छ गृहं 'यामो' गच्छामः । मा त्वं किमपि साम्प्रतं कर्म कृथाः, अपितु तव कर्मण्युपस्थिते वयं सहायका भविष्यामः-साहाय्यं करिष्यामः । एकवारं तावद्गृहकर्मभिर्भयस्त्वं तात ! पुनरपि द्वितीयं वारं 'पश्यामो' द्रक्ष्यामो यदस्माभिः सहायैर्भवतो भविष्यतीत्यतो 'यामो' गच्छामः तावत् स्वकं गृहं कुर्वेत्तदसद्गचनमिति ॥६॥ किञ्च-

गंतुं ताय ! पुणो गच्छे, ण तेणासमणो सिया । अकामगं पैरिक्कम्मं, को ते वारेउमरिहति ? ॥७॥

जं किञ्चि अणगं तात !, तंपि सव्वं समीकितं । हिरणं ववहाराइ, तंपि दाहामु ते वयं ॥८॥

'गन्तुं' इत्यादि, 'तात' पुत्र ! गत्वा गृहं स्वजनवर्गं दृष्ट्वा पुनरागन्ताऽसि, नच 'तेन' एतावता गृहगमनमात्रेण त्वमश्रमणो भविस्यसि, 'अकामगं'ति अनिच्छन्तं गृहव्यापारेच्छारहितं 'पराक्रमन्तं' स्वाभिप्रेतानुष्ठानं कुर्वाणं कः 'त्वां' भवन्तं 'वारयितुं' निषेधयितुम् 'अहति' योग्यो भवति, यदिवा-'अकामगं'ति वाङ्मकावस्थायां मदनेच्छाकारहितं पराक्रमन्तं संयमानुष्ठानं प्रति कस्त्वामवसरप्राप्ते कर्मणि प्रवृत्तं धारयितुमर्हतीति ॥७॥ अन्यच्च-'जं किञ्चि' इत्यादि, 'तात' पुत्र ! यत्किमपि भवदीयमृणजातमासीत्तत्सर्वमस्माभिः सम्यग्विभज्य 'समीकृतं' समभागेन व्यवस्थापितं, यदिवोत्कटं संतु समीकृतं-सुदेयत्वेन व्यवस्थापितं, यच्च 'हिरण्यं' द्रव्यजातं

१ 'कर्मसाम्प्रतं' आ. इ. । २ न तेण आ. ण याव तेणं इ. । ३ परकम आ इ. । सा. ४ उत्तारितं चू० । ५ समीगत आ समागय इ । ६ 'धारती आ. हाराई इ । ७ दासासु आ. दासासु इ. । ८ आं आ । ९ अनिच्छं आ. अनिच्छन् इ । १० वादिं आ इ. । ११ XX आ. तत् इ. ।

ति साध्याचारेण जीवितुं शीलमस्येति (साधुजाया तं) साधुजीविनिमिति, यथा ब्रह्मदचक्रवर्तिना नानाविधैर्भोगैश्चित्रसाधुरूपनिमज्जित-
 इति । एवमन्येऽपि केनचित्सम्बन्धेन व्यवस्थिता यौवनरूपादिगुणोपेतं साधुं विषयोदेशेनोपनिमज्जयेयुरिति ॥१५॥ एतदेव दर्शयितु-
 इति । एवमन्येऽपि केनचित्सम्बन्धेन व्यवस्थिता यौवनरूपादिगुणोपेतं साधुं विषयोदेशेनोपनिमज्जयेयुरिति ॥१५॥ एतदेव दर्शयितु-
 इति । एवमन्येऽपि केनचित्सम्बन्धेन व्यवस्थिता यौवनरूपादिगुणोपेतं साधुं विषयोदेशेनोपनिमज्जयेयुरिति ॥१५॥ एतदेव दर्शयितु-
 इति । एवमन्येऽपि केनचित्सम्बन्धेन व्यवस्थिता यौवनरूपादिगुणोपेतं साधुं विषयोदेशेनोपनिमज्जयेयुरिति ॥१५॥ एतदेव दर्शयितु-
 इति । एवमन्येऽपि केनचित्सम्बन्धेन व्यवस्थिता यौवनरूपादिगुणोपेतं साधुं विषयोदेशेनोपनिमज्जयेयुरिति ॥१५॥ एतदेव दर्शयितु-
 इति । एवमन्येऽपि केनचित्सम्बन्धेन व्यवस्थिता यौवनरूपादिगुणोपेतं साधुं विषयोदेशेनोपनिमज्जयेयुरिति ॥१५॥ एतदेव दर्शयितु-
 इति । एवमन्येऽपि केनचित्सम्बन्धेन व्यवस्थिता यौवनरूपादिगुणोपेतं साधुं विषयोदेशेनोपनिमज्जयेयुरिति ॥१५॥ एतदेव दर्शयितु-
 इति । एवमन्येऽपि केनचित्सम्बन्धेन व्यवस्थिता यौवनरूपादिगुणोपेतं साधुं विषयोदेशेनोपनिमज्जयेयुरिति ॥१५॥ एतदेव दर्शयितु-
 इति । एवमन्येऽपि केनचित्सम्बन्धेन व्यवस्थिता यौवनरूपादिगुणोपेतं साधुं विषयोदेशेनोपनिमज्जयेयुरिति ॥१५॥ एतदेव दर्शयितु-

माह—‘हृत्थऽस्सरह’ इत्यादि, हृत्थश्चरथयानैः तथा ‘विहारगमनैः’ विहरणं क्रीडनं विहारस्तेन गमनानि विहारगमनानि—उद्यानादौ
 क्रीडया गमनानीत्यर्थः, चशब्दादन्यैश्चेन्द्रियासु क्लैविषयैरुपनिमन्त्रयेयुः, तद्यथा—शुद्धश्च ‘भोगान्’ शब्दादिविषयात् ‘इमान्’ अस्मा-
 भिर्भौकितान् प्रत्यक्षासम्भान् ‘श्लाघ्यान्’ प्रशस्तान् अनिन्द्यान् ‘महर्षे’ साधो ! वयं विषयोपकरणद्वौकनेन ‘त्वां’ भवन्तं ‘पूजयामः’
 सत्कारयाम इति ॥१६॥ किञ्चान्यत्—

वत्थगंधमलंकारं, इत्थीओ सयणाणि य । भुंजाहिमाइं भोगाइं, आउत्सो ! पूजयामुं तं ॥१७॥

जो तुमे नियमो चिणो, भिक्खुभावंसि सुव्वया ! । अंगारमावसंतस्स, सव्वो संविज्जाए तहा ॥१८॥

‘वत्थगंध’ इत्यादि, ‘वत्थं’ चीनांशुकादि ‘गन्धाः’ कोष्ठपुटपाकादयः, वत्थाणि च गन्धाश्च वत्थगन्धमिति समाहारब्रह्मन्, तथा
 ‘अलङ्कारम्’ कटककैयूरदिकं तथा ‘स्त्रियः’ प्रत्यग्रयौवनाः ‘शयनानि च’ पर्यङ्कतूलीप्रच्छदपटोपधानसुक्तानि, इमान् भोगानिन्द्रिय-
 मनोऽनुकूलानस्माभिर्भौकितान् ‘शुद्धस्व’ तदुपभोगेन सफलिकुरु, हे आयुष्मन् ! भवन्तं ‘पूजयामः’ सत्कारयाम इति ॥१७॥ अपिच—
 ‘जो तुमे’ इत्यादि, यस्त्वया पूर्व ‘भिक्षुभावे’ प्रव्रज्यावसरे ‘नियमो’ महाव्रतादिरूपः ‘चीर्णः’ अनुष्ठितः इन्द्रियनोइन्द्रियोपशमगतेन हे
 सुव्रत ! स साम्प्रतमपि ‘अंगारं’ गृहम् ‘आवसतः’ गृहस्थभावं सम्यगनुपालयतो भवतस्तथैव विद्यत इति, न हि सुकृतदुष्कृतस्यानु-

१ °मु ते वा. सु त इ । २° अंगारं वा. इ. । ३° सफलान् कुरु वा. । ४° पशमोपगतेन वा. इ. ।

ने च इत्यां, 'मै' च प्रातिपदस्य सकारक्येण भिद्युर्भपदिश्या (आत्वा) प्रत्याख्यानपरिच्छया परिहरेत् । किमिति ? यतः 'सर्वेऽपि'
 के रूपेण मङ्गान् 'महायथा' मद्धानि कर्मण आश्रयद्वाराणि वदन्ते । ततोऽनुद्वैलरूपसंगेरुपस्थितैरसंयमजीवितं-गृहावासपाश 'नामि'
 'पुत्रा' नामिदम्, प्रतिहृन्निदोपसर्गाः सन्निर्जीविताभिलाषी न मवेदु, असमञ्जसकारित्वेन मवजीवितं नामिकाद्भेद । किं कृत्वा ?-
 इत्यारि, 'अप' त्वयिष्ठागान्तरद्वयनाय, पाठान्तरं वा 'बहो' इति, तत्र विस्मये, 'इमे' इति एते प्रत्यक्षासन्नाः सर्वजनविदित्वात् 'सन्ति'
 रिपिन्ते इत्ययाना प्रापयन्ति-प्राजिनं आमयन्तीत्यावर्ता, तत्र इत्यावर्ता नद्यादेः भाषावर्तास्त्वक्कटमोहोदयापादितविषयाभिलाष-
 नैतारुर्भृत्प्रापयन्तिना, एन यावता 'कायपेन' धीमन्महावीर्यद्वयमानस्वामिना उत्पन्नविष्यञ्चानेन 'आ(प्र)वेदिता' कथिताः
 र्नीमदिता, 'एत्र' एतन्नु 'युदा' अपगतवत्तथा प्रावर्तयिषाकषेदिनस्तस्य 'अपसर्पन्ति' अप्रमत्ततया त्वदुदरगामिनो भवन्ति, अदु-
 रानु निर्दिशेत्तया परार्थान्ति-त्रायकि इर्नन्तीति ॥१४॥ तानेवायतान् दर्शयितुमाह-

रायाणो रायऽमद्या य, माहृणा अदुव स्वत्तिया । निमतयति भोगेहि, भिक्सूय साहुजीविण ॥१५॥

एत्यऽम्मरहजाणेहि, विहारगमणेहि य । भुज भोगे इमे सग्धे, महुरिस्ती ! पूजयामु त ॥१६॥

'गत्तर्ना' इत्यारि 'गत्तान' एकतात्यादयो 'गजामात्याप' मधीपुरोहितप्रयुक्तयः तथा प्राथणा अपथा 'सत्रिया' इत्याहुर्वद्वजप्र
 त्ता एत मरेरुति 'नाते' दृष्टान्तिभिरिष्येः 'निमष्यन्ति' भोगोपभोगे प्रत्यम्पुणामं कारयन्ति, कम् ?-मिष्टुकं 'सायुजीविणभि'

मसमर्थाः पूर्वोक्तभावावतैः परामग्रा विषीदन्ति ॥२०॥ किञ्च—

अचयंता व लूहेणं, उवहाणेण तज्जिया । तत्थ मंदा विर्संथिति, उज्जाणंसि जरग्गवा ॥२१॥

एवं निमंतणं लड्डुं, सुच्छिया गिद्ध इत्थीसु । अज्झोववन्ना कामेहिं, चोइज्जंता गैया गिहं ॥२२॥

तिबेमि ॥ इति उवसग्गपरिण्णाए बित्तिओ उद्देसो सम्मत्तो ॥ ३-२ ॥ (गाथाग्रं० २१३)

‘अचयंता’ इत्यादि, ‘रूक्षेण’ संयमेनात्मानं यापयितुमशक्नुवन्तः तथा ‘उपधानेन’ अनशनादिना सवाह्याभ्यन्तरेण तपसा ‘तर्जिता’ बाधिताः सन्तः, तत्र संयमे मन्दा विषीदन्ति ‘उधानशिरसि’ उट्टङ्कमस्तके “जीर्णो” दुर्बलो गौरिव, यूनोऽपि हि तत्रावसीदनं सम्भाव्यते किं पुनर्जरद्रवस्येति जीर्णग्रहणम्, एवमावर्तमन्तरेणापि धृतिसंहननोपेतस्य विवेकिनोऽप्यवसीदनं सम्भाव्यते, किं पुनरावर्तैरुपसर्गितानां मन्दानामिति ॥२१॥ सर्वोपसंहारमाह—‘एवं’ इत्यादि, ‘एवं’ पूर्वोक्तया नीत्या विषयोपभोगोपकरणदानपूर्वकं ‘निमन्त्रणं’ विषयोपभोगं प्रति प्रार्थनं ‘लब्धा’ प्राप्य ‘तेषु’ विषयोपकरणेषु हस्त्यश्वरथादिषु ‘मूर्च्छिता’ अत्यन्तासक्ताः तथा स्त्रीषु ‘गृद्धा’ दत्तावधाना रमणीराग-मोहिताः तथा ‘कामेषु’ इच्छामदनरूपेषु ‘अधुपपन्नाः’ कामगतचिन्ताः संयमेऽवसीदन्तोऽपरेणोद्युक्तविहारिणा नोद्यमानाः—संयमं प्रति प्रोत्साहयमाना नोदनां सोढुमशक्नुवन्तः सन्तो गुरुकर्माणः प्रत्रज्यां परित्यज्याल्पसत्त्वा गृहं गता—गृहस्थीभूताः । इतिः परिसमाप्तौ, त्रवीमीति पूर्ववत् ॥२२॥ इति उपसर्गपरिर्ज्ञाऽध्ययनस्य द्वितीय उद्देशः ॥

१ विष्यति आ । २ सिरसि विं आ । सा. ३ तण प्र. । ४ गिह गयत्ति आ । ५ जीण्डुं आ । ६ चोचं आ । ७ चोदना आ. ३. । ८. XX उ० आ. । ९ ज्ञाया द्वितीयोद्देशकः समाप्तः आ. ज्ञाया द्वितीयोद्देशक ६. ।

अथ तृतीयस्योपसर्गाध्ययनस्य तृतीयोद्देशक प्रारम्भ्यते।

हेतुमत्तगिप्राप्तो उक्तो द्विर्नापोरेन्द्रकः, माग्ध्रलं वृत्तीयः ममाभ्यत, अस्य घायमभिसम्बन्ध - इहानन्तरोरेन्द्रकाम्यामुपसर्गा अनु-
 त्तर्गभाननरुनामिहता, गवाप्यामविषीदन मध्वीति तद्नेन प्रतिपापत इत्यनेन संबधेनायातसास्योरेन्द्रकस्यादि छत्रम्—
 नहा मगाममालमि, पिट्टुतो भीरु वेह्वइ । वलय गह्वण णूम, को जाणइ पराजय ? ॥१॥

मुट्टुजाण मुट्टुजम्म मुट्टुत्तो हीइ तारित्तो । पराजियेयाऽवसप्पामो, इति भीरू उवेह्वइ ॥२॥

‘जा’त्यादि इहान्न रि मन्दमवीनां मुग्गेनवायावगतिमवतीत्यत आदावव इहान्तमाह—यथा फधिवू ‘भीरु’ अकृतकरणा
 ‘म’यदहन’ गानीरुपुरारया ममुपन्नियत ‘युत्तन प्रथमे’ आदावेवापत्प्रतीकारेत्तुभूत्त दृगादिकं म्यानमवलोकयति । तदेय वक्ष्ययति—
 ‘मूर्ध’ इत्यनेन इत्येवमप्यव्यभिचयत् उदररहिता वा गता दृग्गर्निगमप्रवेष्टा, तथा ‘गह्वेन’ घयादिदृष्टेः कंठिसंस्वानीयं
 इत्यनेन लक्षणे नीप्यतीति, एते देवापणा कापमिदया, स्मोच्छेपि परको जीपन्त इति ॥१॥ किञ्च—‘मुट्टुजाणं’ इत्यादि, मुट्टुजा-
 णं मुट्टुजाणं इति ॥२॥

नामकस्य वा सुहूर्तस्यापरो 'सुहूर्तः' कालविशेषलक्षणोऽवसरस्तादृग् भवति, यत्र जयः पराजयो वा सम्भाव्यते, तत्रैवं व्यवस्थिते पर-
जिता वयम् 'अवसर्षामो' नश्याम इत्येतदपि सम्भाव्यते अस्माद्विधानामिति भीरुः पृष्ठत आपत्प्रतीकारार्थं शरणमुपेक्षते ॥२॥ इति
श्लोकद्वयेन दृष्टान्तं प्रदर्श्य दार्ष्टान्तिकमाह—

एवं तु समणा एगे, अबलं नच्चाण अप्पगं । अणागयं भयं दिस्स, अबिकप्पंतिमं सुयं ॥३॥
को जाणइ विज्जातं, इत्थीओ उदगाउ वा । चोइज्जाता पवक्खामो, ण णो अरिथि पकप्पियं ॥४॥

'एवं तु' इत्यादि, 'एवम्' इति यथा सङ्गमं प्रवेष्टुमिच्छुः पृष्ठतोऽवलोकयति—किमत्र मम पराभद्रस्य बलयादिकं शरणं त्राणाय
स्यादिति ?, एवमेव 'श्रमणाः' प्रव्रजिता 'एके' केचनादृढमृतयोऽल्पसत्त्वा आत्मानम् 'अबलं' यावज्जीवं संयमभावरहनाक्षमं ज्ञात्वा
अनागतमेव भयं 'दृष्ट्वा' उत्प्रेक्ष्य तद्यथा—निष्किञ्चनोऽहं किं मम वृद्धावस्थायां ग्लानाद्यवस्थायां दुर्भिक्षे वा त्राणाय स्वादित्येवमाजी-
वित्ताभयमुत्प्रेक्ष्य 'अवकल्पयन्ति' परिकल्पयन्ति मन्यन्ते—इदं व्याकरणं, गणितं, जीतिष्कं, वैद्यकं, होराशास्त्रं, मन्त्रादिकं वा श्रुतमधीतं
ममावमादौ त्राणाय स्यादिति ॥३॥ एतच्चैतेश्वकल्पयन्तीत्याह—'को जाणइ' इत्यादि, अल्पसत्त्वाः प्राणिनो विचित्रा च कर्मणां गतिः
बहूनि प्रमादस्थानानि विद्यन्ते अतः 'को जानाति ?' कः परिच्छिनत्ति 'व्यापातं' संयमजीवितात् भ्रंशं, केन पराजितस्य मम संयमाद्
भ्रंशः स्यादिति, किम् 'स्त्रीतः' स्त्रीपरिषदात् उत 'उदकात्' खानाद्यर्थमुदकासेवनाभिलाषाद् ?, इत्येवं ते वराकाः प्रकल्पयन्ति, न 'नः'

१ सा बुद्धविषयत्वात् मायोपेक्षेन्द्रजालानि सुद्रोषाया इमे त्रय इति श्रीहिमचन्द्रवचनादत्र सुद्रोषायपर उपेक्षि । २ एय आ. । ३ अक्कर आ. । सा. ४ अव-
कल्पतीति टीका । अयं आ ६. । सा. ५ विद्यावात इति टीकाकृदभिप्रायः । ६ धृतयो' आ. ३ । ७ XXXXX म' आ । ८ ज्योतिष आ ज्योतिष्क इ. ।

प्रति विचिकित्सां समापन्ना निमित्तगणितादिकं जीविकार्थं प्रत्युपेक्षन्त इति ॥५॥ साम्प्रतं महापुरुषचेष्टिते दृष्टान्तमाह—जे उ संगाम' इत्यादि, ये पुनर्महासत्त्वाः, तुशब्दो विशेषणार्थः 'सङ्ग्रामकाले' परानीकयुद्धावसरे 'ज्ञाताः' लोकत्रिदिताः, कथम् ?—शूरपुरज्जमाः' शूरा- णामग्रगामिनो युद्धावसरे सैन्याग्रस्कन्धवर्तिन इति, त एवम्भूताः सङ्ग्रामं प्रविशन्तो 'न शृष्टसुत्प्रेक्षन्ते' न दुर्गादिकमापत्राणाय पर्यालो- चयन्ति, ते चामङ्गकृतबुद्धयः, अपि त्वेवं मन्यन्ते—किमपरमत्रास्माकं भविष्यति ?, यदि परं मरणं स्यात्, तच्च शाश्वतं यशःप्रवाहमि- च्छतामस्माकं स्तोकं वर्तत इति, तथा चोक्तम्—'विशरारुभिरविनश्चरमपि चपलैः स्यास्तु वाञ्छतां विशदम् । प्राणैर्यदि शूराणां भवति यशः किं न पर्याप्तम् ? ॥१॥' ॥६॥ तदेवं सुभटदृष्टान्तं प्रदर्श्य दार्ष्टान्तिकमाह—

एवं समुद्विष्टे भिक्खू, वीसिज्जाऽगारबंधणं । आरंभं तिरियं कट्ठे, अत्तत्ताए परिव्वए ॥७॥

तमेगे परिस्मासंति, भिक्खूयं साहुजीविणं । जे एवं परिभासंति, अंतए ते समाहिए ॥८॥

'एवं' इत्यादि, यथा सुभटा ज्ञाता नामतः कुलतः शौर्यतः शिक्षातश्च तथा सन्नद्धबद्धपरिकराः कर्गृहीतहेतयः प्रतिभटसमितिभेदिनो

च शृष्टतोऽवलोकयन्ति, एवं 'भिक्खुरपि' साधुरपि महासत्त्वः परलोकप्रतिस्पर्द्धिनमिन्द्रियकैपायादिकमरिवर्गं जेतुं सम्यक्—संयमोत्थाने- नोत्थितः समुत्थितः, तथा चोक्तम्—'कोहं माणं च मायं च, लोहं पंचिदियाणि य । दुज्जयं चैवमपणं, सच्चमप्ये जिए जियं ॥१॥' किं कृत्वा समुत्थित इति दर्शयति—'न्युत्सुज्य' त्यक्त्वा 'अगारबन्धनं' गृहपाशं तथा 'आरंभं' सावधानुष्ठानरूपं 'तिरियकृत्वा'

१ वीसिज्जा वा इ । २ वाष्पात्मविधीदनाथोऽधिकारो गत ॥७॥ इ । ३ तेज वा इ । ४ कसं आ । ५ विपयादिं वा । सा ६ क्रोध मानस्य मत्सा च लोभः पञ्चेन्द्रियाणि च । दुर्जय चैववासना सर्वमालानि जिते जितम् ॥१॥ ७ उत्सुज्य वा ।

भैक्ष्यं 'ग्लानस्य' अपरस्य रोगिणः साधोः यद्-यस्मात् 'सारेह'ति अन्वेषयत, तथा 'ग्लानयोग्यमाहारमन्विष्य तदुपकारार्थं ददध्वं, चशब्दादाचार्यदिः वैयावृत्त्यकरणाद्युपकारिण वर्तध्वं, ततो गृहस्थसमकल्पा इति ॥९॥ साम्प्रतमुपसंहारव्याजेन दोषदर्शनायाह- 'एवं' इत्यादि, 'एवं' परस्पररोपकारादिना यूयं गृहस्था इव सरागस्थाः-सह रागेण वर्तत इति सरागः-स्वभावस्तस्मिन् तिष्ठन्तीति ते तथा, 'अन्योऽन्यं' परस्परतो वशमुपागताः-परस्परायत्ताः, यतयो हि निःसङ्गतया न कस्यचिदायत्ता भवन्ति, यतो गृहस्थानामयं न्याय इति, तथा नष्टः-अपगतः सत्पथः-सद्भावः-सन्मार्गः परमार्थो वेभ्यस्ते तथा । एवम्भूताश्च यूयं 'संसारस्य' चतुर्गतिअमणलक्षणस्य 'अपारगा' अतीरगामिन इति ॥१०॥ अयं तावत्पूर्वपक्षः, अस्य दूषणायाह-

अह ते परिभासेज्जा, भिक्खु मोक्खविसारए । एवं तुब्भे पभासंता, दुपक्खं चैव सेवह ॥११॥

तुब्भे भुंजह पाएसु, गिलाणो अभिहंडंमि या । तं च वीओदगं भोच्चा, तमुद्दिस्सादि जं कडं ॥१२॥

'अह ते परिभासेज्जा' इत्यादि, 'अथ' अनन्तरं 'तान्' एवं प्रतिकूलत्वेनोपस्थितान् भिक्षुः 'परिभासेत' ब्रूयात्, किम्भूतः?-'मोक्षविशारदो' मोक्षमार्गस्य-सम्यग्ज्ञानदर्शनचारित्र्यरूपस्य प्ररूपकः, 'एवम्' अनन्तरोक्तं यूयं प्रभापमाणाः सन्तः दुष्टः पक्षो दुष्पथः-असत्प्रतिज्ञाम्युपगमस्तमेव सेवध्वं यूयं, यदिवा-रागद्वेषात्मकं पक्षद्वयं सेवध्वं यूयं, तथाहि-सदोपस्याप्यात्मीयपक्षस्य समर्थनाद्रागो, निष्कलङ्कस्याप्यस्मदभ्युपगमस्य दूषणाद्द्वेषः, अथै(यवै)वं पक्षद्वयं सेवध्वं यूयं, तद्यथा-वक्ष्यमाणनीत्या वीजोदकोदिष्टकृतभोजित्वाद्-

सा० १ वान्वेषयन्ते प्र० । २ दलादति आ दलाहति इ । ३ 'कारे आ । ४ 'मनुगता आ । ५ 'द्वापिजा आ । ६ 'हडति आ । ७ पीठं आ वीतो' इ । ८ 'दर्शनज्ञान' आ । ९

‘असमाहिता’ शुभाध्यवसायरहिताः सत्साधुप्रद्वेषित्वात्, साम्प्रतं दृष्टान्तद्वारेण पुनरपि तद्विषयभिधित्सयाऽऽह—यथा ‘अरूपः’ त्रणस्य तिकण्द्वयितं—नैखर्विलेखनं न श्रेयो—न शोभनं भवति, अपि त्वपराध्यति—तत्कण्द्वयनं त्रणस्य दोषमावहति, एवं भवन्तोऽपि सद्दिवेक रहिताः वयं किल निष्किञ्चना इत्येवं निष्परिग्रहतया षड्जीवनिकायरक्षणभूतं भिक्षापात्रादिकमपि संयमोपकरणं परिहृतवन्तः, तदभावाचावश्यक्यभावी अशुद्धाहारपरिभोग इत्येवं द्रव्यक्षेत्रकालभावानपेक्षणेन नातिकण्द्वयितं श्रेयो भवतीति भावः ॥१३॥ अपि च—‘तत्तेज इत्यादि, ‘तत्त्वेन’ परमार्थेन मौनीन्द्राभिप्रायेण यथावस्थितार्थरूपणया ते ‘गोशालकर्मतानुसारिण आजीविकादयः बोटिका वा ‘अनुशासिताः’ तदभ्युपगमदोषदर्शनद्वारेण शिखां ग्राहिताः, केन ?—‘अप्रतिज्ञेन’ नास्य मयेदमसदपि समर्थनीयमित्येवं प्रतिज्ञा इत्यप्रतिज्ञो—रागद्वेषरहितः साधुस्तेन ‘जानता’ हेयोपादेयपदार्थपरिच्छेदकेनेत्यर्थः, कथमनुशासिता इत्याह—योऽयं भवद्भिरभ्युपगतो मार्गो यथा यतीनां निष्किञ्चनतयोपकरणाभावात् परस्परत उपकार्योपकारकमाव इत्येव ‘न नियतो’ न निश्चितो न युक्तिसङ्गतः, अतो येयं वाग् यथा—ये पिण्डपातं ग्लानस्याऽऽनीय ददति ते गृहस्थकल्पा इत्येषा ‘असमीक्ष्याभिहिता’ अपर्यालोच्योक्ता, तथा ‘कृतिः’ करणमपि भवदीयमसमीक्षितमेव, यथा चापर्यालोचितकरणता भवति भवदनुष्ठानस्य तैथा नातिकण्द्वयितं श्रेय इत्यनेन प्राग्लेशतः प्रतिपादितं, पुनरपि सदृष्टान्तं तदेव प्रतिपादयति ॥१४॥ यथाप्रतिज्ञातमाह—

एरिसा जा वैई एसा, अंगवेणु व्व करिसिता । गिहिणो अभिहडं सेयं, भुंजिउं ण उ भिक्खुणं ॥१५॥
धम्मपन्नवणा जा सा, सारंभा ण विसोहिआ । ण उ एयाहिं दिट्ठीहिं, पुव्वमासिं पग्गप्पियअं ॥१६॥

१ xxx अपि वा । २ °तxxस्तेन आ. इ. । ३ यथा आ. । ४ °ते° इ. । ५ कस्मे° आ. इ. । ६ गिहिण आ. ।

'श्रुतिः' इत्यादि, येयमीरक्षा वाक् यथा यतिना स्नानस्यानीय न देयमित्येया अप्रे वेणुववृ-षडवत् कर्षिता तन्वी युक्त्यद्यम
 त्वात् इषलेत्यथ, तामेव वाचम् दर्शयति-'गृहिणां' गृहस्थानां यदस्याहत् तपतेर्मोक्तु 'धेय' श्रेयस्करं, न तु मिष्टूणां सम्बन्धीति,
 अप्र तनुत् वास्या नाच एव प्रष्टव्य-यथा गृहस्थस्याहत् जीवोपमर्देन भवति, यतीनां वृद्धमादिवोपरहितमिति ॥१५॥ किञ्च-'वम्म
 पप्रणा' इत्यादि, धर्मस्य प्रप्रापना-चेष्टना, यथा-यतीनां दानादिनोपकर्तव्यमित्येवस्मृता या सा 'सारम्भाणां' गृहस्थानां विद्योधिक्रा,
 यतपन्तु म्यानुष्ठानंनैव विदुष्यन्ति, न तु तेषां दानाधिकारोऽस्वीत्येतत् नृपयितुं प्रक्रमते-'न तु' नैवतामिर्यथा गृहस्थेनैव पिण्डदाना
 दिना यतन्तानापापम्यायागुपकर्तव्यं नतु यतिमिरेव परस्परमित्येवस्मृताभिः युष्मदीयाभिः 'दृष्टिभिः' धर्मप्रप्रापनाभिः 'पूर्वम्' आदौ
 सर्वत्र 'प्रदत्तित' प्रकृषित प्रत्यापितमात्सीदिति, यतो न हि सर्वथा एवम्भूतं परिफल्गुप्रायमर्थं प्ररूपयन्ति यथा-असंयतैरेस्पापनु-
 पयुक्तैर्लानादर्षपापस्य विषयं न तूपयुक्तेन संयतेनेति, अपिच-भवद्भिरपि स्नानोपकारोऽभ्युपगत एव, गृहस्थप्रेरणादनुमोदनाच्च,
 क्तो भवन्मन्त्रारिणस्तप्रद्विषयभत्यापन्नमिति ॥१६॥ अपिच-
 सत्त्वाहिं अणुजुचीहिं, अचयता जवित्तप । ततो वाय गिराकिञ्चा, ते सुज्जोवि पगब्धिभया ॥१७॥
 रागदोसाभिमूयत्वा, मिच्छतेण अभिवृत्ता । आउस्ते सरण जति, टक्कणा इव पक्वय ॥१८॥
 'भव्याहि' इत्यादि, ते गोत्रालङ्घनतानुमारिणो दिगम्बरा वा सर्वाभिरर्थाशुगतामिर्मुक्तिभिः सर्वैरेव हेतुष्वन्तैः प्रमाणभूतैरस-
 न्नुन्नः स्वपन्न प्राल्यान् 'यापयितुम्' मस्यापयितुम् 'ततः' तस्यामुक्तिभिः प्रतिपादयितुम् सामर्थ्यामावात् 'बाधं निराकृत्य' सम्प-
 १ च्चे ॥ १ २ अत्रि ॥ ३ अत्रि-

गेहपुष्टान्तैर्षो वादो-जल्पस्तं परित्यज्य ते तीर्थिका 'भूयः' पुनरपि वादपरित्यागे सत्यपि 'प्रगल्भिता' घृष्टतां गता इदमूचुः, तद्यथा-
 "पुराणं मानवो धर्मः, साङ्गो वेदधिकित्सितम् । आह्वासिद्धानि चत्वारि, न हन्तव्यानि हेतुभिः ॥१॥" अन्यच्च किमनया बहिरङ्गयुक्त्याऽनुमानादिकयाऽत्र धर्मपरीक्षणे विधेये कर्तव्यमस्ति, यतः प्रत्यक्ष एव बहुजनसंमतत्वेन राजाद्याश्रयणाच्चायमेवासदभिप्रेतो धर्मः श्रेयान्नापर इत्येवं विवदन्ते, तेषामिदमुत्तरम्-न ह्यत्र ज्ञानादिसाररहितेन बहुनाऽपि प्रयोजनमस्तीति, उक्तं च- "एरंडकट्टरासी जहाय गोसीसचंदनपलस्स । मोल्ले न होल्ल सारिसो किच्चियमेत्तो गणिजंतो ॥१॥" तैहवि गणणातिरेगो जह रासी सो न चंदनसरिच्छो । तह निच्चिण्णणमहाजणोवि सौज्जे विसंवयति ॥२॥ एको सचक्खुगो जह अंधलयाणं सएहिं बहुएहि । होइ वरं दइवो णहु ते बहुगा अपेच्छता ॥३॥ एवं बहुगावि मूढा ण पमाणं जे गइं ण याणति । संसारगमणगुविलं णिउणस्स य वंधमोक्खस्स ॥४॥" इत्यादि ॥१७॥ अपिच-'रागदोसा' इत्यादि, रागश्च-प्रीतिलक्षणी, द्वेषश्च-तद्विपरीतलक्षणस्ताभ्यामभिभूत आत्मा येषां परतीर्थिकानां ते तथा, 'मिथ्यात्वेन' विपर्यस्तावबोधेनातत्त्वाध्यवसायरूपेण 'अभिद्रुता' व्याप्ताः सद्युक्तिभिर्वादिं कर्तुमसमर्थाः क्रोधातुगा 'आक्रोशान्' असम्य-वचनरूपांस्तथा दण्डमुष्ट्यादिभिश्च हननव्यापारं 'यान्ति' आश्रयन्ते । अस्मिन्नेवार्थे प्रतिपाद्ये दृष्टान्तमाह-यथा 'दङ्कणा' म्लेच्छविशेषा

सा १ एरंडकाष्टाश्रयिण्या च गोक्षीर्षवन्दनफलस्य । मूल्येन न भवेत् सदशः कियन्मात्रो गण्यमानः ॥१॥ २ तथापि गणनातिरेको यथा राशिः स न चन्दनसदृशः । तथा निर्मिज्ञानमहाजनोऽपि मूल्ये विसक्तते ॥२॥ ३ मोल्ले आ. सो जे इ । सा ४ एकः सचक्षुको यथा अन्धता शतैर्बहुभिर्भवति वर द्रष्टव्यो नैव बहुका अपेक्षमाणा ॥३॥ ५ एवं बहुका अपि मूढा न प्रमाणं ये गतिं न जानन्ति । संसारगमनवका निपुणयोर्बन्धमोक्षयोश्च ॥४॥ ६ तथा तथा आ. इ । ७ व्यापारान् शरण यान्ति आ. व्यापार शरण यान्ति इ. ।

धेनोपन्यस्तेन हेतुदृष्टान्तादिना आत्मसमाधिः—स्वपंथासिद्धिलक्षणो माध्यस्थ्यवचनादिना वा परावुपघातलक्षणः समुत्पद्यते तत् त्व
 कुर्यादिति, तथा येनानुष्ठितेन वा भाषितेन वा अन्यतीर्थिको धर्मश्रवणादौ वाऽन्यः प्रवृत्तौ 'न विरुध्येत' न विरोधं गच्छेत्, तेन परा-
 विरोधकारणेन तत्तदविरुद्धमनुष्ठानं वचनं वा 'समाचरेत्' कुर्यादिति ॥१९॥ तदेवं परमतं निराकृत्योपसंहारद्वारेण स्वमतस्थापनायाह-
 'इमं च' इत्यादि, 'इमं' मिति वक्ष्यमाणं दुर्गतिधारणाद्धर्मम् 'आदाय'—उपादाय गृहीत्वा 'काश्यपेन'—श्रीमन्महावीरवर्द्धमानस्वामिनोत्पत्त्रादि-
 व्यङ्गानेन सदेवमनुजायां पर्षदि प्रकर्षेण—यथावस्थितार्थनिरूपणद्वारेण वेदितं—प्रवेदितं, चशब्दात् परमतं च निराकृत्य, भिक्षणशीलो
 मिथुः 'ग्लानस्य' अपटोरपरस्य भिक्षोर्वैयावृत्यादिकं कुर्यात्, कथं कुर्याद्?, एतदेव विशिनष्टि—स्वतोऽप्यग्लानतया यथाशक्तिं 'समा-
 हितः' समाधिं प्राप्त इति, इदमुक्तं भवति—यथा यथाऽऽत्मनः समाधिरुत्पद्यते न तत्करणेन अपाटवसंभवात् योगा विपीदन्तीति, तथा
 यथा तस्य च ग्लानस्य समाधिरुत्पद्यते तथा षण्डपातादिकं विधेयमिति ॥२०॥ किं कृत्वैतद्विधेयमिति दर्शयितुमाह—'संखाय' इत्यादि,
 संख्याय—ज्ञात्वा, कं?—'धर्म' सर्वज्ञप्रणीतं श्रुतचारित्राख्यभेदभिन्न 'पेशलम्' इति सुश्लिष्टं प्राणिनामहिंसादिप्रवृत्त्या प्रीतिकारणं, किम्भू-
 तमिति दर्शयति—दर्शनं दृष्टिः सद्भूतपदार्थगता सम्यग्दर्शनमित्यर्थः सा विद्यते यस्यासौ दृष्टिमान् यथावस्थितपदार्थपरिच्छेदवानि-
 त्यर्थः, तथा 'परिनिर्वृतो' रागद्वेषविरहाच्छान्तीभूतस्तदेवं धर्मं पेशलं परिसंख्याय दृष्टिमान् परिनिर्वृत उपसर्गाननुकूलप्रतिकूलानिय-
 म्य—संयम्य सोढा, नोपसर्गैरुपसर्गितोऽसमञ्जसं विदध्यादित्येवम् 'आमोक्षाय' अशेषकर्मक्षयप्राप्तिं यावत् परि—समन्तात् व्रजेत्—संय-
 मानुष्ठानोद्युक्तो भवेत् परिव्रजेद्, इतिः परिसमाप्त्यर्थं, व्रवीमीति पूर्ववत् ॥२१॥ उपसर्गपरिज्ञायास्वर्ततीयोद्देशकः समाप्तः ॥३॥

अथ तृतीयोपसर्गाध्ययने चतुर्थोद्देशकस्य प्रारम्भ ॥

उक्तस्वतीयोद्देशकः, साम्प्रतं चतुर्थः समाख्यते-अस्य चापमिसम्बन्धः, इहानन्तरोद्देशके अनुकूलप्रतिद्वन्द्वोपसर्गाः प्रतिपादिताः, तेषु कदाचित्साधुः उक्त्वात् प्रत्याचेत-चेत्येव स्वस्विक्रमस्य प्रभापनाज्जेन प्रतिपाद्यते इति, अनेन सम्बन्धेनायातस्यास्योद्देशकस्यादिभं धर्मम्--

आहसु सहापुरिस्ता, पुल्वि तचसवोधणा । उदपण सिद्धिमावन्ना, तस्य मदो विसीयति ॥१॥

‘आहसु’ इत्यादि, केषुचन अविदितपरमार्था ‘आहसु’-उक्तवन्तः, किं वदित्वाह-यथा ‘महापुरुष्या’-प्रधानपुरुष्या पत्कण्टकीरिताराग

कर्मिप्रसूतय ‘पूर्व’-पूर्वमिन् शब्दे, यस्मिन्-अनुष्ठिय तप एव धनं देयम्’ ते उक्तयोश्चत्वा-पञ्चान्यादिवयोविशेषण निदम्रतेहा, ६ एव तदर्थमनुभाषावेगान्, उक्तयस्यार्थत्वात् कन्दपुत्रकृतप्रसूतमौमेन च ‘सिद्धिमापन्ना’-सिद्धिं गताः, ‘तप’ एवमूलावन्धमरकज्जनि विधीयति सम्पत्ति निपकतीत्याशब्दः, न त्वसौ वरात्क एवमवधारयति, यथा-देयां तापस्तद्विद्वत्तामुष्ठापिनां कुम्भिजाविष्मण्याविमस्यया

१ ४ अ. १ १ ३ अ. ६ १ ३ उक्तयम् अ. ६ १ २ तद्वि अ. १ ५ वरते अ. १

दाविर्भूतसम्यग्दर्शनानां मौनीन्द्रभावसंयमप्रतिपत्त्या अपगतज्ञानावरणीयादिकर्मणां भरतादीनामिव मोक्षावाप्तिः, न तु शीतोदकपरिमे-
 गादिति ॥१॥ किञ्चान्यत्—‘अञ्जुजिया नमी’ इत्यादि, केचन कुतीर्थिकाः साधुप्रतारणार्थमेवमूचुः, यद्विवा स्ववर्ग्याः शीतलविहारिण एतद-
 वध्यमाणमुक्तवन्तः, तद्यथा—नमीराजा विदेहो नाम जनपदस्तत्र भवा वैदेहाः—तन्निवासिनो लोकास्तेऽस्य सन्तीति वैदेही, स एवम्भूते
 नमी राजा अशनादिकममुक्त्वा सिद्धिसुपगतः, तथा रामगुप्तश्च राजर्षिराहारादिकं ‘मुक्तैव’ भुञ्जान एव सिद्धिं प्राप्त इति, तथा बाहुकः
 शीतोदकादिपरिभोगं कृत्वा तथा नारायणो नाम महर्षिः परिणतोदकादिपरिभोगात् सिद्ध इति ॥२॥ अपिच—

आसिले देविले चैव, दीवायण महारिसी । पारासरे दगं भोच्चा, बीयाणि हरियाणि य ॥३॥

एते पुंवं महापुरिसा, आहिता इह संमता । भोच्चा बीओदगं सिद्धा, इति मेयमणुस्सुअं ॥४॥

‘आसिले’ इत्यादि, आसिलो नाम महर्षिस्तथा देविलो द्वैपायनश्च तथा पाराशराख्य इत्येवमादयः शीतोदकबीजहरितादिपरिभोगा-
 देव सिद्धा इति श्रूयते ॥३॥ एतदेव दर्शयितुमाह—‘एते’ इत्यादि, एते पूर्वोक्ता नम्यादयो महर्षयः ‘पूर्वमि’ति पूर्वस्मिन्काले त्रेताद्वा-
 परादौ ‘महापुरुषा’ इति प्रधानपुरुषा आ—समन्तात् ख्याताः आख्याताः—प्रख्याता राजर्षित्वेन प्रसिद्धिसुपगता इहापि आर्हते प्रवचने
 ऋषिभाषितादौ केचन ‘सम्मता’—अभिप्रता इत्येवं कुतीर्थिकाः स्वयूथ्या वा प्रोचुः, तद्यथा—एते सर्वेऽपि बीजोदकादिकं मुक्त्वा सिद्धा
 इत्येतन्मया भारतादौ पुराणे श्रुतम् ॥४॥ एतदुपसंहारद्वारेण परिहरन्नाह—

१ य पर्मां शा. ता णमिं .इ । २ XX तारणो आ. । ३ पुब्ब इ. । ४ महर्षिं वा. । ५ एव आ. ।

सर्वाणि दुःखाच्च समुद्विजन्ते । तस्मात् सुखार्थी सुखमेव दधात्, सुखप्रदाता लभते सुखानि ॥१॥” युक्तिरव्येवमेव स्थिता, यतः कार-
 णानुरूपं कार्यमुत्पद्यते, तद्यथा-शालिबीजाच्छाल्यङ्कुरो जायते न यवाङ्कुर इत्येवमिहत्यात् सुखान्मुक्तिसुखमुपजायते, न तु लोचादि-
 रूपात् दुःखादिति, तथा ह्यागमोऽव्येवमेव व्यवस्थितः-“मणुण्यं सयणासणं । मणुण्यं सयणासि अगारंसि, मणुण्यं
 ज्ञायए मुणी ॥१॥” तथा “मृद्धी शय्या प्रातरुत्थाय पेया, भक्तं मध्ये पानकं चापराद्धे । द्राक्षाखण्डं शंकरा चार्द्धरात्रे, मोक्षथान्ते
 शाक्यपुत्रेण दृष्टः ॥१॥” इत्यतो मनोज्ञाहारविहारादेश्चित्तस्वास्थ्यं ततः समाधिरूपद्यते समाधेश्च मुत्तयवासिः, अतः स्थितमेतत्-सुखे-
 नैव सुखावासिः न पुनः कदाचनापि लोचानाया कार्यक्लेशेन सुखावासिरिति स्थितं, इत्येवं व्यामूढतयो ये केचन शाक्यादयः, ‘तत्र’
 तस्मिन्मोक्षविचारप्रस्तावे समुपस्थिते आराद्यातः सर्वहृद्यर्धेभ्य ईत्यार्यो मार्गो जैनेन्द्रशासनप्रतिपादितो मोक्षमार्गस्तं ये परिहरन्ति,
 तथा च-‘परमं च समाधिं’ ज्ञानदर्शनचारित्रात्मकं ये त्यजन्ति तेऽज्ञाः संसारान्तर्वर्तिनः सदा भवन्ति, तथाहि-यच्चैरभिहितं-कारणा-
 नुरूपं कार्यमिति, तन्नायमेकान्तो, यतः शृङ्गाच्छरो जायते, गोमयाद् वृथिको गोलोमाविलोमादिभ्यो दूर्वेति, यदपि मनोज्ञाहारादिकमु-
 पन्यस्तं सुखकारणत्वेन तदपि विद्युच्चिकादिसंभवाद्व्यभिचारीति, अपिच-इदं वैपयिकं सुखं दुःखप्रतीकारहेतुत्वात् सुखाभासतया सुख-
 मेव न भवति, तदुक्तम्-“दुःखात्मकेषु विषयेषु सुखाभिमानः, सौख्यात्मकेषु नियमादिषु दुःखदुद्धिः । उत्कीर्णवर्णपदपङ्क्तिरिवान्य-
 रूपा, सारूप्यमेति विपरीतगतिप्रयोगात् ॥१” इति, कुतस्तत्परमानन्दरूपस्यात्यन्तिकान्तिकस्य मोक्षसुखस्य कारणं भवति, यदपि च

१ व्यवस्थिता वा. इ. । सा. २ मनोज्ञं भोजनं सुखत्वा मनोज्ञे शयनासने । मनोज्ञेऽगारे मनोज्ञे ध्यायेन्मुनि ॥१॥ ३ °मि आ. । ४ भाष्ये आ. । ५ राभ-
 वन्ति आ । ६ °शकं आ. इ. । ७ °मभ्यो वा. इ. ।

मोक्षे' अपरित्यागे सति 'अयोहारिब्व जूरह'चि आत्मानं यूयं कदर्शयथ, केवलं, यथाऽसौ अयसो-लोहस्याऽऽहर्त्ता अपान्तराले रूप्या-
 दिलाभे सत्यपि दूरमानीतमितिकृत्वा नोज्झितवान्, पश्चात् स्वास्थानावाप्तावल्पलाभे सति जूरितवान्-पश्चात्चापं कृतवान् एवं भव-
 न्तोऽपि जूरयिष्यन्तीति ॥७॥ पुनरपि 'सातेन सात'मित्येवंवादिनां शाक्यानां दोषोद्विभावयिषयाह-'पाणाइवाते'इत्यादि, प्राणातिपात-
 मृपावादादत्तादानमैथुनपरिग्रहेषु वर्तमाना असंयता यूयं वर्तमानसुखैषिणोऽल्पेन वैषयिकसुखाभासेन पारमार्थिकमेकान्तात्यन्तिकं बहु
 मोक्षसुखं विलुम्पथेति, किमिति ? , यतः पवनपाचनादिषु क्रियासु वर्तमानाः सावधानुष्ठानारम्भतया प्राणातिपातमाचरथ तथा येषां
 जीवानां शरीरोपभोगो भवद्भिः क्रियते तानि शरीराणि तत्स्वामिभिरदत्तानीत्यदत्तादानाचरणं तथा गोमहिष्यजोष्ट्रादिपरिग्रहात्तन्मैथु-
 नानुभोदनादत्रक्षेति तथा प्रव्रजिता वयमित्येवमुत्थाय गृहस्थाचरणानुष्ठानान्मृषावादः तथा धनधान्यद्विपदचतुष्पदादिपरिग्रहात् परिग्रह
 इति ॥८॥ साम्प्रतं मतान्तरदूषणाय पूर्वपक्षयित्तुमाह—

एवमेगे उ पासत्था, पन्नवंति अणारिया । इत्थीवसं गया बाला, जिणसासणपरस्मुहा ॥९॥

जहा गंडं पिलागं वा, परिपीलेज्ज सुहुत्तगं । एवं विन्नवणित्थीसु, दोसो तत्थ कओ सिआ ? ॥१०॥

जहा मंधादए नाम, थिमिअं मुंजती दगं । एवं विन्नवणित्थीसु, दोसो तत्थ कओ सिआ ? ॥११॥

जहा विहंगमा पिंगा, थिमिअं मुंजती दगं । एवं विन्नवणित्थीसु, दोसो तत्थ कओ सिआ ! ॥१२॥

१ 'दारीव आ. इ । २ 'वधैव आ. । ३ अर्वा' आं. । ४ 'ध्यथेति आ. । ५ इह' इ. । ६ 'वसगा आ. 'सगता इ. । ७ 'दती आ. दइ इ. । ८ 'त इ.

अस्मिन्नेवानुपधातार्थे दृष्टान्तबहुत्वख्यापनार्थं दृष्टान्तान्तरमाह—‘जहा विहंगम’ इत्यादि, ‘यथा’ येन प्रकारेण विहायसा गच्छतीति विहंगमा-पक्षिणी ‘पिगे’ति कपिञ्जला साऽऽकाश एव वर्तमानाः ‘तिमितं’ निमृत्सुदकमापिबति, एवमत्रापि दर्भप्रदानपूर्विकया क्रियया अरक्तद्विष्टस्य पुत्रार्थं स्त्रीसम्बन्धं दुर्वतोऽपि कपिञ्जलाया इव न तस्य दोष इति, साम्प्रतमेतेषां गण्डीडनतुल्यं स्त्रीपरिभोगं मन्यमानानां तथैवकोदकपानसदृशं परपीडाऽनुत्पादकत्वेन परात्मनोश्च सुखोत्पादकत्वेन किल मैथुनं जायत इत्यध्यवसायिनां तथा कपिञ्जलोदकपानं यथा तडागोदकासंस्पर्शेन किल भवत्येवमरक्तद्विष्टतया दर्भद्युत्तारात् स्त्रीगात्रासंस्पर्शेन पुत्रार्थं न कामार्थं ऋतुकालाभिर्गामितया श्लोक्तविधानेन मैथुनेऽपि न दोषानुपद्भः, तथा चोचुस्ते—“धर्मार्थं पुत्रकामस्य, स्वदारेष्वधिकारिणः । ऋतुकाले विधानेन, दोषस्तत्र न विद्यते ॥१॥” इति, एवमुदासीनत्वेन व्यवस्थितानां दृष्टान्तेनैव नियुक्तिकारो गाथात्रयेणोत्तरदानायह—

जह णाम मंडलग्गेण सिरं छेत्तू ण कस्सइ भणुस्सो । अच्छेज्ज पराहुत्तो किं नाम ततो ण धिप्पेज्जा ? ॥५१॥
जह वा विसंगंइसं कोई धेत्तूण नाम तुण्हिक्को । अण्णेण अदीसंतो किं नाम ततो नै व मरेज्जा ! ॥५२॥
जह नाम सिरिघराओ कोइ रयणाणि णाम धेत्तूणं । अच्छेज्ज पराहुत्तो किं णाम ततो नै धेप्पेज्जा ? ॥५३॥

‘जह णाम’ इत्यादि, ‘जह वा विसंगंइसं’ इत्यादि, ‘जह णाम सिरिघराओ’ इत्यादि, यथा [ग्रन्थाग्रम् ३०००] नाम कश्चिन्मण्डलात्त्रेण कस्याचिच्छिरश्छित्त्वा पराङ्मुसस्तिष्ठेत्, किमेतावतोदासीनभावावलम्बनेन ‘न रुक्षेत’ नापराधी भवेत् ? । तथा—यथा कश्चिद्वि-

१ XXXXXXXXXXXX दं आ । २ दान्तरं भा यतरं इ । ३ रत्तार्थं आ. । ४ कामतया । ५ न्तैरेव आ. इ । ६ मणुस्ते अ. आ. । ७ नवि मरेज्जा अ. नवि मरेज्जा आ. । ८ वा वि आ. ।

पगन्प 'गृहीत्वा' सीत्वा नाम तृप्तीमात्र मनेदन्त्येन घाटयमानोऽसौ किं नाम 'तथा' असाधन्यादर्धनात् न त्रियेत ? । तथा-यद्य
 ध्विन् धीगृहात्-माण्डागाराद्रत्नानि महांधाणि गृहीत्वा पराश्छुद्यस्तिष्ठेत्, किमेतावताऽसौ न गृभेतेति ? । अत्र च यथा-कश्चि
 न्नयथा अत्रतया वा त्रिरश्चेद्विषाणपूरसापहाराल्से सत्यपि दोषत्रये माध्यस्थ्यमवलम्बेत, न च तस्य तदवलम्बनेऽपि निर्दोषतेति,
 प्रयथाप्यरूपभारिगागद्ये मैथुने सर्वदोषास्त्वे संसारवर्द्धके कुठो निर्दोषतेति तथा चोक्तम् "प्राणिनां बाधक चैतच्छाले गीत मह-
 ति निपुस्त्रिगापायगतारपर्यार्यं । ॥१॥ मूल चैतदधर्मस्य, मवमापप्रवर्धनम् । तस्माद्विषाणभवस्यान्यमिदं पापमनिच्छता ॥२॥"
 त्प्राणि, 'प्व'मिति गण्ठीपठनादिदृष्टान्तबलेन निर्दोष मैथुनमिति मन्यमाना 'एके' श्रीपरीपहराजिताः सदनुष्ठानात् पापे विष्टन्तीति
 पाथया नापसादिक्रमन्तकारिणा, तुद्रव्यात् स्वपूथ्या वा, तथा मिथ्या-विपरीता तच्चाप्राहिमी दृष्टि-दर्शनं येषां ते तथा, आरात्-
 र्त्, याना-गताः मरुदेषधर्मस्य इत्यार्याः न आर्या अनार्याः धर्मविक्रानुष्ठानात्, त एवंविधा 'अप्युपपन्ना' गृह्णव इच्छामदनरूपेण
 क्षपण क्षपैता इत्यर्थैः पापानुष्ठानेति, अत्र लौकिकं दृष्टान्तमाह-यथा वा 'पूतना' द्वाकिनी 'सुर्यके' स्तनन्धयेऽप्युपपन्ना,
 र्त्वं केश्यनायाः क्षयमिति, यदत्रा 'पूय'पि गङ्गिका आत्मीयेऽप्येऽप्युपपन्ना, एव तेऽप्यीति, कथानक चात्र-यथा किल सर्वपशू
 नामरत्नानि निरुक्त रूपमत्यग्रहपतीचाय विमानि, तत्र चापरा मातरः स्वकीयस्तन पपमृदाधर्मनिऽपि कृपतरस्या रुद्रन्यस्तिष्ठ
 त्ति, गप्ती रारन्यात्रिरेना पा प्रपायमनपेक्ष्य तद्वान्मान धिसपतीत्यवोऽपरपुत्रम्यः स्वापरयेऽप्युपपन्नेति, एषं तेऽपि ॥१३॥

१ ६२५ भा. ६ । १ ६२५ भा. १ १ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १०० १०१ १०२ १०३ १०४ १०५ १०६ १०७ १०८ १०९ ११० १११ ११२ ११३ ११४ ११५ ११६ ११७ ११८ ११९ १२० १२१ १२२ १२३ १२४ १२५ १२६ १२७ १२८ १२९ १३० १३१ १३२ १३३ १३४ १३५ १३६ १३७ १३८ १३९ १४० १४१ १४२ १४३ १४४ १४५ १४६ १४७ १४८ १४९ १५० १५१ १५२ १५३ १५४ १५५ १५६ १५७ १५८ १५९ १६० १६१ १६२ १६३ १६४ १६५ १६६ १६७ १६८ १६९ १७० १७१ १७२ १७३ १७४ १७५ १७६ १७७ १७८ १७९ १८० १८१ १८२ १८३ १८४ १८५ १८६ १८७ १८८ १८९ १९० १९१ १९२ १९३ १९४ १९५ १९६ १९७ १९८ १९९ २०० २०१ २०२ २०३ २०४ २०५ २०६ २०७ २०८ २०९ २१० २११ २१२ २१३ २१४ २१५ २१६ २१७ २१८ २१९ २२० २२१ २२२ २२३ २२४ २२५ २२६ २२७ २२८ २२९ २३० २३१ २३२ २३३ २३४ २३५ २३६ २३७ २३८ २३९ २४० २४१ २४२ २४३ २४४ २४५ २४६ २४७ २४८ २४९ २५० २५१ २५२ २५३ २५४ २५५ २५६ २५७ २५८ २५९ २६० २६१ २६२ २६३ २६४ २६५ २६६ २६७ २६८ २६९ २७० २७१ २७२ २७३ २७४ २७५ २७६ २७७ २७८ २७९ २८० २८१ २८२ २८३ २८४ २८५ २८६ २८७ २८८ २८९ २९० २९१ २९२ २९३ २९४ २९५ २९६ २९७ २९८ २९९ ३०० ३०१ ३०२ ३०३ ३०४ ३०५ ३०६ ३०७ ३०८ ३०९ ३१० ३११ ३१२ ३१३ ३१४ ३१५ ३१६ ३१७ ३१८ ३१९ ३२० ३२१ ३२२ ३२३ ३२४ ३२५ ३२६ ३२७ ३२८ ३२९ ३३० ३३१ ३३२ ३३३ ३३४ ३३५ ३३६ ३३७ ३३८ ३३९ ३४० ३४१ ३४२ ३४३ ३४४ ३४५ ३४६ ३४७ ३४८ ३४९ ३५० ३५१ ३५२ ३५३ ३५४ ३५५ ३५६ ३५७ ३५८ ३५९ ३६० ३६१ ३६२ ३६३ ३६४ ३६५ ३६६ ३६७ ३६८ ३६९ ३७० ३७१ ३७२ ३७३ ३७४ ३७५ ३७६ ३७७ ३७८ ३७९ ३८० ३८१ ३८२ ३८३ ३८४ ३८५ ३८६ ३८७ ३८८ ३८९ ३९० ३९१ ३९२ ३९३ ३९४ ३९५ ३९६ ३९७ ३९८ ३९९ ४०० ४०१ ४०२ ४०३ ४०४ ४०५ ४०६ ४०७ ४०८ ४०९ ४१० ४११ ४१२ ४१३ ४१४ ४१५ ४१६ ४१७ ४१८ ४१९ ४२० ४२१ ४२२ ४२३ ४२४ ४२५ ४२६ ४२७ ४२८ ४२९ ४३० ४३१ ४३२ ४३३ ४३४ ४३५ ४३६ ४३७ ४३८ ४३९ ४४० ४४१ ४४२ ४४३ ४४४ ४४५ ४४६ ४४७ ४४८ ४४९ ४५० ४५१ ४५२ ४५३ ४५४ ४५५ ४५६ ४५७ ४५८ ४५९ ४६० ४६१ ४६२ ४६३ ४६४ ४६५ ४६६ ४६७ ४६८ ४६९ ४७० ४७१ ४७२ ४७३ ४७४ ४७५ ४७६ ४७७ ४७८ ४७९ ४८० ४८१ ४८२ ४८३ ४८४ ४८५ ४८६ ४८७ ४८८ ४८९ ४९० ४९१ ४९२ ४९३ ४९४ ४९५ ४९६ ४९७ ४९८ ४९९ ५०० ५०१ ५०२ ५०३ ५०४ ५०५ ५०६ ५०७ ५०८ ५०९ ५१० ५११ ५१२ ५१३ ५१४ ५१५ ५१६ ५१७ ५१८ ५१९ ५२० ५२१ ५२२ ५२३ ५२४ ५२५ ५२६ ५२७ ५२८ ५२९ ५३० ५३१ ५३२ ५३३ ५३४ ५३५ ५३६ ५३७ ५३८ ५३९ ५४० ५४१ ५४२ ५४३ ५४४ ५४५ ५४६ ५४७ ५४८ ५४९ ५५० ५५१ ५५२ ५५३ ५५४ ५५५ ५५६ ५५७ ५५८ ५५९ ५६० ५६१ ५६२ ५६३ ५६४ ५६५ ५६६ ५६७ ५६८ ५६९ ५७० ५७१ ५७२ ५७३ ५७४ ५७५ ५७६ ५७७ ५७८ ५७९ ५८० ५८१ ५८२ ५८३ ५८४ ५८५ ५८६ ५८७ ५८८ ५८९ ५९० ५९१ ५९२ ५९३ ५९४ ५९५ ५९६ ५९७ ५९८ ५९९ ६०० ६०१ ६०२ ६०३ ६०४ ६०५ ६०६ ६०७ ६०८ ६०९ ६१० ६११ ६१२ ६१३ ६१४ ६१५ ६१६ ६१७ ६१८ ६१९ ६२० ६२१ ६२२ ६२३ ६२४ ६२५ ६२६ ६२७ ६२८ ६२९ ६३० ६३१ ६३२ ६३३ ६३४ ६३५ ६३६ ६३७ ६३८ ६३९ ६४० ६४१ ६४२ ६४३ ६४४ ६४५ ६४६ ६४७ ६४८ ६४९ ६५० ६५१ ६५२ ६५३ ६५४ ६५५ ६५६ ६५७ ६५८ ६५९ ६६० ६६१ ६६२ ६६३ ६६४ ६६५ ६६६ ६६७ ६६८ ६६९ ६७० ६७१ ६७२ ६७३ ६७४ ६७५ ६७६ ६७७ ६७८ ६७९ ६८० ६८१ ६८२ ६८३ ६८४ ६८५ ६८६ ६८७ ६८८ ६८९ ६९० ६९१ ६९२ ६९३ ६९४ ६९५ ६९६ ६९७ ६९८ ६९९ ७०० ७०१ ७०२ ७०३ ७०४ ७०५ ७०६ ७०७ ७०८ ७०९ ७१० ७११ ७१२ ७१३ ७१४ ७१५ ७१६ ७१७ ७१८ ७१९ ७२० ७२१ ७२२ ७२३ ७२४ ७२५ ७२६ ७२७ ७२८ ७२९ ७३० ७३१ ७३२ ७३३ ७३४ ७३५ ७३६ ७३७ ७३८ ७३९ ७४० ७४१ ७४२ ७४३ ७४४ ७४५ ७४६ ७४७ ७४८ ७४९ ७५० ७५१ ७५२ ७५३ ७५४ ७५५ ७५६ ७५७ ७५८ ७५९ ७६० ७६१ ७६२ ७६३ ७६४ ७६५ ७६६ ७६७ ७६८ ७६९ ७७० ७७१ ७७२ ७७३ ७७४ ७७५ ७७६ ७७७ ७७८ ७७९ ७८० ७८१ ७८२ ७८३ ७८४ ७८५ ७८६ ७८७ ७८८ ७८९ ७९० ७९१ ७९२ ७९३ ७९४ ७९५ ७९६ ७९७ ७९८ ७९९ ८०० ८०१ ८०२ ८०३ ८०४ ८०५ ८०६ ८०७ ८०८ ८०९ ८१० ८११ ८१२ ८१३ ८१४ ८१५ ८१६ ८१७ ८१८ ८१९ ८२० ८२१ ८२२ ८२३ ८२४ ८२५ ८२६ ८२७ ८२८ ८२९ ८३० ८३१ ८३२ ८३३ ८३४ ८३५ ८३६ ८३७ ८३८ ८३९ ८४० ८४१ ८४२ ८४३ ८४४ ८४५ ८४६ ८४७ ८४८ ८४९ ८५० ८५१ ८५२ ८५३ ८५४ ८५५ ८५६ ८५७ ८५८ ८५९ ८६० ८६१ ८६२ ८६३ ८६४ ८६५ ८६६ ८६७ ८६८ ८६९ ८७० ८७१ ८७२ ८७३ ८७४ ८७५ ८७६ ८७७ ८७८ ८७९ ८८० ८८१ ८८२ ८८३ ८८४ ८८५ ८८६ ८८७ ८८८ ८८९ ८९० ८९१ ८९२ ८९३ ८९४ ८९५ ८९६ ८९७ ८९८ ८९९ ९०० ९०१ ९०२ ९०३ ९०४ ९०५ ९०६ ९०७ ९०८ ९०९ ९१० ९११ ९१२ ९१३ ९१४ ९१५ ९१६ ९१७ ९१८ ९१९ ९२० ९२१ ९२२ ९२३ ९२४ ९२५ ९२६ ९२७ ९२८ ९२९ ९३० ९३१ ९३२ ९३३ ९३४ ९३५ ९३६ ९३७ ९३८ ९३९ ९४० ९४१ ९४२ ९४३ ९४४ ९४५ ९४६ ९४७ ९४८ ९४९ ९५० ९५१ ९५२ ९५३ ९५४ ९५५ ९५६ ९५७ ९५८ ९५९ ९६० ९६१ ९६२ ९६३ ९६४ ९६५ ९६६ ९६७ ९६८ ९६९ ९७० ९७१ ९७२ ९७३ ९७४ ९७५ ९७६ ९७७ ९७८ ९७९ ९८० ९८१ ९८२ ९८३ ९८४ ९८५ ९८६ ९८७ ९८८ ९८९ ९९० ९९१ ९९२ ९९३ ९९४ ९९५ ९९६ ९९७ ९९८ ९९९ १०००

अणागयमपस्संता, पच्छुप्पन्नगवेसगा । ते पच्छा परितप्पंति, खीणे आडमि जोव्वणे ॥१४॥

जेहिं काले परिकंतं, न पच्छा परितप्पए । ते धीरा बंधणुस्सुक्का, नावकंखंति जीविअं ॥१५॥

‘अणागय’मित्यादि, ‘अनागतम्’ एष्यत्कामानिवृत्तानां नरकादियातनास्थानेषु महत् दुःखम् ‘अपश्यन्तः’ अपर्यालोचयन्तः, तथा ‘प्रत्युत्पन्नं’ वर्तमानमेव वैषयिकं सुखाभासम् ‘अन्वेषयन्तो’ मृगयमाणा नानाविधरूपयैर्भोगान्प्रार्थयन्तः ते पश्चात् क्षीणे स्वा-
शुचि जातसंवेगा यौवने वाऽपगते ‘परितप्वन्ते’ शोधन्ते पश्चात्तापं विदधति, उक्तं च—“हतं मुष्टिभिराकाशं, तुषाणां कण्डनं कृतम् ।
यन्मया प्राप्य मानुष्यं, सदर्थे नादरः कृतः ॥१॥” तथा—“विहवावलेवनडिएहिं जाइं कीरंति जोव्वणमएणं । वयपरिणामे सरियांइ
ताइं हियए खुइकंति ॥१॥” ॥१४॥ ये तूचमसत्त्वतया अनागतमेव तपश्चरणादाबुद्धमं विदधति न ते पश्चाच्छोचन्तीति दर्शयितु
माह—‘जेहिं काले’ इत्यादि, ‘ये’ आत्महितकर्तृभिः ‘काले’ धर्मजिनावसरे ‘पराक्रान्तम्’ इन्द्रियकषायपराजयायोद्यमो विहितो न ते
‘पश्चात्’ मरणकाले बृद्धावस्थायां वा ‘परितप्यन्ते’ न शोकाकुला भवन्ति, एकवचननिर्देशस्तु सौत्रश्छान्दसत्वादिति, धर्मजिनकालस्तु
विवेकिनां प्रायशः सर्व एव, यस्मात् स एव प्रधानपुरुषार्थः, प्रधान एव च प्रायशः क्रियमाणो घटां प्राञ्चति, ततश्च ये वाल्यात्प्रभृत्य-
कृतविपयासङ्गतया कृततपश्चरणाः ते ‘धीराः’ कर्मविदारणसहिष्णवो बन्धेन—लेहात्मकेन कर्मणा चोत्-प्रात्रत्येन मुक्ता नावकाङ्क्षन्ति
१ तीण आ इ । २ अतितमि आ । ३ वीरा आ. । ४ थन्तो मृगयन्तो मृगं आ. ५ सा. विभावावलेपनट्टित्तिर्वाणि न कियन्ते यौवनमदेन । वय
परिणामे स्थितानि तानि हृदय व्यन्तन्ते ॥१॥ ६ भरिं आ. चरिं इ. । ७ वीरा. आ. । वय

असंपन्नजीवित, पट्टिबा-जीविते मार्ये वा निःस्पृहाः संयमोद्यममलयो भवन्तीति ॥१५॥ अन्यथा—

जहा नई वेपरणी, तुचरा इह समता । एव लोगसि नारीओ, तुफ्चरा अमईमया ॥१६॥

जेहि नारीण सजोगा, पूयणा पिदुतो कता । सब्वमेय निरौकिच्चा, ते ठिया सुसमाहिण ॥१७॥

‘व्रता’ इत्यादि, पयेल्युदाहरणोपन्यासायं, यथा वैतरणी नदीनां मध्येऽप्यन्तवेगपारित्यात् विपमतदत्त्वाच्च ‘दुस्तता’ बुल्लङ्गया ‘एवम्’ अस्मिन्नपि लोके नार्यः ‘अमतिमता’ निर्विकिञ्चेन हीनसत्त्वेन दुःखेनोच्चीर्यन्ते, तथाहि—ता हावमावैः कृतविधानपि स्वीकृते-
लि, तथा शोक्तम्—“सन्मार्गे तावदास्ते प्रभवति पुरुषस्तावदेवेन्द्रियाणां, ललां तावद्विषये विनयमपि समालम्ब्यते तावदेव । अत्रा
पावप्रमुक्ताः भवन्पयगुणो नीलपद्मस्य एव, यावच्छीलावतीनां न इति इतिमृषो दृष्टिबाणाः पतन्ति ॥११॥” तदेवं वैतरणीनदीवत्
दुम्भग नार्यो मरन्तीति ॥१६॥ अपिच—‘जिहि’ इत्यादि, ‘पैः’ उद्यमसत्त्वैः स्त्रीसङ्क्रियषाकवेदिभिः पर्यन्तकृष्टको नारीसंयोगाः परित्यक्ताः,
तथा कन्महायमेव यत्रालशुभारमात्यादिभिरात्मनः ‘पूजनां’ कामविभूया ‘गृह्णत’ कृता’ परित्यन्तेत्यर्थं, ‘सर्वमेतत्त्वं’ स्त्रीप्रसङ्गादिकं शु
निपात्मादि प्रनिष्ठ्येत्सर्गद्वन्द्वक च तिराकृत्य ये महापुरुषत्वेवितपन्थान प्रथि प्रपृषास्ते सुसमाधिना—स्वस्थचित्तवृत्तिरूपेण व्यव
स्थिताः, नोपसंगानुहृतप्रतिद्वन्द्वैः प्रबोध्यन्ते, वन्त्ये तु विषयामिर्व्यङ्गिणाः कृयादिपरीपहपराश्रिता अङ्गरोपरिपत्तिवमीनवद्रागाधिना
दपयाना अममाधिना मिट्तीति ॥१७॥ कृयादिपरीपहपराश्रिता अङ्गरोपरिपत्तिवमीनवद्रागाधिना
पृते ओद्य तरिस्सति, समुद ववहारिणो । जरथ पाणा विसन्नासि, किञ्चती सयकम्मुणा ॥१८॥

’ इत्युच्यते ६ । १ । १ निरे ६ । १ नी वरी मरीच्ये ६ । १ ५००० अ. १ ५ पृष्ठा अ. ६ । १ ६ शिप्ये ६ । १

तं च भिक्खु परिणाय, सुव्वते समिते चरे । मुसावायं च वज्जिजा, अदिच्चादाणं च वोसिरे ॥१९॥
उड्डमहे तिरियं वा, जे केई तसथावरा । सव्वत्थ विरतिं कुज्जा,

‘एते’ इत्यादि, यै एते अनन्तरोक्ता अनुकूलप्रतिकूलोपसर्गजैतार एते सर्वेऽपि ‘ओघं’ संसारं दुस्तरमपि तरिष्यन्ति, द्रव्यौघदृष्टान्तमाह—‘समुद्रे’ लवणसागरमिव यथा ‘व्यवहारिणः’ सांयात्रिका यानपात्रेण तरन्ति, एवं भावौघमपि संसारं संयमानपात्रेण यत-यस्तरिष्यन्ति, तथा तीर्णास्तिरन्ति चेति, भावौघमेव विशिनष्टि—‘घत्र’ यस्मिन् भावौघे—संसारसागरे ‘प्राणाः’ प्राणिनः स्त्रीधिप-यसंगाद्विषणाः सन्तः ‘कृत्यन्ते’ पीड्यन्ते ‘स्वकृतेन’ आत्मनाऽनुष्ठितेन पापेन ‘कर्मणा’ असद्वेदनीयोदयरूपेणेति ॥ १८ ॥ साम्प्रतमुपसंहारव्याजेनोपदेशान्तरद्वितसयाह—तदेतद्यत्यागुक्तं यथा—चैतरणीनदीवत् दुस्तरा नार्यो यैः परित्यक्तास्ते समाधिस्थाः संसारं तरन्ति, स्त्रीसङ्घिनश्च संसारान्तर्गताः स्वकृतकर्मणा कृत्यन्त इति, तदेतत्सर्वं भिक्षणशीलो भिक्षुः ‘परिज्ञाय’ हेयोपादे-यतया बुद्ध्या शोभनानि व्रतान्यस्य सुव्रतः पञ्चभिः समित इत्यनेनोचरगुणावेदनं कृतमित्येवंभूतः ‘चरेत्’ संय-मानुष्ठानं विदध्यात्, तथा ‘सृषावादम्’ असद्भूतार्थभाषणं विशेषेण वर्जयेत्, तथा ‘अदत्तादानं च व्युत्सृजेद्’ दन्तशोधनमात्रमप्यदत्तं न गृह्णीयात्, आदिग्रहणात् मैथुनादेः परिग्रह इति तच्च मैथुनादिकं यावज्जीवमात्महितं मन्यमानः परिहरेत् ॥१९॥ अपरव्रतानामहिं-साया वृत्तिकल्पत्वात् तत्प्राधान्यख्यापनार्थमाह—ऊर्ध्वमधस्तिर्यश्चित्यनेन क्षेत्रप्राणातिपातो गृहीतः, तत्र ये केचन व्रसन्तीति व्रसा-द्वित्रिचतुःपञ्चेन्द्रियाः पर्याप्तपर्याप्तकमेदभिन्नाः, तथा तिष्ठन्तीति स्थावराः—पृथिव्यग्नेजोवायुवनस्पतयः सूक्ष्मवाद्पर्याप्तिकापर्याप्तिकमे-

१ विष्वज्जेज्जा आ. १२. १. ३ ये ते आ यत एते इ. १. ४ xx ये’ आ. १. ५ पर्याप्तिकाऽपर्याप्तकं आ. इ. १. ६ पर्याप्तकमेदभिन्ना आ. १.

परीपहोपसर्गैरर्जितो ग्लानस्यापरस्य साधोर्वैयावृत्त्यं कुर्यात्, कथमिति १, स्वतोऽग्लानतया यथाशक्ति 'समाहित' इति समाधिं प्राप्तः, इदमुक्तं भवति-कृतकृत्योऽहमिति मन्यमानो वैयावृत्त्यादिकं कुर्यादिति ॥२१॥ अन्यच्च-संस्त्राय' इत्यादि, 'संख्याये'ति सम्यक् ज्ञात्वा स्वसंस्त्राया अन्यतो वा-श्रुत्वा 'पेशलं'ति मोक्षगमनं प्रत्यनुकूलं, किं तद् १-'धर्म' श्रुतचारित्राल्यं 'दृष्टिमान्' सम्यग्दर्शनी 'परिनिर्वृत' इति कपायोपशमाच्छीतिभूतः परिनिर्वृतकल्पो वा 'उपसर्गान्' अनुकूलप्रतिकूलान् सम्यग् 'नियम्य'-अतिसह्य 'आमोक्षाय' मोक्षं यावत् परि-समन्तात् 'ब्रजेत्' संयमानुष्ठानेन गच्छेदिति, इतिः परिसमाप्त्यर्थे, ब्रवीमीति पूर्ववत्, नयचर्चाऽपि तथैवेति ॥२२॥ उपसर्गपरिज्ञायाः समाप्तश्चतुर्थोद्देशकः, तत्परिसमाप्तौ च तृतीयमध्ययनमिति । ग्रंथोग्रं ७७५॥

अथ चतुर्थं स्त्रीपरिज्ञाऽध्ययनं प्रारभ्यते ।

उक्तं तृतीयमध्ययनं, साम्प्रतं चतुर्थमारभ्यते, अस्य चायमभिसम्बन्धः, इहानन्तराध्ययने उपसर्गाः प्रतिपादिताः, तेषां च प्रायोऽनुकूला दुःसहाः; ततोऽपि स्त्रीकृताः, अतस्तत्रार्थमिदमध्ययनमुपदिश्यत इत्यनेन सम्बन्धेनायातस्यास्याध्ययनस्योपक्रमादीनि चत्वार्यनुयोगद्वाराणि भवन्ति, तत्रोपक्रमान्तर्गतोऽर्थाधिकारो द्वेषा-अध्ययनार्थाधिकारश्च, तत्राध्ययनार्थाधिकारः प्राग्वत् नियुक्तिकृता 'धीदोषविवज्जणा चैत्रे'त्यनेन स्वयमेव प्रतिपादितः, उद्देशार्थाधिकारं तूत्तरत्र नियुक्तिकृदेव भणिष्यति, साम्प्रतं

सा १ सहस्रमत्येति तात्पर्यं प्राकृतानुकरणं चेदम् । २ 'उष्ठाने' आ. इ । ३ 'XX प' आ. इ. । ४ 'चर्षा' आ. । ५ ग्रन्थत. ९७५ आ. ग्रन्थ ७७५ इ. । ६ प्रागेव आ. इ ।

पुरुषः' काष्ठादिनिर्वर्तितो जिनप्रतिमादिकः, द्रव्यपुरुषो ज्ञशरीरभव्यशरीरव्यतिरिक्तो नोआगमत एकभविको बद्धायुष्कोऽभिसुखनामगो-
त्रथेति, द्रव्यप्रधानो वा मम्मणवणिगादिरिति, यो यस्मिन् सुराद्वादौ क्षेत्रे भवः स क्षेत्रपुरुषो यथा सौराष्ट्रिक इति, यस्य वा यत् क्षेत्र-
माश्रित्य पुंस्त्वं भवतीति, यो यावन्तं कालं पुरुषवेदवेद्यानि कर्माणि वेदयते स कालपुरुष इति, यथा—'पुरिसे णं भंते ! पुरिसोत्ति कालओ
केवचिरं होइ ? गो०, जहन्नेणं एणं समयं उक्कोसेणं जो जम्मि काले पुरिसो भवइ, जहा कोइ एणंमि पक्खे पुरिसो एणंमि नपुंसगो'
त्ति । प्रजन्यतेऽपत्यं येन तत्प्रजननं शिशुम्-लिङ्गम् तत्प्रधानः पुरुषः अपरपुरुषकार्यरहितत्वात् प्रजननपुरुषः, कर्म—अनुष्ठानं तत्प्रधानः
पुरुषः कर्मपुरुषः—कर्मकरादिकः, तथा भोगप्रधानः पुरुषो भोगपुरुषः—चक्रवर्त्यादिस्तथा गुणाः—व्यायामत्रिकर्मथैर्यसत्त्वादिकास्तत्प्र-
धानः पुरुषो गुणपुरुषः, भावपुरुषस्तु पुंवेदोदये वर्तमानस्तद्द्वयानि कर्माण्यनुभववन्निति, एते दश पुरुषनिक्षेपा भवन्ति । साम्प्रतं प्रागु-
च्छ्रित्तसुदशार्थीधिकारमधिकृत्याह—

पढमे संथवसंलंबमाइहि खलणा उ होतिं सीलस्स । चिंतिए इहेव खलियस्स अँवत्था कम्मवंधो य ॥५६॥

'पढमे' इत्यादि, प्रथमे उदेशके अयमर्थाधिकारः, तथा—स्त्रीभिः सार्धं 'संस्तवेन' परिचयेन तथा 'संलापेन' भिनकथाधालापेन,
आदिग्रहणाद्द्वयप्रत्यङ्गनिरीक्षणादिना कामोत्कोचकारिणा भवेदल्पसत्त्वस्य 'शीलस्य' चारित्रस्य स्वलना तुशब्दात्तत्परित्यागो वेत्ति, द्वितीये
त्वयमर्थाधिकारः, तद्यथा—शीलस्खलितस्य साधोः 'इहेव' अस्मिन्नेव जन्मनि स्वपक्षपरपक्षकृता तिरस्कारादिका विडम्बना तत्प्रत्ययश्च
कर्मवन्धः, ततश्च संसारसागरपर्यटनमिति; किं स्त्रीभिः कश्चित् शीलान् प्रव्याव्यात्मवशः कृतो धैनेवमुच्यते?, कृत इति दर्शयितुमाह—

१ 'सेत्ति' भा. ६ । २ X जं भा. । ३ 'वन्नित्येते' भा. । ४ संलबाइएहि अ. भा. । ५ होज्ज अ. भा. । ६ पीए अ. भा. । ७ अणवत्था अ. भा. ।
८ इहास्सि' भा. । ९ शीताव भा. ।

गुरा मो मर्शता कर्तपिपाहि उषहिष्पहाणाहि । गहिया हु अमयपञ्चोपकृलवालाविणो बहये ॥५७॥

'ग्रा मो' इत्यादि, इवः पुरुषा अमयप्रयोजितृल्वालादयः गुरा वयमित्येवं मन्यमानाः, मो इति निपातो वाक्यालङ्कारार्थः, 'कृत्रिमासि' मन्त्रागदित्वाभिः स्त्रीमित्तया उपधिः-माया कृत्रप्रधानाभिः कृत्रकपटश्रुताभिः 'गृहीता' आत्मवश्रुता नीताः केचन राज्या इषरे शीगन् प्रथ्याप्यैर निदम्बनां प्रापिताः, अमयकुमारादिक्रयानकानि च मूलादवश्यकादवगन्तव्यानि, कयानकप्रयोपन्यासस्तु यथाक्रम बन्धनपृष्टिरिष्टनपस्त्रिलम्ब्यापनार्थं इति ॥ यत एवं ततो यत्कर्वन्व्यं सदाह—

नग्वा णे उ वीसंमो गतन्यो गिणमेव इस्पीसुं । पटमुदेसे भगिया जे दोसा ते गणतेर्ण ॥५८॥

'नग्वा' इत्यादि, यस्मान् ग्रियः मुगनिमार्गगला मायाप्रधाना बञ्चनानिपुणास्तस्मादेतदवगम्य नैव 'विश्रम्भो' विश्वासस्तासां पयानोपपत्ता, नामां यन्निमन्त्रस्वगत्रिभूतानामात्महितमिच्छता न विश्रसनीयमिति ॥ अपिच—

'मुममरयाश्रं'श्ममरया कीरती अप्यसत्तिया पुरिसा । वीसंती सूरयावी णारीवसगा ण ते सुरा ॥५९॥

द्विपन्-दन्त्याभिरम् गीतामपि पादपदनादिद्यादुद्यमेन निःशाराः क्रियन्ते, तथा 'इदयन्ते' प्रत्यखेजोपलम्पन्ते शुरुमात्मानं वदितुं भिन्न ज्ञां ते शुरादिनोऽपि नागीयन्ताः मन्त्रो दीनतां गताः, परम्भूताश्च न ते शुरा इति, तस्मान् स्थितमेतत्-अविश्राम्याः क्षिय

इति, उक्तं च-“को वीससेज तासिं कतिवयभरियाण दुब्बियङ्गाणं ! । खणरत्तविरत्ताणं धिरत्थु इत्थीण हिययाणं ॥१॥ अण्णं भणंति पुर-
अण्णं पासे णिवज्जसाणीओ । अन्नं च तासिं हियए जं च खमं तं करिंति पुणो ॥२॥ को एयाणं णाहिइ वेत्तलयागुम्मगुविलहिययाणं
भावं भग्गासाणं तत्थुप्पन्नं भणंतीणं ॥३॥ महिला य रत्तमेत्ता उच्छुखंडं च सकरा चेव । सा पुण विरत्तमित्ता णिवंकरे विसेसेइ ॥४॥ महिल
दिज्ज करेज्ज व मारिज्ज व संठंविज्ज व मणुस्सं । तुट्ठा जीवाविज्जा अहव णरं वंचयावेज्जा ॥५॥ णवि रक्खंते सुकयं णवि गोहं णवि य दा
णसम्माणं । ण कुलं ण पुब्बयं आयतिं च सीलं महिलियाओ ॥६॥ मां वीसंमह ताणं महिलाहिययाण क्वडभरियाणं । णिण्णेहनिइयाण
अलियवयणजंणरयाणं ॥७॥ मोरेइ जियंतंपिट्ठ मयंपि अणुमरइ काइ भचारं । विसहरगंइव्व चरियं वंक्कविवंकं महैलाणं ॥८॥ गंगाए
वाळुया सागरे जलं हिमवओ य परिमाणं । जाणंति बुद्धिमंता महिलाहियं ण जाणंति ॥९॥ रोवीवंति रुवंति य अलियं जंपंति पत्ति

सा १ को निधत्थात्तासु कैतवत्सु दुर्विदग्धासु । क्षणरत्तविरत्तासु धियस्तु क्रीहदयाना ॥१॥ २ अन्यद् भणति पुरतोऽन्यथाशब्दे निपीदयत्यः । अन्यत्तासा
हृदये वत्स क्षम तच्छुर्वन्ति पुन ॥२॥ ३ क एतासा शस्यति वेत्तलतागुल्मगुपिलहदयाना । भाव भग्गासाना तत्रोत्पन्न मणतीना ॥३॥ ४ महिला च
रत्तमात्रेच्छुखंडेन शक्रेव च । सा पुनर्विरत्तमात्रा निवाकुर विशेषयति ॥४॥ ५ निच कखार इ । सा. ६ महिला दयाच्छुयद्वा मारयेद्वा संस्थापयेद्वा मादुब्ब्य ।
तुथा जीवापयेत् अथ च नर वचयेत् ॥५॥ ७ सयविज्ज प्र० । ८ तुला वि जियाविं आ । सा. ९ नापि रक्षति सुकृत नापि स्नेह नापि
दानसन्धाने च । न कुल न पूर्वज नायतिं च शील महिला ॥६॥ १० मा विश्वस तेपा महिलाहदयाना कपटमृता । नि स्नेहनिर्दयाना अलीकवचनजल्पनरत्ता-
नाम् ॥७॥ ११ मारयति जीवन्तमप्येव मृतमप्यनुम्रियते कान्निद्धर्तार । विपथरगतितरिच चरितं वक्कविलक महेलाना ॥८॥ १२ गय व आ । १३ महिलियाण आ ।
सा. १४ गगाया वाळुच्च सागरे जल हिमवतश्च परिमाण । जानंति बुद्धिमन्तो महिलाहदय न जानन्ति ॥९॥ १५ रोदयन्ति रुदन्ति च अलीक जल्पन्ति
प्रत्याययन्ति । कपटेन सादति विष म्रियते न च यान्ति सक्राव ॥१०॥

पातनि करडन य धुंति विस मरति पय वति सम्भावं ॥१०॥ चित्तिवि क्खमण्यं अण्णं संठवर मासाई अण्ण । आठवर कुणइ अण्णं
 मारमगो विपडिगरो ॥११॥ अर्मपारंमाण तदा सर्वेसि लोगरइणिष्ठाण । परलोगेवेरियाणं कारणय वेव इत्थीओ ॥१२॥ अइवा
 ये तुअण ज्ञानइ चरिय सरावइडिल्लण । दोसाण आगरो विय जाण सरीरे बसइ कामो ॥१३॥ मूलं दुबेरियाणं हवाइ ठ पायरस्स
 गमनी रिन्ना । मोसास्स महाविग्घ वडेयव्या सया नरी ॥१४॥ वण्णा ते वड्ढुरिसा जे विय मोघ्ण णिययसुवइओ । पव्वइया
 करनियया म्मिचमपल्लमणुत्तं पया ॥१५॥” अयुना याएवा श्रो मवति ताहइ दद्वयपितुमाइ—

यम्ममि जो इदा मई सो चुरो सत्तिओ य धीरो य । णट्ठ यम्मणिक्खसाहो पुरिसो चुरो सुवलिओऽवि ॥६०॥
 ‘यम्ममि इत्यादि, ‘पंसे’ युवचारित्रास्ये द्वा-निषला मतिर्पस्य स तथा एवम्भूताः स इन्द्रियनोइन्द्रियारिज्यात् श्रुत्वा तथा ‘सा
 चिद्ये’ यदागरोपलोऽन्नाचेव ‘धीर्’ स्वकर्मदारणसमर्थोऽयावेवेति, किमिति?, यतो नैव ‘धर्मनिरुत्साहः’ सदनुष्ठाननिरुधमाः सस्युत्-
 त्तानामागरिघट्टं पुरा’ गुण्डु पल्पानपि श्रो मयतीति ॥ एतानेव दोषान् पुरुषसम्यग्धेन स्त्रीगामपि दर्शयितुमाइ—

१ गुण्डु इ. १ ग. १ रिन्नाये सारंयल्लमण्डु कंसणवति मात्तेऽज्जण्ण । आरमते कपोलययण्णविकल्पो निक्खित्तारः ॥११॥ २ मारमगो म्माणं तच्च छेने
 नेवएत्तेल्लं । क्खेदेदीएव्ये एत्तं येव त्रिषय ॥१२॥ ४ मवस्य ये युवतीना अण्णमि चरिय एवमण्णइडिल्लणा । रोपण्णमण्णइडिल्लणा कणी कणीरे ववति
 इत्थं ॥१३॥ ५ म्मे इण्णियं वरति तु मारकस्य एतपी विपुल । मोघ्णस्य मरदण्णं वरंविणत्तं वरंविणत्तं एत्तं मरी ॥१४॥ ६ यम्मवस्से’ वड्ढुरिसा ये
 १ दीएय इव अ. १ ।

एते चैव य दोसा पुरिससमाएवि इत्थीयाणंपि । तम्हा उं अप्पमाओ विरागमग्गंमि तासिं तु ॥६१॥
 'एते चैव' इत्यादि ये प्राक् शीलप्रबंधंसादयः स्त्रीपरिचयादिभ्यः पुरुषाणां दोषा अभिहिता एत एवान्यूनाधिकाः पुरुषेण सह यः
 समायः—सम्यन्धस्तास्मिन् स्त्रीणामपि, यस्माद्दोषा भवन्ति तस्मात् तासामपि विरागमार्गे प्रवृत्तानां पुरुषपरिचयादिपरिहारलक्षणोऽयमाद
 एव श्रेयानिति । एवं यदुक्तं 'स्त्रीपरिज्ञे'ति तत्पुरुषोत्तमधर्मप्रतिपादनार्थम्, अन्यथा 'पुरुषपरिज्ञे'त्यपि वक्तव्येति, साम्प्रतं सूत्रानुगमे-
 ऽस्त्वलितादिगुणोपेतं सूत्रमुच्चारणीयं, तच्चेदम्—

जे मायरं च पियरं च, विप्पजहाय पुव्वसंजोगं । एगे सहिते चरिस्सामि, आरतमेहुणो विवित्तेसुं ॥१॥
 सुहुमेणं तं परिकम्मं, छन्नपएण इत्थिओ मंदा । उव्वायंपि ताड जाणंसु जंहा लिस्संसति भिक्खुणो एगे ॥२॥

'जे मायरं च' इत्यादि, अस्य चायमन्तरसूत्रेण सह सम्बन्धः, तद्यथा—अन्तरसूत्रेऽभिहितम्, आमोक्षाय परिव्रजेदिति, एतच्चा-
 दोषाभिष्वङ्गवर्जितस्य भवतीत्यतोऽनेन तदभिष्वङ्गवर्जनमभिधीयते, 'यः' कश्चिदुत्तमसत्त्वो 'मातरं पितरं' जननीं जनयितारम्, एतद्-
 ग्रहणादन्यदपि आनुपुत्रादिकं पूर्वसंयोगं तथा श्वश्रुश्चुरादिकं पश्चात्संयोगं च 'विग्रहाय'—त्यक्त्वा, चकारौ—समुच्चयार्थो, 'एको' माता-
 पित्राद्यभिष्वङ्गवर्जितः कषायरहितो वा तथा सहितो ज्ञानदर्शनचारित्रैः स्वसै वा हितः सहितः—परमार्थानुष्ठानविधायी 'चरिष्यामि'
 संयमं करिष्यामीत्येवं कृतप्रतिज्ञां; तामेव प्रतिज्ञां सर्वप्रधानभूतां लेखतो दर्शयति—'आरतम्' उपरतं, मैथुनं—कामाभिलाषो यस्यासावावत-

१ हु अ । २ °पि ण आ । ३ चउत्तमत्थज्झयण सम्मत आ । ४ विवत्तेसी आ. विवित्तेसी इ. । ५ °कम्मा इ । ६ तातो
 आ. । ७ जाणिं आ. इ । ८ जह आ इ. ।

वेपथुः, शरेरुपधुतो 'भिरिक्तु' शीपुःपुण्ड्रकवर्दिषु म्यानेषु चरिष्यामीत्येव सम्यगुत्पानेनोत्पाय विहरतीति, कचित्पाठो 'भिविचे
 निभि' 'भिरिक्त'—भिरिक्त्वाद्यदिदं ब्रान संपमानुपरोच्चेपिठु डीत्मस्य भयेति ॥१॥ तस्यैव कृतप्रतिश्रस्य हाशोर्येन्द्रवत्यविवेकिस्त्री-
 'नामस्य' तपमीपमागत्य, यद्विवा—'पराक्रम्ये'ति डीसस्तुतनयोन्पवापया अमिश्रय, काः ?—'स्त्रिय' कृत्योलाकादीनामिव मार्ग-
 पण्डित्यानां तानातिरक्तसुगुणकालद्वया विविधभिर्बोद्धव्यो मास—पन्दा—'कामोद्रेकविधाप्रियतया सैवसद्विरेकविकला' समीपमारात्प
 र्भान्द्रुपयन्ति, वन्दुद्रुपू यरभि—'श्रावपुष्यपदत्रेन सापुष्यमीपमागत्य संपमात् अश्रयन्ति, तथा चोक्तम्—'पियेषुष माहकिङ्कगार
 ' इतः अनुत्तम्य इना—नास्य, मेपा पकरामु च दुर्वरीषु। मिष्या न सायामि विद्यासन्नेत्रे।, ते प्रत्यया ये प्रथमाश्रयेषु ॥१॥'
 भिरिक्तो—वि मासट क्व ग्यापिपकर्मोदयान् कामु यद्रुपयामि ॥२॥ तानेव प्रत्यप्रतारणोपायान् पद्वियितुषार—
 पागे मित्त गिमीयति अभिस्तयण पोसतरथ परिर्हितेति । काय अहेवि द्रसति, दौह उद्धट्ट कन्मखममुब्धजे ॥३
 नपणागमेर्हि नोमेहि इतिधमो पगता गित्ततति । गयाणि चेन से जाणे, पासाणि विक्यक्याणि ॥४॥

१ तास्य च १२३ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००

'पासे भिसं' इत्यादि, 'पाशे' समीपे 'भृशम्' अत्यर्थमूरूपीडमतिरेहमाविष्कुर्वन्त्यो 'निपीदन्ति' विश्रम्भमापादयितुमुपविश-
 न्तीति, तथा कामं पुष्पातीति येषं-कामोत्कोचकारि शोभनमित्यर्थः तच्च तद्द्वन्द्वं पोषवस्त्रं तद् 'अभीक्ष्याम्' अनवरतं तेन शिथिलादि-
 व्यपदेशेन परिदधति, स्वाभिलाषमावेदयन्त्यः साधुप्रतारणार्थं परिधानं शिथिलीकृत्य पुनर्निबन्धन्तीति, तथा 'अधःकायम्' ऊर्वादिक्-
 मन्ग्लोदीपनाय 'दर्शयन्ति' प्रकटयन्ति, तथा 'बाहुमुद्वृत्त्य' कक्षामादर्श्य 'अनुकूलं' साध्वमिमुखं 'व्रजेत्' गच्छेत् । सम्भावनायां लिङ्, १
 सम्भाव्यते एतदङ्गप्रत्यङ्गसन्दर्शकत्वं स्त्रीणामिति ॥३॥ अपिच-'सयणासणे' इत्यादि, शय्यतेऽस्मिन्निति शयनं-पर्यङ्कादि तथाऽऽस्यते-
 ऽस्मिन्नित्यासनम्-आसंदकादीत्येवमादिना 'योग्येन' उपभोगार्हेण कालोचितेन 'स्त्रियो' योषित 'एकदा' इति विविक्तेदेशकालादौ 'निमन्त्र-
 यन्ति' अन्धुपगमं ग्राहयन्ति, इदमुक्तं भवति-शयनासनाद्युपभोगं प्रति साधुं प्रार्थयन्ति, 'एतानेव' शयनासननिमन्त्रणरूपान् स साधु-
 विदितवेद्यः परमार्थदर्शी 'जानीयाद्' अवबुध्येत स्त्रीसम्बन्धकारिणः पाशयन्ति-बध्नन्ती पाशास्तान् 'विरूपरूपान्' नानाप्रकारानिति ।
 इदमुक्तं भवति-स्त्रियो ह्यासन्नगामिन्यो भवन्ति, तथा चोक्तम्-"अंबं" वा निवं वा अब्भासगुणेण आरुहद् वल्ली । एवं इत्थीतोवि थं जे
 आसन्नं तमिच्छन्ति ॥१॥" तदेवम्भूताः स्त्रियो ज्ञात्वा न ताभिः साधुः सङ्गं कुर्यात्, यतस्तदुपचारादिकः सङ्गो दुष्परिहार्यो भ-
 भवति, तदुक्तम्-"जं" इच्छसि वेतुं जे पुर्विं तं आमिसेण गिण्हाहि । आमिसपासनिवद्धो काहिद् कज्जं अकज्जं वा ॥१॥" ॥४॥ किञ्च-
 नो तासु चक्खु संधेज्जा, नोविय साहसं समभिजाणे । णो संहियंपि विहरेज्जा, एवमप्पा सुरविखओ होइ ॥५॥

१ तद्वत् च आ इ । २ लिट् षा. । ३ पर्यङ्कावावस्यो वा आ. इ । सा ४ 'सनादिभि' प्र० । सा ५ बाम्र वा निम्ब वाभ्यासगुणेनारोहति वल्ली । एव
 स्त्रियोऽपि य एवासन्नस्तामिच्छति ॥१॥ ६ इ आ. । सा ७ यान् गृहीतुमिच्छति तानामिषेण पूर्वं गृह्णण । यदाभिषयशनिबद्ध, करिष्यति कार्यनकार्यं वा ॥१॥ ८
 सधियं' षा. इ. ।

आमत्तिय उस्सत्तिया भिक्खु आयसा निमतति । पत्ताणि चेव से जाणे, सत्ताणि विरुक्खवाणि ॥६॥

'ने' नेत्र 'तासु' द्रव्यनासनेपनिमज्जणपाशाषपाशिकासु स्त्रीषु 'चक्षुः' नेत्र संन्यध्यात् सुन्धयेद्वा, न तदृष्टौ स्वदृष्टिं निवेशयेत्, मति च प्रयोजने ईदवद्यया निरीक्षेत, तथा चोक्तम्—'कार्येऽपीपन्मतिमाभिरिषते योपिदङ्गमस्तिरया । अस्त्रिग्वया दृष्ट्वाऽवद्यया दृष्टिपितेऽपि दृष्टित इव ॥१॥" तथा नापि च साहसम्—अकार्यकरं क्त्यार्थनया 'समनुजानीयात्' प्रतिपेयेत्, तथा दृष्टिसाहसमेतत्सद्वासात्तरणवदभ्ररूपातादिविपाकवेदिनोऽपि साधोयोपिदासञ्जनमिति, तथा नैव स्त्रीभिः सार्धं ग्रामादौ 'विहरेत्' गच्छेत्, अपिञ्च नान्वा दृष्टिश्च वा, न विविकामनो भवेत्, ततो महापापम्भानमेतत् यतीनां यत् स्त्रीभिः सह साङ्गत्यमिति, तथा चोक्तम्—'मात्रा पापम्भानम्यो रथितो भवति, यतः—सवापायानां स्त्रीसुम्बन्धाः कारयन्, अथ स्वहितार्थी तत्सङ्ग दूरतः परिहरेदिति ॥५॥ कथं चैताः पात्रा इव पाण्ड्या इत्याह—'आमत्तियं' इत्यादि, स्त्रियो हि स्वयाधेनैवाकर्तव्यप्रवणाः साधुमामन्त्र्य यथाऽहमसुकसां धेलायां भवदन्ति-दृश्यागमिष्याती यत्र मन्दैर्त्वं प्राहयित्वा तथा 'उन्मस्रिय'सि संसाप्योषावैषिधममजनकैरालापैर्विभन्मे पातयित्वा पुनरकार्यकरजाया-त्मना निमथयन्ति, आत्मनोपमोगेन साधुमन्युपगमं कारयन्ति । यदिवा—साधोर्मियापरणार्थं ता एव योषितः प्रोषुः, तद्यथा—मर्तार-मामन्त्र्यादृच्छयाहमिहाऽऽप्याता, तथा संसाप्य—भोजनपदधावनद्ययनादिक्रिया क्रिययोपचर्यं ततस्तवान्तिक्रमागतेत्यतो मपता सर्वा म-

१ निर्वं च अ. १ । १ सुच्छर भा. १ । १ पण्ठे १ । ४ 'अएण' ८ । ५ इएण भा । १ च तां फण्ठ र भा वेत्ताः यथा च १ । ७ भोक्खियं
 नि १ । ८ अन्तेण अ. १ । १

ऋतुजनितामाशङ्कां परित्यज्य 'निर्भयेन भाव्यमित्येवमादिकैर्वचोभिर्विश्रम्भमुत्पाद्य भिक्षुमात्मना निमन्त्र्यन्ते, दुष्मदीयमिदं शरीरकं
 यादृक्षस्य क्षोदीयसो गरीयसो वा कार्यस्य क्षमं तत्रैव नियोज्यतामित्येवमुपप्रलोभयन्ति, स च भिक्षुरवगतपरमार्थः एतानेव 'विरूप-
 रूपान्' नानाप्रकारान् 'शब्दादीन्' विषयान् तत्स्वरूपनिरूपणतो ज्ञपरिज्ञया जानीयात्, यथैते स्त्रीसंसर्गापादिताः शब्दादयो विषया
 दुर्गतिगमनकहेतवः सन्मार्गगिरारूपा इत्येवमवबुद्ध्येत, तथा प्रत्याख्यानपरिज्ञया च तद्विपाकावगमेन परिहरेदिति ॥६॥ अन्यच्च—
 मणबंधणेहि णेगेहि, कलुषा विणीयमुवगसित्ताणं। अतु मंजुलाइं भासंति, आणवयंति भिन्नकहाहिं ॥७॥
 सीहं जहा व कुणिसेणं, निब्भयमेगचरंति पासेणं। एविथियाउ बंधंति, संबुडं एगतियमणगारं ॥८॥

'मणबंधणेहि' इत्यादि, मनो बध्यते यैस्तानि मनोबन्धनानि—मञ्जुलाऽऽलापस्त्रिधावलोकनाङ्गप्रत्यङ्गप्रकटनादीनि, तथा चोक्तम्—
 "णाह पिय कंत सामिय दैइय जिंयाओ तुमं मह पिओत्ति। जीए जीयामि अंहं यहवसि तं मे सरीरस्स ॥१॥" इत्यादिभिरनेकैः
 प्रपञ्चैः कलुषाऽऽलापविनयपूर्वकं 'उवगसित्ताणं'ति उपसंश्लष्य समीपमागत्य 'अथ' तदनंतरं 'मञ्जुलानि' पेशलानि विश्रम्भजनकानि
 कामोत्कोचकानि वा भाषन्ते, तदुक्तम्— "भित्तंमहुररिभियजंपुछएहि ईसीकडक्खहसिएहिं। सविगारेहि वरागं हियं पिहियं मयच्छीए
 ॥१॥" तथा 'मिन्नकथामी' रहस्याऽऽलापैर्मथुनसम्बद्धैर्वचोभिः साधोश्चित्तमादाय तमकार्यकरणं प्रति 'आज्ञापयन्ति' प्रवर्तयन्ति, स्वयंशं

१ निर्भयिन आ. इ. १ यन्ति आ. इ. १ शब्दान् आ. १ ४ मतिरेणं आ. १ ५ एवं इ. १ सा. ६ नाथ कान्च प्रिय स्वाभिन्दयित् १ जीवितादपि
 त्व मम प्रिय इति जीवति जीवामि अह प्रमुरसि त्वं मे शरीरस्स ॥१॥ ७ दत्तिय आ. दविय इ. १ सा. ८ इय आउ त प्र० १ ९ त आ. १ सा. १० तुमं
 प्र० १ ११ दुइ आ. १ सा. १२ मितमहुररिभित्तरपाद्वैरीषत्कत्ताङ्गहसित्तैः। सविकारैर्वराक इदय पिहितं मृगाश्वा ॥१॥

पावह भार्गवी ॥१॥" तथा यत्—“मया परिजनस्यार्थं, कृतं कर्म मुदारुणम् । एकाकी तेन श्लेषः, गतास्ते कृतभोगिनः ॥१”
 बहुशकारं महामोहात्मके कुदुम्यहृदके पतिता अनुतप्यन्ते, अयमेवार्थं दृष्टान्तेन स्पष्टयति—यथा कश्चिदपि मिथं भोजनं कृत्वा पश्चात्
 कृतावेगाकुलितोऽनुतप्यते, तथा—किमेतन्मया पापेन साम्प्रतेक्षिणा मुग्धगिरिज्ञाया विपाकरुद्ररुमेरभूतं भोजनमास्यास्तिगिति, एत-
 मसावपि पुत्रपौत्रदुहितृजामावृन्वृत्तभावृष्यभागिनेयादीनां भोजनपरिधानपरिणयनालङ्कारगतमूलकर्मणाभिन्निरिग्यास्तिनालङ्कारोऽप्य-
 तस्वशरीरकर्तव्यः ग्रन्थैर्द्विकानुष्ठानोऽज्ञानिनां तत्रापारब्ध्यालुलागतिः पतित्वाने, तदप्यं अनन्तगेक्या नीत्या त्पिाकं मानुष्ठानस्य “आ-
 दायं प्राप्य, विवेकमिति वा क्वचित्पाठः, तद्विपाकं विवेकं वा ‘आदायं’-गृहीत्या ग्रीभिर्भातिप्रपिगिन्धिनीभिः नाथं ‘संतापो’ रगति-
 रेकत्र ‘न कल्पते’ न युज्यते, रुस्मिन्-‘द्रव्यभूते’ मुक्तिगामनयोगे रागंगरहिते वा नाथौ, यन्नाभिः नाथं संतापोऽप्यं विवेक-
 नामपि सदनुष्ठानविधातकारीति ॥१०॥ स्त्रीमन्वन्धदोषानुपदय्योपसंहराह—

तम्हा उ वज्रा ए इरथी, विसलितं व कंटगं नच्चा । ओग् कुलाणि वसवती आघाने ण सेति णिगंगे ॥१॥

जे एयं उच्छं अणुगिन्हा, अन्नयरा हुंति कुसीलाणं । सुनवस्तिगवि से भिस्सू, नो विहरे सह णमित्थीसु ॥१॥

‘तम्हा’ इत्यादि, यस्मात् निपाककटुः स्त्रीभिः मह मग्गंरुस्तामान् कारणात् स्त्रियो ज्ञेयं बुधब्धत्तदाऽऽप्यपि नं द्यमानं,
 किंविद्याह-विपोपलिपं कण्टकमि र ‘नात्वा’ अवगम्य रियं र्जयेदिति, अग्नि-पिपिदिगारुण्टकः प्ररीगायने भयः मत्तनर्थमापादयेत्,

१ पतितो वा इ. । २ “प्यते णा, इ. । ३ एतं” आ. इ. । ४ ‘श्लेष’ आ. । ५ ‘कल’ इति गो. । ६ ‘ए’ अ. । ७ ‘को’ इ. । ८ ‘वो’ इ. । ९

‘नेप’ एवंपुशब्दा’ आ. इ. । १० ‘नो’ इ. । ११

द्वियस्तु स्मरणादपि, बहुकम्—“विपस्य विपयाणां च, दूरमत्यन्तमन्तम् । उपसृक्त विप इन्ति, विपयाः स्मरणादपि ॥१॥” तथा—
 “धरि विषे तदय न विसयसुदु इक्षति विसिष मरति । विसयामिस पुष धारिया नर पररहि पंठति ॥१॥” तथा—‘ओषः’ एकः अ
 सहायः सन् ‘कुठानि’ गृहस्थानां गृहाणि गत्वा स्त्रीणां वञ्चयतो वशिदिष्टेलागमनेन तदाबुक्क्य मजमानो धर्ममास्थ्याति योऽज्ञावपि
 ‘न निर्णयो’ न सम्यक् प्रव्रजितो, निष्पिदाचरणसेवनादवश्य तत्रापायसम्भवादिति, यदा पुनः काचित्कुवत्रिभिभिचादागन्तुमसमया
 रूढा वा मवेशदाऽपरम्रहायसाधमावे एकाक्यपि गत्वा अपरस्त्रीवृन्दमध्यगतायाः पुलसमन्विताया वा स्त्रीनिन्दाविषयशुगुप्साप्रधानं
 वराग्यजनन विधिना धर्मं कथयेदपीति ॥१॥ अन्यथ्यविरैकाभ्याद्युकोऽर्थः सुगमो भवतीत्यभिप्रायवानाह—‘अ एय उठ’ इत्यादि,
 धर्मकथनादिक वा द्रष्टव्य, तदनु-तत्यति चे ‘गृहा’ अच्युपपन्ना मूर्च्छिता, ते हि ‘कुठीलानां’ पार्श्वस्थावसक्तश्रीलसंसकययाच्छन्द
 र्याणामन्यतरा भवन्ति, यदिवा-क्यायिकपश्यक्सम्रसारकमोमकरूपाणां वा कुठीलानामन्यतरा भवन्ति, तन्मध्यवर्तिनस्तेऽपि कुठील
 भवन्तीत्यर्थः, यत एवमतः ‘सुतपस्यपि’ विठ्ठलपोनिष्टसदोऽपि ‘मिषु’ साधुः आत्महिषमिच्छन् ‘स्त्रीभिः’ समाधिपरिपन्यनीमि
 मह ‘न विहृत’ क्वचिद्दृष्टेऽपि सन्तिष्ठेत्, धृतीयाये सप्तमी, यमिति वाक्याच्छारे, ज्वलिवाङ्गासुखवद् दूरतः स्थितो वर्जयेदितिमावा
 ॥१२॥ कथामाभिः पुनः स्त्रीभिः सार्धं न विहृतंभ्यमित्येतदाशुङ्गाह—

१ पुत्रे भा. इ । ए. २ बं । त्रिषे वार्ये न विपस्यसुदु एवमो विषेय भियते ।

विपु गदुप इ । य गणति ए. इ । ५ मस्माक भा. इ । ६ न कसपि भा. इ ।
 रिपकमिप चरित्याः पुषर्षण मरकेयु एलन्पि ॥१॥ २ विपु वञ्चयते भा.

अवि धूरराहि सुणहाहिं, धातीहिं अदुव दासीहिं । महतीहि वा कुमारीहिं, संधवंसे नं कुब्जा अणगारे ॥१३॥
 अदु णाइणं च सुहीणं वा, अप्पियं ददुठु एगता होति । गिद्धा सत्ता कामेहिं, रक्खणपोसणे मणुस्सोऽसि ॥१४॥
 'अवि धूरराहि' इत्यादि, अपिशब्दः प्रत्येकमभिसम्बध्यते, 'धूरराहि'त्ति दुहितृभिरपि सार्धं न विहरेत् तथा 'सुषाः' सुतभार्या-
 स्ताभिरपि सार्धं न विविक्तासनादौ स्थातव्यं, तथा 'धात्र्यः' पञ्चप्रकाराः स्तन्यदादयो जनीकल्पस्ताभिश्च साकं न स्थेयं, अथवाऽऽसतां
 तावदपरा योषितो या अप्येता 'दास्यो' घटयोषितः सर्वापसदास्ताभिरपि सह सम्पर्कं परिहरेत्, तथा महतीभिः कुमारीभिर्वाशब्दाच्छ-
 ध्वीभिश्च सार्धं 'संस्तवं' परिचयं प्रत्यासत्तिरूवं सोऽनगारो न कुर्यादिति, यद्यपि तस्यानगारस्य तस्यां दुहितरि स्नुषादौ वा न चित्वा-
 न्यथात्वमुत्पद्यते तथापि च तत्र विविक्तासनादावपरस्य शङ्कोत्पद्यते अतस्तच्छङ्कानिरासार्थं स्त्रीसम्पर्कः परिहर्तव्य इति ॥१३॥ अपरस्य
 शङ्का यथोत्पद्यते तथा दर्शयितुमाह—'अदु णाइणम्' इत्यादि, 'विविक्तयोषिता सार्धमनगारमथैकदा दृष्ट्वा योषिजातीनां सुहृदां वा
 'अप्रियं' चित्तदुःखासिका भवति, एवं च ते समाशङ्केरन्, यथा-सत्त्वाः—प्राणिन इच्छामदनकामैः 'गृद्धा' अध्युपपन्नाः, तथाहि—एव-
 म्भूतोऽप्ययं श्रमणः स्त्रीवदनावलोकनासक्तचेताः परित्यक्तनिजव्यापारोजनया सार्धं निर्होकिस्तिष्ठति, तदुक्तम्—'गुण्डं शिरो वदनमेत-
 दनिदगन्धं, भिक्षाशनेन भरणं च हतोदरस्य । गात्रं मलेन मलिनं गतसर्वशोभं, चित्रं तथापि मनसो मदनेऽस्ति वाञ्छा ॥१॥'
 तथातिक्रोधाध्मातमानसाश्चैवमूर्ख्युथार्थ—रक्षणं पोषणं चेति विगृह्य समाहारद्वन्द्वस्तस्मिन् रक्षणपोषणे सदाऽऽदरं कुरु यतस्त्वमस्याः

१ ने आ इ । २ विविक्ते यो आ, विविक्तो यो इ । ३ निर्होकिं आ इ । सा. ४ भिक्षाशनेन प्र० । भिक्षाशनेन इ । सा. ५ विहितो विहतो ।
 ६ रक्षणं च आ. ।

शुद्ध स्वगृहानिर्धाटितेति ॥१५॥ किञ्चान्यत्-‘कुर्वती’त्यादि, ‘ताभिः’ स्त्रीभिः-सन्मार्गार्गलाभिः सह ‘संस्तवं’ तद्गृहगमनालापदान-
सम्प्रेक्षणादिरूपं परिचयं तथाविधमोहोदयात् ‘कुर्वन्ति’ विदधति, किम्भूताः ?-प्रकर्षेण भ्रष्टाः-स्खलिताः ‘समाधियोगेभ्यः’ समाधिः-
धर्मध्यानं तदर्थं तत्प्रधाना वा योगा-मनोवाकायव्यापारास्तेभ्यः प्रच्युताः शीतलविहारिण इति, यस्मात् स्त्रीसंस्तवात् समाधियोगपरि-
भ्रंशो भवति तस्मात् कारणात् ‘श्रमणाः’ सत्साधवो ‘न समेन्ति’ न गच्छन्ति, संत् शोभना सुखोत्पादकतयाऽनुकूलत्वान्निषद्या इव-
निषद्या स्त्रीभिः कृता माया, यदि वा स्त्रीवसतीरिति, ‘आत्महिताय’ स्वहितं मन्यमानाः, एतच्च स्त्रीसम्बन्धपरिहरणं तासामप्यैहिकामु-
ष्मिकापायपरिहारार्द्धमेवं पठ्यते-“तद्गृहा समणा उ जहाहि अहिताओ सन्निसेञ्जाओ” अयमस्यार्थः-यस्मात् स्त्री-
सम्बन्धोऽनर्थाय भवति, तस्मात् हे श्रमण !-साधो !, तुशब्दो विशेषणार्थः, विशेषेण संनियद्या-स्त्रीवसतीस्तत्कृतोपचाररूपा वा माया
आत्महिताद्भूतोः ‘जहाहि’ परित्यजेति ॥१६॥ किं केचनाभ्युपगम्यापि प्रव्रज्यां स्त्रीसम्बन्धं कुर्युः ?, येनैवमुच्यते, ओमित्याह-

बहवे गिहाइ अवहद्दु, मिस्सीभावं पर्थुया र्थ एणे । ध्रुवमगमेव पवयंति, वायावीरियं कुसीलाणं ॥१७॥

सुद्धं रवति परिसाए, अह रहस्संमि दुक्कडं करेति । जाणंति य णं तहाविहा, माइल्ले महासडेऽयंति ॥१८॥

‘बहवे’ इत्यादि, ‘बहवः’ केचन गृहाणि ‘अपहृत्य’ परित्यज्य पुनस्तथाविधमोहोदयात् मिश्रीभावं इति द्रव्यलिङ्गमात्रसद्भावाद्भा-
वतस्तु गृहस्थसमकल्पा इत्येवम्भूता मिश्रीभावं ‘प्रस्तुताः’ समनुप्राप्ता न गृहस्था एकान्ततो नापि प्रव्रजिताः, तदेवम्भूता अपि सन्तो

१ ‘निर्धारितेति आ. इ । सा २ सक्ति शोभनः पा० । ३ XXX तं आ. । ४ उहिमित्याह आ. । सा. ५ पण्णता पा० । ६ X एणे आ. इ ।
७ कुण्णति आ. । ८ ‘विद्या इ’ विदा आ. ।

द्युवो-मोक्ष संयमो वा तुन्मार्गमेव प्रवदन्ति, तथा हि-ते वक्तारो भवन्ति यथाऽयमेवास्फारब्धो मन्थमः पन्था भेषान्, तथा हि-
 अनेन प्रवृत्तानां प्रमन्यानिर्वहण भवतीति, तदेतच्छ्रीलानां वाचा कृतं वीर्यं नानुष्ठानकृतं, तथा हि-ते ब्रह्मलिङ्गधारिणो वाचात्रयेणैव
 वयं प्रवृत्तिता इति वृत्ते न तु तेषां सात्त्विकौषधिययसुखप्रतिषेदानां श्रीतलविहारिणां सवनुष्ठानकृतं वीर्यमस्तीति ॥१७॥ अपिच-'सुद
 स्वति' इत्यादि, स इदीलो मायात्रेणाविच्छेदवीर्यैः 'पर्यधि' व्यवस्थितो धर्मदेशनवसरे सत्यात्मानं 'सुदम्' अपगतदोषमात्मानमारभीया-
 नुष्ठान वा 'रौति' मापते अथानन्तरं 'रहस्से' एषान्ते 'दुष्कृतं' पापं तत्कारणं वाऽऽदनुष्ठान 'करोति' विदधाति, तच्च तस्यासदं
 दुष्टानं गोपायतोऽपि 'जानन्ति' विदन्ति, के-उत्थारूपमनुष्ठानं विदन्तीति तथाविदः-इतिताकारकुञ्जला निपुणात्तद्विद इत्यर्थ-
 यदिया सर्वथा, एतदुक्तं भवति-येष्यपरः कश्चिदकर्तव्यं तेषां न वेपि तथापि सर्वथा विदन्ति, तत्परिज्ञानेनैव किं न पर्याप्तं?,
 यदि वा-मायावी मन्त्राश्रयायमित्येवं तथाविदस्ताद्विदो जानन्ति, तथाहि-अच्छन्नाश्रयिकारी न मां कश्चिज्जानात्येवं रागान्यो मन्यते,
 अथ च त तद्विदो विदन्ति, तथा चोक्तम्-'नै य श्रेष्ठं लोभित्वा न य तुष्यित्वा न य तेषु वा । किं सकी वंयेउं अथा अणुइय
 ष्छायो ॥१॥' ॥१८॥ किञ्चान्यत्-

सय दुष्कृतं च नं वदति, आइद्वोत्रि पैकरयति घाले । वेयाणुवीद सा कासी, चोइजातो गिलाइ से मुष्जो ॥१९॥

१ कर्त्तुं भा. । २ स्वोर्षं भा. । ३ एते भा. । ४ वेदा प्र । ५ कर्त्तव्यं भा. । ६ कश्चित् भा. । ७ वेदा स्व. इ ।
 भा. ६ न य अयमेव उवाचीत्ये न अस्तरे इति च तेषु च । किं कश्चो वंभक्तिं आलाऽनुष्ठानमन्थमः ०११॥ ४. ५ एषा प्र । भा. इ । १ किं च प्र
 भा. इ । ११ एवेति इ ।

श्रोत्रियाधि' इत्थिपोत्सु. पुरिसा इत्थिवेयखेदना । पण्णासमन्त्रिता वेगे, नारीणं वसं उवकसंति ॥२०॥
 'नमं इत्थं च' इत्यादि. 'स्वयम्' आत्मना प्रच्छन्नं यद्दुःकृतं कृतं तदपरिणाचार्यादिना घृष्टो 'न वदति' न कथयति, यथा अहम-
 न्नाशयन्त रतीति. न च प्रच्छन्नपापो मायावी स्वीयमवदन् यदा 'परेण 'आदिष्टः' चोदितोऽपि सन् 'वालः' अज्ञो रागद्वेषकलितो
 वा 'यज्ञयज्ञे' ब्रह्मानं श्रायमानोऽकार्यमपलपति, वदति च-यथाऽहमेवमभूतमकार्यं कथं करिष्ये इत्येवं धार्ष्ट्यात् प्रकथ्यते, तथा-
 दैः-शुभेऽप्रयत्नम् 'यनुगीचि' आनुकूल्यं मयुनाभिलाषं तन्मा कार्परित्येवं 'भूयः' पुनः बोधमानोऽसौ 'ग्लायति' ग्लानियुपयाति-
 दत्तार्थं विभवे. मर्मविदो न गन्तेदमिन् सापते, तथा चोक्तम्- "सम्भाव्यमानपापोऽहमपापेनापि किं मया ? । निविपस्यपि स-
 नन्द. शृङ्गारिज्जं जलः ॥१॥" इति ॥१॥ अपि च- 'ओमियाधि' इत्यादि, स्त्रियं पोषयन्तीति स्त्रीपोषका-अनुष्ठानविशेषास्तेषु 'उ-
 रिता यधि' यत्स्थिता अपि 'गुण्या' मनुष्या शुक्तमोगिनोऽपीत्यर्थः, तथा- 'स्त्रीवेदखेदज्ञाः' स्त्रीवेदो मायाप्रधान इत्येवं निपुणा अपि
 तत्र रागा नीर्याचिन्त्याः शुद्ध्या समन्विता-युक्ता अपि 'एके' महामोहान्धचेतसो 'नारीणां' 'स्त्रीणां संसारावतरणवीथीनां 'वशं' त-
 त्तत्रागुण-गामीयेन 'रुपन्ति' व्रजन्ति, यद्यत्ताः स्वप्नायमाना अपि कार्यमकार्यं वा ब्रुवते तत्तच्छुर्वते, न पुनरेतज्जानन्ति यथैता
 द्दम्भता वरन्तीति, तथा- "एता इयन्ति च' रुदन्ति च कार्यहेतोर्विश्वासयन्ति च नरं न च विश्वसन्ति । तस्मान्नरेण कुलशीलसम-
 विभवेन, नार्यः स्वप्नागण्डिका इव वर्जनीयाः ॥१॥" तथा- "संभ्रुव्रीचीव चल्लभभावाः, सन्ध्याभ्ररेखेव सुहूर्तरागाः । स्त्रियः कृताथ्याः

१. 'स्त्रियः' क. उक्तिः २. 'यान्ति' भा. ३. 'रुदन्ति' भा. ४. ५. 'उसि' भा. ६. १. ५ सा. स्त्रिय प्र० । ६. 'त्यर्थं' ते तथा भा ।
 ७. 'वशं' १५

पुञ्ज निरयंकं, निष्पीडितालककवस्यवन्ति ॥२॥” अत्र च श्रीसनाधपरिधाने कथानकमिदम्-उपधा-एको युवा स्वगृहान्निर्गस्य
 वैशिक कामदास्रमप्येत् पाटलिपुत्र प्रस्थितः, स्वन्तराले अन्यतरग्रामवर्तिन्यैकया योपिताऽभिहितः, तथा-सुकुमारयापियादा श्लोम
 नाकविस्व क प्रस्थितोऽसि?, तेनापि यथास्थितमेव तस्याः कथितं, तथा शोकम्-वैशिकं पठित्वा मम मध्येनागन्तुष्य, तेनापि
 कथैवान्युपगतम्, अवीत्य शातो मध्येनायाता, तथा च खानमोषनादिना सम्यगुपचरितो निविचद्वावभावैवापहतद्वयः संस्तो हस्तेन
 गृह्णाति, स्वस्वया महताऽद्येन फुक्त्य जनागमनाशरे मस्तके शस्त्रिर्धनिष्ठ प्रविष्टा, ततो लोकस्य समाकुले एवमाषटे-यथाऽयं
 गलं लोभोदकेन मनाच्च न मृतः, ततो मयोपकेन सिद्ध इति। गतं च लोके सा शृष्टवती-किं त्वया वैशिककथासोपदेशेन श्रीस्वमा
 नार्थं परिश्रावमिति?, एव श्रीधेतिर्द्रुविद्येयमिति नात्रासा कर्त्तव्येति, तथा शोकम्-“इद्यन्यद्राप्यन्यत्कर्मप्यन्यत्पुरोऽप्यपृष्टेऽन्यत्।
 अन्यत्र मम शान्यत् शीर्षां सर्वं किमप्यन्यत् ॥१॥” ॥२०॥ साय्वतमिहलोक एव श्रीसम्बन्धविषाक कर्त्तव्यितुमाह-

अत्रि हृत्पपादच्छेदाप्य, अहुवा वद्धमसउकते। अत्रि तेयसाभितावणाणि, तच्छिद्यस्वारसिचणाइं च ॥२१॥

अत्रि कर्णणांसच्छेद, कठच्छेदणं तितिकस्वती। इति इत्य पावसतत्ता, नय विंति पुणो न कार्हिति ॥२२॥

‘अत्रिहृत्य’ इत्यादि, श्रीसम्पको हि रागिणो इस्पावच्छेदाय मवति, ‘अपि’ सम्भाषने सम्भाव्यत एतन्मोहादुराणां श्रीसम्बन्धा
 दस्तपादच्छेदादिकम्, अथवा इधिमसित्कर्त्तव्यमपि ‘वेसता’ धमिना ‘अभिसापनानि’ श्रीसम्बन्धिभिरुपेक्षिते राजपुत्रैर्मटिप्रकाप्यपि

१ कठपीठ पृ. १ रत्नप भा. १। इत्ये पृ. १५ इत्यन्ते पृ. इके क्तापरे ६. १५ करिद पृ. ६. १६ इत्यन्ते पृ. इति कपपय इ. ।
 २ अत्रिच्छेदत्रयं च उपच्छेदत्रयं इ.

नासिकाच्छेदं तथा कण्ठच्छेदनं च 'तितिक्षन्ते' स्वकृतदोषात् सहन्ते इति, एवं बहुविधां विडम्बनाम् 'अस्मिन्नेव' मानुषे च जन्मनि पापेन-पापकर्मणा संतप्ता नरकातिरिक्तां वेदनामनुभवन्तीति न च पुनरेतदेवम्भूतमनुष्ठानं न करिष्याम इति श्रुत इत्यवधारयन्तीति-यावत्, तदेवमैहिकामुष्मिका दुःखविडम्बना अप्यङ्गीकुर्वन्ति न पुनस्तदकरणतया निवृत्तिं प्रतिपद्यन्त इति भावः ॥२२॥ किञ्चान्यत्-सुतमेतमेवमेगोसिं, इत्थीवेदेति^२ हु सुयक्स्वायं। एवंपि ता वदित्ताणं, अदुवा कम्मुणा अवकरंति ॥२३॥

अन्नं मणेण चिंतेति, वाया अन्नं च कम्मुणा अन्नं। तम्हा ण सदह भिक्खू, बहुमायाओ इत्थिओ पच्चा ॥२४॥

'सुतमेत' इत्यादि, 'श्रुत्स्म' उपलब्धं गुर्वादिः सकाशाद्धोक्तो वा 'एतद्' इति यत्पूर्वमाख्यातं, तद्यथा-दुर्विज्ञेयं स्त्रीणां चित्तं दारुणः स्त्रीसम्बन्धविपाकः तथा चलस्वभावाः स्त्रियो दुष्परिचारा अदीर्घशिक्षिण्यः प्रकृत्या लघ्व्यो भवन्त्यात्मगर्विताश्च 'इति' एवमे-केषां स्वाख्यातं भवति लोकश्रुतिपरम्परया चिरन्तनाख्यायिकासु वा परिज्ञातं भवति, तथा स्त्रियं यथावस्थितस्वभावतस्तत्सम्बन्धवि-पाकतश्च वेदयति-ज्ञापयतीति स्त्रीवेदो-चैशिकादिकं स्त्रीस्वभावाविर्भावकं शास्त्रमिति, तदुक्तम्-“दुर्ग्राह्यं हृदयं यथैव वदनं यदर्पणान्त-र्गतं, भावः पर्वतमार्गदुर्गविषमः स्त्रीणां न विज्ञायते। चित्तं पुष्करपत्रतोयतरलं नैकत्र सन्तिष्ठते, नार्यो नाम विषाङ्कुरैरिव लता दीपैः समं वर्धिताः ॥१॥” अपि च-“सुदृढविजियासु सुदृढविय लद्धपसरासु। अर्द्धसु महिलियासु य वीसंभो^३ नेव कायबो

१ XXभा. १ २ 'बिहु आ' वेहु इ. १ ३ वल्ल नवाइ भा. १ ४ 'चरा भा. इ. १ सा. ५ 'सुस्समाणं वि' १ ६ सुद्ध विजितासु सुठ्ठवपि प्रीतासु सुध्वपि च तन्वप्रसरासु अटवीसु महिलासु च चित्रम्मो नैव कार्य. ॥१॥ ७ मेण भा. तेन इ. १

॥१॥ उन्मैडं अंगुली सो गुरिसो सयलमि जीवलोयमि । कर्मवपण नेरी जेष न पचाइ दुक्खाइ ॥२॥ अह एयाणं पगई सव्वस्स
 खेट्ति वेमणस्साइ । तस्स ण खेट्ति णवरं वस्स अलं घेन कम्ममहि ॥३॥” किञ्च-अकार्यमद न करिष्यामीत्येवमुक्त्वापि वाचा ‘अदुब’
 ति तथापि कर्मणा-क्रियया ‘अपकुर्वन्ति’ इति विरुधमाचरन्ति, यदि वा अग्रतः प्रविपयापि आस्तुरेषापकुर्वन्तीति ॥२३॥ सूत्रकारे एव
 तस्वभावाविष्कषणायाह-‘अत्र मपेण’ इत्यादि पाठालोदरगम्भीरेण मनसाऽन्यथित्वयन्ति तथा शुक्तिमात्रपेक्षलया विपाकदाख्याया
 वाचा अन्यत्रापन्ते तथा ‘कर्मणा’ अनुष्ठानेनान्यथिष्यादयन्ति, यत एवं बहुमायाः स्त्रिय इति, एव श्रुत्वा ‘तस्मात्’ तासां ‘भिद्युः’
 प्राप्तौ प्रतायमाणोऽपि तां नेदवान्, एतत्प्रयोजकम्-दृष्टवैशिक्यम्, अत्र चैतत्कथानकम्-दृष्टवैशिक्य एकया गणिकया तेस्ते-
 प्रवित्रामि, ततोऽभाववोचत्-भायया इदमप्यस्ति वैशिक्ये, तदाऽसौ पूर्वसुहृत्कामखे काष्ठसर्पदप कृत्वा तं प्रज्वाल्य तत्रानुप्रविश्य सुर
 त्रया गृहमागता, दपकोऽपि च इदमपि अस्ति वैशिक्ये, इत्येवमसौ विलपप्रपि वैशिक्येभिराया प्रक्षितः, तथापि नासौ तासु भवान्
 भवति । एयमन्येनापि न श्रद्धाव्ययमिति ॥२४॥ किञ्चान्यत्-
 जुवती समण इया, विचिच्छेत्कारवश्यगणि परिहिता । विरता चरिस्सहं क्वेस्व, धम्ममाइक्खणे मयंतारो ॥

श्ल. १ उन्मैडं अंगुलि च पुनः शब्दे उन्मैडं कर्मवपण माणिकेन च प्राप्यति दुक्खानि ॥१३॥ २ अंगुलि च १ ३ गुरि मा. १ श्ल. ४ अकार्येभिराया
 १ मित्त इ. १ श्ल. १ पृष्ठे वि. ५ १ ११ पठित्त मा. अविपत्त इ. १ १२ मोमं मा. खड्ग इ. १

अदु साविया पवाएणं, अहमंसि साहम्मिणी य समणाणं । जतुकुंभे जहा उवज्जोई, संवासे विदू विसीएज्जा । २६
 'जुवती' इत्यादि, 'युवतिः' अभिनवयौवना स्त्री विचित्रवह्नालङ्कारविभूषितशरीरा मायया श्रमणं ब्रूयात्, तद्यथा-विरता अहं
 गृहपाशात् न ममातुकूलो भर्ता मखं वाऽसौ न रोचते परित्यक्ता वाऽहं तेनेत्येतत् 'चरिष्यामि' करिष्याम्यहं 'रूध' मिति संयमं, मौन-
 मिति वा क्वचित्पाठः तत्र मुनेरयं मौनः-संयमस्तमाचरिष्यामि, धर्ममाचक्ष्व 'णे'ति अस्माकं हे भयत्रातः !, यथाऽहमेवं दुःखानां
 भाजनं न भवामि तथा धर्ममावेदयेति ॥२५॥ किञ्चान्यत्- 'अदु साविया' इत्यादि, अथवाऽनेन 'प्रवादेन' व्याजेन साध्वन्तिकं योषि-
 दुपसर्पेत्-यथाऽहं श्राविकेति कृत्वा युष्माकं श्रमणानां साधर्मिणीत्येवं प्रपञ्चेन नेदीयसी भूत्वा कूलवाङ्कुमिव साधुं धर्माद् अंशयति, एत-
 दुक्तं भवति-योषित्साविर्ध्वं ब्रह्मचारिणां महतेऽनर्थीय, तथा चोक्तम्- "तज्ज्ञानं तच्च विज्ञानं तत्तपः स च संयमः । सर्वमेकपदे अष्टं,
 सर्वथा किमपि स्त्रियः ॥१॥" अस्मिन्नेवार्थे दृष्टान्तमाह-यथा जातुपः कुम्भो 'ज्योतिषः' अग्नेः समीपे व्यवस्थित उपज्योतिर्वती 'विली-
 यते'-द्रवति, एवं योषितां 'संवासे' सावित्र्ये विद्वानपि आस्तां तावदितरो योऽपि विदितवेद्योऽसावपि धर्मानुष्ठानं प्रति 'विपीदेत'-शीत
 लविहारी भवेदिति ॥२६॥ एवं तावत्स्त्रीसावित्र्ये दीपात् प्रदर्श्य तत्सर्पणं दोषं दर्शयितुमाह-

जतुकुंभे जोइउवगूढे, आसुऽमित्ते णाससुवयाइ । एविस्थियाहिं अणगारा, संवासेण णाससुवयंति ॥२७॥
 कुर्वति पावगं कम्मं, पुट्टा वेगेवमाहिंसु । नोऽहं करेमि पावंति, अंकेसाइणी ममेससि ॥२८॥

'जतुकुंभे' इत्यादि, यथा जातुषः कुम्भो 'ज्योतिषा' अग्निनोपगूढः-समालिङ्घितोऽभितप्तोऽग्निनाभिमुख्येन सन्तापितः क्षिप्रं 'नाश-

कामः-तद्भिलाषी मा मे लोके अवर्णवादः स्यादित्यकार्यं प्रच्छादयति विपणः-असंयमस्तमेपितुं शीलमस्येति विपणोपी ॥२९॥ किञ्चा-
 न्यत्-‘संलोकणिञ्जम’इत्यादि, संलोकनीयं-संदर्शनीयमाकृतिमन्तं कञ्चन ‘अनगारं’ साधुमात्मनि गतमात्मगतम् आत्मज्ञमित्यर्थः, तदे-
 वम्भूतं काश्चन स्वैरिण्यो ‘निमन्त्रणेन’ निमन्त्रणपुरःसरम् ‘आहुः’ ऊक्तवत्यः, तद्यथा-हे त्रायिन् ! साधो वखं पात्रमन्यद्वा पानादिकं
 येन केनचिद्भवतः प्रयोजनं तदहं भवते सर्वं ददामीति महृहमागत्य प्रतिगृहाण त्वमिति ॥३०॥ उपसंहारार्थमाह-‘णीवार’ इत्यादि,
 एतद्योषितां वस्त्रादिकमामन्त्रणं नीवारकल्पं ‘बुध्येत’ जानीयात्, यथा हि नीवारेण केनचिद्भक्ष्यविशेषेण सूकरादिवशमानीयते, एवमसा-
 वपि तेनामन्त्रणेन वशमानीयते, अतस्तत्रेच्छेद् ‘अगारं’ गृहं गन्तुं, यदि वा-गृहमेवावर्तो गृहावर्तो गृहअमस्तं ‘नेच्छेत्’ नाभिलषेत्,
 किमिति १, यतो ‘वद्धो’ वशीकृतो विषया एव शब्दादयः ‘पाशा’ रञ्ज्वन्धनानि तैर्वद्धः-परवशीकृतः सेहपाशानपत्रोटयितुमसमर्थः
 सन् ‘मोहं’ चित्तव्याकुलत्वमागच्छति-किंकर्तव्यतामूढो भवति पौनःपुन्येन ‘मन्दः’-अज्ञो जड इति । इतिः-परिसमाप्तौ । त्रयीमीति
 पूर्ववत् ॥३१॥ इति स्त्रीपरिज्ञायां प्रथमोद्देशकः समाप्तः ॥४-१॥

— 0 —

नाप्रायं, किं पुनस्तच्छ्रुतावस्थाः, तथा चोक्तम्—“मुण्डं शिर” इत्यादि पूर्ववत्, तथा यथा च भोगान् ‘एके’ अपुष्टघर्माणो ‘भिक्षवो’ यतयो विडम्बनाप्रायान् भुञ्जते तथोद्देशकद्वयेणैव वक्ष्यमाणेनोत्तरत्र महता प्रबन्धेन दर्शयिष्यति, अन्यैरप्युक्तम्—“कृशः काणः खड्गः श्रवणरहितः पुच्छविकलः, शुधाक्षामो जीर्णः पिटरककपालादितगलः । त्रयोः पूयङ्किन्नैः कृमिकुलशतैराविलतनुः, शुनीमन्वेति श्वा हत-मपि च हन्त्येव मदनः ॥१॥” इत्यादि, ॥१॥ भोगिनां विडम्बनां दर्शयितुमाह—‘अह’ इत्यादि, ‘अथे’ त्यानन्तर्यार्थः तुशब्दो विशेष-णार्थः, स्त्रीसंस्तवादनन्तरं ‘भिधुं’ साधुं ‘भेदं’ शीलभेदं चारित्रस्खलनम् ‘आपन्नं’ प्राप्तं सन्तं स्त्रीषु ‘मूर्च्छितं’ गृद्धमध्युपपन्नं, तमेव विशिष्टि-कामेषु-इच्छामदनरूपेषु मतेः—बुद्धेर्मनसो वा वर्त्तौ—वर्तनं प्रवृत्तिर्यस्यासौ काममतिवर्तः—कामाभिलाषुक इत्यर्थः, तमेवम्भूतं ‘परिभिद्य’ मदस्युपगतः श्वेतकृष्णप्रतिपत्ता मद्दशकं इत्येवं परिज्ञाय यदि वा—परिभिद्य परिसार्यात्मकृतं तत्कृतं चोच्चार्येति, तद्यथा—मया तव छुश्चितशिरसो जह्ममलाविलतया दुर्गन्धस्य जुगुप्सनीयकक्षावक्षोत्रस्तिथानस्य कुलशीलमर्यादालज्जाधर्मादीन् परित्यज्यात्मा दत्तः त्वं पुनरकिञ्चित्कर इत्यादि भणित्वा, प्रकृपितायाः तस्या असौ विषयमूर्च्छितस्तत्प्रत्यायनार्थं पादयोर्निपतति, तदुक्तम्—“व्याभिन्नकेसरुहच्छिरसश्च सिंहा, नागाश्च दानमदराजिक्केशः कपोलैः । मेधाविनश्च पुरुषाः समरे च शूराः, स्त्रीसन्निधौ परमकापुरुषा भवन्ति ॥१॥” ततो विषयेष्वेकान्तेन मूर्च्छित इति परिज्ञानात् पश्चात् ‘पादं’ निजवामचरणम् ‘उद्दृष्ट्य’ उत्क्षिप्य ‘मूर्ध्नि’ शिरसि ‘प्रव्रजन्ति’ ताडयन्ति, एवं विडम्बनां प्रापयन्तीति ॥२॥ अन्यच्च—

जइ केसिआं णं मए भिक्खू, णो विहरे सह णमिस्थीए । केसार्णविह लुचिस्सं, नन्नरथ मए चरिज्जासि ॥३॥

सा. १ ° लार्णितगलः प्र० वि० प० । २ ° शत प्रं । ३ निपतित प्रं । ४ गुरुत्वर वा. । ५ ° याX° णा. इ. । ६ केसाणि विह आ. द. । ७ ° सु आ. इ. ।

अह ण ते होई उवलद्धो, तो 'पेसति तहामूपहिं । अलाउच्छेद पेहेहि, वस्युफलाइं आहाराहिचि ॥४४॥

'अह' इत्यादि, केना विपन्ते यस्याः सा केशिका ममिति वाक्यालङ्कारे, हे मिथो ! यदि मया 'स्त्रिया' मार्यया केन्द्रवत्या सह तो विदरेस्वयं, स्वकेन्द्रया स्त्रिया मोगान् वृत्तानो व्रीडां यदि वहसि सतः केशानप्यहं त्वत्तङ्गमास्त्रह्विणी 'लुञ्जिष्यामि' अपनेष्यामि, भ्रान्तौ तानदलद्वारादिस्त्रिमित्यपिप्रप्यार्थः, अस्य चोपलक्षणार्थत्यादन्यदपि यद् वृष्करं विवेक्षणमनादिकं तत्सर्वमह करिष्ये, त्वं पुनर्मया रितो नान्यत्र चरे, इदमुक्तं मवति-मया रहितेन मवता वषमपि न स्यातव्यम्, एतावदेवाह मवन्तं प्रार्ययामि, अहमपि येनैवा नादिश्लि क्तमं विधास्य इति ॥३॥ इत्येवमतिशेयैर्विध्रम्भजनंरगातमद्वैकैरालोपैर्विध्रम्भपित्वा यत्कुर्वन्ति तदर्थयितुमाह-'अह अ' इत्यादि, 'अपे'त्यानन्तर्यायः णमिति वाक्यालङ्कारे, विभ्रम्भालापानन्तरं यदास्तौ साधुर्मदनुक्त इत्येवम् 'उपलब्धो' मवति-आकारे रित्विनधेष्टया वा मद्भग इत्येवं परिश्रवो मयति साभिः कष्टनाटकनायिकाभिः स्त्रीभिः, सतः क्वमिप्रायपरिद्वानानादुघरकास 'तया-मूक्तो' कर्मस्वरन्यापारंप्रदेशः 'प्रेपयन्ति'-नियोजयन्ति यदि वा-वयाभूतिरिति लिङ्गस्वयोन्यैव्यपारैः प्रेपयन्ति, तानेव वर्ययितुमाह-'धन्तु'मि अनापु-तमं छिपते येन क्लृप्तापुच्छेदं-पिप्लहादि यत्र 'पेहाहि'ति प्रेषस्य निरूपय लमस्येति, येन पिप्लकादिना लभेन पात्रादेर्युगादि क्रियत इति, तथा 'वल्गूनि'-श्रीमनानि, 'फ्रसानि'-नालिकेरादीनि अलापुष्पानि वा स्यम् 'आह' आनयेति, यदि वा-वाक्यल्लानि च परमकराख्याया व्याख्यादिव्याख्यानख्याया वा वाचो यानि फलानि-वस्त्राविलामरूपाणि तान्याहरेति ॥४॥ अपि च-

१ पेहेय म. १४४. २. ३. ४. ५. ६. ७. ८. ९. १०. ११. १२. १३. १४. १५. १६. १७. १८. १९. २०. २१. २२. २३. २४. २५. २६. २७. २८. २९. ३०. ३१. ३२. ३३. ३४. ३५. ३६. ३७. ३८. ३९. ४०. ४१. ४२. ४३. ४४. ४५. ४६. ४७. ४८. ४९. ५०. ५१. ५२. ५३. ५४. ५५. ५६. ५७. ५८. ५९. ६०. ६१. ६२. ६३. ६४. ६५. ६६. ६७. ६८. ६९. ७०. ७१. ७२. ७३. ७४. ७५. ७६. ७७. ७८. ७९. ८०. ८१. ८२. ८३. ८४. ८५. ८६. ८७. ८८. ८९. ९०. ९१. ९२. ९३. ९४. ९५. ९६. ९७. ९८. ९९. १००.

दारूणि सागपागाए, पज्जोओ वा भविस्सती राज्जो । पाताणि य मे रयावेहि, एहि ता मे पिट्ठओमहे ॥५॥
 वरथाणि य मे पडिलेहेहि, अन्नं पाणं च आहाराहिति । गंधं च रओहरणं च, कासवगं च मे समणुजाणाहि ॥

‘दारूणि’ इत्यादि, तथा ‘दारूणि’ काष्ठानि शाकं टक्कवस्तुलादिकं पत्रशाकं तत्पाकार्यं, कचिद् अन्नपाकायेति पाठः, तत्रान्नम्-
 ओदनादिकमिति, ‘रात्रौ’ रजन्यां प्रद्योतो वा भविष्यतीतिकृत्या, अतो अटवीतस्तमाहरेति, तथा-[ग्रन्थाग्रम् ३५००] ‘पात्राणि’ पत-
 द्रहादीनि ‘रज्जय’ लेपय, येन सुखेनैव भिक्षाटनमहं करोमि, यदि वा-पादावलककादिना रज्जयेति, तथा-परित्यज्यापरं कर्मतावद्
 ‘एहि’ आगच्छ ‘मे’ मम पृष्ठिम् उव-प्राबल्येन मर्दय चाघते ममाङ्गमुपविष्टाया अतः संवाधय, पुनरपरं कार्यशेषं करिष्यसीति ॥५॥
 किञ्च-‘वत्थाणि य मे’ इत्यादि, ‘वत्थाणि च’ अम्बराणि ‘मे’ मम जीर्णानि वर्तन्तेस्ततः ‘प्रत्युपेक्षस्व’ अन्यानि निरूपय, यदि वा-मलि-
 नानि रजकस्य समर्पय, मदुपधिं वा मूषिकादिभयात् प्रत्युपेक्षस्वेति, तथा अन्नपानादिकम् ‘आहर’ आनयेति, तथा ‘गन्धं’ कोष्ठपुटादिकं
 ग्रन्थं वा हिरण्यं तथा शोभनं रजोहरणं तथा लोचं कारयितुमहमशक्तेत्यतः ‘काश्यपं’ नापितं मच्छिरोमुण्डनाय श्रमणानुजानीहि येनाहं
 बृहत्केशानपनयामीति ॥६॥ किञ्चान्यत्—

अटु अंजाणिं अलंकारं, कुक्कययं^१ मे पयच्छाहि । लोछं च लोच्छकुसुमं च, वेणुपलासियं च गुलियं च ॥७॥
 कुट्टं तगरं च अंगरं, संपिट्ठं^२ सम्मं उसिरेणं । तेहं सुहभिजाए^३, वेणुफलाइं सन्निधानाए ॥८॥

१ एहि य ता. आ इ । सा. ३ गयं इति स्थात्यावन्तरम् । ३ च^xआ. इ. । घा. ४ घर्घरमिति वि० प० । ५ कुनकुवय । ६ अणुर च आ. इ. ।
 ७ सरु आ. । ८ ‘मिलिगाए इ. । घा. ९ भिण्डलिजाए प्रं ।

'अद् अत्रमि' इत्यादि, अथप्रभ्योऽधिकारान्तरदर्शनार्थः पूर्वं लिङ्गस्योपकरणान्त्यधिकृत्यामिहितम्, अयुना गृहस्योपकरणान्त्य
 पिठत्याभिपीयन, तपया- 'अत्रनिमि' वि अत्रानिचं कजलाधारमूलां नलिचं मम प्रयच्छस्वेत्युच्यते क्रिया, तथा फट्फकेयुगविक्र-
 मन्तुर्गं वा, तथा 'द्वैक्यं' वि तुतुणकं 'मे' मम प्रयच्छ, येनाह सर्वास्त्यारविभृतिषा वीष्यानिनोदेन भवन्तं विनोदयामि, तथा सोध
 च नोपग्रमुम च, तथा 'विशुप्लसिय' ति वञ्चालिका सस्यत्वक् काष्ठिका, सा दन्तेर्वायस्तेन प्रगृह्य दक्षिणहस्तेन वीषावद्यापते,
 तथौपपुण्ड्रिचं तथाभूतामानय येनाहमविनष्टौपना मवामीति ॥७॥ तथा कुण्ड- 'कुण्ड' इत्यादि, उत्पलकुण्डं तथाञ्जोरं तगरं च, एते
 द् अपि गन्धिद्रव्ये, एतद्दृष्टादिकम् 'उन्नीरण' वीरभीमूलेन सम्पिष्ट सुगन्धि मपति यत्स्वतया कुठ, तथा 'तेलं' लोभ्रिकुमादिना
 मप्युन सुगन्धाथस्य 'भिर्लिज्जण' चि अम्यद्राया त्रौक्यस्य, एतदुक्तं मपति-मुखाभ्यङ्गार्थं तथाविच संस्कृतं वेल्मुपाहरेति, येन कान्त्यु
 र्त्नं मे मुरा जायते, 'वेशुप्लार' ति वेशुकार्याणि क्रम्यकपेडुकादीनि सन्धिषा सन्धिषान्-वञ्चावेर्व्यवस्थापन तदर्थमानयेति ॥८॥ किञ्च-
 नर्दीपुणगाड पीहराहि, छत्तोवाणह च जाणाहि । सत्य च सूवच्छेज्वाप, आणील च वरथय स्यावेहि ॥९॥
 सुपणि च सागपागाए, आमलगाड दगाहरण च । तिलगकरणिमजणसलाग, धिंमुं मे विहूणय विजाणेहि ॥१०॥

'अद् अत्रमि' इत्यादि, अथप्रभ्योऽधिकारान्तरदर्शनार्थः पूर्वं लिङ्गस्योपकरणान्त्यधिकृत्यामिहितम्, अयुना गृहस्योपकरणान्त्य
 पिठत्याभिपीयन, तपया- 'अत्रनिमि' वि अत्रानिचं कजलाधारमूलां नलिचं मम प्रयच्छस्वेत्युच्यते क्रिया, तथा फट्फकेयुगविक्र-
 मन्तुर्गं वा, तथा 'द्वैक्यं' वि तुतुणकं 'मे' मम प्रयच्छ, येनाह सर्वास्त्यारविभृतिषा वीष्यानिनोदेन भवन्तं विनोदयामि, तथा सोध
 च नोपग्रमुम च, तथा 'विशुप्लसिय' ति वञ्चालिका सस्यत्वक् काष्ठिका, सा दन्तेर्वायस्तेन प्रगृह्य दक्षिणहस्तेन वीषावद्यापते,
 तथौपपुण्ड्रिचं तथाभूतामानय येनाहमविनष्टौपना मवामीति ॥७॥ तथा कुण्ड- 'कुण्ड' इत्यादि, उत्पलकुण्डं तथाञ्जोरं तगरं च, एते
 द् अपि गन्धिद्रव्ये, एतद्दृष्टादिकम् 'उन्नीरण' वीरभीमूलेन सम्पिष्ट सुगन्धि मपति यत्स्वतया कुठ, तथा 'तेलं' लोभ्रिकुमादिना
 मप्युन सुगन्धाथस्य 'भिर्लिज्जण' चि अम्यद्राया त्रौक्यस्य, एतदुक्तं मपति-मुखाभ्यङ्गार्थं तथाविच संस्कृतं वेल्मुपाहरेति, येन कान्त्यु
 र्त्नं मे मुरा जायते, 'वेशुप्लार' ति वेशुकार्याणि क्रम्यकपेडुकादीनि सन्धिषा सन्धिषान्-वञ्चावेर्व्यवस्थापन तदर्थमानयेति ॥८॥ किञ्च-
 नर्दीपुणगाड पीहराहि, छत्तोवाणह च जाणाहि । सत्य च सूवच्छेज्वाप, आणील च वरथय स्यावेहि ॥९॥
 सुपणि च सागपागाए, आमलगाड दगाहरण च । तिलगकरणिमजणसलाग, धिंमुं मे विहूणय विजाणेहि ॥१०॥

१ अम्यद्राया इत्यादि ॥ २ च ॥ ३ ना ३ इत्युच्यते ॥ ४ अम्यद्राया इत्यादि ॥ ५ इत्युच्यते ॥ ६ अम्यद्राया इत्यादि ॥ ७ अम्यद्राया इत्यादि ॥ ८ अम्यद्राया इत्यादि ॥ ९ अम्यद्राया इत्यादि ॥ १० अम्यद्राया इत्यादि ॥

येति, तथाऽऽतपस्य धृष्टेर्वा संरक्षणाय छत्रं तथा उपानहौ च ममाजुजानीहि, न मे शरीरमेभिधिना वर्तते ततो ददस्वेति, तथा 'श्रद्धं
दानादिकं 'सूपच्छेदनाय' पत्रशाकच्छेदनाथं ढौकयस्व, तथा 'वस्त्रम्' अम्बरं परिधानार्थं गुलिकादिना रज्जय यथा आनीलम्--ईपबीलं
सामस्त्येन वा नीलं भवति, उपलक्षणार्थत्वाद्द्रक्तं वा यथा भवतीति ॥९॥ तथा-'सुफणिं च' इत्यादि, सुष्ठु सुखेन वा फण्यते-काथ्यते
तत्रादिकं यत्र तत्सुफणि-स्थालीपिठरादिकं भाजनमभिधीयते तच्छाकपाकार्थमानय, तथा 'आमलकानि' धात्रीफलानि स्नानार्थं पिचो-
पगमनायाम्यवहारार्थं वा तथोदकमाह्रियते येन तदुदकाहरणं-कुटवर्धनिकादि, अस्य चोपलक्षणार्थत्वाद् घृततैलाद्याहरणं सर्वं वा गृहो-
पस्करं ढौकयस्वेति, तिलकः क्रियते यया सा तिलककरणी-दन्तमयी सुवर्णात्मिका वा शलाका यया गोरोचनादियुक्तया तिलकः क्रि-
यत इति, यदि वा गोरोचनया तिलकः क्रियते (इति) सैवं तिलककरणीत्युच्यते, तिलका वा क्रियन्ते वा यत्र सा तिलककर
णीत्युच्यते, तथा अञ्जनं-सौवीरकादि शलाका-अक्षणोरञ्जनार्थं शलाका अञ्जनशलाका तामाहरेति । तथा 'ग्रीष्मे' उष्णाभितापे सति
'मे' मम 'विधूनाकं' व्यजनकं विजानीहि ॥१०॥ एवं-

संडासगं च फणिहं च, सीहलिपासगं च आणाहि । आदंसगं च पयच्छाहि, दंतपक्खालणं पवेसाहि ॥११॥

पूयफलं तंबोलयं, सूईसुत्तगं च जाणाहि । कोसं च सोयमेहाए, सुप्पुक्खलगं च खारगालणं च ॥१२॥

'संडासगं च' इत्यादि, 'संडासकं' नासिकाकेशोत्पादनं 'फणिहं' केशसंयमनार्थं कङ्कतकं, तथा 'सीहलिपासगं'ति वीणासंयमना
र्थमूर्णामयं कङ्कणं च 'आनय' ढौकयेति, एवम् आ-समन्ताद् दृश्यते आत्मा यस्मिन् स आदर्शः स एव आदर्शकस्तं 'प्रयच्छ' ददस्वेति,

१ छे वा । २ स च इ । ३ 'दि ददस्वेति एव वा. । ४ सडास आ. । ५ आणाहि साहलि पासग च आ. । ६ गोरगलणोए आ. । ७ XXXवाद्' आ.

तथा दन्ताः प्रधारयन्ते-अपगतमला-क्रियन्ते येन तदन्तप्रवालनं-दन्तकाष्ठ तन्मदन्तिके प्रवेक्ष्येति ॥११॥ 'पूयफल' इत्यादि, पूयफल प्रतीतं 'ताम्बूल' नागवल्लीदल तथा सूची च सूत्र्यं वा सूत्र 'वानीहि' ददस्वेति, तथा 'कोशम्' इति वारकादिमाञ्जन तत् मोच मेहाय समाहार, सत्र मोच-प्रसवणं कायिकेत्यर्थः तेन मेहा-सेधनं तदर्थं माञ्जनं दौक्य, एतदुक्तं भवति-मर्दिगमनं कर्तुमहमसमर्था एतौ भयात्, अतो मम यथा रात्रौ मर्दिगमनं न भवति तथा कुरु, एतच्चान्यस्याप्यघमतमर्द्धव्यस्योपलक्षणं द्रष्टव्यं, तथा 'शूय' तन्दु लादिशोषन तपोदुखल तथा किञ्चन धारस्य-संज्ञिकादेर्गालनकमित्येवमादिक्षुपकरणं सर्वमप्यानयेति ॥१२॥ किञ्चान्यत्—

चन्द्रालग च करग च, वद्यधर च आउसो ! खणाहि । सरपायय च जायाए, गोरहग च सामणेराय ॥१३॥

घडिग च सडिडिमय च, चेलगोल कुमारभूयाए । वास संमभिआवण, आवसह च जाण भत्त च ॥१४॥

'चन्द्रालग च' इत्यादि, 'चन्द्रालकम्' इति देवतार्चनिकाद्यर्थं ताम्रमय माञ्जनं, एतच्च मधुरायां चन्दालकत्वेन प्रतीतमिति, तच्च 'करग्रे' उलाधारो मदिरामाञ्जनं वा तदानयति क्रिया, तथा 'बर्चोगुहं' पुरीषोत्सर्गसानं तदायुष्मन् ! मर्दय 'खन' संस्करु, तथा श्रा-
 इवः पाल्यन्ते-धिष्यन्ते येन तच्छरपातं-पनुः तत् 'जाताय' मस्युत्राय कृते दौक्य, तथा 'गोरहग'ति त्रिहायगं वलीषदं च दौक्ये
 वेति, 'सामणेराए'पि भ्रमणस्यापत्य भ्रामणित्तरमे भ्रमणपुत्राय स्वैत्युत्राय र्गन्ध्यादिकृते मधिष्यतीति ॥१३॥ तथा 'घडिग च' इ
 त्यादि, घटिकं मुन्मयदृष्टदिकं 'दिण्डिमेन' पटहकादिवादिप्रविशेषेण मह, तथा 'चेलगोल'ति वल्लारमकं कन्दुकं 'कुमारभूताय' सुष्ठु

१ तने अ. ६ । २ अथ अ. ६ । १ अर्जुनका अ. ६ । ४ समन्वयिण अ. १ । ५ 'ति घ च ख खन' अ. ६ । ६ अ । ६ अममिपुत्राय म
 च रतुत्रच ३ । ६ लक्षक इये अ. ६ ।

करूपाय राजकुमारभूताय वा मत्पुत्राय क्रीडनार्थमुपानयेति, तथा वर्षमिति प्रावृद्कालोऽयम् अभ्यापन्नः—अभिमुखं समापन्नोऽत्
 'आवसथं' गृहं प्रावृद्कालनिवासयोग्यं तथा 'भक्तं च' तन्दुलादिकं तत्कालयोग्यं 'जानीहि' निरूपय निष्पादय, येन सुखेनैवानागत
 परिकल्पितावसथादिना प्रावृद्कालोऽतिवाहते इति, तदुक्तम्—“मासैरष्टभिरह्वा च, पूर्वेण त्रयसाऽऽयुषा । तत्कर्तव्यं मनुष्येण, यस्यान्तं
 सुखमेधते ॥१॥” इति ॥१४॥ तथा—

आसंदिद्यं च नवसुत्तं, पाउल्लाहं संकमट्टाप । अदु पुत्तदोहलट्टाप, आणप्पा हवंति दासा वा ॥१५॥

जाए फले समुप्पन्ने, गेण्हसु वा णं अहवा जहाहि । अहं पुत्तपोसिणो एगे, भारवहा हवंति उट्टा वा ॥१६॥

‘आसंदिद्यं’ इत्यादि, आसन्दिकाद्युपवेशनयोग्यां मञ्चिकां, तामेव विशिनष्टि नवं—प्रत्यग्रं द्वंत्रं वल्कत्रलितं यस्यां सा नवसूत्रा
 ताम् उपलक्षणार्थत्वाद्ब्रचमविनद्धां वा निरूपयेति वा एवं च—मौञ्जे काष्ठपादुके वा ‘संक्रमणार्थं’ पर्यटनार्थं निरूपय, यतो नाहं
 निरावरणपादा भूमौ पदमपि दातुं समर्थेति, अथवा—पुत्रे गर्भस्थे दौहदः पुत्रदौहदः—अन्तर्वर्ती फलादात्रभिलाषविशेषस्तस्मै—तत्सम्पादनार्थं
 स्त्रीणां पुरुषाः स्वशीकृता ‘दासा इव’ क्रयक्रीता इव ‘आज्ञाप्या’ आज्ञापनीया भवन्ति, यथा दासा अलङ्कितेयोग्यत्वादाज्ञाप्यन्ते एवं
 तेऽपि वराकाः स्नेहयाधानपाशिता विपयार्थिनः स्त्रीभिः संसारावतरणवीथीभिरादिश्यन्त इति ॥१५॥ अन्यच्च—‘जाए फले’ इत्यादि, जातः—

सा १ भनागते परिकल्पित वदावसथादि तेन । २ य आ. । ३ पुत्तदम डोहलं आ । ४ वाण इ. । ५ अह आ इ. । ६ त्वात्यरचर्मा आ त्वा-
 ताइचर्मा इ । ७ ति×एव×पाउल्ला इति मोचकः काष्ठपादुका वा आ. ति×एव×पाउल्ला इति मोचकः काष्ठपादुके वा इ । सा ८ अन्तर्वर्ती प्रामुदिते,
 फलस्य पुत्रवाचिता उपरिष्ठा स्पष्टा ।

एवं बहुाहं कयपुव्वं, भोगत्थाए जेऽभियावन्ना । दासे मिइव पेसे ण वा केई ॥१८॥^१
 'राओ वि' इत्यादि, रात्रावप्युत्थिताः सन्तो रुदन्तं दारकं धात्रीवत् संस्थापयन्त्यनेकप्रकाररुह्यापनैः, तद्यथा—“सामिओसि णगरस्स
 य णकउरस्स य हत्थकप्पगिरिपट्टणसीहपुरस्स य उण्णयस्स निब्बस्स य कुच्छिपुरस्स य कण्णकुञ्ज आयासुहसोरियपुरस्स य” इत्येवमादि-
 भिरसम्बद्धैः क्रीडनकलापैः स्त्रीचित्तानुवर्तिनः पुरुषास्तत् कुर्वन्ति येनोपहास्यतां सर्वस्य व्रजन्ति, सुष्ठु ङ्हीः—लज्जा तस्यां मनः—अन्तः-
 करणं येषां ते सुन्हीमनसो—लज्जालवोऽपि ते सन्तो विहाय लज्जां स्त्रीवचनात् सर्वजघन्यान्यपि कर्माणि कुर्वते, तान्येव सूत्रावयवेन दर्श-
 यति—‘वस्त्रधावका’ वस्त्रप्रक्षालका हंसा इव—रजका इव भवन्ति, अस्य चोपलक्षणार्थत्वादन्यदप्युदकवहनादिकं कुर्वन्ति ॥१७॥ किमेत-
 त्केचन कुर्वन्ति येनैवमभिधीयते ? वाढं कुर्वन्तीत्याह—‘एवं बहुहिं’ इत्यादि, ‘एव’मिति पूर्वोक्तं स्त्रीणामादेशकरणं पुत्रपोषणवस्त्रधाव-
 नादिकं तद्बहुभिः संसाराभिध्वज्जिभिः पूर्वं कृतं कृतपूर्वं तथा परे कुर्वन्ति करिष्यन्ति च ये ‘भोगकृते’ कामभोगार्थमैहिकाशुष्मिकापा-
 यमयमपर्यलोच्य आभिमुख्येन—भोगानुकूल्येन आपन्ना—व्यवस्थिताः सावधानुष्ठानेषु प्रतिपन्ना इति यावत्, तथा यो रागान्धः स्त्रीभि-
 र्वशीकृतः स दासवदशङ्किताभिस्ताभिः प्रत्यपरेऽपि कर्माणि नियोज्यते, तथा वागुरापतितः परवशो मृग इव धार्यते, नात्मवशो भोज-
 नादिक्रिया अपि कर्तुं लभते, तथा ‘म्रेष्य इव’ कर्मकर इव क्रयक्रीत इव वर्षःशोधनादावपि नियोज्यते, तथा—कर्तव्याकर्तव्यविवेकरहित-
 तथा हिताहितप्राप्तिपरिहारशून्यत्वात् पशुभूत इव, यथा हि पशुराहारभयमधुनपरिग्रहाभिज्ञ एव केवलम्, एवमसात्रपि सदनुष्ठानरहितत्वा-

^१ एव आ. इ. । सा. २ स्वांमसि नगरस्य च नक्रपुरस्य च हस्तिकव्यगिरिपत्तनसिहपुरस्य उन्नतस्य निम्नस्य च कुक्षिपुरस्य च कान्यकुब्जपितामहसुराशौ-
 र्यपुरस्य च ॥ ३ मिण्णस्स आ. *३. १-६. भोगैवाक-वा ।

त् पशुश्रुत्य, यदि वा-स स्त्रीन्द्रगो दासमृगप्रेष्यपशुम्योऽप्यधमत्वात् न कश्चित्, एतदुक्तं मत्रति-सर्वाधमत्वाच्चस्य सशुल्यं नास्त्येव
 येनासावुपनीयते, अथवा-न स कश्चिदिति, उभयप्रत्यत्वात्, तथाहि-न तावत्प्रब्रिहोऽसौ सदनुष्ठानरहितत्वात्, नापि गृहस्यः ताम्भू
 लादिपरिमोगरहितत्वाद्धोचिकामात्रधारित्वाच्च, यदि वा येरिकासुम्निकालुगुणयिनां मध्ये नै कश्चिदिति ॥१८॥ साम्प्रतमुपसंहारद्वारेण
 स्त्रीमन्त्रपरिहारमाह—

पृव खु तासु विन्नप्य, सथव सवास च वज्जेज्जा । तज्जातिआ इमे कामा, वज्जकरा य पृवमवक्खोप ॥१९॥
 प्य मय ण सेयाय, इइ से अप्पग निरुमिन्ता । णो इरिथ णो पसु मिक्खू, णो सय पाणिणा णिलिज्जेज्जा ॥२०॥

‘पृवं खु’ इत्यादि, ‘एतत्’ पूर्वोक्तं सुश्रुतयो वाक्यालङ्कार, तासु यत् स्थिन तासां वा स्त्रीणां सम्बन्धि यद् विज्ञप्तम्-उक्तं,
 तथा-यदि सकेन्द्रया मया सह न रमसे क्तोऽष्टं केन्द्रानप्यनयामीत्येवमादिकं, तथा स्त्रीभिः साध ‘संस्त्व’ परिचयं तत्संवासं च
 स्त्रीभिः संबन्धय निवासं चात्महितमनुवर्तमानः सर्वापायमीकः ‘त्यजेत्’ अद्यात्, यमस्त्राम्यो-रमणीम्यो आतिः-उत्पत्तिंयां तेऽमी
 कामालजातिभ्य-रमणीसम्पर्करोपास्तया ‘अवय’ पापं वन्न वा गुरुत्वादध-पाठकत्वेन पापमेव तत्करणदीला अवयक्ता वयक्करा वेत्ये
 यम् ‘आम्यावा’ तीर्थस्नानगणवरादिभिः प्रतिपादिता इति ॥१९॥ सर्वोपसंहारार्थमाह-‘पृय मय’ इत्यादि, ‘पृवम्’ अनन्तरानीत्या मय
 इतित्वात् स्त्रीभिर्विज्ञप्तं तथा संस्तत्रकत्संवासय मयमित्यतः स्त्रीभिः सायं सम्पर्को न श्रेयसे असदनुष्ठानहेतुत्वाच्चस्येत्येवं परिधाय स

१ मत्स्ये भा ६ । १ । ३ । ४ । ५ । ६ । ७ । ८ । ९ । १० । ११ । १२ । १३ । १४ । १५ । १६ । १७ । १८ । १९ । २० । २१ । २२ । २३ । २४ । २५ । २६ । २७ । २८ । २९ । ३० । ३१ । ३२ । ३३ । ३४ । ३५ । ३६ । ३७ । ३८ । ३९ । ४० । ४१ । ४२ । ४३ । ४४ । ४५ । ४६ । ४७ । ४८ । ४९ । ५० । ५१ । ५२ । ५३ । ५४ । ५५ । ५६ । ५७ । ५८ । ५९ । ६० । ६१ । ६२ । ६३ । ६४ । ६५ । ६६ । ६७ । ६८ । ६९ । ७० । ७१ । ७२ । ७३ । ७४ । ७५ । ७६ । ७७ । ७८ । ७९ । ८० । ८१ । ८२ । ८३ । ८४ । ८५ । ८६ । ८७ । ८८ । ८९ । ९० । ९१ । ९२ । ९३ । ९४ । ९५ । ९६ । ९७ । ९८ । ९९ । १०० ।

ष्टादशमेदमिदमपि प्राग् विभृयात्, यथा च स्त्रीस्पर्शपरीपदः सोढव्य एव सर्वानपि स्त्रीतोष्णदंशमश्रुक्वृणादिस्पर्शानिधिसहेतु, एवं
 मरुत्प्रपदोऽन्तर्गात् मारुत्प्रवतीति ॥२१॥ क एवमाहति दशयति- 'इषवमाहु' इत्यादि, 'इति' एवं यत्पूर्वसुक्तं तत्सर्वं स वीरो मग
 त्नुत्परिस्वयान् परहितकृत' 'आह' उक्तवान्, यत् एवमतो घृतम्-अपनीत रणः-स्त्रीमम्पर्कादिकृतं कर्म येन स घृतरजाः, तथा
 लो मोहो रागद्वययो येन स तथा । पाठान्तरं वा घृत'-अपनीतो रागमार्गो-रागपत्न्या यस्मिन् स्त्रीसस्तवादिपरिचारे तद्यथा तत्सर्वं
 तगरान् वीर एवाह, यत् एव तस्मात् स भिक्षु' 'अप्यात्मविद्युत्' सुविद्युदान्त'करण सुन्दु रागद्वेपात्मकेन स्त्रीसम्पर्केण सुक्तं सन्
 प्राप्नोथाय' अत्रैषमर्थं यावत्परि-सुमन्तात् संयमाशुशानेन 'व्रजेत्' गच्छेत् संयमोयोगवान् भवेदिति, इति' परिसमाप्त्यर्थे, प्रवीमीति
 उवाच ॥२२॥ इति चतुर्थीपद्याध्ययन परिसमाप्तम् ॥३॥

अथ पञ्चम नरकविभक्त्यध्ययन प्रारभ्यते ।

उक्तं चतुर्थमध्ययन, माग्प्रतं पञ्चममारभ्यते, अस्य धायमभिमम्भ' च, इहापे अध्ययने स्वसमयपरसमयप्ररूपणाऽभिहित्वा, तद
 अन्तरे न्यमनस शोषो विवेक इत्येतद्विनीयऽध्ययनेऽभिहितं, सम्युद्देन चानुश्लप्रतिहृत्वा उपसर्गाः सम्यक् सोढव्या इत्येतत्पृथीयेऽध्ययने
 त्रिसादितं, तथा सम्पुद्देन त्रीपरीपदस्य सम्यगेन सोढव्य इत्येतत्तुयेऽध्ययने प्रतिपादितं, साम्प्रतमप्युपसर्गभीरो' स्त्रीचतुर्गस्याप्यु
 १ एष्यत् १ १ x x १ अ. १ २ मपः ५९-७ अ. १